

DÜNYADA ve TÜRKİYE'DE YEMEKLİK TANE BAKLAGİLLER TARIMI

Prof. Dr. Cemalettin Yaşar ÇİFTÇİ

Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi
Tarla Bitkileri Bölümü

**Ankara
2004**

TMMOB ZİRAAT MÜHENDİSLERİ ODASI
TEKNİK YAYINLAR DİZİSİ NO: 5

Karanfil Sk. 28/12 Kızılay / ANKARA
Tel: 0 (312) 425 05 55 Faks: 0 (312) 418 51 98
www.zmo.org.tr   zmo@zmo.org.tr

İÇİNDEKİLER

1.	GİRİŞ	1
2.	DÜNYADA YEMEKLİK TANE BAKLAGİLLER, EKİM ALANI, ÜRETİM VE VERİMLERİ	
2.1	1980 – 2003 Yılları Arası Dünya Yemeklik Tane Baklagiller Ekim Alanı	3
2.2.	1980 – 2003 Yılları Arası Dünya Yemeklik Tane Baklagiller Üretimi	4
2.3.	1980 – 2003 Yılları Arası Dünya Yemeklik Tane Baklagiller Verimi	7
3.	DÜNYA YEMEKLİK TANE BAKLAGİLLER DIŞ TİCARETİ	9
3.1.	1980 – 2002 Yılları Arası Dünya Yemeklik Tane Baklagiller Dışsatımı	9
3.2.	1980 – 2002 Yılları Arası Dünya Yemeklik Tane Baklagiller Dışsatımının Üretime Oranı	10
4.	YEMEKLİK TANE BAKLAGİLLER GRUBUNA GİREN CİNSLERİN ÜLKELERE GÖRE EKİM ALANLARI, ÜRETİMLERİ VE VERİMLERİ	
4.1.	Fasulye Ekim Alanı Yönünden Önemli Ülkelerin Ekim Alanları	13
4.2.	Fasulye Ekim Alanı Yönünden Önemli Ülkelerin Üretimi	14
4.3.	Fasulye Ekim Alanı Yönünden Önemli Ülkelerin Verimi	14
4.4.	Nohut Ekim Alanı Yönünden Önemli Ülkelerin Ekim Alanları	17
4.5.	Nohut Ekim Alanı Yönünden Önemli Ülkelerin Üretimi	18
4.6.	Nohut Ekim Alanı Yönünden Önemli Ülkelerin Verimi	21
4.7.	Mercimek Ekim Alanı Yönünden Önemli Ülkelerin Ekim Alanları	22
4.8.	Mercimek Ekim Alanı Yönünden Önemli Ülkelerin Üretimi	24
4.9.	Mercimek Ekim Alanı Yönünden Önemli Ülkelerin Verimi	24
4.10.	Börülce Ekim Alanı Yönünden Önemli Ülkelerin Ekim Alanları	26
4.11.	Börülce Ekim Alanı Yönünden Önemli Ülkelerin Üretimi	27
4.12.	Börülce Ekim Alanı Yönünden Önemli Ülkelerin Verimi	28
4.13.	Bezelye Ekim Alanı Yönünden Önemli Ülkelerin Ekim Alanları	30
4.14.	Bezelye Ekim Alanı Yönünden Önemli Ülkelerin Üretimi	32
4.15.	Bezelye Ekim Alanı Yönünden Önemli Ülkelerin Verimi	34
4.16.	Bakla Ekim Alanı Yönünden Önemli Ülkelerin Ekim Alanları	35
4.17.	Bakla Ekim Alanı Yönünden Önemli Ülkelerin Üretimi	35
4.18.	Bakla Ekim Alanı Yönünden Önemli Ülkelerin Verimi	38
5.	YEMEKLİK TANE BAKLAGİLLER GRUBUNA GİREN CİNSLERİN ÜLKELERE GÖRE DIŞ TİCARETİ	
5.1.	Fasulye Dışsatımı Yönünden Önemli Ülkelerin Dışsatım Miktarları	40
5.2.	Fasulye Dışsatımı Yönünden Önemli Ülkelerin Dışsatım Değerleri	41
5.3.	Fasulye Dışsalımı Yönünden Önemli Ülkelerin Dışsalım Miktarları	42
5.4.	Fasulye Dışsalımı Yönünden Önemli Ülkelerin Dışsalım Değerleri	43
5.5.	Nohut Dışsatımı Yönünden Önemli Ülkelerin Dışsatım Miktarları	47
5.6.	Nohut Dışsatımı Yönünden Önemli Ülkelerin Dışsatım Değerleri	48
5.7.	Nohut Dışsalımı Yönünden Önemli Ülkelerin Dışsalım Miktarları	50
5.8.	Nohut Dışsalımı Yönünden Önemli Ülkelerin Dışsalım Değerleri	51
5.9.	Mercimek Dışsatımı Yönünden Önemli Ülkelerin Dışsatım Miktarları	54
5.10.	Mercimek Dışsatımı Yönünden Önemli Ülkelerin Dışsatım Değerleri	55
5.11.	Mercimek Dışsalımı Yönünden Önemli Ülkelerin Dışsalım Miktarları	57
5.12.	Mercimek Dışsalımı Yönünden Önemli Ülkelerin Dışsalım Değerleri	59
5.13.	Börülce Dışsatımı Yönünden Önemli Ülkelerin Dışsatım Miktarları	61
5.14.	Börülce Dışsatımı Yönünden Önemli Ülkelerin Dışsatım Değerleri	62
5.15.	Börülce Dışsalımı Yönünden Önemli Ülkelerin Dışsalım Miktarları	63
5.16.	Börülce Dışsalımı Yönünden Önemli Ülkelerin Dışsalım Değerleri	64
5.17.	Bezelye Dışsatımı Yönünden Önemli Ülkelerin Dışsatım Miktarları	65
5.18.	Bezelye Dışsatımı Yönünden Önemli Ülkelerin Dışsatım Değerleri	65
5.19.	Bezelye Dışsalımı Yönünden Önemli Ülkelerin Dışsalım Miktarları	68
5.20.	Bezelye Dışsalımı Yönünden Önemli Ülkelerin Dışsalım Değerleri	69
5.21.	Bakla Dışsatımı Yönünden Önemli Ülkelerin Dışsatım Miktarları	72
5.22.	Bakla Dışsatımı Yönünden Önemli Ülkelerin Dışsatım Değerleri	73
5.23.	Bakla Dışsalımı Yönünden Önemli Ülkelerin Dışsalım Miktarları	74
5.24.	Bakla Dışsalımı Yönünden Önemli Ülkelerin Dışsalım Değerleri	76
6.	TÜRKİYE'DE YEMEKLİK TANE BAKLAGİLLER EKİM ALANI, ÜRETİMİ VE VERİMİ	
6.1.	Türkiye'de Yemeklik Tane Baklagiller Ekim Alanı	78
6.2.	Türkiye'de Yemeklik Tane Baklagiller Üretimi	81
6.3.	Türkiye'de Yemeklik Tane Baklagiller Verimi	84
7.	YEMEKLİK TANE BAKLAGİLLER GRUBUNA GİREN CİNSLERİN TÜRKİYE'DE EKİM ALANLARI, ÜRETİMLERİ VE VERİMLERİ	
7.1.	FASULYE	86
7.1.1.	1928 - 1979 Yılları Arası Türkiye'de Fasulye Ekim Alanı, Üretim ve Verimi	86
7.1.2.	1980-2003 Yılları Arası Türkiye'de Fasulye Ekim Alanı, Üretim ve Verimi	88

İÇİNDEKİLER (Devam)

7.1.3.	Türkiye’de fasulye tarımı yapılan iller	89
7.1.4.	Türkiye’de en yüksek fasulye ekim alanına sahip olan 10 ilimiz	90
7.1.5.	Türkiye’de tarım bölgelerine göre fasulye ekim alanı, üretimi ve verimi	90
7.1.6.	1980 – 2002 yılları arası Türkiye fasulye dışsatımı	92
7.1.7.	1980 – 2002 yılları arası Türkiye fasulye dışalımını	93
7.1.8.	1980 – 2002 yılları arası Türkiye fasulye dışsatım ve dışalımının kıyaslanması	94
7.1.9.	Dünya, kıtalar ve Türkiye’de kişi başına yıllık fasulye tüketimi	95
7.1.10.	Dünya, kıtalar ve Türkiye’de 2005, 2010 ve 2015 yıllarında fasulye tüketim tahmini	97
7.1.11.	Türkiye’de tescil edilmiş fasulye çeşitleri	97
7.2	NOHUT	
7.2.1.	1928 - 1979 Yılları Arası Türkiye’de Nohut Ekim Alanı, Üretim ve Verimi	98
7.2.2.	1980 - 1990 Yılları Arası Türkiye’de Nohut Ekim Alanı, Üretim ve Verimi	99
7.2.3.	1990 - 2003 Yılları Arası Türkiye’de Nohut Ekim Alanı, Üretim ve Verimi	100
7.2.4.	Türkiye’de Nohut Tarımı Yapılan İller	101
7.2.5.	Türkiye’de En Yüksek Nohut Ekim Alanına Sahip Olan 10 İlimiz	103
7.2.6.	Türkiye’de Tarım Bölgelerine Göre Nohut Ekim Alanı, Üretimi ve Verimi	103
7.2.7.	1980 – 2002 Yılları Arası Türkiye Nohut Dışsatımı	104
7.2.8.	1980 – 2002 Yılları Arası Türkiye Nohut Dışalımını	105
7.2.9.	1980 – 2002 Yılları Arası Türkiye Nohut Dışsatım ve Dışalımının Kıyaslanması	106
7.2.10.	Dünya, Kıtalar ve Türkiye’de Kişi Başına Yıllık Nohut Tüketimi	107
7.2.11.	Dünya, Kıtalar ve Türkiye’de 2005, 2010 Ve 2015 Yıllarında Nohut Tüketim Tahmini.....	108
7.2.12.	Türkiye’de Tescil Edilmiş Nohut Çeşitleri	108
7.3.	MERCİMEK	
7.3.1.	1928 - 1979 Yılları Arası Türkiye’de Mercimek Ekim Alanı, Üretim ve Verimi	110
7.3.2.	1980 - 1989 Yılları Arası Türkiye’de Mercimek Ekim Alanı, Üretim ve Verimi	111
7.3.3.	1988 - 2003 Yılları Arası Türkiye’de Mercimek Ekim Alanı, Üretim ve Verimi	112
7.3.4.	1988 – 2003 Yılları Arası Türkiye’de Kırmızı Mercimek Ekim Alanı, Üretim ve Verimi	113
7.3.5.	Türkiye’de Kırmızı Mercimek Tarımı Yapılan İller	114
7.3.6.	Türkiye’de En Yüksek Kırmızı Mercimek Ekim Alanına Sahip Olan 10 İlimiz	115
7.3.7.	Türkiye’de Tarım Bölgelerine Göre Kırmızı Mercimek Ekim Alanı, Üretimi ve Verimi	117
7.3.8.	1987 – 2003 Yılları Arası Türkiye’de Yeşil Mercimek Ekim Alanı, Üretim ve Verimi	117
7.3.9.	Türkiye’de Yeşil Mercimek Tarımı Yapılan İller	119
7.3.10.	Türkiye’de En Yüksek Yeşil Mercimek Ekim Alanına Sahip Olan 10 İlimiz	120
7.3.11.	Türkiye’de Tarım Bölgelerine Göre Yeşil Mercimek Ekim Alanı, Üretimi ve Verimi	122
7.3.12.	1980 – 2002 Yılları Arası Türkiye Mercimek Dışsatımı	122
7.3.13.	1980 – 2002 Yılları Arası Türkiye Mercimek Dışalımını	123
7.3.14.	1980 – 2002 Yılları Arası Türkiye Mercimek Dışsatım ve Dışalımının Kıyaslanması	124
7.3.15.	Dünya, Kıtalar ve Türkiye’de Kişi Başına Yıllık Mercimek Tüketimi	125
7.3.16.	Dünya, Kıtalar ve Türkiye’de 2005, 2010 Ve 2015 Yıllarında Mercimek Tüketim Tahmini	126
7.3.17.	Türkiye’de Tescil Edilmiş Mercimek Çeşitleri	126
7.4.	BAKLA	
7.4.1.	1928 - 1979 Yılları Arası Türkiye’de Bakla Ekim Alanı, Üretim ve Verimi	128
7.4.2.	1980 - 2003 Yılları Arası Türkiye’de Bakla Ekim Alanı, Üretim ve Verimi	129
7.4.3.	Türkiye’de Bakla Tarımı Yapılan İller	130
7.4.4.	Türkiye’de En Yüksek Bakla Ekim Alanına Sahip Olan 10 İlimiz	131
7.4.5.	Türkiye’de Tarım Bölgelerine Göre Bakla Ekim Alanı, Üretimi ve Verimi	133
7.4.6.	1980 – 2002 Yılları Arası Türkiye Bakla Dışsatımı	134
7.4.7.	1980 – 2002 Yılları Arası Türkiye Bakla Dışalımını	135
7.4.8.	1980 – 2002 Yılları Arası Türkiye Bakla Dışsatım ve Dışalımının Kıyaslanması	135
7.4.9.	Dünya, Kıtalar ve Türkiye’de Kişi Başına Yıllık Bakla Tüketimi	136
7.4.10.	Dünya, Kıtalar ve Türkiye’de 2005, 2010 Ve 2015 Yıllarında Bakla Tüketim Tahmini	138
7.5.	BEZELYE	
7.5.1.	1928 - 1979 Yılları Arası Türkiye’de Bezelye Ekim Alanı, Üretim ve Verimi	139
7.5.2.	1980 - 2003 Yılları Arası Türkiye’de Bezelye Ekim Alanı, Üretim ve Verimi	140
7.5.3.	Türkiye’de Bezelye Tarımı Yapılan İller	141
7.5.4.	Türkiye’de En Yüksek Bezelye Ekim Alanına Sahip Olan 10 İlimiz	142
7.5.5.	Türkiye’de Tarım Bölgelerine Göre Bezelye Ekim Alanı, Üretimi ve Verimi	143
7.5.6.	1980 – 2002 Yılları Arası Türkiye Bezelye Dışsatımı	146
7.5.7.	1980 – 2002 Yılları Arası Türkiye Bezelye Dışalımını	146
7.5.8.	1980 – 2002 Yılları Arası Türkiye Bezelye Dışsatım ve Dışalımının Kıyaslanması	147
7.5.9.	Dünya, Kıtalar ve Türkiye’de Kişi Başına Yıllık Bezelye Tüketimi	148
7.5.10.	Dünya, Kıtalar ve Türkiye’de 2005, 2010 ve 2015 Yıllarında Bezelye Tüketim Tahmini	150

İÇİNDEKİLER (Devam)

7.6	BÖRÜLCE	
7.6.1	1928 - 1979 Yılları Arası Türkiye’de Börülce Ekim Alanı, Üretim ve Verimi.....	151
7.6.2	1980 - 2003 Yılları Arası Türkiye’de Börülce Ekim Alanı, Üretim ve Verimi	152
7.6.3	Türkiye’de Börülce Tarımı Yapılan İller	153
7.6.4	Türkiye’de En Yüksek Börülce Ekim Alanına Sahip Olan 10 İlimiz	154
7.6.5	Türkiye’de Tarım Bölgelerine Göre Börülce Ekim Alanı, Üretimi ve Verimi	155
8.	TÜRKİYENİN DIŞ TİCARETİ ve DIŞ TİCARETTE TARIM ÜRÜNLERİNİN YERİ	157
9.	YEMEKLİK TANE BAKLAGİLLERİN ve TÜRK TARIMININ SORUNLARI ile ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	
9.1.	Türkiye’de Toprak ve Su Kaynaklarının Durumu	160
9.2.	Dünya ve Türkiye’de Arazi Kullanımı	162
9.3.	Tarım Topraklarının Amaç Dışı Kullanımı	163
9.4.	Erozyon	164
9.5.	Tarım Topraklarında Kirlilik ve Çoraklaşma	165
9.6.	Türkiye’de Tarımsal İşletme Büyüklükleri ve İşletme Sayıları	166
9.7.	Türkiye Nüfusu ve Değişimi	167
9.8.	Dünya ve Türkiye’de Beslenme	168
9.9.	Dünya Nüfusu ve Değişimi	169
9.10.	Uygulanan Politikalar	173
9.10.1.	Üretim Politikaları	173
9.10.2.	Destekleme Politikaları	173
9.11.	Yetiştirme Teknikleri	178
9.12.	Yurtiçi Tüketim Projeksiyonları ve Üretim Hedefleri	179
9.13.	Türkiye’de Yemelik Baklagillerin Ekim Alanlarının Dağılımı	180
9.14.	Ziraat Fakültelerinde Eğitim	182
9.15.	Çiftçilerin Eğitimi	184
9.16.	Ziraat Mühendislerinin İstihdamı	184
	KAYNAKLAR	188

Çizelgeler Dizini

Çizelge No	Çizelge Başlığı	Sayfa
Çizelge 1.	1980 – 2003 yılları arası dünya yemeklik tane baklagiller ekim alanı ve oranları	5
Çizelge 2.	1980 – 2003 yılları arası dünya yemeklik tane baklagiller üretimi ve oranları	6
Çizelge 3.	1980 – 2003 yılları arası dünya yemeklik tane baklagiller verimi	7
Çizelge 4.	1980 – 2002 yılları arası dünya yemeklik tane baklagiller dışsatımı ve oranları	11
Çizelge 5.	1980 – 2002 yılları arası dünya yemeklik tane baklagiller dışsatımının üretime oranları	12
Çizelge 6.	1980 – 2003 yılları arası dünya ve önemli ülkeler fasulye ekim alanı	15
Çizelge 7.	1980 – 2003 yılları arası dünya ve önemli ülkeler fasulye üretimi	16
Çizelge 8.	1980 – 2003 yılları arası dünya ve önemli ülkeler fasulye verimi	17
Çizelge 9.	1980 – 2003 yılları arası dünya ve önemli ülkeler nohut ekim alanı	19
Çizelge 10.	1980 – 2003 yılları arası dünya ve önemli ülkeler nohut üretimi	20
Çizelge 11.	1980 – 2003 yılları arası dünya ve önemli ülkeler nohut verimi	21
Çizelge 12.	1980 – 2003 yılları arası dünya ve önemli ülkeler mercimek ekim alanı	23
Çizelge 13.	1980 – 2003 yılları arası dünya ve önemli ülkeler mercimek üretimi	25
Çizelge 14.	1980 – 2003 yılları arası dünya ve önemli ülkeler mercimek verimi	26
Çizelge 15.	1980 – 2003 yılları arası dünya ve önemli ülkeler börülce ekim alanı	27
Çizelge 16.	1980 – 2003 yılları arası dünya ve önemli ülkeler börülce üretimi	28
Çizelge 17.	1980 – 2003 yılları arası dünya ve önemli ülkeler börülce verimi	29
Çizelge 18.	1980 – 2003 yılları arası dünya ve önemli ülkeler bezelye ekim alanı	31
Çizelge 19.	1980 – 2003 yılları arası dünya ve önemli ülkeler bezelye üretimi	33
Çizelge 20.	1980 – 2003 yılları arası dünya ve önemli ülkeler bezelye verimi	34
Çizelge 21.	1980 – 2003 yılları arası dünya ve önemli ülkeler bakla ekim alanı	36
Çizelge 22.	1980 – 2003 yılları arası dünya ve önemli ülkeler bakla üretimi	37
Çizelge 23.	1980 – 2003 yılları arası dünya ve önemli ülkeler bakla verimi	38
Çizelge 24.	1980 – 2002 yılları arası dünya ve önemli ülkeler fasulye dışsatım miktarı ve oranları	40
Çizelge 25.	1980 – 2002 yılları arası dünya ve önemli ülkeler fasulye dışsatım değeri ve oranları	41
Çizelge 26.	1980 – 2002 yılları arası dünya ve önemli ülkeler fasulye dışalım miktarı ve oranları	45
Çizelge 27.	1980 – 2000 yılları arası dünya ve önemli ülkeler fasulye dışalım değeri ve oranları	46
Çizelge 28.	1980 – 2002 yılları arası dünya ve önemli ülkeler nohut dışsatım miktarı ve oranları	47
Çizelge 29.	1980 – 2002 yılları arası dünya ve önemli ülkeler nohut dışsatım değeri ve oranları	49
Çizelge 30.	1980 – 2002 yılları arası dünya ve önemli ülkeler nohut dışalım miktarı ve oranları	52
Çizelge 31.	1980 – 2002 yılları arası dünya ve önemli ülkeler nohut dışalım değeri ve oranları	53
Çizelge 32.	1980 – 2002 yılları arası dünya ve önemli ülkeler mercimek dışsatım miktarı ve oranları	54
Çizelge 33.	1980 – 2002 yılları arası dünya ve önemli ülkeler mercimek dışsatım değeri ve oranları	55
Çizelge 34.	1980 – 2002 yılları arası dünya ve önemli ülkeler mercimek dışalım miktarı ve oranları	58
Çizelge 35.	1980 – 2002 yılları arası dünya ve önemli ülkeler mercimek dışalım değeri ve oranları	60
Çizelge 36.	1980 – 2002 yılları arası dünya ve önemli ülkeler börülce dışsatım miktarı ve oranları	61
Çizelge 37.	1980 – 2002 yılları arası dünya ve önemli ülkeler börülce dışsatım değeri ve oranları	62
Çizelge 38.	1980 – 2002 yılları arası dünya ve önemli ülkeler börülce dışalım miktarı ve oranları	63
Çizelge 39.	1980 – 2002 yılları arası dünya ve önemli ülkeler börülce dışalım değeri ve oranları	64
Çizelge 40.	1980 – 2002 yılları arası dünya ve önemli ülkeler bezelye dışsatım miktarı ve oranları	66
Çizelge 41.	1980 – 2002 yılları arası dünya ve önemli ülkeler bezelye dışsatım değeri ve oranları	67
Çizelge 42.	1980 – 2002 yılları arası dünya ve önemli ülkeler bezelye dışalım miktarı ve oranları	70
Çizelge 43.	1980 – 2002 yılları arası dünya ve önemli ülkeler bezelye dışalım değeri ve oranları	71
Çizelge 44.	1980 – 2002 yılları arası dünya ve önemli ülkeler bakla dışsatım miktarı ve oranları	72
Çizelge 45.	1980 – 2002 yılları arası dünya ve önemli ülkeler bakla dışsatım değeri ve oranları	73
Çizelge 46.	1980 – 2002 yılları arası dünya ve önemli ülkeler bakla dışalım miktarı ve oranları	75
Çizelge 47.	1980 – 2002 yılları arası dünya ve önemli ülkeler bakla dışalım değeri ve oranları	77
Çizelge 48.	1928 – 2003 yılları arası Türkiye yemeklik tane baklagiller ekim alanları ve değişimleri	79
Çizelge 49.	1928 – 2003 yılları arası Türkiye yemeklik tane baklagiller üretimi ve değişimleri	82
Çizelge 50.	1928 – 2003 yılları arası Türkiye yemeklik tane baklagiller verimi ve değişimleri	84
Çizelge 51.	1928 - 1979 yılları arası Türkiye’de fasulye ekim alanı, üretim ve verim değerleri ile değişimi	87
Çizelge 52.	1980 - 2003 yılları arası Türkiye’de fasulye ekim alanı, üretim ve verim değerleri ile değişimi	88
Çizelge 53.	Türkiye’de fasulye yetiştirilen illerimizde 2002 yılı fasulye ekim alanı, üretim ve verim değerleri	89
Çizelge 54.	Türkiye’de en fazla fasulye yetiştirilen 10 ilimizde 2002 yılı fasulye ekim alanı, üretim ve verim değerleri	90
Çizelge 55.	Türkiye’de tarım bölgelerine göre 2002 yılı fasulye ekim alanı, üretimi ve verimi	92
Çizelge 56.	1980 – 2002 yıllara arası Türkiye fasulye dışsatım miktar ve değerleri ile dünya fasulye dışsatımındaki payı	93
Çizelge 57.	1980 – 2002 yıllara arası Türkiye fasulye dışalım miktar ve değerleri ile dünya fasulye dışalımındaki payı	94
Çizelge 58.	1980 – 2002 yılları arası Türkiye fasulye dışsatım ve dışalım miktar ve değerlerinin kıyaslanması	95

Çizelgeler Dizini (Devam)

Çizelge 59.	Dünya, Kıtalar ve Türkiye’de 2001, 2002 yılları fasulye ekim alanı, üretim, verim, dışalım, dışsatım, tohumluk, nüfus ve kişi başına yıllık tüketim değerleri.....	96
Çizelge 60.	Dünya, Kıtalar ve Türkiye’de 2005, 2010 ve 2015 yıllarında tohumluk hariç fasulye gereksinimi.....	96
Çizelge 61.	Türkiye’de tescil edilmiş fasulye çeşitlerinin adı ve tescil yılı.....	97
Çizelge 62.	1928-1979 yılları arası Türkiye’de nohut ekim alanı, üretim ve verim değerleri ile değişimi.....	98
Çizelge 63.	1980-1990 yılları arası Türkiye’de nohut ekim alanı, üretim ve verim değerleri ile değişimi.....	99
Çizelge 64.	1990-2003 yılları arası Türkiye’de nohut ekim alanı, üretim ve verim değerleri ile değişimi.....	100
Çizelge 65.	Türkiye’de nohut yetiştirilen illerimizde 2002 yılı nohut ekim alanı, üretim ve verim değerleri	101
Çizelge 66.	Türkiye’de en fazla nohut yetiştirilen 10 ilimizde 2002 yılı nohut ekim alanı, üretim ve verim değerleri ..	103
Çizelge 67.	Türkiye’de tarım bölgelerine göre 2002 yılı nohut ekim alanı, üretim ve verimi	103
Çizelge 68.	1980 – 2002 yıllara arası Türkiye nohut dışsatım miktar ve değerleri ile dünya nohut dışsatımındaki payı.....	105
Çizelge 69.	1980 – 2002 yıllara arası Türkiye nohut dışalım miktar ve değerleri ile dünya nohut dışalımındaki payı..	106
Çizelge 70.	1980 – 2002 yılları arası Türkiye nohut dışsatım ve dışalım miktar ve değerlerinin kıyaslanması.....	107
Çizelge 71.	Dünya, Kıtalar ve Türkiye’de 2001, 2002 yılları nohut ekim alanı, üretim, verim, dışalım, dışsatım, tohumluk, nüfus ve kişi başına yıllık tüketim değerleri.....	109
Çizelge 72.	Dünya, Kıtalar ve Türkiye’de 2005, 2010 ve 2015 yıllarında tohumluk hariç nohut gereksinimi.....	109
Çizelge 73.	Türkiye’de tescil edilmiş nohut çeşitlerinin adı ve tescil yılı.....	108
Çizelge 74.	1928-1979 yılları arası Türkiye’de mercimek ekim alanı, üretim ve verim değerleri ile değişimi.....	110
Çizelge 75.	1980-1990 yılları arası Türkiye’de mercimek ekim alanı, üretim ve verim değerleri ile değişimi.....	112
Çizelge 76.	1988-2003 yılları arası Türkiye’de mercimek ekim alanı, üretim ve verim değerleri ile değişimi.....	112
Çizelge 77.	1988 – 2003 yılı Türkiye kırmızı mercimek ekim alanı, üretim ve verim değerleri ile oranları ve 1988 yılına göre değişimleri.....	113
Çizelge 78.	Türkiye’de kırmızı mercimek yetiştirilen illerimizde 2002 yılı ekim alanı, üretim ve verim değerleri.....	114
Çizelge 79.	Türkiye’de en fazla kırmızı mercimek yetiştirilen 10 ilimizde 2002 yılı kırmızı mercimek ekim alanı, üretim ve verim değerleri.....	115
Çizelge 80.	Türkiye’de tarım bölgelerine göre 2002 yılı kırmızı mercimek ekim alanı, üretimi ve verimi.....	117
Çizelge 81.	1987 – 2003 yılı Türkiye’de yeşil mercimek ekim alanı, üretim ve verim değerleri ile oranları ve 1987 yılına göre değişimleri.....	118
Çizelge 82.	Türkiye’de yeşil mercimek yetiştirilen illerimizde 2002 yılı ekim alanı, üretim ve verim değerleri.....	119
Çizelge 83.	Türkiye’de en fazla yeşil mercimek yetiştirilen 10 ilimizde 2002 yılı ekim alanı, üretim ve verim değerleri.....	120
Çizelge 84.	Türkiye’de tarım bölgelerine göre 2002 yılı yeşil mercimek ekim alanı, üretim ve verimi.....	122
Çizelge 85.	1980 – 2002 yıllara arası Türkiye mercimek dışsatım miktar ve değerleri ile dünya mercimek dışsatımındaki payı.....	123
Çizelge 86.	1980 – 2002 yıllara arası Türkiye mercimek dışalım miktar ve değerleri ile dünya mercimek dışalımındaki payı.....	124
Çizelge 87.	1980 – 2002 yılları arası Türkiye mercimek dışsatım ve dışalım miktar ve değerlerinin kıyaslanması.....	125
Çizelge 88.	Dünya, Kıtalar ve Türkiye’de 2001, 2002 yılları mercimek ekim alanı, üretim, verim, dışalım, dışsatım, tohumluk, nüfus ve kişi başına yıllık tüketim değerleri.....	127
Çizelge 89.	Dünya, Kıtalar ve Türkiye’de 2005, 2010 ve 2015 yıllarında tohumluk hariç mercimek gereksinimi.....	127
Çizelge 90.	Türkiye’de tescil edilmiş kırmızı mercimek ve yeşil mercimek çeşitlerinin adı ve tescil yılı.....	126
Çizelge 91.	1928-1979 yılları arası Türkiye’de bakla ekim alanı, üretim ve verim değerleri ile değişimi.....	128
Çizelge 92.	1980-2003 yılları arası Türkiye’de bakla ekim alanı, üretim ve verim değerleri ile değişimi.....	130
Çizelge 93.	Türkiye’de bakla yetiştirilen illerimizde 2002 yılı bakla ekim alanı, üretim ve verim değerleri.....	131
Çizelge 94.	Türkiye’de en fazla bakla yetiştirilen 10 ilimizde 2002 yılı bakla ekim alanı, üretim ve verim değerleri...	131
Çizelge 95.	Türkiye’de tarım bölgelerine göre 2002 yılı bakla ekim alanı, üretim ve verim değerleri.....	133
Çizelge 96.	1980 – 2002 yıllara arası Türkiye bakla dışsatım miktar ve değerleri ile dünya bakla dışsatımındaki payı.....	134
Çizelge 97.	1980 – 2002 yıllara arası Türkiye bakla dışalım miktar ve değerleri ile dünya bakla dışalımındaki payı....	135
Çizelge 98.	1980 – 2002 yılları arası Türkiye bakla dışsatım ve dışalım miktar ve değerlerinin kıyaslanması.....	136
Çizelge 99.	Dünya, Kıtalar ve Türkiye’de 2001, 2002 yılları bakla ekim alanı, üretim, verim, dışalım, dışsatım, tohumluk, nüfus ve kişi başına yıllık tüketim değerleri.....	137
Çizelge 100.	Dünya, Kıtalar ve Türkiye’de 2005, 2010 ve 2015 yıllarında tohumluk hariç bakla gereksinimi.....	137
Çizelge 101.	1928-1979 yılları arası Türkiye’de bezelye ekim alanı, üretim ve verim değerleri ile değişimi.....	139
Çizelge 102.	1980-2003 yılları arası Türkiye’de bezelye ekim alanı, üretim ve verim değerleri ile değişimi.....	141
Çizelge 103.	Türkiye’de bezelye yetiştirilen illerimizde 2002 yılı bezelye ekim alanı, üretim ve verim değerleri.....	142
Çizelge 104.	Türkiye’de en fazla bezelye yetiştirilen 10 ilimizde 2002 yılı bezelye ekim alanı, üretim ve verim değerleri.....	143
Çizelge 105.	Türkiye’de tarım bölgelerine göre 2002 yılı bezelye ekim alanı, üretim ve verimi.....	143
Çizelge 106.	1980 – 2002 yıllara arası Türkiye bezelye dışsatım miktar ve değerleri ile dünya bezelye dışsatımındaki payı.....	146

Çizelgeler Dizini (Devam)

Çizelge 107.	1980 – 2002 yıllara arası Türkiye bezelye dışalım miktar ve değerleri ile dünya bezelye dışalımıdaki payı.....	147
Çizelge 108.	1980 – 2002 yılları arası Türkiye bezelye dışsatım ve dışalım miktar ve değerlerinin kıyaslanması.....	148
Çizelge 109.	Dünya, Kıtalar ve Türkiye’de 2001, 2002 yılları bezelye ekim alanı, üretim, verim, dışalım, dışsatım, tohumluk, nüfus ve kişi başına yıllık tüketim değerleri.....	149
Çizelge 110.	Dünya, Kıtalar ve Türkiye’de 2005, 2010 ve 2015 yıllarında tohumluk hariç gerekli bezelye üretimi.....	149
Çizelge 111.	1928-1979 yılları arası Türkiye’de börülce ekim alanı, üretim ve verim değerleri ile değişimi.....	151
Çizelge 112.	1980-2003 yılları arası Türkiye börülce ekim alanı, üretim ve verim değerleri.....	152
Çizelge 113.	Türkiye’de börülce yetiştirilen illerimizde 2002 yılı bezelye ekim alanı, üretim ve verim değerleri.....	154
Çizelge 114.	Türkiye’de en fazla börülce yetiştirilen 10 ilimizde 2002 yılı börülce ekim alanı, üretim ve verim değerleri.....	154
Çizelge 115.	Türkiye’de tarım bölgelerine göre 2002 yılı börülce ekim alanı, üretim ve verimi.....	155
Çizelge 116.	Türkiye’nin dış ticareti ve dış ticaretinde tarım ürünlerinin oranı.....	158
Çizelge 117.	Türkiye’nin genel ve tarım ürünleri dışsatım dışalım farkları ve değişimleri.....	158
Çizelge 118.	Türkiye’de tarım bölgelerine göre toprak derinliği yönünden arazi dağılımı ve oranları.....	160
Çizelge 119.	Türkiye’de tarım bölgelerine göre eğim yönünden arazi dağılımı.....	161
Çizelge 120.	Dünya ve Türkiye’de arazi varlığının kullanıma göre dağılımı.....	162
Çizelge 121.	Türkiye’de tarım bölgelerine göre arazi yetenek sınıfları yönünden arazi dağılımı.....	163
Çizelge 122.	2001 yılı geçici verilerine göre Türkiye’de tarımsal işletme büyüklükleri, işletme sayısı ve oranları.....	166
Çizelge 123.	Türkiye’de yıllara göre toplam, kentsel ve kırsal nüfus ile oranları.....	167
Çizelge 124.	Türkiye ve dünyada gıda tüketimi (kalori/gün/kişi).....	168
Çizelge 125.	Türkiye ve dünyada gıda tüketimi (g. protein/gün/kişi).....	169
Çizelge 126.	Dünya, kıtalar ve bazı ülkelerde 2005, 2010, 2015, 2020, 2030, 2040 ve 2050 yıllarında beklenen nüfus ve dünya nüfusuna oranları.....	170
Çizelge 127.	Dünya, kıtalar ve bazı ülkelerde 2005, 2010, 2015, 2020, 2030, 2040 ve 2050 yıllarında beklenen nüfus ve 2005 yılı nüfuslarına göre değişimi.....	170
Çizelge 128.	Toprak Mahsulleri Ofisi’nin yıllara göre yemeklik baklagiller alım miktarları.....	174

Şekiller Dizini

Şekil No	Şekil Başlığı	Sayfa
Şekil 1.	Türkiye’de 2002 yılı verilerine göre fasulye yetiştiriciliği yapılan iller ve en yüksek ekim alanına sahip olan 10 il.....	91
Şekil 2.	Türkiye’de 2002 yılı verilerine göre nohut yetiştiriciliği yapılan iller ve en yüksek ekim alanına sahip olan 10 il.....	102
Şekil 3.	Türkiye’de 2002 yılı verilerine göre kırmızı mercimek yetiştiriciliği yapılan iller ve en yüksek ekim alanına sahip olan 10 il.....	116
Şekil 4.	Türkiye’de 2002 yılı verilerine göre yeşil mercimek yetiştiriciliği yapılan iller ve en yüksek ekim alanına sahip olan 10 il.....	121
Şekil 5.	Türkiye’de 2002 yılı verilerine göre bakla yetiştiriciliği yapılan iller ve en yüksek ekim alanına sahip olan 10 il.....	132
Şekil 6.	Türkiye’de 2002 yılı verilerine göre bezelye yetiştiriciliği yapılan iller ve en yüksek ekim alanına sahip olan 10 il.....	145
Şekil 7.	Türkiye’de 2002 yılı verilerine göre börülce yetiştiriciliği yapılan iller ve en yüksek ekim alanına sahip olan 10 il.....	156

ÖNSÖZ

Yemelik tane baklagiller; kuru tanelerinde % 18 – 36 oranında protein içermeleri nedeniyle hem insan, hem de hayvan beslenmesinde, Rhizobim bakterileri ile ortak yaşama girerek havanın serbest azotunu fikse etmeleri nedeniyle ekim nöbetinde ve ekonomik olarak dış ticarete önemlidirler.

1980’li yılların başında uygulamaya konulan NAD (Nadas Alanlarının Daraltılması) Projesi kapsamında, Ülkemizde nadas alanları kullanılarak özellikle mercimek ve nohutta ekim alanları ve buna bağlı olarak üretimleri hızla artmış ve Türkiye hem mercimek hem de nohut dışsattımında lider ülke durumuna geçmiştir. Ancak, 1994 yılından itibaren Toprak Mahsulleri Ofisi’nin yemelik tane baklagilleri alım kapsamından çıkarması nedeniyle, mercimek ve nohutta ekim alanları ve üretimi azalmış, ülkemiz bu ürünlerin dışsattımında lider ülke olma özelliğini yitirmiştir.

Yıllardan beri tarımsal üretim yönünden kendine yeterli 7 ülkeden biri olarak ifade edilen Türkiye ne yazık ki tarımsal ürün dışalımını yapma zorunda kalmıştır. 1980 yılında tarım ürünlerinde 51 000 000 \$’lık dışalım, 1 672 000 000 \$’lık dışsattım yapan ülkemiz, 2003 yılında 2 567 000 000 \$’lık dışalım, 2 545 000 000 \$’lık dışsattım yapan ülke durumuna gelmiştir.

Türkiye nüfusunun 2050 yılında 97 759 000 kişi olacağı tahmin edilmektedir. 2005 yılı nüfusumuz 100 kabul edildiğinde, 2050 yılında nüfusumuz 133.4 olacaktır. Bu veriler de göstermektedir ki 2050 yılında tarımsal üretimimizi en az % 33.4 artırılması gerekmektedir. Genellikle beslenmelerinde bitkisel kaynaklı proteinleri tüketen gelişmekte olan ülkelerin nüfusu da 2050 yılında 2005 yılına göre % 38.2 oranında artacaktır. Bu durumda hem ülkemiz hem de gelişmekte olan ülkelerin gereksinimlerini karşılayabilmek amacıyla, yemelik tane baklagillerin gelecekte insan beslenmesindeki önemi daha da artıracaktır.

Gelişmiş ülkelerde bile tarımsal üretim önemini korurken, sanayileşme ile birlikte tarım da gelişirken ve çiftçiler desteklenirken; Türkiye’de özellikle son yıllarda tarım hep ikinci plana itilmekte ve Türk çiftçisi kendi kaderine terk edilmektedir. Türkiye’de her ekonomik kriz sonrası, ekonomik krizin nedeni olarak tarıma yapılan desteklemeler gösterilmektedir. Bu çok yanlış bir yaklaşım olup, ekonomik krizlerin ana nedeni hiçbir zaman tarıma yapılan desteklemeler olmamıştır.

Burada, Dünya ve ülkeler bazında 1980 yılından günümüze, Türkiye’de ise istatistiki verilerin tutulmaya başladığı 1928 yılından günümüze, yemelik tane baklagillerin; ekim alanları, üretimleri, verimleri, dışalım ve dışsattımları miktarları ile yemelik tane baklagiller ve Türk tarımının sorunları incelenmeye ve çözüm önerileri getirilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmanın, tarımla uğraşan kişi ve kuruluşlara yararlı olması dileklerle.....

Prof. Dr. Cemalettin Yaşar ÇİFTÇİ
Kasım, 2004 – ANKARA

1. GİRİŞ

Günümüzde dünya nüfusunun hızla artmasına karşın, besin maddeleri artışı istenilen hıza ulaşamamıştır. Pek çok ülkede açlık ve dengesiz beslenme, önemli bir sorun olup, her yıl binlerce insanın hastalanmasına ya da ölmesine neden olmaktadır. Açlık ve dengesiz beslenme sorunlarını çözebilmek amacıyla tarımsal üretimin özellikle de bitkisel üretimin artırılması gereklidir.

İnsanlar, protein gereksinimlerini ya bitkisel kaynaklı proteinlerden ya da hayvansal kaynaklı proteinlerle karşılamaktadırlar. Hayvansal kaynaklı proteinlerin, iklim koşullarının uygun olmaması ya da din yasaklamaları nedeniyle sağlanamadığı bölgelerde, gerekli proteinin tamamlanabilmesi amacıyla bitkisel kaynaklara yönelinmektedir ki bu açığın kapatılmasında yemeklik baklagiller oldukça önemlidir.

En gelişmiş birey olan insan, proteinlerin yapı taşları olan amino asitleri sentezleme yeteneğine sahip değildir. Sekiz amino asidin (isoleucine, leucine, lycine, methionine, threonine, trptophane ve valin) insanların günlük besinleriyle mutlaka karşılanması gerekmekte, bu amino asitlerin günlük eksiklikleri başka günkü fazlalıkla karşılanamamaktadır (Şehirli 1988).

Yemeklik baklagiller, bitkisel üretimde; beslenme, ekim nöbeti ve ekonomik yönden önemli bir yere sahiptir. Yemeklik baklagillerin kuru taneleri; bileşiminde % 18-36 oranında protein içermelerinin yanında proteinlerinin hazmolabilirlik dereceleri de (% 78) oldukça yüksektir. Ayrıca yemeklik baklagillerin kuru taneleri, vitamin (A, B, C, ve D) ve mineral maddelerce de zengin olup proteinleri, mutlak gerekli aminoasitler yönünden hayvansal proteinlere yakın değerler göstermektedir. Bu özelliklerinden ötürü, gelişmekte olan ülkelerde düşük proteinli ve yüksek enerjili besinlerin eksikliklerini giderici olarak, o ülkelerde kültürü yapılan yemeklik baklagilin daha fazla kullanılma olanağı bulunmaktadır.

Yemeklik baklagiller arasında, birim alandan temel amino asit üretimleri yönünden farklılıklar bulunduğu, yemeklik baklagillerin birim alandan baklagil olmayan bitkiler ve hayvansal ürünlere oranla daha fazla amino asit ürettikleri bildirilmektedir (MacGillivray and Bosley, 1962), Bu da protein açığının giderilmesinde, yemeklik baklagillerin ne kadar önemli bir bitki grubu olduğunu göstermektedir.

Dünyada insan beslenmesinde, bitkisel proteinlerin % 22'si, karbonhidratların % 7'si; hayvan beslenmesindeki proteinlerin % 38'i, karbonhidratların % 5'inin yemeklik baklagillerce sağlandığı belirtilmektedir (Wery and Gricnac, 1983).

Yemelik baklagillerin sap ve samanlarının tahıl samanına göre iki katına yakın oranda protein içermesi hayvan beslenmesinde de önemlerini arttırmaktadır.

Yemelik baklagiller toprak verimliliği üzerinde de olumlu etkilere sahiptir. Kazık köklü olmaları ve *Rhizobium* spp. bakterileri ile ortak yaşama geçerek havanın serbest azotunu toprağa bağlayabilme özelliklerinden dolayı yemelik baklagil cinsleri tahıl ekiminin ağırlıklı olduğu yerlerde ve nadas alanlarında kolaylıkla ekim nöbetine girebilen bitkilerdir. Yemelik baklagiller *Rhizobium*'larla ortak yaşama sonucunda toprağa yılda 5-19 kg/da azot bağlayabilmektedir (Erdman, 1959; Rennie and Kemp, 1983). Ayrıca yemelik baklagillerin hasadından sonra toprakta kalan bitki artıklarının C/N katsayısının oldukça düşük olması bu bitkilerin yeşil gübrelemedeki önemini de arttırmaktadır.

Bitkisel üretimde önemli bir yeri olan yemelik baklagillerin, ekonomik önemleri de oldukça fazladır. 2003 yılı verilerine göre yemelik baklagillerin dünyada 60 204 873 ha milyon ha ekim alanı ve 47 257 777 milyon ton üretimi, Ülkemizde ise 1 340 900 ha ekim alanı, 1 221 300 ton üretimi bulunmaktadır. Ayrıca yemelik baklagiller, iç tüketimde olduğu kadar dünya ve ülkemiz dış ticaretinde de önemli bir yer tutmaktadır.

Türkiye'de yemelik baklagiller, önemlerinin oldukça fazla olmasına karşın, ekiliş ve üretimde istenilen düzeylere ulaşamamıştır. Nohut, mercimek, fasulye en fazla ekim alanına ve üretime sahip iken, diğer yemelik baklagil cinslerinin üretimi oldukça azdır.

2. DÜNYADA YEMEKLİK TANE BAKLAGİLLER EKİM ALANI, ÜRETİM ve VERİMLERİ

FAO Temmuz 2004 verilerine göre, 1980 – 2003 yılları arası yemeklik tane baklagiller ekim alanı (FAO verilerindeki hasat edilen alan değerleri, ekim alanı olarak kabul edilmiştir), üretim ve verim değerleri ayrı başlıklar altında aşağıda açıklanmıştır.

2.1. 1980 – 2003 Yılları Arası Dünya Yemeklik Tane Baklagiller Ekim Alanı

1980 – 2003 yılları arası dünya yemeklik baklagiller toplam ekim alanı, fasulye, nohut, börülce, bezelye, mercimek ile bakla ekim alanları ve yıllara göre toplam yemeklik tane baklagil ekim alanlarına oranları Çizelge 1’de verilmiştir.

1980 yılında 50 849 438 ha olan dünya toplam yemeklik baklagil ekim alanının; % 49.33’ünü (25 085 767 ha) fasulye, % 18.94’ünü (9 630 446 ha) nohut, % 14.00’ünü (7 120 482 ha) bezelye, % 7.37’sini (3 746 207 ha) bakla, % 6.19’ünü (3 146 124 ha) börülce ve % 4.17’sini (2 120 412 ha) mercimek oluşturmaktadır.

Fasulye ve nohut ekim alanında, toplam yemeklik baklagil ekim alanına oranları yönünden 2003 yılına kadar çok önemli bir fark görülmemiş, fasulye 27 148 787 ha ile % 45.09, nohut 10 374 133 ha ile % 17.23 pay almış, fasulye 1. sıradaki, nohut 2. sıradaki yerlerini korumuşlardır.

1980 yılında 7 120 482 ha ile ekim alanı yönünden 3. sırada yer alan bezelye, 1995 yılından itibaren yerini börülceye kaptırmış ve bezelye 2003 yılında ekim alanı yönünden 6 493 865 ha ve % 10.78 oranla 4. sıraya düşmüştür.

1980 yılında ekim alanı bakımından 3 146 124 ha ve % 6.19 oran ile 5. sırada yer alan börülce, 2003 yılında 9 825 035 ha ve % 16.32 oranla 3. sıraya yükselmiştir.

1980 yılında 2 120 412 ha ekim alanı ve % 4.17 oranla 6. ve son sırada yer alan mercimek, 2003 yılında 3 730 700 ha ve % 6.20 oranla 5. sıraya yükselmiştir.

1980 yılında 3 746 207 ha ekim alanı ve % 7.37 oranla 5. sırada yer alan bakla, 2003 yılında 2 632 353 ha ve % 4.37 oranla son sırada yer almıştır.

1980 ve 2003 yılları yemeklik baklagil ekim alanları kıyaslandığında; fasulyede (25 085 767 ha – 27 148 787 ha) 2 063 020 ha; nohutta (9 630 446 ha – 10 374 133 ha) 743 687 ha; börülcede (3 146 124 ha – 9 825 035 ha) 6 678 911 ha; mercimekte (2 120 412 ha – 3 730 700 ha) 1 610 288 ha ekim alanı artışı gözlenmiş, bezelyede (7 120 482 ha – 6 493 865 ha) 626 617 ha; baklada (3 746 207 ha – 2 632 353 ha) 1 113 854 ha ekim alanı azalışı olmuştur.

Bu değerlere göre 1980 yılına göre 2003 yılında ekim alanı artışı; fasulyede % 8.22, nohutta % 7.72, börülcede % 212.29, mercimekte % 75.94 olmuş, bezelyede % 8.80, baklada ise % 29.73 oranında ekim alanı azalması meydana gelmiştir.

Yemelik baklagiller genel ekim alanındaki artış (50 849 438 ha (1980) – 60 204 873 ha (2003)) 9 355 435 ha dır. Diğer bir ifade ile 1980 yılına göre ekim alanındaki artış, 2003 yılında % 18.40 dır.

2.2. 1980 – 2003 Yılları Arası Dünya Yemelik Tane Baklagiller Üretimi

1980 – 2003 yılları arası dünya yemelik baklagiller toplam üretimi, fasulye, nohut, börülce, bezelye, mercimek ile bakla üretimleri ve yıllara göre toplam yemelik baklagil üretimine oranları Çizelge 2’de özetlenmiştir.

1980 yılında 34 535 781 ton olan dünya toplam yemelik baklagiller üretiminin; % 39.04’ünü (13 481 771 ton) fasulye, % 27.30’ünü (9 427 351 ton) bezelye, % 14.06’sını (4 854 047 ton) nohut, % 13.01’ini (4 494 090 ton) bakla, % 3.59’ünü (1 241 275 ton) mercimek ve % 3.00’ünü (1 037 247 ton) börülce kapsamıştır.

2003 yılında ekim alanında da olduğu gibi üretim yönünden ilk sırayı fasulye 19 038 458 ton ve % 40.29 oranla almıştır. Bezelye, ekim alanı bakımından yemelik baklagiller içerisinde 4. sırayı alırken, birim alan veriminin yüksek olması nedeniyle üretim yönünden 10 248 008 ton ve % 21.68 oranla 2. sıraya yükselmiştir. Ekim alanında 2. sırayı alan nohut 7 122 650 ton ve % 15.07 oranla üretimde 3. sıradadır. Bakla 4 033 346 ton ve % 7.88 oranla 4., ekim alanı yönünden 2. sırada yer alan börülce birim alanı veriminin düşük olması nedeniyle 3 721 850 ton ve % 7.88 oranla 5., ekim alanı yönünden 5. sırada yer alan mercimek ise 3 093 465 ton ve % 6.54 oranla son sırada yer almıştır.

1980 ve 2003 yılları yemelik baklagil üretimleri kıyaslandığında; fasulyede (13 481 771 ton – 19 038 458 ton) 5 556 687 ton; nohutta (4 854 047 ton – 7 122 650 ton) 2 268 603 ton; börülcede (1 037 247 ton – 3 721 850 ton) 2 684 603 ton; bezelyede (9 427 351 ton – 10 248 008 ton) 820 657 ton; mercimekte (1 241 275 ton – 3 093 465 ton) 1 852 190 ton üretim artışı gerçekleşmiş, baklada (4 494 000 ton – 3 721 850 ton) 772 150 ton üretim azalışı olmuştur. Bu değerlere göre 1980 yılına göre 2003 yılında üretim artışı; fasulyede % 41.22, nohutta % 46.74, börülcede % 258.82, bezelyede % 8.71, mercimekte % 149.22 olmuş, baklada ise % 17.18 üretim azalması meydana gelmiştir.

Yemelik baklagiller genel üretimindeki artış (34 535 781 ton (1980) – 47 257 777 ton (2003)) 12 721 996 ton olup, diğer bir ifade ile 1980 yılına göre üretimdeki artış, 2003 yılında % 36.84 dır.

Çizelge 1. 1980 – 2003 yılları arası dünya yemeklik tane baklagiller ekim alanı (ha)* ve oranları (%)

Yıllar	Genel Toplam	Fasulye		Nohut		Börülce		Bezelye		Mercimek		Bakla	
		Ekim Alanı	%	Ekim Alanı	%	Ekim Alanı	%	Ekim Alanı	%	Ekim Alanı	%	Ekim Alanı	%
1980	50 849 438	25 085 767	49.33	9 630 446	18.94	3 146 124	6.19	7 120 482	14.00	2 120 412	4.17	3 746 207	7.37
1981	51 688 702	26 010 396	50.32	8 942 389	17.30	3 002 868	5.81	7 927 868	15.34	2 261 307	4.37	3 543 874	6.86
1982	52 963 308	25 764 856	48.65	10 302 537	19.45	3 496 234	6.60	7 511 926	14.18	2 611 063	4.93	3 276 692	6.18
1983	52 502 924	24 780 078	47.20	9 956 994	18.96	3 346 546	6.37	8 393 053	15.99	2 671 647	5.08	3 354 606	6.39
1984	53 824 860	25 831 041	47.99	9 781 031	18.17	3 369 403	6.26	8 957 728	16.70	2 564 745	4.77	3 320 912	6.17
1985	54 443 939	25 927 031	47.63	9 738 933	17.89	3 850 544	7.07	9 071 300	16.66	2 620 110	4.81	3 226 021	5.93
1986	56 270 494	26 006 575	46.22	10 751 833	19.11	3 849 877	6.84	9 485 171	16.86	3 009 474	5.35	3 167 564	5.63
1987	55 691 579	25 061 532	44.99	10 206 509	18.33	4 076 420	7.32	9 827 708	17.65	3 328 208	5.98	3 191 202	5.73
1988	55 723 788	26 299 623	47.20	8 729 804	15.66	4 421 339	7.93	9 900 808	17.77	3 311 150	5.94	3 061 064	5.49
1989	55 594 724	25 557 241	45.97	9 901 303	17.81	4 581 777	8.24	9 336 132	16.79	3 200 557	5.76	3 017 714	5.43
1990	55 802 867	25 997 179	46.76	9 920 318	17.84	5 098 446	9.16	8 813 305	15.85	3 213 165	5.78	2 760 444	4.96
1991	56 456 755	26 204 900	46.96	11 437 448	20.49	5 263 257	9.43	8 140 657	14.59	3 265 266	5.85	2 145 227	3.84
1992	53 842 311	24 061 992	44.69	9 267 926	17.21	7 690 053	14.28	7 238 242	13.44	3 299 644	6.13	2 284 454	4.24
1993	54 524 533	23 767 611	43.59	10 136 778	18.59	7 526 928	13.80	7 485 435	13.73	3 411 855	6.26	2 195 926	4.03
1994	56 058 565	25 712 595	45.88	9 944 394	17.74	6 741 226	12.02	7 753 357	13.83	3 434 608	6.12	2 472 385	4.41
1995	57 087 562	25 001 134	43.79	11 396 760	19.96	7 836 117	13.75	7 247 573	12.70	3 334 386	5.84	2 271 592	3.98
1996	57 484 740	25 675 787	44.66	11 470 474	19.95	8 171 971	14.21	6 428 721	11.18	3 462 338	6.02	2 275 449	3.96
1997	56 558 960	25 202 482	44.56	10 808 636	19.11	8 350 798	14.76	6 484 030	11.46	3 439 556	6.08	2 273 458	4.02
1998	58 190 732	24 400 110	41.93	11 433 292	19.64	9 926 422	17.05	6 559 925	11.27	3 446 649	5.92	2 424 334	4.16
1999	59 055 159	25 186 613	42.64	12 164 569	20.59	10 004 314	16.94	5 799 406	9.82	3 599 989	6.09	2 300 268	3.89
2000	56 361 313	25 251 941	44.80	10 100 005	17.92	8 680 540	15.40	5 974 673	10.60	3 875 467	6.87	2 478 687	4.39
2001	56 367 750	24 494 941	43.45	9 481 888	16.82	9 324 241	16.54	6 354 271	11.29	3 956 068	7.02	2 756 341	4.88
2002	59 475 941	26 562 070	44.66	10 475 071	17.61	9 828 891	16.53	6 249 396	10.51	3 690 370	6.20	2 670 143	4.48
2003	60 204 873	27 148 787	45.09	10 374 133	17.23	9 825 035	16.32	6 493 865	10.78	3 730 700	6.20	2 632 353	4.37

*) Kaynak : FAO, Temmuz 2004

Çizelge 2. 1980 – 2003 yılları arası dünya yemeklik tane baklagiller üretimi (ton)* ve oranları (%)

Yıllar	Toplam	Fasulye		Bezelye		Nohut		Bakla		Börülce		Mercimek	
		Üretim	%	Üretim	%	Üretim	%	Üretim	%	Üretim	%	Üretim	%
1980	34 535 781	13 481 771	39.04	9 427 351	27.30	4 854 047	14.06	4 494 090	13.01	1 037 247	3.00	1 241 275	3.59
1981	35 170 588	15 028 695	42.73	7 716 576	21.94	5 767 707	16.40	4 074 732	11.58	1 135 700	3.23	1 447 178	4.11
1982	38 100 071	15 062 446	39.53	9 631 330	25.28	6 162 948	16.18	4 304 464	11.30	1 153 607	3.02	1 785 276	4.68
1983	39 711 574	14 575 734	36.71	11 005 440	27.71	7 043 448	17.73	4 176 444	10.52	1 107 478	2.79	1 803 030	4.54
1984	40 645 104	15 364 232	37.80	11 670 786	28.71	6 593 366	16.22	4 300 805	10.58	971 337	2.39	1 744 578	4.29
1985	41 119 768	15 199 453	36.96	12 433 746	30.23	6 459 555	15.71	4 025 664	9.79	1 103 775	2.68	1 897 575	4.61
1986	42 759 208	14 823 551	34.67	12 039 617	28.15	8 033 757	18.78	4 063 187	9.50	1 333 526	3.11	2 465 570	5.76
1987	44 775 056	14 695 832	32.82	15 050 208	33.61	6 865 220	15.33	4 236 077	9.46	1 240 699	2.77	2 687 020	6.00
1988	43 135 800	16 187 574	37.52	12 255 491	28.41	5 769 413	13.37	4 651 534	10.78	1 583 942	3.67	2 687 846	6.23
1989	45 721 399	15 160 064	33.16	15 240 091	33.33	7 168 039	15.67	4 214 237	9.22	1 858 710	4.06	2 080 258	4.55
1990	49 269 106	17 029 307	34.56	16 693 536	33.88	6 787 963	13.77	4 349 696	8.93	1 845 116	3.74	2 563 488	5.20
1991	44 896 798	16 354 017	36.42	12 375 246	27.56	8 113 633	18.07	3 319 721	7.39	2 077 351	4.63	2 656 830	5.92
1992	43 006 680	15 377 105	35.75	13 433 513	31.24	6 651 357	15.46	2 760 361	6.41	2 212 428	5.14	2 571 916	5.98
1993	45 915 055	15 619 939	34.02	14 898 582	32.45	6 784 749	14.78	3 500 127	7.62	2 341 026	5.10	2 770 632	6.04
1994	47 336 680	16 880 058	35.66	14 418 423	30.46	7 111 564	15.02	3 598 878	7.60	2 529 247	5.34	2 798 510	6.17
1995	46 618 348	16 943 478	36.34	11 551 000	24.78	9 135 410	19.60	3 575 072	7.67	2 558 389	5.49	2 854 999	6.12
1996	45 131 979	16 817 522	37.26	10 897 659	24.15	8 085 051	17.91	3 647 266	8.08	2 917 440	6.46	2 767 041	6.13
1997	45 307 746	15 972 022	35.25	12 080 136	26.66	8 315 766	18.35	3 358 072	7.41	2 829 939	6.24	2 751 811	6.07
1998	47 656 159	16 111 328	33.81	12 368 261	25.95	8 868 195	18.61	3 750 966	7.87	3 769 701	7.91	2 787 708	5.85
1999	47 521 872	17 310 650	36.43	10 883 859	22.90	9 420 108	19.82	3 501 796	7.37	3 514 510	7.39	2 890 949	6.08
2000	45 942 648	17 158 821	37.35	10 630 107	23.14	7 938 601	17.28	3 679 901	8.01	3 164 564	6.88	3 370 654	7.33
2001	44 978 324	16 631 493	36.98	10 566 740	28.49	6 905 242	15.35	4 117 411	9.15	3 587 111	7.98	3 170 327	7.05
2002	48 309 813	19 283 157	39.91	9 968 077	20.62	8 268 837	17.11	4 212 897	8.72	3 664 357	7.58	2 922 488	6.05
2003	47 257 777	19 038 458	40.29	10 248 008	21.68	7 122 650	15.07	4 033 346	8.53	3 721 850	7.88	3 093 465	6.54

*) Kaynak : FAO, Temmuz 2004

2.3. 1980 – 2003 Yılları Arası Dünya Yemelik Baklagiller Verimi

1980 -2003 yılları arası dünya fasulye, nohut, bezelye, bakla, börülce, mercimek verimleri Çizelge 3'te özetlenmiştir.

Çizelge 3. 1980 – 2003 yılları arası dünya yemelik tane baklagiller verimi (kg/ha)*

Yıllar	Fasulye	Nohut	Bezelye	Bakla	Börülce	Mercimek
1980	537	504	1 324	1 200	330	585
1981	578	645	973	1 150	378	640
1982	585	598	1 282	1 314	330	684
1983	588	707	1 311	1 245	331	675
1984	595	674	1 303	1 295	288	680
1985	586	663	1 371	1 248	287	724
1986	570	747	1 269	1 283	346	819
1987	586	673	1 531	1 327	304	807
1988	616	661	1 541	1 520	358	803
1989	593	724	1 632	1 397	406	650
1990	655	684	1 894	1 576	362	798
1991	624	709	1 520	1 548	395	814
1992	639	718	1 856	1 208	288	780
1993	657	669	1 990	1 594	311	812
1994	657	715	1 860	1 456	375	814
1995	678	802	1 594	1 574	327	856
1996	655	705	1 695	1 603	357	799
1997	634	769	1 863	1 477	339	800
1998	660	776	1 885	1 547	380	809
1999	687	774	1 877	1 522	351	803
2000	680	786	1 779	1 485	365	870
2001	679	728	1 623	1 494	385	801
2002	726	789	1 595	1 578	373	792
2003	701	687	1 578	1 532	379	829

*) Kaynak : FAO, Temmuz 2004

1980 yılında 537 kg/ha olan fasulye verimi, en yüksek değerine 726 kg/ha ile 2002 yılında ulaşmış, 2003 yılı dünya fasulye verimi 701 kg/ha olarak gerçekleşmiştir. 2003 yılı fasulye verimi, 1980 yılı verimine göre % 30.54 oranında artış göstermiştir.

1980 – 2003 yılları arasında dünya nohut verimi 504 kg/ha (1980) ile 802 kg/ha (1995) arasında değişim göstermiş, 2003 yılı dünya nohut verimi 687 kg/ha olmuştur. 2003 yılı dünya nohut veriminde, 1980 yılı verimine göre % 36.31 oranında bir artış gözlenmiştir.

1980 yılında 1 324 kg/ha olan bezelye verimi, en yüksek değerine 1 990 kg/ha ile 1993 yılında ulaşmış, 2003 yılı dünya bezelye verimi 1 578 kg/ha olarak gerçekleşmiştir. 2003 yılı bezelye veriminde, 1980 yılı verimine göre % 19.18 oranında artış olmuştur.

1980 – 2003 yılları arasında dünya bakla verimi 1 150 kg/ha (1981) ile 1 603 kg/ha (1996) arasında değişim göstermiş, 2003 yılı dünya bakla verimi 1 532 kg/ha olmuştur. 2003 yılı Dünya bakla veriminde, 1980 yılı verimine göre % 27.67 oranında bir artış gözlenmiştir.

1980 yılında 330 kg/ha olan börölce verimi, en yüksek değerine 406 kg/ha ile 1989 yılında ulaşmış, 2003 yılı dünya börölce verimi 379 kg/ha olarak gerçekleşmiştir. 2003 yılı börölce verimi, 1980 yılı verimine göre % 14.85 oranında artış göstermiştir.

1980 – 2003 yılları arasında dünya mercimek verimi 585 kg/ha (1980) ile 870 kg/ha (2000) arasında değişim göstermiş, 2003 yılı dünya mercimek verimi 829 kg/ha olmuştur. 2003 yılı dünya mercimek veriminde, 1980 yılı verimine göre % 41.71 oranında bir artış olmuştur.

2003 yılı verilerine göre yemeklik baklagiller grubuna giren cinsler verim yönünden; bezelye (1578 kg/ha), bakla (1532 kg/ha), mercimek (829 kg/ha), fasulye (701 kg/ha), nohut (687 kg/ha) ve börölce 379 (kg/ha) olarak sıralanmaktadır.

3. DÜNYA YEMEKLIK TANE BAKLAGİLLER DIŞ TİCARETİ

FAO Temmuz 2004 verilerine göre, en son dışsatım miktar ve değerleri ile dışalım miktar ve değerleri, 2002 yılına ait olduğundan en son değer olarak 2002 yılı dikkate alınmıştır. 1980 – 2002 yılları arası, dünya yemeklik tane baklagiller dışsatımı, dünya yemeklik tane baklagiller dışsatımının üretime oranı aşağıda başlıklar halinde açıklanmıştır.

3.1. 1980 – 2002 Yılları Arası Dünya Yemeklik Tane Baklagiller Dışsatımı

1980 – 2002 yılları arası yemeklik baklagillerin miktar olarak; dışsatım toplamı, fasulye, bezelye, nohut, bakla, börülce ve mercimek dışsatımları ve yemeklik baklagiller toplam dışsatımına oranları Çizelge 4’de verilmiştir.

Çizelge’de de görüldüğü gibi, 1980 yılında 2 675 244 ton olan dünya toplam yemeklik baklagil dışsatımının 1 309 928 ton ve % 48.96 oranla fasulye karşılamıştır. Fasulyeyi 638 192 ton ve % 23.86 oranla bezelye izlemiştir. Fasulye ve bezelye dışsatımı, 1980 yılı dünya yemeklik baklagil dışsatımının % 72.82’sini oluşturmuştur. Fasulye ve börülceyi % 10.56 ile mercimek, % 6.98 ile nohut, % 6.89 ile bakla ve % 2.75 ile börülce takip etmiştir.

Fasulye dışsatımı, yıllara göre artmasına ve 2002 yılında 3 344 693 tona ulaşmasına rağmen, dünya toplam yemeklik baklagil dışsatımının da artması nedeniyle 2002 yılında % 39.66 oranına düşmüş, buna karşın bezelye dışsatımının aldığı pay giderek yükselmiş hatta 1995 yılında % 47.57 oranına çıkmış, 1985 – 2001 yılları arası dışsatımda aldığı pay fasulyeyi geçerek 1. sıraya yükselmiştir. 2002 yılında ise bezelye dışsatımı fasulye dışsatımının gerisine düşmüş ve aldığı pay % 39.66 olmuştur.

1980 – 2002 yılları arasında dünya dışsatımı 282 410 ton ve % 10.56 (1980) ile 1 177 203 ton ve % 12.88 (2001) değişen mercimek dışsatımı 2002 yılında 1 025 122 ton ve % 12.16 olarak gerçekleşmiştir.

1980 – 2002 yılları arası nohut, bakla ve börülce dışsatımı ise nohutta 186 727 ton % 6.98 (1980) ile 996 909 ve % 10.91(2001); baklada 142 065 ve % 5.03 (1982) ile 695 311 ton ve % 9.20 (1994); börülcede 1 973 ton ve % 0.03 (1995) ile 73 695 ton ve % 2.75 ile (1980) değişiklik göstermiştir. 2002 yılı dışsatım miktarı ve oranları nohutta 744 632 ton ve % 8.83, baklada 575 066 ton ve % 6.82, börülcede 3 419 ton ve % 0.04 dür.

1980 – 2002 yılları arasındaki 23 yıllık dönemde yemeklik baklagiller toplam dışsatımı 2 675 244 tondan 8 432 588 tona yükselmiştir. Miktar olarak 5 757 344 ton, oransal olarak % 215.21 olarak artmıştır. Bu değerlerde yemeklik baklagiller grubuna giren cinsleri aldığı pay, fasulyede miktar olarak 2 034 765 ton, oransal olarak % 155.33; bezelyede miktar olarak 2 101 464 ton, oransal olarak % 329.28; nohutta miktar olarak 557 905 ton, oransal olarak % 298.78; baklada miktar olarak 390 774 ton, oransal olarak % 212.04; mercimekte miktar olarak 742 712

ton, oransal olarak % 262.99 artış göstermiş, brlcede ise miktar olarak – 70 276 ton, oransal olarak ta % 95.36 azalmıştır.

Bu verilere göre miktar olarak dışsatımda en fazla artış 2 101 464 ton ile bezelyede olmuş, bezelyeyi 2 034 765 ton ile fasulye, 742 712 ton ile mercimek, 557 905 ton ile nohut, 390 774 ton ile bakla izlemiştir. Brlcede ise – 70 276 tonluk bir azalma söz konusudur.

Oransal olarak dışsatımda en fazla artış % 329.28 ile bezelyede gözlenmiş, bezelyeyi, % 298.78 ile nohut, % 262.99 ile mercimek, % 212.04 ile bakla ve % 155.33 ile fasulye izlemiş, sadece brlcede % 95 36'lık bir azalma görülmüştür.

1980 – 2002 yılları arasındaki 23 yıllık dönemde yemeklik baklagiller dışsatımı toplamı 134 755 223 ton olup, bunun 52 795 559 tonu (% 39.18) bezelyede, 45 840 764 tonu (% 34.02) fasulyede, 15 052 460 tonu (%11.17) mercimekte, 11 139 973 tonu (% 8.27) nohutta, 9 410 961 tonu (%6.98) baklada, 515 506 tonu (% 0.38) brlcede gerçekleşmiştir.

3.2. 1980 – 2002 Yılları Arası Dünya Yemeklik Tane Baklagiller Dışsatımının retime Oranı

1980 – 2002 yılları arası dünya, fasulye, bezelye, nohut, bakla, börülce ve mercimek dışsatımının üretime oranları izelge 5'de özetlenmiştir.

1980 yılında fasulye üretimi 13 481 771 ton, dışsatımı 1 309 928 ton olup, fasulye retimimin % 9.72'si, bezelyede 9 427 351 tonluk üretim % 6.77'si, mercimekte 1 241 275 ton olan üretim % 22.75'i, 4 854 047 tonluk nohut üretiminin % 3.85'i, 4 494 090 ton olan bakla üretiminin % 4.10'u, 1 037 247 ton olan börülce üretiminin % 7.10'u dışsatımda kullanılmıştır.

2002 yılında ise dışsatım miktarının üretime oranı; mercimekte % 35.08, bezelyede % 27.48, fasulyede % 17.35, baklada % 13.65, nohutta % 9.01, brlcede ise % 0.09'dur.

1980 – 2002 yılları arasında 23 yıllık dönem dikkate alındığında ise 56 716 959 ton mercimek üretiminin % 26.54' olan 15 052 460 tonu, 277 235 775 ton bezelye üretiminin % 19.04' olan 52 795 559 tonu, 367 068 249 ton fasulye üretiminin % 12.49'u olan 45 840 764 tonu, 167 103 976 ton nohut üretiminin % 6.67'si olan 11 139 973 tonu, 89 913 398 ton bakla üretiminin % 10.47'si olan 9 410 961 tonu, 49 537 200 ton börülce üretim % 1.04' olan 515 506 tonu dışsatımda kullanılmıştır.

Dış ticarete önemli olan yemeklik baklagiller; fasulye, bezelye, mercimek olup, üretimlerinin önemli bir kısmı dışsatımda kullanılmaktadır. Bakla ve nohut, genellikle i tüketimde kullanılmakta; baklada % 10.47, nohutta % 6.67'lik kısmın dışsatımı yapılmaktadır. Brlcenin ise hemen hemen tamamı i tüketimde kullanılmaktadır

1980 – 2002 yılları arası toplam yemeklik baklagil üretimi 1 007 565 557 ton, toplam yemeklik baklagil dışsatımı 134 755 223 ton olup, yemeklik baklagil dışsatımının, üretime oranı % 13.37'dir Bu da yemeklik baklagil dışsatımında, üretim % 13 - 14'lk kısmının söz konusu olduğunu, üretim % 86 – 87'sinin i tüketimde kullanıldığını göstermektedir.

Çizelge 4. 1980 – 2003 yılları arası dünya yemeklik tane baklagiller dışsatımı (ton)* ve oranları (%)

Yıllar	Toplam	Fasulye		Bezelye		Nohut		Bakla		Börülce		Mercimek	
		Dışsatım	%	Dışsatım	%	Dışsatım	%	Dışsatım	%	Dışsatım	%	Dışsatım	%
1980	2 675 244	1 309 928	48.96	638 192	23.86	186 727	6.98	184 292	6.89	73 695	2.75	282 410	10.56
1981	3 031 197	1 624 558	53.59	586 587	19.35	253 044	8.35	187 281	6.18	12 028	0.40	367 699	12.13
1982	2 824 439	1 290 491	45.69	674 270	23.87	235 778	8.35	142 065	5.03	24 651	0.87	457 184	16.19
1983	2 962 039	1 059 380	35.77	895 808	30.24	252 330	8.52	215 411	7.27	25 092	0.85	514 018	17.35
1984	3 204 139	1 193 486	37.25	1 058 880	33.05	257 436	8.03	182 407	5.69	61 328	1.91	450 602	14.06
1985	3 526 611	1 270 469	36.03	1 435 429	40.70	249 793	7.08	269 585	7.64	17 751	0.50	283 584	8.04
1986	4 614 936	1 912 662	41.45	1 543 174	33.44	321 821	6.97	339 803	7.36	41 618	0.90	455 858	9.88
1987	5 072 469	1 523 459	30.03	2 103 000	41.46	469 512	9.26	426 082	8.40	18 119	0.36	532 297	10.49
1988	5 909 376	1 675 294	28.35	2 177 630	36.85	655 943	11.10	516 325	8.74	13 426	0.23	870 758	14.74
1989	5 109 116	1 477 839	28.93	2 215 345	43.36	390 319	7.64	512 190	10.03	21 311	0.42	492 112	9.63
1990	6 231 005	2 048 425	32.87	2 702 557	43.37	446 637	7.17	472 579	7.58	41 129	0.66	519 678	8.34
1991	6 298 646	1 933 434	30.70	2 753 957	43.72	587 530	9.33	539 081	8.56	56 784	0.90	427 860	6.79
1992	5 991 040	1 938 065	32.35	2 371 920	39.59	429 460	7.17	631 379	10.54	41 722	0.70	578 494	9.66
1993	6 847 520	2 056 630	30.03	2 996 557	43.76	546 389	7.98	524 633	7.66	27 503	0.40	695 808	10.16
1994	7 554 060	2 521 036	33.37	3 031 710	40.13	453 422	6.00	695 311	9.20	4 484	0.06	848 097	11.23
1995	7 637 667	2 524 686	33.06	3 633 531	47.57	314 138	4.11	510 087	6.68	1 973	0.03	653 252	8.55
1996	6 676 243	2 109 945	31.60	2 781 702	41.67	587 805	8.80	369 678	5.54	3 060	0.05	824 053	12.34
1997	7 306 446	2 519 021	34.48	2 755 363	37.71	887 401	12.15	335 377	4.59	3 142	0.04	806 142	11.03
1998	7 257 486	2 411 887	33.23	3 196 245	44.04	607 152	8.37	247 155	3.41	7 893	0.11	787 154	10.85
1999	8 063 554	2 463 786	30.55	3 599 388	44.64	512 437	6.35	577 948	7.17	5 695	0.07	904 300	11.21
2000	8 392 205	2 617 053	31.18	3 395 915	40.47	753 358	8.98	522 304	6.22	4 800	0.06	1 098 775	13.09
2001	9 137 197	3 014 537	32.99	3 508 743	38.40	996 909	10.91	434 922	4.76	4 883	0.05	1 177 203	12.88
2002	8 432 588	3 344 693	39.66	2 739 656	32.49	744 632	8.83	575 066	6.82	3 419	0.04	1 025 122	12.16
TOPLAM	134 755 223	45 840 764	34.02	52 795 559	39.18	11 139 973	8.27	9 410 961	6.98	515 506	0.38	15 052 460	11.17

*) Kaynak : FAO, Temmuz 2004

Çizelge 5. 1980 – 2002 yılları arası dünya yemeklik tane baklagiller dışsattımının üretime oranları (%)

Yıllar	Fasulye			Bezelye			Nohut			Bakla			Börülce			Mercimek		
	Üretim	Dışsattım	%	Üretim	Dışsattım	%	Üretim	Dışsattım	%	Üretim	Dışsattım	%	Üretim	Dışsattım	%	Üretim	Dışsattım	%
1980	13 481 771	1 309 928	9.72	9 427 351	638 192	6.77	4 854 047	186 727	3.85	4 494 090	184 292	4.10	1 037 247	73 695	7.10	1 241 275	282 410	22.75
1981	15 028 695	1 624 558	10.81	7 716 576	586 587	7.60	5 767 707	253 044	4.39	4 074 732	187 281	4.60	1 135 700	12 028	1.06	1 447 178	367 699	25.41
1982	15 062 446	1 290 491	8.57	9 631 330	674 270	7.00	6 162 948	235 778	3.83	4 304 464	142 065	3.30	1 153 607	24 651	2.14	1 785 276	457 184	25.61
1983	14 575 734	1 059 380	7.27	11 005 440	895 808	8.14	7 043 448	252 330	3.58	4 176 444	215 411	5.16	1 107 478	25 092	2.27	1 803 030	514 018	28.51
1984	15 364 232	1 193 486	7.77	11 670 786	1 058 880	9.07	6 593 366	257 436	3.90	4 300 805	182 407	4.24	971 337	61 328	6.31	1 744 578	450 602	25.83
1985	15 199 453	1 270 469	8.36	12 433 746	1 435 429	11.54	6 459 555	249 793	3.87	4 025 664	269 585	6.70	1 103 775	17 751	1.61	1 897 575	283 584	14.94
1986	14 823 551	1 912 662	12.90	12 039 617	1 543 174	12.82	8 033 757	321 821	4.01	4 063 187	339 803	8.36	1 333 526	41 618	3.12	2 465 570	455 858	18.49
1987	14 695 832	1 523 459	10.37	15 050 208	2 103 000	13.97	6 865 220	469 512	6.84	4 236 077	426 082	10.06	1 240 699	18 119	1.46	2 687 020	532 297	19.81
1988	16 187 574	1 675 294	10.35	12 255 491	2 177 630	17.77	5 769 413	655 943	11.37	4 651 534	516 325	11.10	1 583 942	13 426	0.85	2 687 846	870 758	32.40
1989	15 160 064	1 477 839	9.75	15 240 091	2 215 345	14.54	7 168 039	390 319	5.45	4 214 237	512 190	12.15	1 858 710	21 311	1.15	2 080 258	492 112	23.66
1990	17 029 307	2 048 425	12.03	16 693 536	2 702 557	16.19	6 787 963	446 637	6.58	4 349 696	472 579	10.86	1 845 116	41 129	2.23	2 563 488	519 678	20.27
1991	16 354 017	1 933 434	11.82	12 375 246	2 753 957	22.25	8 113 633	587 530	7.24	3 319 721	539 081	16.24	2 077 351	56 784	2.73	2 656 830	427 860	16.10
1992	15 377 105	1 938 065	12.60	13 433 513	2 371 920	17.66	6 651 357	429 460	6.46	2 760 361	631 379	22.87	2 212 428	41 722	1.89	2 571 916	578 494	22.49
1993	15 619 939	2 056 630	13.17	14 898 582	2 996 557	20.11	6 784 749	546 389	8.05	3 500 127	524 633	14.99	2 341 026	27 503	1.17	2 770 632	695 808	25.11
1994	16 880 058	2 521 036	14.93	14 418 423	3 031 710	21.03	7 111 564	453 422	6.38	3 598 878	695 311	19.32	2 529 247	4 484	0.18	2 798 510	848 097	30.31
1995	16 943 478	2 524 686	14.90	11 551 000	3 633 531	31.46	9 135 410	314 138	3.44	3 575 072	510 087	14.27	2 558 389	1 973	0.08	2 854 999	653 252	22.88
1996	16 817 522	2 109 945	12.55	10 897 659	2 781 702	25.53	8 085 051	587 805	7.27	3 647 266	369 678	10.14	2 917 440	3 060	0.10	2 767 041	824 053	29.78
1997	15 972 022	2 519 021	15.77	12 080 136	2 755 363	22.81	8 315 766	887 401	10.67	3 358 072	335 377	9.99	2 829 939	3 142	0.11	2 751 811	806 142	29.29
1998	16 111 328	2 411 887	14.97	12 368 261	3 196 245	25.84	8 868 195	607 152	6.85	3 750 966	247 155	6.59	3 769 701	7 893	0.21	2 787 708	787 154	28.24
1999	17 310 650	2 463 786	14.23	10 883 859	3 599 388	33.22	9 420 108	512 437	5.44	3 501 796	577 948	16.50	3 514 510	5 695	0.16	2 890 949	904 300	31.28
2000	17 158 821	2 617 053	15.25	10 630 107	3 395 915	31.95	7 938 601	753 358	9.49	3 679 901	522 304	14.19	3 164 564	4 800	0.15	3 370 654	1 098 775	32.60
2001	16 631 493	3 014 537	18.13	10 566 740	3 508 743	33.21	6 905 242	996 909	14.44	4 117 411	434 922	10.56	3 587 111	4 883	0.14	3 170 327	1 177 203	37.13
2002	19 283 157	3 344 693	17.35	9 968 077	2 739 656	27.48	8 268 837	744 632	9.01	4 212 897	575 066	13.65	3 664 357	3 419	0.09	2 922 488	1 025 122	35.08
TOPLAM	367 068 249	45 840 764	12.49	277 235 775	52 795 559	19.04	167 103 976	11 139 973	6.67	89 913 398	9 410 961	10.47	49 537 200	515 506	1.04	56 716 959	15 052 460	26.54

4. YEMEKLİK TANE BAKLAGİLLER GRUBUNA GİREN CİNSLERİN ÜLKELERE GÖRE EKİM ALANLARI, ÜRETİMLERİ ve VERİMLERİ

FAO Temmuz 2004 verilerine göre en son ekim alanları, üretim ve verim değerleri 2003 yılına ait olduğundan 1980 – 2003 yılları arası, fasulye, nohut, mercimek börülce, bezelye, ve baklada 2003 ekim alanlarına göre seçilen ülkelerin ekim alanları, üretimleri ve verimleri ayrı başlıklar altında incelenmiştir.

4.1. Fasulye Ekim Alanı Yönünden Önemli Ülkelerin Ekim Alanları

FAO, Temmuz 2004 verilerine göre, 2003 yılında en yüksek fasulye ekim alanına sahip olan ülkelerin, 1980 – 2003 yılları arası fasulye ekim alanları Çizelge 6'da özetlenmiştir.

1980 yılında de dünya fasulye ekim alanının % 74.13'üne sahip olan Hindistan, Brezilya, Meksika, Myanmar, Çin, Uganda ve ABD, 2003 yılında Kenya'nın da katılması ile dünya fasulye ekim alanının % 74.08'ine sahip olmuştur. Çizelgede de görüldüğü gibi bu ülkelerin fasulye ekim alanlarının, dünya fasulye ekim alanlarına oranı bakımından 1980 – 2003 yılları arasında önemli bir değişiklik olmamış % 72.02 (1983) ile % 76.03 (1994) arasında değişmiştir.

Hindistan, 1980 – 2003 yılları arasında fasulye ekim alanı yönünden sürekli ilk sırayı almış, ekim alanı 7 400 000 ha (2001) ile 9 790 700 ha (1990) arasında değişmiş, 1980 yılında 9 298 600 ha olan ekim alanı, 2003 yılında 9 000 000 ha'a düşmüştür.

Brezilya, 1980 – 2003 yılları arasında fasulye ekim alanı yönünden Hindistan'dan sonra ikinci sırayı almış, ekim alanları bu yıllar arasında 3 313 620 (1988) ile 5 926 143 ha (1982) arasında değişim göstermiştir.

1980 yılında bu ülkeler içinde; 1 734 290 ha ile fasulye ekim alanı olan Çin üçüncü sırayı, Meksika 1 551 352 ha ile dördüncü sırayı, ABD 752 300 ha ile beşinci sırayı, Myanmar 398 800 ha ile altıncı sırayı, Uganda 224 000 ha ile yedinci sırayı alırken, Kenya'nın 1998 yılına kadar fasulye ekim alanı yoktur.

2003 yılı verilerine göre ise; Meksika 1 947 680 ha ile üçüncü sırayı, Myanmar 1 900 000 ha ile dördüncü sırayı, Çin 1 204 412 ha ile beşinci sırayı, Uganda 770 000 ha ile altıncı sırayı, 1998 yılına kadar fasulye ekim alanı bulunmayan Kenya 630 000 ha ile yedinci sırayı, ABD 545 080 ha ile sekizinci ve son sırayı almıştır.

1980 – 2003 yılları kıyaslandığında; fasulye ekim alanı yönünden en önemli gelişme Kenya'da olmuş, 0 ha ekim alanından 1998 yılından itibaren 6 yıl içerisinde 630 000 ha ekim alanına ulaşmıştır. Diğer ülkelerde; Hindistan'da 298 000 ha, Brezilya'da 530 419 ha, Çin'de 529 878 ha, ABD'de 207 220 ha lık azalmalar olurken, Meksika'da 396 328 ha, Myanmar'da 1 507 200 ha, Uganda'da 546 000 ha fasulye ekim alanlarında artış söz konusudur.

4.2. Fasulye Ekim Alanı Yönünden Önemli Ülkelerin Üretimi

FAO, Temmuz 2004 verilerine göre, 2003 yılında en yüksek fasulye ekim alanına sahip olan ülkelerin, 1980 – 2003 yılları arası fasulye üretimleri Çizelge 7’de verilmiştir.

Dünya fasulye yetiştiriciliğinde ekim alanı yönünden önemli olan Hindistan, Brezilya, Meksika, Myanmar, Çin, Uganda, Kenya ve ABD, 1980 yılında dünya fasulye üretiminin % 66.97’sine sahipken, 2003 yılı verilerine göre % 68.69’una diğer bir ifade ile dünya fasulye üretimiminin 2 / 3’sine sahiptirler.

Hindistan ekim alanı yönünden 2003 yılında ilk sırayı almasına karşılık fasulye üretiminde 3 000 000 ton ve % 15.76 oranla, 3 309 790 ton üretim ve % 17.18 orana sahip Brezilyanın ardından ikinci sırayı almaktadır. Üretim yönünden üçüncü sırayı 1 907 953 ton ile Çin, dördüncü sırayı 1 650 000 ton ile Myanmar, beşinci sırayı 1 400 160 ton ile Meksika, altıncı sırayı 1 021 260 ton ile ABD, yedinci sırayı 535 000 ton ile Uganda, sekizinci sırayı 255 000 ton ile Kenya almaktadır.

4.3. Fasulye Ekim Alanı Yönünden Önemli Ülkelerin Verimi

FAO, Temmuz 2004 verilerine göre, 2003 yılında en yüksek fasulye ekim alanına sahip olan ülkelerin, 1980 – 2003 yılları arası fasulye verimleri Çizelge 8’de gösterilmiştir.

1980 – 2003 yılları arasında dünya ortalama fasulye verimi 537 kg/ha (1980) ile 726 kg/ha (2002) arasında değişmiş, 2003 yılında ise 701 kg/ha olmuştur.

1980 – 2003 yılları arasında fasulye verimi Hindistan’da 296 kg/ha (1980) ile 443 kg/ha (1992) arasında, Brezilya’da 384 kg/ha (1987) ile 805 kg/ha (2003) arasında, Meksika’da 443 kg/ha (1988) ile 754 kg/ha (2002) arasında, Myanmar’da 551kg/ha (1981) ile 868 kg/ha (2003) arasında, Çin’de 900 kg/ha (1992) ile 1584 kg/ha (2003) arasında, Uganda’da 351 kg/ha (1997) ile 809 kg/ha (1989) arasında, Kenya’da 216 kg/ha (1997) ile 476 kg/ha (2002) arasında, ABD’de 1 514 2 kg/ha (1993) ile 1 978 kg/ha (1991) arasında değişmiştir.

Hindistan fasulye ekim alanı yönünden ilk sırayı almasına rağmen, veriminin çok düşük olması nedeniyle fasulye üretimi de düşük olmaktadır.

Hindistan (333 kg/ha) ve Kenya’nın fasulye verimleri (405 kg/ha) dünya ortalama fasulye veriminden (701 kg/ha) oldukça düşüktür. ABD verimi (1 874 kg/ha) en yüksek ülke olup, Hindistan fasulye veriminin (333 kg/ha) yaklaşık altı katıdır. Çin verim yönünden (1 584 kg/ha) ikinci sırayı almaktadır.

Çizelge 6. 1980 – 2003 yılları arası dünya ve önemli ülkeler fasulye ekim alanı (ha)*

Yıllar	Dünya	Hindistan	%	Brezilya	%	Meksika	%	Myanmar	%	Çin	%	Uganda	%	Kenya	%	ABD	%	Toplam %
1980	25 085 767	9 298 600	37.07	4 643 409	18.51	1 551 352	6.18	392 800	1.57	1 734 290	6.91	224 000	0.89	0	0	752 300	3.00	74.13
1981	26 010 396	9 038 500	34.75	5 026 925	19.33	1 990 569	7.65	432 000	1.66	1 732 237	6.66	299 000	1.15	0	0	918 600	3.53	74.73
1982	25 764 856	8 671 900	33.66	5 926 143	23.00	1 571 092	6.10	377 600	1.47	1 531 336	5.94	364 000	1.41	0	0	719 100	2.79	74.37
1983	24 780 078	9 113 200	36.78	4 064 028	16.40	1 957 801	7.90	337 900	1.36	1 527 046	6.16	398 000	1.61	0	0	460 930	1.86	72.02
1984	25 831 041	9 062 600	35.08	5 320 150	20.60	1 679 426	6.50	414 400	1.60	1 521 998	5.89	385 000	1.49	0	0	591 000	2.29	73.45
1985	25 927 031	9 458 000	36.48	5 315 890	20.50	1 782 341	6.87	419 700	1.62	1 419 123	5.47	334 442	1.29	0	0	599 500	2.31	74.54
1986	26 006 575	9 360 000	35.99	5 477 688	21.06	1 807 976	6.95	416 400	1.60	1 415 000	5.44	396 878	1.53	0	0	605 000	2.33	74.90
1987	25 061 532	8 725 200	34.82	5 221 794	20.84	1 787 066	7.13	388 100	1.55	1 413 483	5.64	373 000	1.49	0	0	673 800	2.69	74.16
1988	26 299 623	9 423 700	35.83	5 764 882	21.92	1 947 298	7.40	361 800	1.38	1 310 412	4.98	445 000	1.69	0	0	547 500	2.08	75.28
1989	25 557 241	9 691 000	37.92	5 175 270	20.25	1 320 851	5.17	322 900	1.26	1 311 310	5.13	480 500	1.88	0	0	668 100	2.61	74.22
1990	25 997 179	9 790 700	37.66	4 680 090	18.00	2 094 017	8.05	433 400	1.67	1 210 530	4.66	494 915	1.90	0	0	843 500	3.24	75.18
1991	26 204 900	9 682 000	36.95	5 433 640	20.74	1 988 981	7.59	547 100	2.09	705 575	2.69	509 762	1.95	0	0	774 460	2.96	74.97
1992	24 061 992	8 745 000	36.34	5 148 700	21.40	1 295 588	5.38	723 200	3.01	656 988	2.73	536 000	2.23	0	0	619 140	2.57	73.66
1993	23 767 611	8 542 000	35.94	3 884 340	16.34	1 873 862	7.88	882 200	3.71	1 206 018	5.07	552 000	2.32	0	0	654 800	2.76	75.02
1994	25 712 595	8 361 000	32.52	5 471 320	21.28	2 086 687	8.12	908 900	3.53	1 406 365	5.47	574 000	2.23	0	0	741 000	2.88	76.03
1995	25 001 134	7 833 700	31.33	5 006 400	20.02	2 040 447	8.16	1 104 400	4.42	1 306 246	5.22	600 000	2.40	0	0	767 400	3.07	74.62
1996	25 675 787	8 416 400	32.78	4 290 510	16.71	2 048 397	7.98	1 324 600	5.16	1 207 024	4.70	615 000	2.40	0	0	706 500	2.75	72.48
1997	25 202 482	8 418 400	33.40	4 401 770	17.47	1 615 057	6.41	1 377 200	5.46	1 064 414	4.22	630 000	2.50	0	0	711 750	2.82	72.28
1998	24 400 110	7 800 000	31.97	3 313 620	13.58	2 146 472	8.80	1 328 370	5.44	1 196 272	4.90	645 000	2.64	659 000	2.70	776 700	3.18	73.21
1999	25 186 613	7 700 000	30.57	4 154 194	16.49	1 708 688	6.78	1 674 701	6.65	1 164 231	4.62	669 000	2.66	826 000	3.28	759 600	3.02	74.07
2000	25 251 941	7 600 000	30.10	4 332 314	17.16	1 502 818	5.95	1 762 420	6.98	1 206 258	4.78	699 000	2.77	770 000	3.05	650 540	2.58	73.37
2001	24 494 941	7 400 000	30.21	3 449 610	14.08	1 698 580	6.93	1 849 548	7.55	1 335 081	5.45	731 000	2.98	620 000	2.53	505 260	2.06	71.79
2002	26 562 070	7 900 000	29.74	4 140 530	15.59	2 054 360	7.73	1 900 000	7.15	1 434 412	5.40	765 000	2.88	630 000	2.37	698 860	2.63	73.49
2003	27 148 787	9 000 000	33.15	4 112 990	15.15	1 947 680	7.17	1 900 000	7.00	1 204 412	4.44	770 000	2.84	630 000	2.32	545 080	2.01	74.08

*) Kaynak : FAO, Temmuz 2004

Çizelge 7. 1980 – 2003 yılları arası dünya ve önemli ülkeler fasulye üretimi (ton)*

Yıllar	Dünya	Hindistan	%	Brezilya	%	Meksika	%	Myanmar	%	Çin	%	Uganda	%	Kenya	%	ABD	%	Topl. %
1980	13 481 771	2 751 600	20.41	1 968 165	14.60	935 174	6.94	274 769	2.04	1 752 443	13.00	133 000	0.99	0	0	1 212 400	8.99	66.97
1981	15 028 695	2 943 900	19.59	2 340 947	15.58	1 331 287	8.86	238 103	1.58	1 750 879	11.65	240 000	1.60	0	0	1 485 560	9.88	68.74
1982	15 062 446	2 862 100	19.00	2 902 657	19.27	979 802	6.50	272 500	1.81	1 749 023	11.61	237 000	1.57	0	0	1 159 500	7.70	67.46
1983	14 575 734	3 501 700	20.02	1 580 546	10.84	1 285 171	8.82	280 300	1.92	1 744 141	11.97	314 000	2.15	0	0	703 970	4.83	64.55
1984	15 364 232	3 115 200	20.28	2 625 676	17.09	930 692	6.06	358 000	2.33	1 836 122	11.95	295 000	1.92	0	0	955 720	6.22	65.85
1985	15 199 453	3 128 000	20.58	2 548 738	16.77	911 908	6.00	337 100	2.22	1 630 639	10.73	266 815	1.76	0	0	1 011 400	6.65	64.71
1986	14 823 551	3 076 000	20.75	2 219 478	14.97	1 085 536	7.32	362 200	2.44	1 523 278	10.28	267 093	1.80	0	0	1 041 400	7.03	64.59
1987	14 695 832	3 244 600	22.08	2 006 055	13.65	1 023 734	6.97	362 400	2.47	1 475 771	10.04	299 000	2.03	0	0	1 180 750	8.03	65.27
1988	16 187 574	4 036 300	24.93	2 802 983	17.32	862 428	5.33	323 900	2.00	1 690 742	10.44	338 000	2.09	0	0	873 300	5.39	67.50
1989	15 160 064	3 902 000	25.74	2 308 355	15.23	593 436	3.91	215 500	1.42	1 317 811	8.69	388 816	2.56	0	0	1 076 330	7.10	64.65
1990	17 029 307	4 084 900	23.99	2 234 467	13.12	1 287 364	7.56	263 500	1.55	1 816 720	10.67	396 000	2.33	0	0	1 469 000	8.63	67.85
1991	16 354 017	3 529 000	21.58	2 744 711	16.78	1 378 519	8.43	351 900	2.15	692 443	4.23	383 000	2.34	0	0	1 531 600	9.37	64.88
1992	15 377 105	3 870 400	25.17	2 797 138	18.19	718 574	4.67	484 800	3.15	591 258	3.85	402 000	2.61	0	0	1 026 000	6.67	64.31
1993	15 619 939	3 274 700	20.96	2 478 325	15.87	1 287 573	8.24	577 600	3.70	1 260 385	8.07	428 000	2.74	0	0	991 600	6.35	65.93
1994	16 880 058	3 057 400	18.11	3 369 684	19.96	1 364 239	8.08	591 300	3.50	1 511 453	8.95	378 000	2.24	0	0	1 313 000	7.78	68.62
1995	16 943 478	3 440 000	20.30	2 946 168	17.39	1 270 915	7.50	752 600	4.44	1 440 976	8.50	390 000	2.30	0	0	1 392 000	8.22	68.65
1996	16 817 522	3 507 800	20.86	2 449 396	14.56	1 349 098	8.02	967 300	5.75	1 543 174	9.18	234 000	1.39	270 000	1.61	1 266 000	7.53	68.90
1997	15 972 022	2 955 800	18.51	2 840 243	17.78	965 056	6.04	936 500	5.86	1 312 210	8.22	221 000	1.38	140 000	0.88	1 332 000	8.34	67.01
1998	16 111 328	2 500 000	15.52	2 191 153	13.60	1 260 658	7.82	1 077 570	6.69	1 577 197	9.79	387 000	2.40	270 000	1.68	1 379 700	8.56	66.06
1999	17 310 650	2 690 000	15.54	2 830 915	16.35	1 059 156	6.12	1 235 337	7.14	1 679 352	9.70	401 000	2.32	390 000	2.25	1 500 700	8.67	68.09
2000	17 158 821	2 700 000	15.74	3 038 238	17.71	887 868	5.17	1 285 259	7.49	1 658 498	9.67	420 000	2.45	330 000	1.92	1 197 890	6.98	67.13
2001	16 631 493	2 200 000	13.23	2 453 420	14.75	1 062 970	6.39	1 467 330	8.82	1 805 527	10.86	511 000	3.07	280 000	1.68	888 270	5.34	64.14
2002	19 283 157	2 600 000	13.48	3 064 230	15.89	1 549 090	8.03	1 600 000	8.30	2 157 953	11.19	535 000	2.77	300 000	1.56	1 359 600	7.05	68.27
2003	19 038 458	3 000 000	15.76	3 309 790	17.38	1 400 160	7.35	1 650 000	8.67	1 907 953	10.02	535 000	2.81	255 000	1.34	1 021 260	5.36	68.69

*) Kaynak : FAO, Temmuz 2004

Çizelge 8. 1980 – 2003 yılları arası dünya ve önemli ülkeler fasulye verimi (kg/ha)*

Yıllar	Dünya	Hindistan	Brezilya	Meksika	Myanmar	Çin	Uganda	Kenya	ABD
1980	537	296	424	603	700	1 011	594	0	1 612
1981	578	326	466	669	551	1 011	803	0	1 617
1982	585	330	490	624	722	1 142	651	0	1 612
1983	588	384	389	656	830	1 142	789	0	1 527
1984	595	344	494	554	864	1 206	766	0	1 617
1985	586	331	480	512	803	1 149	798	0	1 687
1986	570	329	405	600	870	1 077	673	0	1 721
1987	586	372	384	573	934	1 044	802	0	1 752
1988	616	428	486	443	895	1 290	760	0	1 595
1989	593	403	446	449	667	1 005	809	0	1 611
1990	655	417	477	615	608	1 501	800	0	1 742
1991	624	365	505	693	643	981	751	0	1 978
1992	639	443	543	555	670	900	750	0	1 657
1993	657	383	638	687	655	1 045	775	0	1 514
1994	657	366	616	654	651	1 075	659	0	1 772
1995	678	439	589	623	682	1 103	650	0	1 814
1996	655	417	571	659	730	1 279	381	409	1 792
1997	634	351	645	598	680	1 233	351	216	1 871
1998	660	321	661	587	811	1 318	600	410	1 778
1999	687	349	682	620	738	1 443	599	472	1 976
2000	680	355	701	591	729	1 375	601	429	1 841
2001	679	297	711	626	793	1 352	699	452	1 758
2002	726	329	740	754	842	1 504	699	476	1 946
2003	701	333	805	719	868	1 584	695	405	1 874

*) Kaynak : FAO, Temmuz 2004

4.4. Nohut Ekim Alanı Yönünden Önemli Ülkelerin Ekim Alanları

FAO, Temmuz 2004 verilerine göre, 2003 yılında en yüksek nohut ekim alanına sahip olan ülkelerin, 1980 – 2003 yılları arası nohut ekim alanları Çizelge 9’da özetlenmiştir.

1980 yılında dünya nohut ekim alanının % 88.83’üne sahip olan Hindistan, Pakistan, İran, Türkiye ve Myanmar, 2003 yılında Avustralya ve Kanada’nın katılımı ile dünya nohut ekim alanının % 88.96’sına sahip olmuşlardır. Çizelgede de görüldüğü gibi bu 7 ülkenin nohut ekim alanlarının dünya nohut ekim alanlarına oranı 1980 – 2003 yılları arasında önemli bir değişiklik göstermemiş, % 87.68 (2001) ile % 92.03 (1999) arasında değişmiştir.

Hindistan 1980 – 2003 yılları arasında nohut ekim alanı yönünden sürekli ilk sırayı almış, ekim alanı 5 185 300 ha (2001) ile 8 469 100 ha (1999) arasında değişmiş, 1980 yılında 6 985 000 ha olan ekim alanı, 2003 yılında 5 670 800 ha’a gerilemiştir.

Pakistan 1980 – 2003 yılları arasında nohut ekim alanı yönünden Hindistan’dan sonra ikinci sırayı almış, ekim alanları bu yıllar arasında 820 600 (1988) ile 1 679 000 ha (2003) arasında değişim göstermiştir.

1980 yılında bu ülkeler içinde; 240 000 ha nohut ekim alanı olan Türkiye üçüncü sırayı, İran 130 600 ha ile dördüncü sırayı, Myanmar 70 194 ha ile beşinci sırayı alırken, Avustralya'nın 1983, Kanada'nın 1992 yılına kadar nohut ekim alanı bulunmamaktadır.

2003 yılı verilerine göre ise; Hindistan 5 670 800 ha ile birinci sırayı, Pakistan 1 679 000 ha ile ikinci sırayı, İran 750 000 ha ile üçüncü sırayı, Türkiye 650 000 ha ile dördüncü sırayı, Avustralya 217 000 ha ile beşinci sırayı, Myanmar 200 000 ha ile altıncı sırayı almaktadır. 1992 yılına kadar nohut ekim alanı bulunmayan Kanada 62 700 ha'lık ekim alanına sahiptir.

1980 – 2003 yılları kıyaslandığında; nohut ekim alanı yönünden en önemli gelişme Avustralya ve Kanada'da olmuş, Avustralya 0 ha ekim alanından 1983 yılından itibaren 15 yıl içerisinde önemli gelişmeler göstererek 1998 yılında 308 500 ha ekim alanına ulaşmıştır. Aynı durum Kanada'da da gözlenmiş 1992 yılına kadar nohut ekim alanı bulunmamasına rağmen, 2001 yılında 467 400 ha'lık ekim alanına yükselmiştir.

Diğer ülkelerde nohut ekim alanlarında; Hindistan'da 1 315 000 ha'lık azalma olurken, Pakistan'da 550 500 ha, İran'da 619 400 ha, Türkiye'de 410 000 ha, Myanmar'da 129 806 ha'lık artış söz konusudur.

2003 yılı verilerine göre dünya toplam nohut ekim alanlarının; % 54.66'sına Hindistan, % 16.8'ine Pakistan, % 7.23'üne İran, % 6.27'sine Türkiye, % 2.09'una Avustralya, % 1.93'üne Myanmar, % 0.60'ına Kanada sahiptir.

4.5. Nohut Ekim Alanı Yönünden Önemli Ülkelerin Üretimi

FAO, Temmuz 2004 verilerine göre, 2003 yılında en yüksek nohut ekim alanına sahip olan ülkelerin, 1980 – 2003 yılları arası nohut üretimleri Çizelge 10'da verilmiştir.

Dünya nohut yetiştiriciliğinde ekim alanı yönünden önemli olan Hindistan, Pakistan, İran, Türkiye, Avustralya, Myanmar, ve Kanada dünya nohut üretiminin 1980 yılında % 83.79'una sahip iken, 2003 yılı verilerine göre % 85.95'ine diğer bir ifade ile dünya nohut üretimiminin 6 / 7'sine sahiptirler.

Üretim yönünden ilk sırayı 4 130 000 ton ve % 57.98 oranla Hindistan, ikinci sırayı 671 700 ton ve % 9.43 oranla Pakistan, üçüncü sırayı 600 000 ton ve % 8.42 oranla Türkiye, dördüncü sırayı 255 000 ton ve % 3.58 oranla ekim alanı yönünden üçüncü sırada yer alan İran, beşinci sırayı 200 000 ton ve % 2.81 oranla Myanmar, altıncı sırayı 199 000 ton ve % 2.79 oranla Avustralya almaktadır. Kanada'nın nohut üretiminde aldığı pay 67 000 ton ile % 0.94'dür.

Çizelge 9. 1980 – 2003 yılları arası dünya ve önemli ülkeler nohut ekim alanı (ha)*

Yıllar	Dünya	Hindistan	%	Pakistan	%	İran	%	Türkiye	%	Avustralya	%	Myanmar	%	Kanada	%	Toplam %
1980	9 630 446	6 985 000	72.53	1 128 500	11.72	130 600	1.36	240 000	2.49	0	0	70 194	0.73	0	0	88.83
1981	8 942 389	6 584 100	73.63	842 900	9.43	178 100	1.99	200 000	2.24	0	0	149 458	1.67	0	0	88.96
1982	10 302 537	7 868 100	76.37	901 600	8.75	154 800	1.50	245 000	2.38	0	0	184 507	1.79	0	0	90.79
1983	9 956 994	7 398 900	74.31	892 900	8.97	184 900	1.86	334 500	3.36	3 100	0.03	154 797	1.55	0	0	90.08
1984	9 781 031	7 161 000	73.21	919 600	9.40	193 900	1.98	343 469	3.51	6 400	0.07	194 101	1.98	0	0	90.15
1985	9 738 933	6 904 200	70.89	1 013 700	10.41	211 300	2.17	398 902	4.10	26 400	0.27	167 605	1.72	0	0	89.56
1986	10 751 833	7 804 500	72.59	1 033 300	9.61	221 500	2.06	533 263	4.96	67 702	0.63	187 399	1.74	0	0	91.59
1987	10 206 509	6 983 600	68.42	1 082 100	10.60	235 384	2.31	655 324	6.42	54 870	0.54	175 005	1.71	0	0	90.00
1988	8 729 804	5 767 000	66.06	820 600	9.40	221 600	2.54	773 066	8.86	67 540	0.77	175 124	2.01	0	0	89.64
1989	9 901 303	6 809 500	68.77	979 400	9.89	278 300	2.81	796 000	8.04	93 077	0.94	94 324	0.95	0	0	91.40
1990	9 920 318	6 470 500	65.22	1 035 400	10.44	253 418	2.55	877 976	8.85	177 421	1.79	134 425	1.36	0	0	90.21
1991	11 437 448	7 521 300	65.76	1 091 500	9.54	629 466	5.50	874 393	7.65	249 671	2.18	157 978	1.38	0	0	92.01
1992	9 267 926	5 579 900	60.21	996 900	10.76	679 292	7.33	827 538	8.93	150 802	1.63	166 263	1.79	2 100	0.02	90.67
1993	10 136 778	6 453 700	63.67	1 007 600	9.94	659 616	6.51	780 420	7.70	146 837	1.45	148 658	1.47	700	0.01	90.75
1994	9 944 394	6 358 900	63.94	1 045 000	10.51	579 235	5.82	760 000	7.64	208 854	2.10	101 112	1.02	700	0.01	91.04
1995	11 396 760	7 543 000	66.19	1 064 500	9.34	720 975	6.33	745 000	6.54	216 415	1.90	121 746	1.07	770	0.01	91.38
1996	11 470 474	7 116 000	62.04	1 118 900	9.75	906 006	7.90	780 000	6.80	241 500	2.11	179 100	1.56	3 100	0.03	90.19
1997	10 808 636	6 847 000	63.35	1 100 200	10.18	683 562	6.32	721 000	6.67	273 000	2.53	133 539	1.24	10 400	0.10	90.39
1998	11 433 292	7 563 000	66.15	1 102 300	9.64	592 055	5.18	665 000	5.82	308 500	2.70	109 363	0.96	38 400	0.34	90.79
1999	12 164 569	8 469 100	69.62	1 076 900	8.85	574 559	4.72	625 000	5.14	218 000	1.79	101 332	0.83	131 500	1.08	92.03
2000	10 100 005	6 146 300	60.85	971 800	9.62	645 520	6.39	636 000	6.30	262 000	2.59	129 424	1.28	283 200	2.80	89.83
2001	9 481 888	5 185 300	54.69	905 000	9.54	751 706	7.93	645 000	6.80	195 000	2.06	164 378	1.73	467 400	4.93	87.68
2002	10 475 071	6 416 200	61.25	933 900	8.92	750 000	7.16	670 000	6.40	201 000	1.92	194 675	1.86	153 700	1.47	88.98
2003	10 374 133	5 670 800	54.66	1 679 000	16.8	750 000	7.23	650 000	6.27	217 000	2.09	200 000	1.93	62 700	0.60	88.96

*) Kaynak : FAO, Temmuz 2004

Çizelge 10. 1980 – 2003 yılları arası dünya ve önemli ülkeler nohut üretimi (ton)*

Yıllar	Dünya	Hindistan	%	Pakistan	%	İran	%	Türkiye	%	Avustralya	%	Myanmar	%	Kanada	%	Toplam %
1980	4 854 047	3 356 300	69.14	313 400	6.46	84 300	1.74	275 000	5.67	0	0	38 055	0.78	0	0	83.79
1981	5 767 707	4 328 000	75.04	336 900	5.84	110 300	1.91	235 000	4.07	0	0	102 304	1.77	0	0	88.63
1982	6 162 948	4 642 100	75.32	293 700	4.77	112 500	1.83	280 000	4.54	0	0	155 590	2.52	0	0	88.98
1983	7 043 448	5 289 900	75.10	491 000	6.97	108 600	1.54	290 000	4.12	3 600	0.05	125 701	1.78	0	0	89.56
1984	6 593 366	4 750 000	72.04	521 900	7.92	112 500	1.71	335 000	5.08	5 900	0.09	173 306	2.63	0	0	89.47
1985	6 459 555	4 561 400	70.61	523 700	8.11	121 800	1.89	400 000	6.19	36 400	0.56	137 634	2.13	0	0	89.49
1986	8 033 757	5 787 900	72.04	586 200	7.30	133 600	1.66	630 000	7.84	62 600	0.78	170 421	2.12	0	0	91.74
1987	6 865 220	4 531 800	66.01	493 000	7.18	121 039	1.76	725 000	10.56	54 066	0.79	153 227	2.23	0	0	88.53
1988	5 769 413	3 625 500	62.84	371 500	6.44	101 413	1.76	777 500	13.48	85 964	1.49	164 100	2.84	0	0	88.85
1989	7 168 039	5 129 100	71.56	456 000	6.36	92 300	1.29	683 000	9.53	109 362	1.53	73 600	1.03	0	0	91.30
1990	6 787 963	4 217 300	62.13	561 900	8.28	125 894	1.85	860 000	12.67	190 268	2.80	101 061	1.49	0	0	89.22
1991	8 113 633	5 356 400	66.02	531 000	6.54	265 557	3.27	855 000	10.54	221 859	2.73	102 000	1.26	0	0	90.36
1992	6 651 357	4 121 000	61.96	512 800	7.71	313 791	4.72	770 000	11.58	175 338	2.64	110 000	1.65	3 000	0.05	90.04
1993	6 784 749	4 416 700	65.10	347 300	5.12	295 725	4.36	740 000	10.91	193 108	2.85	99 000	1.46	1 000	0.01	89.81
1994	7 111 564	4 980 800	70.04	410 700	5.78	298 647	4.20	650 000	9.14	68 893	0.97	59 000	0.83	1 000	0.01	90.97
1995	9 135 410	6 435 500	70.45	558 500	6.11	354 934	3.89	730 000	7.99	286 909	3.14	76 000	0.83	1 000	0.01	92.42
1996	8 085 051	4 979 000	61.58	679 600	8.41	350 133	4.33	732 000	9.05	287 721	3.56	91 000	1.13	4 000	0.05	88.11
1997	8 315 766	5 566 000	66.93	594 400	7.15	266 975	3.21	720 000	8.66	199 840	2.40	89 000	1.07	14 500	0.17	89.59
1998	8 868 195	6 132 000	69.15	767 100	8.65	248 632	2.80	625 000	7.05	187 600	2.12	89 000	1.00	50 900	0.57	91.34
1999	9 420 108	6 800 700	72.19	697 900	7.41	164 581	1.75	560 000	5.94	229 900	2.44	67 854	0.72	187 200	1.99	92.44
2000	7 938 601	5 120 000	64.49	564 500	7.11	242 379	3.05	548 000	6.90	162 000	2.04	84 729	1.07	387 500	4.88	89.54
2001	6 905 242	3 855 400	55.83	397 000	5.75	268 774	3.89	535 000	7.75	258 000	3.74	119 269	1.73	455 000	6.59	85.28
2002	8 268 837	5 473 000	66.19	362 100	4.38	290 000	3.51	650 000	7.86	136 000	1.64	193 731	2.34	156 500	1.89	87.81
2003	7 122 650	4 130 000	57.98	671 700	9.43	255 000	3.58	600 000	8.42	199 000	2.79	200 000	2.81	67 000	0.94	85.95

*) Kaynak : FAO, Temmuz 2004

4.6. Nohut Ekim Alanı Yönünden Önemli Ülkelerin Verimi

FAO, Temmuz 2004 verilerine göre, 2003 yılında en yüksek nohut ekim alanına sahip olan ülkelerin, 1980 – 2003 yılları arası nohut verimleri Çizelge 11’de gösterilmiştir.

Çizelge 11. 1980 – 2003 yılları arası dünya ve önemli ülkeler nohut verimi (kg/ha)*

Yıllar	Dünya	Hindistan	Pakistan	İran	Türkiye	Avustralya	Myanmar	Kanada
1980	504	481	278	646	1 146	0	542	0
1981	645	657	400	619	1 175	0	685	0
1982	598	590	326	727	1 143	0	843	0
1983	707	715	550	587	867	1 161	812	0
1984	674	663	568	579	975	922	893	0
1985	663	661	517	576	1 003	1 379	821	0
1986	747	742	567	603	1 181	670	909	0
1987	673	649	456	514	1 106	735	876	0
1988	661	629	453	458	1 006	772	937	0
1989	724	753	466	332	858	676	780	0
1990	684	652	543	497	980	794	752	0
1991	709	712	487	422	978	1 282	646	0
1992	718	739	514	462	931	1 163	662	1 429
1993	669	684	345	448	948	1 315	666	1 429
1994	715	783	393	516	855	330	584	1 429
1995	802	853	525	492	980	1 326	624	1 299
1996	705	670	607	387	939	1 191	508	1 290
1997	769	813	540	391	999	732	667	1 394
1998	776	811	696	420	940	608	814	1 326
1999	774	803	648	286	896	1 055	670	1 424
2000	786	833	581	376	862	618	651	1 368
2001	728	744	439	358	830	1 323	726	974
2002	789	853	388	387	970	677	995	1 018
2003	687	728	400	340	923	917	1 000	1 078

*) Kaynak: FAO, Temmuz 2004

1980 – 2003 yılları arasında dünya ortalama nohut verimi 504 kg/ha (1980) ile 802 kg/ha (1995) arasında değişmiş, 2003 yılında ise 687 kg/ha olmuştur.

1980 – 2003 yılları arasında nohut verimi Hindistan’da 481 kg/ha (1980) ile 853 kg/ha (1995 ve 2002) arasında, Pakistan’da 278 kg/ha (1980) ile 696 kg/ha (1998) arasında, İran’da 286 kg/ha (1999) ile 727 kg/ha (1982) arasında, Türkiye’de 830 kg/ha (2001) ile 1 181 kg/ha (1986) arasında, Avustralya’da 330 kg/ha (1994) ile 1 379 kg/ha (1985) arasında, Myanmar’da 508 kg/ha (1996) ile 1 000 kg/ha (2003) arasında, Kanada’da 974 kg/ha (2001) ile 1 429 kg/ha (1992, 1993 ve 1994) arasında değişmiştir.

Pakistan (400 kg/ha) ve İran’ın nohut verimleri (340 kg/ha) dünya ortalama nohut veriminden (687 kg/ha) oldukça düşüktür. Kanada verimi (1 078 kg/ha) en yüksek ülke olup, İran veriminin yaklaşık 3, Pakistan nohut veriminin yaklaşık 2.7 katıdır. Myanmar, verim yönünden (1 000 kg/ha) ikinci sırayı, Türkiye (923 kg/ha), Avustralya (917 kg/ha) üçüncü ve dördüncü sırayı almaktadırlar.

4.7. Mercimek Ekim Alanı Yönünden Önemli Ülkelerin Ekim Alanları

FAO, Temmuz 2004 verilerine göre, 2003 yılında en yüksek mercimek ekim alanına sahip olan ülkelerin, 1980 – 2003 yılları arası mercimek ekim alanları Çizelge 12’de özetlenmiştir.

1980 yılında da dünya mercimek ekim alanının % 76.26’sına sahip olan Hindistan, Kanada, Türkiye, İran, Nepal, Bengaldeş, Avustralya ve ABD, 2003 yılında dünya mercimek ekim alanının % 86.03’sına sahiptirler. Çizelgede de görüldüğü gibi bu ülkelerin mercimek ekim alanlarının, dünya mercimek ekim alanlarına oranı, 1980 – 2003 yılları arasında % 13 düzeyinde bir artış göstermiş,, % 76.26 (1980) ile % 87.16 (2000) arasında değişmiştir.

Hindistan 1980 – 2003 yılları arasında mercimek ekim alanı yönünden sürekli ilk sırayı almış, ekim alanı 848 800 ha (1980) ile 1 477 800 ha (2001) arasında değişmiş, 1980 yılında 848 800 ha olan ekim alanı, 2003 yılında 1 343 900 ha’a yükselmiştir. Ancak, dünya mercimek ekim alanına oranı, 1980 yılında % 40.03 iken, 2003 yılında % 36.02’ye gerilemiştir.

2003 yılında ekim alanı yönünden 535 700 ha (% 14.36) ile ikinci sırayı alan Kanada’nın 1980 yılı mercimek alanı 44 750 ha (% 2.11) olup, yıllara göre artış göstererek 2000 yılında 687 900 ha’a (% 17.75) ulaşmıştır.

Türkiye 1980 yılında 190 500 ha ekim alanına ve % 8.98 paya sahipken, 1988 yılına kadar önemli gelişmeler göstererek 979 632 ha ve % 29.59 oranına ulaşmış, ve Hindistan’ dan sonra ikinci sıraya yükselmiştir. Ancak, daha sonraki yıllarda ekim alanlarında önce yavaş, daha sonra hızlı bir azalma meydana gelmiş, 2001 yılında 470 000 ha’a kadar gerilemiş, 2003 yılında 500 000 ha olmuştur.

1980 yılında İran’ın mercimek ekim alanı 53 800 ha ve % 2.54 payı var iken, 2003 yılında 270 000 ha yükselmiştir. Nepal’in mercimek ekim alanı 1980 yılında 98 000 ha iken, 2003 yılında 182 000 ha, Bengaldeş’in mercimek ekim alanı, 1980 yılında 289 000 ha iken, 2003 yılında 154 187 ha’dır.

1988 yılına kadar mercimek ekim alanı bulunmayan Avustralya, 1988 yılında 2 000 ha mercimek ekim alanını 2002 yılında 165 000 ha’a çıkarmış, 2003 yılı ekim alanı 128 000 ha olup, toplam dünya mercimek alanının % 3.43’üne sahiptir.

ABD mercimek ekim alanı 1980 yılında 92 144 ha ve % 4.35 oranında iken, 2003 yılında 95 910 ha ve % 2.57 oranındadır.

1980 ve 2003 yılları mercimek ekim alanları kıyaslandığında; Hindistan’da 495 900 ha, Kanada’da 490 950 ha, Türkiye’de 309 500 ha, İran’da 216 200 ha, Nepal’de 84 000 ha, Avustralya’da 128 000 ha, ABD’de 3 766 ha’lık artış, Bengaldeş’te ise 134 813 ha azalma olmuştur.

Çizelge 12. 1980 – 2003 yılları arası dünya ve önemli ülkeler mercimek ekim alanı (ha)

Yıllar	Dünya	Hindistan	%	Kanada	%	Türkiye	%	İran	%	Nepal	%	Bengaldeş	%	Avustralya	%	ABD	%	Toplam %
1980	2 120 412	848 800	40.03	44 750	2.11	190 500	8.98	53 800	2.54	98 000	4.62	289 000	13.63	0	0	92 144	4.35	76.26
1981	2 261 307	934 900	41.34	51 000	2.26	255 000	11.28	73 400	3.25	100 000	4.42	285 000	12.60	0	0	78 100	3.45	78.59
1982	2 611 063	945 200	36.20	70 800	2.71	622 750	23.85	63 800	2.44	103 000	3.94	248 000	9.50	0	0	74 060	2.84	81.48
1983	2 671 647	996 400	37.30	47 700	1.79	650 000	24.33	76 200	2.85	115 000	4.30	240 000	8.98	0	0	40 870	1.53	81.07
1984	2 564 745	943 100	36.77	63 500	2.48	604 013	23.55	79 900	3.12	106 000	4.13	240 400	9.37	0	0	29 060	1.13	80.55
1985	2 620 110	982 500	37.50	72 800	2.78	576 640	22.01	87 000	3.32	98 560	3.76	233 400	8.91	0	0	44 320	1.69	79.97
1986	3 009 474	1 090 700	36.24	130 800	4.35	747 415	24.84	91 200	3.03	103 260	3.43	222 500	7.39	0	0	65 240	2.17	81.44
1987	3 328 208	1 087 000	32.66	238 400	7.16	913 635	27.45	47 583	1.43	107 310	3.22	212 700	6.39	0	0	57 460	1.73	80.04
1988	3 311 150	1 040 300	31.42	135 500	4.09	979 632	29.59	133 700	4.04	112 860	3.41	216 308	6.53	2 000	0.06	28 730	0.87	80.00
1989	3 200 557	1 081 100	33.78	103 100	3.22	882 000	27.56	114 600	3.58	120 360	3.76	215 297	6.73	3 000	0.09	37 230	1.16	79.88
1990	3 213 165	1 111 800	34.60	133 600	4.16	905 170	28.17	95 048	2.96	121 970	3.80	209 085	6.51	4 000	0.12	42 090	1.31	81.63
1991	3 265 266	1 187 800	36.38	238 170	7.29	787 449	24.12	173 247	5.31	119 490	3.66	210 078	6.43	3 000	0.09	48 970	1.50	84.77
1992	3 299 644	1 189 100	36.04	267 100	8.09	741 104	22.46	238 370	7.22	119 820	3.63	208 915	6.33	4 000	0.12	50 990	1.55	85.44
1993	3 411 855	1 203 900	35.29	327 800	9.61	711 653	20.81	239 013	7.01	163 950	4.81	207 444	6.08	5 000	0.15	57 860	1.70	85.50
1994	3 434 608	1 183 400	34.46	386 400	11.25	646 000	18.81	240 000	6.99	171 425	4.99	207 600	6.04	6 000	0.17	72 030	2.10	84.81
1995	3 334 386	1 155 900	34.67	327 000	9.81	640 000	19.19	238 000	7.14	147 579	4.43	207 600	6.23	8 000	0.24	66 000	1.98	83.69
1996	3 462 338	1 255 400	36.26	303 500	8.77	620 000	17.91	271 032	7.83	157 080	4.54	206 000	5.95	18 000	0.52	56 660	1.64	83.42
1997	3 439 556	1 369 400	39.81	329 000	9.57	560 000	16.28	189 802	5.52	158 270	4.60	206 347	6.00	57 000	1.66	69 610	2.02	85.46
1998	3 446 649	1 288 300	37.38	371 400	10.78	549 000	15.93	204 797	5.94	162 390	4.71	205 775	5.97	66 000	1.91	64 140	1.86	84.48
1999	3 599 989	1 388 500	38.57	496 600	13.79	517 000	14.36	198 562	5.52	174 594	4.85	166 802	4.63	75 000	2.08	70 620	1.96	85.76
2000	3 875 467	1 461 600	37.71	687 900	17.75	472 000	12.18	205 806	5.31	180 750	4.66	166 802	4.30	117 000	3.02	86 604	2.23	87.16
2001	3 956 068	1 477 800	37.36	664 100	16.79	470 000	11.88	261 543	6.61	178 706	4.52	164 372	4.15	125 000	3.16	79 720	2.02	86.49
2002	3 690 370	1 466 400	39.74	386 900	10.48	492 000	13.31	237 000	6.42	180 210	4.88	157 085	4.26	165 000	4.47	84 580	2.29	85.87
2003	3 730 700	1 343 900	36.02	535 700	14.36	500 000	13.40	270 000	7.24	182 000	4.88	154 187	4.13	128 000	3.43	95 910	2.57	86.03

*) Kaynak : FAO, Temmuz 2004

4.8. Mercimek Ekim Alanı Yönünden Önemli Ülkelerin Üretimi

FAO, Temmuz 2004 verilerine göre, 2003 yılında en yüksek mercimek ekim alanına sahip olan ülkelerin, 1980 – 2003 yılları arası mercimek üretimleri Çizelge 13’de verilmiştir.

Dünya mercimek yetiştiriciliğinde ekim alanı yönünden önemli olan Hindistan, Kanada, Türkiye, İran, Nepal, Bengaldeş, Avustralya ve ABD, 1980 yılında da dünya mercimek üretiminin % 72.27’sine sahip iken, 2003 yılı verilerine göre % 83.65’ine diğer bir ifade ile dünya mercimek üretimiminin 6 / 7’sine sahiptirler.

Üretim yönünden ilk sırayı 833 400 ton ve % 26.94 oranla Hindistan, ikinci sırayı 548 000 ton ve % 17.71 oranla Türkiye, 519 000 ton ve % 16.81 oranla Kanada üçüncü sırayı, Avustralya 207 000 ton ve % 6.69 oranla dördüncü sırayı, Nepal 148 000 ton ve % 4.78 oranla beşinci sırayı, Bengaldeş 116 000 ton ve % 3.75 oranla altıncı sırayı, ABD 110 700 ton ve % 3.58 oranla yedinci sırayı almaktadır. Ekim alanı yönünden dördüncü sırayı alan İran ise 105 000 ton ve % 3.39 oranla sekizinci yani son sıradadır.

4.9. Mercimek Ekim Alanı Yönünden Önemli Ülkelerin Verimi

FAO, Temmuz 2004 verilerine göre, 2003 yılında en yüksek mercimek ekim alanına sahip olan ülkelerin, 1980 – 2003 yılları arası mercimek verimleri Çizelge 14’te gösterilmiştir.

1980 – 2003 yılları arasında dünya ortalama mercimek verimi 585 kg/ha (1980) ile 870 kg/ha (2000) arasında değişmiş, 2003 yılında ise 829 kg/ha olmuştur.

1980 – 2003 yılları arasında mercimek verimi Hindistan’da 377 kg/ha (1980) ile 738 kg/ha (2000) arasında, Kanada’da 433 kg/ha (1988) ile 1 596 kg/ha (1990) arasında, Türkiye’de 735 kg/ha (1999) ile 1 148 kg/ha (2002) arasında, İran’da 316 kg/ha (1999) ile 834 kg/ha (1982) arasında, Nepal’de 490 kg/ha (1981) ile 823 kg/ha (2002) arasında, Bengaldeş’de 585 kg/ha (1980) ile 826 kg/ha (1997) arasında, Avustralya’da 406 kg/ha (2002) ile 3 333 kg/ha (1991) arasında, ABD’de 843 kg/ha (1985) ile 1 649kg/ha (2001) değişmiştir.

Mercimek verimi en düşük olan ülke İran olup, İran’ı Hindistan, Bengaldeş ve Nepal izlemektedir. Bu dört ülkenin verimleri, dünya ortalama mercimek veriminden düşüktür. ABD ve Avustralya mercimek verimi yüksek olan ülkelerdir. Kanada’nın mercimek verimi 2001 yılından itibaren 1 000 kg/ha’ın altına gerilemiş, Türkiye’nin mercimek verimi de 2001 yılından itibaren 1 000 kg/ha’ın üstüne çıkmıştır.

Çizelge 13. 1980 – 2003 yılları arası dünya ve önemli ülkeler mercimek üretimi (ton)

Yıllar	Dünya	Hindistan	%	Kanada	%	Türkiye	%	İran	%	Nepal	%	Bengaldeş	%	Avustralya	%	ABD	%	Toplam %
1980	1 241 275	320 300	25.80	25 500	2.05	195 000	15.71	40 500	3.26	49 000	3.95	169 000	13.62	0	0	97 820	7.88	72.27
1981	1 447 178	465 200	32.15	55 700	3.85	280 000	19.35	52 300	3.61	49 000	3.39	169 000	11.68	0	0	89 546	6.19	80.22
1982	1 785 276	496 500	27.81	90 200	5.05	550 000	30.81	53 200	2.98	51 500	2.88	161 000	9.02	0	0	71 088	3.98	82.53
1983	1 803 030	488 700	27.10	57 400	3.18	650 000	36.05	52 200	2.90	57 500	3.19	147 000	8.15	0	0	42 605	2.36	82.93
1984	1 744 578	533 700	30.59	38 900	2.23	570 000	32.67	54 600	3.13	53 000	3.04	161 200	9.24	0	0	27 016	1.55	82.45
1985	1 897 575	547 100	28.83	62 000	3.27	618 000	32.57	61 700	3.25	58 400	3.08	164 200	8.65	0	0	37 360	1.97	81.62
1986	2 465 570	662 500	26.87	170 500	6.92	850 000	34.47	67 800	2.75	61 200	2.48	159 600	6.47	0	0	81 000	3.29	83.25
1987	2 687 020	659 300	24.54	313 600	11.67	925 000	34.42	28 598	1.06	73 190	2.72	149 000	5.55	0	0	81 370	3.03	82.99
1988	2 687 846	660 300	24.57	58 600	2.18	1 040 000	38.69	80 086	2.98	63 140	2.35	158 715	5.90	1 000	0.04	40 550	1.51	78.22
1989	2 080 258	733 600	35.26	96 200	4.62	520 000	25.00	43 500	2.09	74 360	3.57	158 040	7.60	4 000	0.19	52 660	2.53	80.86
1990	2 563 488	706 200	27.55	213 200	8.32	846 000	33.00	49 156	1.92	76 250	2.97	155 120	6.05	3 000	0.12	41 050	1.60	81.53
1991	2 656 830	851 400	32.05	342 800	12.90	640 000	24.09	86 011	3.24	73 020	2.75	157 200	5.92	1 000	0.04	76 160	2.87	83.86
1992	2 571 916	801 700	31.17	349 000	13.57	600 000	23.33	135 465	5.27	72 960	2.84	152 820	5.94	7 000	0.27	69 440	2.70	85.09
1993	2 770 632	790 800	28.54	348 700	12.59	735 000	26.53	142 225	5.13	105 000	3.79	163 425	5.90	3 000	0.11	93 200	3.36	85.85
1994	2 798 510	748 000	26.73	450 400	16.09	610 000	21.80	166 000	5.93	109 162	3.90	168 000	6.00	3 000	0.11	96 000	3.43	83.99
1995	2 854 999	783 800	27.45	432 000	15.13	665 000	23.29	129 000	4.52	99 776	3.49	167 945	5.88	17 000	0.60	100 880	3.53	83.89
1996	2 767 041	713 700	25.79	402 500	14.55	645 000	23.31	119 969	4.34	117 720	4.23	169 945	6.14	38 000	1.37	60 460	2.19	81.94
1997	2 751 811	962 000	34.96	378 800	13.77	515 000	18.71	82 857	3.01	124 420	4.52	170 505	6.20	36 000	1.31	108 450	3.94	86.42
1998	2 787 708	804 500	28.86	479 800	17.21	540 000	19.37	95 026	3.41	113 520	4.07	162 700	5.84	39 000	1.40	87 900	3.15	83.31
1999	2 890 949	937 800	32.44	723 800	25.04	380 000	13.14	62 691	2.17	132 290	4.58	131 000	4.53	103 000	3.56	108 270	3.75	89.21
2000	3 370 654	1 078 900	32.01	914 100	27.12	353 000	10.47	78 337	2.32	137 343	4.07	128 000	3.80	163 000	4.84	137 390	4.08	84.35
2001	3 170 327	915 200	28.87	566 300	17.86	520 000	16.40	104 399	3.29	143 084	4.51	126 000	3.97	180 000	5.68	131 450	4.15	84.73
2002	2 922 488	974 400	33.34	353 800	12.11	565 000	19.33	117 000	4.00	148 384	5.08	115 000	3.94	67 000	2.29	113 760	3.89	83.98
2003	3 093 465	833 400	26.94	519 900	16.81	548 000	17.71	105 000	3.39	148 000	4.78	116 000	3.75	207 000	6.69	110 770	3.58	83.65

*) Kaynak : FAO, Temmuz 2004

Çizelge 14. 1980 – 2003 yılları arası dünya ve önemli ülkeler mercimek verimi (kg/ha)*

Yıllar	Dünya	Hindistan	Kanada	Türkiye	İran	Nepal	Bengaldeş	Avustralya	ABD
1980	585	377	570	1 024	753	500	585	0	1 062
1981	640	498	1 092	1 098	713	490	593	0	1 147
1982	684	525	1 274	883	834	500	649	0	960
1983	675	491	1 203	1 000	685	500	613	0	1 043
1984	680	566	613	944	683	500	671	0	930
1985	724	557	852	1 072	709	593	704	0	843
1986	819	607	1 304	1 137	743	593	717	0	1 242
1987	807	607	1 315	1 012	601	682	701	0	1 416
1988	803	635	433	1 062	599	560	734	500	1 411
1989	650	679	933	590	380	618	734	1 333	1 415
1990	798	635	1 596	935	517	625	742	750	975
1991	814	717	1 439	813	497	611	749	3 333	1 555
1992	780	674	1 307	810	568	609	732	1 750	1 362
1993	812	660	1 064	1 033	595	640	788	600	1 611
1994	814	632	1 166	944	680	637	809	500	1 333
1995	856	678	1 321	1 039	542	676	809	2 125	1 529
1996	799	569	1 326	1 040	443	749	825	2 111	1 067
1997	800	703	1 151	920	437	786	826	632	1 558
1998	809	625	1 292	984	464	699	791	591	1 370
1999	803	675	1 458	735	316	758	785	1 373	1 533
2000	870	738	1 329	748	381	760	767	1 393	1 586
2001	801	619	853	1 106	399	801	767	1 440	1 649
2002	792	665	914	1 148	494	823	732	406	1 345
2003	829	620	971	1 096	389	813	752	1 617	1 155

*) Kaynak: FAO, Temmuz 2004

4.10. Börülce Ekim Alanı Yönünden Önemli Ülkelerin Ekim Alanları

FAO, Temmuz 2004 verilerine göre, 2003 yılında en yüksek börülce ekim alanına sahip olan ülkelerin, 1980 – 2003 yılları arası börülce ekim alanları Çizelge 15’te özetlenmiştir.

1980 yılında da dünya börülce ekim alanının % 85.45’ine sahip olan Nijerya, Nijer, Mali ve Myanmar, 2003 yılında dünya börülce ekim alanının % 92.61’ine sahiptirler. Çizelgede de görüldüğü gibi bu ülkelerin börülce ekim alanlarının, dünya mercimek ekim alanlarına oranı, 1980 – 2003 yılları arasında % 8 düzeyinde bir artış göstermiş,, % 82.27 (1986) ile % 93.40 (1992) arasında değişmiştir.

Nijerya 1980 – 2003 yılları arasında börülce ekim alanı yönünden sürekli ilk sırayı almış, ekim alanı 3 146 124 ha (1980) ile 5 135 000 ha (2001) arasında değişmiş, 1980 yılında 3 146 124 ha olan ekim alanı, 2003 yılında 5 000 000 ha’a yükselmiştir. Dünya börülce ekim alanının yarısına Nijerya sahiptir.

Çizelge 15. 1980 – 2003 yılları arası dünya ve önemli ülkeler börülce ekim alanı (ha)*

Yıllar	Dünya	Nijerya	%	Nijer	%	Mali	%	Myanmar	%	Top. %
1980	3 146 124	1 463 000	46.50	1 105 100	35.13	100 000	3.18	20 239	0.64	85.45
1981	3 002 868	1 173 000	39.06	1 215 700	40.48	100 000	3.33	21 888	0.73	83.60
1982	3 496 234	1 520 000	43.48	1 371 668	39.23	100 000	2.86	23 941	0.68	86.25
1983	3 346 546	1 183 000	35.35	1 549 135	46.29	86 911	2.60	18 877	0.56	84.80
1984	3 369 403	1 106 000	32.82	1 512 738	44.90	176 100	5.23	22 276	0.66	83.61
1985	3 850 544	1 405 000	36.49	1 566 269	40.68	176 100	4.57	21 375	0.56	82.30
1986	3 849 877	1 405 000	36.49	1 590 541	41.31	145 636	3.78	26 374	0.69	82.27
1987	4 076 420	1 496 000	36.70	1 790 800	43.93	130 819	3.21	25 260	0.62	84.46
1988	4 421 339	1 542 000	34.88	1 925 194	43.54	276 068	6.24	18 600	0.42	85.08
1989	4 581 777	1 643 000	35.86	2 199 838	48.01	160 406	3.50	23 570	0.51	87.88
1990	5 098 446	1 805 000	35.40	2 585 328	50.71	218 512	4.29	24 949	0.49	90.89
1991	5 263 257	1 885 740	35.83	2 622 319	49.82	224 108	4.26	29 225	0.56	90.47
1992	7 690 053	2 767 000	35.98	3 871 624	50.35	512 455	6.66	31 758	0.41	93.40
1993	7 526 928	3 090 000	41.05	3 281 806	43.60	558 097	7.41	36 844	0.49	92.55
1994	6 741 226	3 029 000	44.93	2 976 592	44.16	149 998	2.23	37 343	0.55	91.87
1995	7 836 117	3 585 000	45.75	3 439 112	43.89	200 280	2.56	55 400	0.71	92.91
1996	8 171 971	4 001 000	48.96	3 044 227	37.25	359 556	4.40	74 100	0.91	91.52
1997	8 350 798	4 009 000	48.01	3 320 492	39.76	274 586	3.29	83 800	1.00	92.06
1998	9 926 422	5 025 000	50.62	3 749 436	37.77	304 748	3.07	76 500	0.77	92.23
1999	10 004 314	5 050 000	50.48	3 793 793	37.92	283 935	2.84	90 500	0.90	92.14
2000	8 680 540	5 083 000	58.56	2 500 000	28.80	258 400	2.98	105 000	1.21	91.55
2001	9 324 241	5 135 000	55.07	3 000 000	32.17	278 206	2.98	205 000	2.20	92.42
2002	9 828 891	5 000 000	50.87	3 500 000	35.61	316 845	3.22	270 000	2.75	92.45
2003	9 825 035	5 000 000	50.89	3 500 000	35.62	300 000	3.05	300 000	3.05	92.61

*) Kaynak: FAO, Temmuz 2004

2003 yılında ekim alanı yönünden 3 500 000 ha (% 35.62) ile ikinci sırayı alan Nijer'in 1980 yılı börülce ekim alanı 1 105 100 ha (% 35.13) olup, yıllara göre artış göstererek 1998 yılında 3 749 436 ha'a (% 37.77) ulaşmıştır. Dünya börülce ekim alanının yaklaşık % 85'i Nijerya ve Nijer'de bulunmaktadır.

Mali ve Myanmar ise 1980 yılında sırasıyla 100 000 ha ve 20 239 ha ekim alanına ve % 3.18 ve % 0.64 paya sahipken, 2003 yılında her iki ülkede de börülce ekim alanı 300 000 ha olup, payları % 3.05'dir.

4.11. Börülce Ekim Alanı Yönünden önemli ülkelerin  retimi

FAO, Temmuz 2004 verilerine göre, 2003 yılında en yüksek börülce ekim alanına sahip olan ülkelerin, 1980 – 2003 yılları arası kuru börülce üretimleri  izelge 16'da verilmiştir.

Dünya börülce yetiştiriciliğinde ekim alanı yönünden önemli olan Nijerya, Nijer, Mali ve Myanmar, dünya börülce üretiminin 2003 yılı verilerine göre % 79.80'ine diğer bir ifade ile dünya börülce  retimimin 4 / 5'sine sahiptirler. Bu 4  lke 1980 yılında da dünya börülce üretiminin % 77.56'sına sahip idiler.

Çizelge 16. 1980 – 2003 yılları arası dünya ve önemli ülkeler börülce üretimi (ton)*

Yıllar	Dünya	Nijerya	%	Nijer	%	Mali	%	Myanmar	%	Toplam %
1980	1 037 247	510 000	49.17	266 300	25.67	20 000	1.93	8 167	0.79	77.56
1981	1 135 700	560 000	49.31	275 100	24.22	18 000	1.58	8 060	0.71	75.82
1982	1 153 607	616 000	53.40	254 380	22.05	20 000	1.73	9 004	0.78	77.96
1983	1 107 478	583 000	52.64	243 526	21.99	9 913	0.90	8 820	0.80	76.33
1984	971 337	477 000	49.11	183 929	18.94	36 100	3.72	10 206	1.05	72.82
1985	1 103 775	611 000	55.36	119 167	10.80	25 210	2.28	10 473	0.95	69.39
1986	1 333 526	642 000	48.14	284 809	21.36	41 208	3.09	12 746	0.96	73.55
1987	1 240 699	688 000	55.45	201 636	16.25	14 695	1.18	12 716	1.02	73.90
1988	1 583 942	887 000	56.00	303 924	19.19	65 694	4.15	9 126	0.58	79.92
1989	1 858 710	1 232 000	66.28	318 750	17.15	11 554	0.62	11 316	0.61	84.66
1990	1 845 116	1 352 000	73.27	216 565	11.74	13 566	0.74	11 647	0.63	86.38
1991	2 077 351	1 354 000	65.18	381 207	18.35	51 269	2.47	14 569	0.70	86.70
1992	2 212 428	1 411 000	63.78	401 653	18.15	113 582	5.13	18 669	0.84	87.90
1993	2 341 026	1 576 000	67.32	168 192	7.18	44 870	1.92	19 857	0.85	77.27
1994	2 529 247	1 545 000	61.09	524 751	20.75	69 363	2.74	21 881	0.87	85.45
1995	2 558 389	1 751 000	68.44	184 062	7.19	67 919	2.65	35 200	1.38	79.66
1996	2 917 440	1 847 000	63.31	295 243	10.12	73 294	2.51	48 000	1.65	77.59
1997	2 829 939	1 909 000	67.46	198 898	7.03	110 018	3.89	60 200	2.13	80.51
1998	3 769 701	2 055 000	54.51	786 948	20.88	126 893	3.37	59 000	1.57	80.33
1999	3 514 510	2 108 000	59.98	435 836	12.40	133 301	3.79	55 000	1.56	77.73
2000	3 164 564	2 150 000	67.94	268 700	8.49	100 126	3.16	77 000	2.43	82.02
2001	3 587 111	2 172 000	60.55	350 000	9.76	98 007	2.73	152 000	4.24	77.28
2002	3 664 357	2 174 000	59.33	400 000	10.92	87 590	2.39	250 000	6.82	79.46
2003	3 721 850	2 200 000	59.11	400 000	10.75	100 000	2.69	270 000	7.25	79.80

*) Kaynak: FAO, Temmuz 2004

Üretim yönünden ilk sırayı 2 200 000 ton ve % 59.61 oranla Nijerya, ikinci sırayı 400 000 ton ve % 10.75 oranla Nijer almakta, bu ülkeleri 270 000 ton ve % 7.25 oranla Myanmar, 100 000 ton ve % 2.69 oranla Mali izlemektedir.

4.12. Börülce Ekim Alanı Yönünden Önemli Ülkelerin Verimi

FAO, Temmuz 2004 verilerine göre, 2003 yılında en yüksek börülce ekim alanına sahip olan ülkelerin, 1980 – 2003 yılları arası börülce verimleri Çizelge 17’de gösterilmiştir.

1980 – 2003 yılları arasında dünya ortalama börülce verimi 287 kg/ha (1985) ile 406 kg/ha (1989) arasında değişmiş, 2003 yılında ise 379 kg/ha olmuştur.

1980 – 2003 yılları arasında börülce verimi Nijerya’da 349 kg/ha (1980) ile 750 kg/ha (1989) arasında, Nijer’de 51 kg/ha (1993) ile 241 kg/ha (1980) arasında, Mali’de 72 kg/ha (1989) ile 470 kg/ha (1999) arasında, Myanmar’da 368 kg/ha (1981) ile 926 kg/ha (2002) arasında değişmiştir.

Börülce verimi en düşük olan ülke 2003 yılı verilerine göre Nijer olup, 114 kg/ha verime sahiptir. Bu ülkeler içinde en yüksek verime sahip olan ülke Myanmar’ın verimi 900 kg/ha’dır.

Mali'nin verimi 333 kg/ha ile 379 kg/ha dünya ortalama börülce veriminin altında, Nijerya ise 440 kg/ha ile üstündedir.

Çizelge 17. 1980 – 2003 yılları arası dünya ve önemli ülkeler börülce verimi (kg/ha)*

Yıllar	Dünya	Nijerya	Nijer	Mali	Myanmar
1980	330	349	241	200	404
1981	378	477	226	180	368
1982	330	405	186	200	376
1983	331	493	157	114	467
1984	288	431	122	205	458
1985	287	435	76	124	490
1986	346	457	179	283	483
1987	304	460	113	112	503
1988	358	575	158	238	491
1989	406	750	145	72	480
1990	362	749	84	62	467
1991	395	718	145	229	499
1992	288	510	104	222	588
1993	311	510	51	80	539
1994	375	510	176	462	586
1995	327	488	54	339	635
1996	357	462	97	204	648
1997	339	476	60	401	718
1998	380	409	210	416	771
1999	351	417	115	470	608
2000	365	423	108	388	733
2001	385	423	117	352	742
2002	373	435	114	276	926
2003	379	440	114	333	900

*) Kaynak: FAO, Temmuz 2004

4.13. Bezelye Ekim Alanı Yönünden Önemli Ülkelerin Ekim Alanları

FAO, Temmuz 2004 verilerine göre, 2003 yılında en yüksek bezelye ekim alanına sahip olan ülkelerin, 1980 – 2003 yılları arası bezelye ekim alanları Çizelge 18’de özetlenmiştir.

1980 yılında de dünya bezelye ekim alanının % 82.18’ine sahip olan Kanada, Çin, Hindistan, USSR, Fransa ve Avustralya 2003 yılında dünya mercimek ekim alanının (USSR’nin dağılmasıyla, 1992 den itibaren Rusya Federasyonu ve Ukrayna) % 72.23’sına sahiptirler. Çizelgede de görüldüğü gibi bu ülkelerin bezelye ekim alanlarının, dünya bezelye ekim alanlarına oranı, 1980 – 2003 yılları arasında % 12 düzeyinde bir azalma göstermiş,, % 82.18 (1980) ile % 69.46 (2000) arasında değişmiştir.

USSR, 1980 – 1991 yılları arasında bezelye ekim alanı yönünden sürekli ilk sırayı almış, ekim alanı 3 810 000 ha (1980) ile 5 457 000 ha (1986) arasında değişmiştir. Bu yıllar arasında USSR’in bezelye ekim alanının dünya bezelye ekim alanına oranı sürekli % 50’nin üzerinde olmuş, 1984 yılında % 60.66 ile en yüksek düzeye çıkmış, 1990 yılında ise % 50.58 ile en düşük düzeydedir.

1992 yılından itibaren USSR’nin dağılması ile kurulan Rusya Federasyonu 1 907 900 ha’lık ekim alanı ile ilk sıraya, Ukrayna ise 1 148 181 ha’lık ekim alanı ile ikinci sırayı almışlardır. Ancak, 1993 yılından itibaren bu ülkelerin bezelye ekim alanları giderek azalmış, 2003 yılında Rusya Federasyonu 717 600 ha ekim alanı ile dördüncü, Ukrayna 372 000 ha ekim alanı ile beşinci sıraya gerilemişlerdir.

2003 yılında bezelye ekim alanı yönünden ilk sırayı 1 270 000 ha ve % 19.56 oran ile Kanada almakta, 900 000 ha ekim alanı ve % 13.86 oran ile Çin ve 730 000 ve % 11.24 oran ile Hindistan izlemektedir.

1980 – 2003 yılları arasında bezelye ekim alanını en çok artıran ülke Kanada olup, 1980 yılında 49 300 ha ve % 0.69 olan oranını, 2003 yılında 1 220 700 ha artırarak, ekim alanını 1 270 000 ha’a oranını ise % 19.56’ya yükseltmiştir.

1980 yılında 1 400 000 ha’lık bezelye ekim alanı ve % 19.66 oranla ikinci sırada yer alan Çin’in ekim alanı 1992 yılında 410 000 ha’a kadar düşmüş, daha sonraki yıllarda giderek artarak 2003 yılında 900 000 ha olmuştur. 1980 yılına göre Çin’in bezelye ekim alanlarında 500 000 ha’lık bir azalma görülmüştür. Çin, 2003 yılı verilerine göre ekim alanı yönünden yine ikinci sıradadır. Fransa ve Avustralya 1980 yılında 57 000 ha ve 57 407 ha bezelye ekim alanına sahipken, Fransa 1993 yılında 727 000, Avustralya 1994 yılında 460 580 ha ile en yüksek ekim alanlarına ulaşmışlardır.

2003 yılında bezelye ekim alanı Fransa’da 367 000 ha, Avustralya’da 334 000 ha’dır. Bu ülkelerin bezelye ekim alanlarının dünya bezelye ekim alanlarına oranı sırasıyla % 5.65 ve % 5.14 dır.

Çizelge 18. 1980 – 2003 yılları arası dünya ve önemli ülkeler bezelye ekim alanı (ha)*

Yıllar	Dünya	Kanada	%	Çin	%	Hindistan	%	Rusya Fed.	%	Ukrayna	%	USSR	%	Fransa	%	Avustralya	%	Top. %
1980	7 120 482	49 300	0.69	1 400 000	19.66	477 700	6.71	0	0	0	0	3 810 000	53.51	57 000	0.80	57 407	0.81	82.18
1981	7 927 868	59 500	0.75	1 400 000	17.66	429 200	5.41	0	0	0	0	4 663 000	58.82	63 000	0.79	88 653	1.12	84.55
1982	7 511 926	78 500	1.05	1 400 000	18.64	432 600	5.76	0	0	0	0	4 212 000	56.07	104 000	1.38	25 363	0.34	83.24
1983	8 393 053	64 400	0.77	1 400 000	16.68	450 000	5.36	0	0	0	0	4 954 000	59.03	125 000	1.49	92 500	1.10	84.43
1984	8 957 728	74 500	0.83	1 375 000	15.35	443 800	4.95	0	0	0	0	5 434 000	60.66	133 000	1.48	139 552	1.56	84.83
1985	9 071 300	74 500	0.82	1 270 000	14.00	443 500	4.89	0	0	0	0	5 337 000	58.83	192 000	2.12	208 000	2.29	82.95
1986	9 485 171	131 400	1.39	1 265 000	13.34	502 000	5.29	0	0	0	0	5 457 000	57.53	291 000	3.07	313 577	3.31	83.93
1987	9 827 708	236 700	2.41	1 255 000	12.77	478 900	4.87	0	0	0	0	5 234 000	53.26	451 000	4.59	442 104	4.50	82.40
1988	9 900 808	271 100	2.74	1 200 000	12.12	431 300	4.36	0	0	0	0	5 348 000	54.02	515 000	5.20	456 447	4.61	83.05
1989	9 336 132	149 600	1.60	1 225 000	13.12	443 000	4.75	0	0	0	0	4 906 500	52.55	622 000	6.66	330 197	3.54	82.22
1990	8 813 305	123 400	1.40	1 100 000	12.48	507 000	5.75	0	0	0	0	4 458 000	50.58	690 148	7.83	318 035	3.61	81.65
1991	8 140 657	198 400	2.44	550 000	6.76	554 800	6.82	0	0	0	0	4 147 000	50.94	666 912	8.19	426 534	5.24	80.39
1992	7 238 242	259 000	3.58	410 000	5.66	578 600	7.99	1 907 900	26.36	1 148 181	15.86	0	0	700 000	9.67	382 338	5.28	74.40
1993	7 485 435	467 400	6.24	625 000	8.35	608 500	8.13	1 712 940	22.88	1 134 000	15.15	0	0	727 000	9.71	399 832	5.34	75.80
1994	7 753 357	683 900	8.82	807 000	10.41	691 000	8.91	1 672 820	21.58	1 088 900	14.04	0	0	664 000	8.56	460 580	5.94	78.26
1995	7 247 573	791 100	10.92	659 000	9.09	758 200	10.46	1 449 200	20.00	970 700	13.39	0	0	580 000	8.00	381 617	5.27	77.13
1996	6 428 721	520 000	8.09	725 500	11.29	764 500	11.89	1 086 400	16.90	731 500	11.38	0	0	530 000	8.24	336 000	5.23	73.02
1997	6 484 030	847 800	13.08	670 000	10.33	731 100	11.28	864 700	13.34	576 300	8.89	0	0	606 000	9.35	366 000	5.64	71.91
1998	6 559 925	1 078 500	16.44	753 500	11.49	794 500	12.11	589 100	8.98	472 900	7.21	0	0	605 160	9.23	369 000	5.63	71.09
1999	5 799 406	835 100	14.40	830 000	14.31	700 000	12.07	548 500	9.46	389 000	6.71	0	0	475 663	8.20	321 000	5.54	70.69
2000	5 974 673	1 219 900	20.42	840 000	14.06	700 000	11.72	535 800	8.97	285 000	4.77	0	0	429 000	7.18	397 000	6.64	69.46
2001	6 354 271	1 284 800	20.22	945 000	14.87	700 000	11.02	647 600	10.19	299 000	4.71	0	0	417 000	6.56	337 000	5.30	72.87
2002	6 249 396	1 050 000	16.80	950 000	15.20	730 000	11.68	757 500	12.12	356 000	5.70	0	0	339 000	5.42	312 000	4.99	71.91
2003	6 493 865	1 270 000	19.56	900 000	13.86	730 000	11.24	717 600	11.05	372 000	5.73	0	0	367 000	5.65	334 000	5.14	72.23

*) Kaynak: FAO, Temmuz 2004

4.14. Bezelye Ekim Alanı Yönünden Önemli Ülkelerin Üretimi

FAO, Temmuz 2004 verilerine göre, 2003 yılında en yüksek bezelye ekim alanına sahip olan ülkelerin, 1980 – 2003 yılları arası bezelye üretimleri Çizelge 19’da verilmiştir.

Dünya börülce yetiştiriciliğinde ekim alanı yönünden önemli olan Kanada, Çin, Hindistan, USSR, Fransa ve Avustralya 2003 yılında dünya bezelye üretiminin (USSR’nin dağılmasıyla 1992 den itibaren Rusya Federasyonu ve Ukrayna) % 78.40’ına sahiptirler. Çizelgede de görüldüğü gibi bu ülkelerin bezelye ekim alanlarının, dünya bezelye ekim alanlarına oranı, 1980 – 2003 yılları arasında % 11 düzeyinde bir azalma göstermiş,, % 86.59 (1983) ile % 73.48 (2003) arasında değişmiştir.

Üretim yönünden 2003 yılı verilerine göre; ilk sırayı 2 124 400 ton ve % 20.73 oranla Kanada, ikinci sırayı 1 230 000 ton ve % 12.00 oranla Çin almakta, bu ülkeleri 1 617 000 ton ve % 15.78 oranla Fransa, 1 051 870 ton ve % 10.26 oranla Rusya Federasyonu, 730 000 ton ve % 7.12 oranla Hindistan, 410 000 ton ve % 4.00 oranla Ukrayna ve 368 000 ton ve % 3.59 oranla Avustralya izlemektedir.

Çizelge 19. 1980 – 2003 yılları arası dünya ve önemli ülkeler bezelye üretimi (ton)*

Yıllar	Dünya	Kanada	%	Çin	%	Hindistan	%	Rusya Fed.	%	Ukrayna	%	USSR	%	Fransa	%	Avustralya	%	Top.%
1980	9 427 351	76 000	0.81	2 300 000	24.40	229 300	2.43	0	0	0	0	5 040 000	53.46	249 000	2.64	66 334	0.70	84.40
1981	7 716 576	110 500	1.43	2 200 000	28.51	295 000	3.82	0	0	0	0	3 478 000	45.07	262 000	3.40	110 486	1.43	83.66
1982	9 631 330	156 800	1.63	2 000 000	20.77	299 000	3.10	0	0	0	0	5 340 000	55.44	445 000	4.02	33 158	0.34	85.90
1983	11 005 440	116 700	1.06	1 975 000	17.95	339 400	3.08	0	0	0	0	6 425 000	58.38	540 000	4.91	133 400	1.21	86.59
1984	11 670 786	131 100	1.12	2 075 000	17.78	363 500	3.11	0	0	0	0	6 408 000	54.91	651 000	5.58	164 088	1.41	83.91
1985	12 433 746	168 800	1.36	1 670 000	13.43	330 800	2.66	0	0	0	0	6 860 000	55.17	961 000	7.73	240 687	1.94	82.29
1986	12 039 617	238 900	1.98	1 665 000	13.83	427 200	3.55	0	0	0	0	5 578 000	46.33	1 175 000	9.76	512 631	4.26	79.71
1987	15 050 208	415 000	2.76	1 652 000	10.98	388 000	2.58	0	0	0	0	7 460 000	49.57	1 895 000	12.59	486 840	3.23	81.71
1988	15 255 491	319 700	2.10	1 725 000	11.31	377 300	2.47	0	0	0	0	6 760 000	44.31	2 633 000	17.26	517 344	3.89	81.34
1989	15 240 091	234 100	1.54	1 340 000	8.79	417 300	2.74	0	0	0	0	7 336 000	48.14	2 756 667	18.09	389 416	2.56	81.86
1990	16 693 536	264 000	1.58	1 690 000	10.12	461 000	2.76	0	0	0	0	7 660 000	45.89	3 607 869	21.61	318 068	1.91	83.87
1991	12 375 246	409 700	3.31	758 000	6.13	604 900	4.89	0	0	0	0	4 255 000	34.38	3 207 247	25.92	472 571	3.82	78.45
1992	13 433 513	504 800	3.76	550 000	4.09	552 200	4.11	2 607 370	19.41	2 775 712	20.66	0	0	3 318 000	24.70	456 311	3.40	80.13
1993	14 898 582	970 200	6.51	1 000 000	6.71	549 500	3.69	2 525 640	16.95	2 731 000	18.83	0	0	3 664 000	24.59	558 453	3.75	80.53
1994	14 418 423	1 441 000	9.99	1 275 000	8.84	640 300	4.44	2 287 200	15.86	2 470 000	17.13	0	0	3 378 000	23.43	240 407	1.67	81.36
1995	11 551 000	1 454 700	12.59	1 025 000	8.87	666 500	5.77	1 212 100	10.49	1 376 000	11.91	0	0	2 701 000	23.38	529 919	4.59	77.60
1996	10 897 659	1 173 000	10.76	1 176 000	10.79	639 200	5.87	1 322 920	12.14	985 000	9.04	0	0	2 562 000	23.51	454 193	4.17	76.28
1997	12 080 136	1 762 300	14.59	1 000 000	8.28	722 100	5.98	1 195 820	9.90	903 000	7.48	0	0	3 052 000	25.26	315 700	2.61	74.10
1998	12 368 261	2 336 800	18.89	1 207 000	9.76	712 400	5.76	660 140	5.34	652 000	5.27	0	0	3 224 728	26.07	298 000	2.41	73.50
1999	10 883 859	2 251 900	20.69	1 040 000	9.56	700 000	6.43	598 070	5.50	498 000	4.58	0	0	2 617 250	24.05	357 300	3.28	74.09
2000	10 630 107	2 864 300	26.95	1 020 000	9.60	700 000	6.59	815 230	7.67	499 000	4.69	0	0	1 936 500	18.22	456 000	4.29	78.01
2001	10 566 740	2 023 000	19.14	1 120 000	10.60	700 000	6.62	1 272 350	12.04	619 000	5.86	0	0	1 660 000	15.71	512 000	4.85	74.82
2002	9 968 077	1 365 500	13.70	1 500 000	15.05	800 000	8.03	1 267 540	12.72	613 000	6.15	0	0	1 667 000	16.72	160 000	1.61	73.98
2003	10 248 008	2 124 400	20.73	1 230 000	12.00	730 000	7.12	1 051 870	10.26	410 000	4.00	0	0	1 617 000	15.78	368 000	3.59	73.48

*) Kaynak: FAO, Temmuz 2004

4.15. Bezelye Ekim Alanı Yönünden Önemli Ülkelerin Verimi

FAO, Temmuz 2004 verilerine göre, 2003 yılında en yüksek bezelye ekim alanına sahip olan ülkelerin, 1980 – 2003 yılları arası bezelye verimleri Çizelge 20’de gösterilmiştir.

Çizelge 20. 1980 – 2003 yılları arası dünya ve önemli ülkeler bezelye verimi (kg/ha)*

Yıllar	Dünya	Kanada	Çin	Hindistan	Rusya Fed.	Ukrayna	USSR	Fransa	Avustralya
1980	1 324	1 542	1 643	480	-	-	1 323	4 368	1 156
1981	973	1 857	1 571	687	-	-	746	4 159	1 246
1982	1 282	1 998	1 429	691	-	-	1 268	4 279	1 307
1983	1 311	1 812	1 411	754	-	-	1 297	4 320	1 442
1984	1 303	1 760	1 509	819	-	-	1 179	4 895	1 176
1985	1 371	2 266	1 315	746	-	-	1 285	5 005	1 157
1986	1 269	1 818	1 316	851	-	-	1 022	4 038	1 635
1987	1 531	1 753	1 316	810	-	-	1 425	4 202	1 101
1988	1 541	1 179	1 438	875	-	-	1 264	5 113	1 133
1989	1 632	1 565	1 094	942	-	-	1 495	4 432	1 179
1990	1 894	2 139	1 536	909	-	-	1 718	5 228	1 000
1991	1 520	2 065	1 378	1 090	-	-	1 026	4 809	1 108
1992	1 856	1 949	1 342	954	1 367	2 418	-	4 740	1 194
1993	1 990	2 076	1 600	903	1 474	2 408	-	5 040	1 397
1994	1 860	2 107	1 580	927	1 367	2 268	-	5 087	522
1995	1 594	1 839	1 555	879	836	1 418	-	4 657	1 389
1996	1 695	2 256	1 621	836	1 218	1 347	-	4 834	1 352
1997	1 863	2 079	1 493	988	1 383	1 567	-	5 036	863
1998	1 885	2 167	1 602	897	1 121	1 379	-	5 329	808
1999	1 877	2 697	1 253	1 000	1 090	1 280	-	5 502	1 113
2000	1 779	2 348	1 214	1 000	1 522	1 751	-	4 514	1 149
2001	1 623	1 575	1 185	1 000	1 965	2 070	-	3 981	1 519
2002	1 595	1 301	1 579	1 096	1 673	1 722	-	4 917	513
2003	1 578	1 672	1 367	1 000	1 466	1 102	-	4 406	1 102

*) Kaynak: FAO, Temmuz 2004

1980 – 2003 yılları arasında dünya ortalama bezelye verimi 973 kg/ha (1981) ile 1 990 kg/ha (1993) arasında değişmiş, 2003 yılında ise 1 578 kg/ha olmuştur.

1980 – 2003 yılları arasında bezelye verimi Kanada’da 1 179 kg/ha (1988) ile 2 697 kg/ha (1999) arasında, Çin’de 1 094 kg/ha (1989) ile 1 643 kg/ha (1980) arasında, Hindistan’da 480 kg/ha (1980) ile 1 090 kg/ha (1991) arasında, USSR’da 746 kg/ha (1981) ile 1 718 kg/ha (1990) arasında, Fransa’da 3 981 kg/ha (2001) ile 5 502 kg/ha (1999) arasında, Avustralya’da 513 kg/ha (2002) ile 1 442 kg/ha (1983) arasında, Rusya Federasyonu’nda 836 kg/ha (1995) ile 1 965 kg/ha (2001) arasında, Ukrayna’da 1 102 kg/ha (2003) ile 2 418 kg/ha (1993) arasında değişmiştir.

Bezelye verimi en düşük olan ülke Hindistan (1 000 kg/ha) olup, Hindistan’ı 1 102 kg/ha ile Avustralya ve Ukrayna, 1 367 kg/ha ile Çin, 1 466 kg/ha ile Rusya Federasyonu, izlemektedir. Bu beş ülkenin verimleri, dünya ortalama bezelye veriminden (1 578 kg/ha) düşüktür. Kanada ve Fransa bezelye verimi yüksek olan ülkelerdir. Kanada’nın bezelye verimi 1 672 kg/ha, Fransa’nın bezelye verimi 4 406 kg/ha’dır.

4.16. Bakla Ekim Alanı Yönünden Önemli Ülkelerin Ekim Alanları

FAO, Temmuz 2004 verilerine göre, 2003 yılında en yüksek bakla ekim alanına sahip olan ülkelerin, 1980 – 2003 yılları arası bakla ekim alanları Çizelge 21’de özetlenmiştir.

1980 yılında de dünya bakla ekim alanının % 78.65’ine sahip olan Çin, Etiyopya, Avustralya, Fas, Mısır ve Fransa 2003 yılında dünya bakla ekim alanının % 60.36’sına sahiptirler. Çizelgede de görüldüğü gibi bu ülkelerin bakla ekim alanlarının, dünya bakla ekim alanlarına oranı, 1980 – 2003 yılları arasında % 26 düzeyinde bir azalma göstermiş,, % 82.03 (1998) ile % 60.36 (2003) arasında değişmiştir.

Çin 1980 – 2003 yılları arasında bakla ekim alanı yönünden sürekli ilk sırayı almış, ekim alanı 2 300 000 ha (1980) ile 830 000 ha (1991) arasında değişmiştir. Bu yıllar arasında bakla ekim alanının dünya bakla ekim alanına oranı sürekli (iki yıl hariç) % 40’ın üzerinde olmuş, 1981 yılında % 62.00 en yüksek düzeye çıkmış, 1992 yılında ise % 37.65 ile en düşük düzeye inmiştir.

2003 yılında bakla ekim alanı yönünden ilk sırayı 1 200 000 ha ve % 45.59 oran ile Çin almakta, Çin’i 371 120 ha ekim alanı ve % 14.10 oran ile Etiyopya, 157 000 ha ve % 5.96 oran ile Avustralya, 154 000 ha ve % 5.32 oran ile Fas, 140 000 ha ekim alanı ve % 5.32 oranla Mısır ve 76 000 ha ekim alanı ve % 2.89 oranla Fransa izlemektedir.

1980 – 2003 yılları arasında bakla ekim alanını en çok artıran ülke Avustralya olup, 1980 yılında 10 000 ha ve % 0.27 olan oranını, 2003 yılında 147 000 ha artırarak, ekim alanını 157 000 ha’a oranını ise % 5.96’ya yükseltmiş, ekim alanı yönünden üçüncü sırayı almıştır.

1980 – 2003 yılları arasında bakla ekim alanını en çok artıran ikinci ülke Fransa olup, 1980 yılında 20 854 ha ve % 0.56 oranını, 2003 yılında 55 146 ha artırarak, ekim alanını 76 000 ha’a oranını ise % 2.89’a yükseltmiştir.

1980 yılında 326 500 ha’lık bakla ekim alanı ve % 8.72 oranla ikinci sırada yer alan Etiyopya’nın ekim alanı 1990 yılında 252 208 ha’a kadar düşmüş, daha sonraki yıllarda giderek artarak 2001 yılında 433 350 ha kadar yükselmiş, 2003 yılında 371 120 ha olmuştur. 1980 yılında 155 800 ha ekim alanına sahip olan Fas’ın bakla ekim alanı, 1990 yılında 224 400 ha’a kadar çıkmış, 2003 yılında 154 000 ha olmuştur. Mısır’ın bakla ekim alanları 99 847 ha (1981) ile 178 531 ha arasında değişmiştir.

4.17. Bakla Ekim Alanı Yönünden Önemli Ülkelerin Üretimi

FAO, Temmuz 2004 verilerine göre, 2003 yılında en yüksek bakla ekim alanına sahip olan ülkelerin, 1980 – 2003 yılları arası bakla üretimleri Çizelge 22’de verilmiştir.

Dünya bakla yetiştiriciliğinde ekim alanı yönünden önemli olan Çin, Etiyopya, Avustralya, Fas, Mısır ve Fransa 2003 yılında dünya bakla üretiminin % 82.83’üne sahiptirler.

Çizelge 21. 1980 – 2003 yılları arası dünya ve önemli ülkeler bakla ekim alanı (ha)*

Yıllar	Dünya	Çin	%	Etiyopya	%	Avustralya	%	Fas	%	Mısır	%	Fransa	%	Toplam %
1980	3 746 207	2 300 000	61.40	326 550	8.72	10 000	0.27	155 800	4.16	102 793	2.74	20 854	0.56	78.65
1981	3 543 874	2 200 000	62.00	306 470	8.65	11 300	0.32	130 000	3.67	99 847	2.82	26 000	0.73	79.12
1982	3 276 692	1 900 000	57.99	348 910	10.65	18 800	0.57	111 000	3.39	115 118	3.51	37 000	1.13	78.32
1983	3 354 606	1 920 000	57.23	380 570	11.34	22 300	0.66	170 600	5.09	137 000	4.08	56 000	1.67	81.34
1984	3 320 912	1 800 000	54.20	350 350	10.55	33 400	1.01	190 300	5.73	129 000	3.89	76 000	2.29	73.76
1985	3 226 021	1 700 000	52.70	326 800	10.13	19 400	0.60	212 300	6.58	142 400	4.41	45 000	1.39	77.11
1986	3 167 564	1 700 000	53.67	280 190	8.85	38 000	1.20	195 900	6.18	128 965	4.07	44 000	1.39	76.70
1987	3 191 202	1 700 000	53.27	262 640	8.23	51 101	1.60	210 900	6.61	136 110	4.27	39 000	1.22	76.58
1988	3 061 064	1 600 000	52.27	281 990	9.21	51 537	1.68	206 500	6.75	152 490	4.98	42 000	1.37	77.63
1989	3 017 714	1 600 000	53.02	227 250	7.53	45 670	1.51	211 800	7.02	154 590	5.12	32 559	1.08	76.61
1990	2 760 444	1 449 000	52.49	218 480	7.91	57 008	2.07	224 400	8.13	144 925	5.25	22 860	0.83	78.13
1991	2 145 227	830 000	38.69	252 208	11.76	58 100	2.71	178 500	8.32	136 945	6.38	16 519	0.77	70.40
1992	2 284 454	860 000	37.65	297 600	13.03	82 000	3.59	216 800	9.49	178 531	7.82	13 094	0.57	73.75
1993	2 195 926	1 000 000	45.54	298 490	13.59	87 000	3.96	99 500	4.53	124 762	5.68	13 006	0.59	75.46
1994	2 472 385	1 160 000	46.92	328 250	13.28	86 000	3.48	122 600	4.96	157 108	6.35	10 415	0.42	76.58
1995	2 271 592	1 000 000	44.02	342 940	15.10	80 400	3.54	118 000	5.19	123 796	5.45	10 475	0.46	74.90
1996	2 275 449	1 000 000	43.95	339 120	14.90	97 000	4.26	135 100	5.94	138 374	6.08	9 359	0.41	76.62
1997	2 273 458	950 000	41.79	338 010	14.87	154 800	6.81	153 200	6.74	149 164	6.56	9 871	0.43	78.27
1998	2 424 334	1 076 000	44.38	420 140	17.33	135 300	5.58	160 900	6.64	161 727	6.67	12 675	0.52	82.03
1999	2 300 268	1 078 000	46.86	297 510	12.93	146 800	6.38	138 500	6.02	133 857	5.82	13 309	0.58	79.50
2000	2 478 687	1 150 000	46.40	362 430	14.62	178 000	7.18	137 000	5.53	113 670	4.59	18 213	0.73	79.90
2001	2 756 341	1 325 000	48.07	433 350	15.72	180 000	6.53	142 500	5.17	140 178	5.09	45 000	1.63	82.90
2002	2 670 143	1 250 000	46.81	371 120	13.90	157 000	5.88	154 100	5.77	140 000	5.24	77 564	2.90	81.17
2003	2 632 353	1 200 000	45.59	371 120	14.10	157 000	5.96	154 000	5.85	140 000	5.32	76 000	2.89	60.36

*) Kaynak: FAO, Temmuz 2004

Çizelge 22. 1980 – 2003 yılları arası dünya ve önemli ülkeler bakla üretimi (ton)*

Yıllar	Dünya	Çin	%	Etiyopya	%	Avustralya	%	Fas	%	Mısır	%	Fransa	%	Toplam %
1980	4 494 090	2 700 000	60.08	408 447	9.09	8 500	0.19	104 450	2.32	212 672	4.73	65 350	1.45	78.02
1981	4 074 732	2 500 000	61.35	469 334	11.52	9 000	0.22	38 790	0.95	207 855	5.10	83 000	2.04	82.53
1982	4 304 464	2 600 000	60.40	469 937	10.92	10 200	0.24	99 000	2.30	259 629	6.03	109 000	2.53	83.93
1983	4 176 444	2 300 000	55.07	600 860	14.39	6 000	0.14	142 240	3.41	295 000	7.06	173 000	4.14	86.05
1984	4 300 805	2 425 000	56.38	388 651	9.04	10 300	0.24	122 000	2.84	271 000	6.30	232 000	5.39	81.96
1985	4 025 664	2 200 000	54.65	265 913	6.61	28 700	0.71	194 460	4.83	302 000	7.50	140 000	3.48	79.59
1986	4 063 187	2 200 000	54.14	233 325	5.74	62 900	1.55	214 620	5.28	282 000	6.94	140 000	3.45	79.07
1987	4 236 077	2 200 000	51.93	295 679	6.98	72 870	1.72	127 260	3.00	323 000	7.62	145 000	3.42	76.56
1988	4 651 534	2 600 000	55.90	250 072	5.38	64 090	1.38	231 980	4.99	362 000	7.78	159 000	3.42	80.53
1989	4 214 237	2 100 000	49.83	257 911	6.12	73 586	1.75	166 190	3.94	460 000	10.92	119 462	2.83	77.17
1990	4 349 696	2 550 000	58.62	279 470	6.43	60 217	1.38	134 080	3.08	451 000	10.37	88 056	2.02	83.62
1991	3 319 721	1 250 000	37.65	372 754	11.23	64 400	1.94	203 830	6.14	466 000	14.04	63 245	1.91	75.02
1992	2 760 361	1 000 000	36.23	326 442	11.83	99 000	3.59	67 520	2.45	382 000	13.84	49 392	1.79	72.19
1993	3 500 127	1 750 000	50.00	312 405	8.93	135 000	3.86	16 040	0.46	438 000	12.51	51 300	1.47	79.09
1994	3 598 878	2 000 000	55.57	260 095	7.23	50 000	1.39	111 110	3.09	357 000	9.92	39 607	1.10	78.74
1995	3 575 072	1 790 000	50.07	375 002	10.49	127 600	3.57	35 910	1.00	392 300	10.97	36 420	1.02	78.49
1996	3 647 266	1 750 000	47.98	361 051	9.90	170 800	4.68	143 530	3.94	442 394	12.13	37 665	1.03	80.93
1997	3 358 072	1 520 000	45.26	360 895	10.75	162 700	4.85	92 990	2.77	476 252	14.18	39 130	1.17	80.35
1998	3 750 966	1 827 000	48.71	338 844	9.03	194 300	5.18	107 670	2.87	523 129	13.95	53 613	1.43	82.30
1999	3 501 796	1 780 000	50.83	286 743	8.19	226 400	6.47	55 450	1.58	307 083	8.77	57 229	1.63	78.58
2000	3 679 901	1 788 000	48.59	389 343	10.58	253 000	6.88	32 600	0.89	353 909	9.62	69 665	1.89	79.46
2001	4 117 411	1 950 000	47.36	453 841	11.02	350 000	8.50	82 020	1.99	439 480	10.67	158 000	3.84	84.23
2002	4 212 897	2 100 000	49.85	447 063	10.61	108 000	2.56	88 780	2.11	440 000	10.44	309 387	7.34	83.69
2003	4 033 346	1 800 000	44.63	447 063	11.08	270 000	6.69	85 000	2.11	440 000	10.91	267 000	6.62	82.83

*) Kaynak: FAO, Temmuz 2004

Üretim yönünden 2003 yılı verilerine göre; ilk sırayı 1 800 000 ton ve % 44.63 oranla Çin, ikinci sırayı 447 063 ton ve % 11.08 oranla Etiyopya almakta, bu ülkeleri 440 000 ton ve % 10.91 oranla Mısır, 270 000 ton ve % 6.69 oranla Avustralya, 267 000 ton ve % 6.62 oranla Fransa, 85 000 ton ve % 2.11 oranla Fas izlemektedir. 1980 yılında dünya bakla üretiminin % 60.08'ini karşılayan Çin, 2003 yılında % 44.63'ünü karşılamaktadır. Avustralya ve Fransa'nın bakla üretimi, 1980 yılından sonra giderek ve önemli derecede artmıştır.

4.18. Bakla Ekim Alanı Yönünden Önemli Ülkelerin Verimi

FAO, Temmuz 2004 verilerine göre, 2003 yılında en yüksek bakla ekim alanına sahip olan ülkelerin, 1980 – 2003 yılları arası bakla verimleri Çizelge 23'te gösterilmiştir.

Çizelge 23. 1980 – 2003 yılları arası dünya ve önemli ülkeler bakla verimi (kg/ha)*

Yıllar	Dünya	Çin	Etiyopya	Avustralya	Fas	Mısır	Fransa
1980	1 200	1 174	1 496	850	670	2 069	3 134
1981	1 150	1 136	1 531	797	298	2 082	3 192
1982	1 314	1 368	1 347	543	892	2 255	2 946
1983	1 245	1 198	1 579	269	834	2 153	3 089
1984	1 295	1 347	1 109	308	641	2 101	3 053
1985	1 248	1 294	814	1 479	916	2 121	3 111
1986	1 283	1 294	833	1 655	1 096	2 187	3 182
1987	1 327	1 294	1 126	1 426	603	2 373	3 718
1988	1 520	1 625	887	1 244	1 123	2 374	3 786
1989	1 397	1 313	1 135	1 611	785	2 976	3 669
1990	1 576	1 760	1 279	1 056	598	3 112	3 852
1991	1 548	1 506	1 478	1 108	1 142	3 403	3 829
1992	1 208	1 163	1 097	1 207	311	2 140	3 772
1993	1 594	1 750	1 047	1 552	161	3 511	3 944
1994	1 456	1 724	792	581	906	2 273	3 803
1995	1 574	1 790	1 094	1 587	304	3 169	3 477
1996	1 603	1 750	1 065	1 761	1 062	3 197	4 023
1997	1 477	1 600	1 068	1 051	607	3 193	3 964
1998	1 547	1 698	807	1 436	669	3 235	4 200
1999	1 522	1 651	964	1 542	400	2 294	4 300
2000	1 485	1 555	1 074	1 421	238	3 114	3 825
2001	1 494	1 472	1 047	1 944	576	3 135	3 511
2002	1 578	1 680	1 205	688	576	3 143	3 989
2003	1 532	1 500	1 205	1 720	552	3 143	3 513

*) Kaynak: FAO, Temmuz 2004

1980 – 2003 yılları arasında dünya ortalama bakla verimi 1 150 kg/ha (1981) ile 1 603 kg/ha (1996) arasında değişmiş, 2003 yılında ise 1 532 kg/ha olmuştur.

1980 – 2003 yılları arasında bakla verimi Çin’de 1 136 kg/ha (1981) ile 1 790 kg/ha (1995) arasında, Etyopya’da 792 kg/ha (1994) ile 1 579 kg/ha (1983) arasında, Avustralya’da 269 kg/ha (1983) ile 1 944 kg/ha (2001) arasında, Fas’ta 161 kg/ha (1993) ile 1 142 kg/ha (1991) arasında, Mısır’da 2 069 kg/ha (1980) ile 3 511 kg/ha (1993) arasında, Fransa’da 2 946 kg/ha (1982) ile 4 300 kg/ha (1999) arasında değişmiştir.

2003 yılı verilerine göre bakla verimi en düşük olan ülke Fas (552 kg/ha) olup, Fas’ı 1 205 kg/ha ile Etiyopya, 1 500 kg/ha ile Çin izlemektedir. Bu üç ülkenin verimleri, dünya ortalama bezelye veriminden (1 532 kg/ha) düşüktür. Avustralya, Mısır ve Fransa, bakla verimleri ,dünya ortalamasından yüksek olan ülkelerdir. Avustralya’nın bakla verimi 1 720 kg/ha, Mısır’ın bakla verimi 3 143 kg/ha’dır. Fransa 3 513 kg/ha bakla verimi ile en yüksek verime sahip olan ülkedir.

5. YEMEKLİK TANE BAKLAGİLLER GRUBUNA GİREN CİNSLERİN ÜLKELERE GÖRE DIŞ TİCARETİ

FAO Temmuz 2004 verilerine göre en son dışsattım, dışalım miktar ve değerleri 2002 yılına ait olduğundan 1980 – 2002 yılları arası, fasulye, nohut, mercimek börülce, bezelye, ve baklada, 2002 yılı dışsattım ve dışalım miktarlarına göre seçilen ülkelerin dışsattım miktar ve değerleri ile dışalım miktar ve değerleri ayrı başlıklar altında incelenmiştir.

5.1. Fasulye Dışsattımı Yönünden Önemli Ülkelerin Dışsattım Miktarı

FAO, Temmuz 2004 verilerine göre, 2002 yılında en yüksek fasulye dışsattım miktarına sahip olan ülkelerin, 1980 – 2002 yılları arası fasulye dışsattım miktarları Çizelge 24'te özetlenmiştir.

Çizelge 24. 1980 –2002 yılları arası dünya ve önemli ülkeler fasulye dışsattım miktarı (ton)* ve oranları (%)

Yıllar	Dünya	Myanmar	%	Çin	%	ABD	%	Kanada	%	Arjantin	%	Toplam %
1980	1 309 928	65 600	5.01	50 707	3.87	579 254	44.22	71 686	5.47	144 071	11.00	69.57
1981	1 624 558	79 700	4.91	83 046	5.11	764 546	47.06	105 296	6.48	123 469	7.60	71.16
1982	1 290 491	103 500	8.02	74 504	5.77	466 484	36.15	45 272	3.51	150 558	11.67	65.15
1983	1 059 380	65 300	6.16	72 941	6.89	239 738	22.63	63 937	6.04	162 792	15.37	57.09
1984	1 193 486	65 500	5.49	88 030	7.38	260 878	21.86	42 197	3.54	181 785	15.23	53.50
1985	1 270 469	89 500	7.04	87 003	6.85	280 200	22.05	48 951	3.85	199 832	15.73	55.52
1986	1 912 662	85 665	4.48	498 717	26.07	400 708	20.95	58 429	3.05	230 628	12.06	66.61
1987	1 523 459	73 000	4.79	340 648	22.36	338 668	22.23	46 755	3.07	139 465	9.15	61.60
1988	1 675 294	17 100	1.02	378 658	22.60	377 383	22.53	84 832	5.06	156 794	9.36	60.57
1989	1 477 839	53 200	3.60	329 877	22.32	376 233	25.46	64 875	4.39	98 639	6.67	62.44
1990	2 048 425	174 500	8.52	525 630	25.66	506 204	24.71	91 196	4.45	160 071	7.81	71.15
1991	1 933 434	217 418	11.25	494 826	25.59	455 659	23.57	85 430	4.42	193 243	9.99	74.82
1992	1 938 065	375 000	19.35	452 528	23.35	303 187	15.64	111 249	5.74	201 813	10.41	74.49
1993	2 056 630	535 900	26.06	418 037	20.33	312 122	15.18	71 843	3.49	166 428	8.09	73.15
1994	2 521 036	424 900	16.85	813 991	32.29	374 468	14.85	117 870	4.68	191 087	7.58	76.25
1995	2 524 686	609 600	24.15	666 189	26.39	373 264	14.78	141 903	5.62	180 065	7.13	78.07
1996	2 109 945	594 800	28.19	424 041	20.10	354 486	16.80	133 515	6.33	154 981	7.35	78.77
1997	2 519 021	768 900	30.52	490 111	19.46	369 116	14.65	130 668	5.19	302 863	12.02	81.84
1998	2 411 887	621 500	25.77	403 580	16.73	496 150	20.57	164 900	6.84	303 924	12.60	82.51
1999	2 463 786	560 900	22.77	583 229	23.67	388 510	15.77	216 087	8.77	261 992	10.63	81.41
2000	2 617 053	831 300	31.76	446 883	17.08	349 398	13.35	226 008	8.64	265 404	10.14	80.97
2001	3 014 537	1 034 800	34.33	640 010	21.23	331 768	11.01	251 078	8.33	265 258	8.80	83.70
2002	3 344 693	1 100 800	32.91	783 405	23.42	322 965	9.66	273 839	8.19	245 394	7.34	81.52

*) Kaynak: FAO, Temmuz 2004

1980 yılında dünya fasulye dışsattımının miktar olarak % 69.57'sine sahip olan Myanmar, Çin, ABD, Kanada ve Arjantin, 2002 yılında dünya fasulye dışsattımının miktar olarak % 81.52'sine sahiptirler. Çizelgede de görüldüğü gibi bu ülkelerin fasulye dışsattımının dünya fasulye dışsattımına oranı 1980 yılına göre 2002 yılında yaklaşık % 17'lik bir artış göstermiş, % 53.50 (1984) ile % 83.70 (2001) arasında değişmiştir.

1980 yılında dünya fasulye dışsatımının 579 254 ton ile % 44.22'sini karşılayan ABD'nin fasulye dışsatımı, 2002 yılında 322 965 ton'a ve % 9.66 oranına gerilemiştir.

Fasulye dışsatımında önemli olan diğer dört ülkenin dünya dışsatımındaki payları 1980 yılına göre önemli miktarda artmış, Myanmar'da 1980 yılında 65 600 ton ve % 5.01 oranında, Çin'de 50 707 ton ve % 3.87 oranında, Kanada'da 71 686 ton ve % 5.47 oranında, Arjantin'de 144 071 ton ve % 11.00 oranında iken, 2002 yılında Myanmar'da 1 035 200 ton artış göstererek 1 100 800 ton'a ve % 32.91 oranına, Çin'de 732 698 ton artış göstererek 783 405 ton'a ve % 23.42 oranına, Kanada'da 202 153 ton artış göstererek 273 839 ton'a ve % 8.19 oranına ve Arjantin'de 101 323 ton artış göstererek 245 394 ton'a ve % 7.34 oranına yükselmiştir.

1980 yılında dünya fasulye dışsatımında % 8.88 oranında pay alan Myanmar ve Çin, 2002 yılında bu paylarını, fasulye dünya dışsatım miktarında yaklaşık üç kat bir artış olmasına karşın % 56.33'e artırmışlardır. Diğer bir ifade ile dünya fasulye dışsatımının miktar olarak yarısından fazlasını Myanmar ve Çin yapmaktadır.

5.2. Fasulye Dışsatımı Yönünden Önemli Ülkelerin Dışsatım Değerleri

FAO, Temmuz 2004 verilerine göre, 2002 yılında en yüksek fasulye dışsatım miktarına sahip olan ülkelerin, 1980 – 2002 yılları arası fasulye dışsatım değerleri Çizelge 25'te verilmiştir.

Çizelge 25. 1980 –2002 yılları arası dünya ve önemli ülkeler fasulye dışsatım değeri (000 \$) ve oranları

Yıllar	Dünya	Myanmar	%	Çin	%	ABD	%	Kanada	%	Arjantin	%	Top. %
1980	760 052	20 113	2.65	29 087	3.83	390 151	51.33	30 265	3.98	75 090	9.88	71.67
1981	1 030 108	31 976	3.10	59 069	5.73	546 209	53.02	62 530	6.07	63 224	6.14	74.06
1982	659 041	33 500	5.08	56 855	8.63	264 103	40.07	27 841	4.22	57 866	8.78	66.78
1983	474 830	26 200	5.52	43 698	9.20	120 108	25.29	21 621	4.55	52 365	11.03	55.59
1984	549 121	25 132	4.58	51 398	9.36	137 672	25.07	21 893	3.99	67 980	12.38	55.38
1985	557 272	29 323	5.26	43 303	7.77	140 860	25.28	23 168	4.16	77 930	13.98	56.45
1986	740 153	25 662	3.47	116 627	15.76	201 207	27.18	29 027	3.92	100 534	13.58	63.91
1987	619 662	20 189	3.26	86 961	14.03	184 412	29.76	26 370	4.26	50 552	8.16	59.47
1988	740 231	8 138	1.10	131 026	17.70	197 553	26.69	38 341	5.18	64 305	8.69	59.36
1989	773 802	18 566	2.40	136 227	17.60	240 529	31.08	42 226	5.46	63 911	8.26	64.80
1990	1 074 325	86 821	8.08	201 071	18.72	295 520	27.51	51 377	4.78	116 799	10.87	69.96
1991	888 662	78 195	8.80	170 999	19.24	229 854	25.87	38 143	4.29	104 340	11.74	69.94
1992	820 610	96 940	11.81	179 720	21.90	156 878	19.12	44 233	5.39	80 889	9.86	68.08
1993	894 404	121 836	13.62	187 810	21.00	169 493	18.95	35 720	3.99	84 814	9.48	67.04
1994	1 203 841	135 099	11.22	313 168	26.01	228 073	18.95	63 092	5.24	132 185	10.98	72.40
1995	1 264 553	238 990	18.90	262 819	20.78	212 817	16.83	81 836	6.47	133 310	10.54	73.52
1996	1 125 406	212 441	18.88	207 153	18.41	222 092	19.73	74 734	6.64	114 701	10.19	73.85
1997	1 246 958	224 528	18.01	234 507	18.81	226 903	18.20	70 756	5.67	177 573	14.24	74.93
1998	1 270 602	179 362	14.12	194 959	15.34	297 970	23.45	90 014	7.08	224 028	17.63	77.62
1999	1 160 409	187 445	16.15	224 916	19.38	228 125	19.66	113 811	9.81	123 984	10.68	75.68
2000	1 110 913	255 332	22.98	198 267	17.85	190 851	17.18	103 467	9.31	103 812	9.34	76.66
2001	1 233 443	280 889	22.77	258 193	20.93	181 956	14.75	114 774	9.31	129 796	10.52	78.28
2002	1 335 462	287 470	21.53	297 631	22.29	197 155	14.76	142 254	10.65	106 420	7.97	77.20

*) Kaynak: FAO, Temmuz 2004

1980 yılında dünya fasulye dışsatımının değer olarak % 71.67'sine sahip olan Myanmar, Çin, ABD, Kanada ve Arjantin, 2002 yılında dünya fasulye dışsatımının değer olarak % 77.20'sine sahiptirler. Çizelgede de görüldüğü gibi bu ülkelerin fasulye dışsatımının dünya fasulye dışsatımına oranı değer olarak 1980 yılına göre 2002 yılında yaklaşık % 8 lik bir artış göstermiş, % 55.38 (1984) ile % 78.28 (2001) arasında değişmiştir.

1980 yılında fasulye dışsatımında 390 151 000 \$ gelir sağlayan ve dünya fasulye dışsatımının değer olarak % 51.33 pay alan ABD'nin fasulye dışsatımı 2002 yılında 197 155 000 \$'a ve % 14.76 oranına gerilemiştir.

Fasulye dışsatımında önemli olan diğer dört ülkenin dünya fasulye dışsatımındaki payları 1980 yılına göre önemli miktarda artmış, Myanmar'da 1980 yılında 20 133 000 \$ ve % 5.01 oranında, Çin'de 29 087 000 \$ ve % 22.29 oranında, Kanada'da 142 254 000 \$ ve % 10.65 oranında, Arjantin'de 75 090 000 \$ ve % 9.88 oranında iken, 2002 yılında Myanmar'da 267 357 000 \$ artış göstererek 287 470 000 \$'a ve % 21.53 oranına, Çin'de 268 544 000 \$ artış göstererek 297 631 000 \$'a ve % 22.29 oranına, Kanada'da 111 989 000 \$ artış göstererek 142 254 000 \$'a ve % 10.65 oranına, Arjantin'de 31 330 000 \$ artış göstererek 106 420 000 \$'a ve % 7.97 oranına yükselmiştir.

1980 yılında dünya fasulye dışsatımında değer olarak % 6.48 oranında pay alan Myanmar ve Çin, 2002 yılında bu paylarını, fasulye dünya dışsatımında değer olarak yaklaşık iki kat bir artış olmasına karşın % 43.82'ye artırmışlardır.

Dünya fasulye dışsatımında ortalama fasulye fiyatı; 1980 yılında (1 309 928 ton ve 760 052 000 \$) 580 \$/ton iken, 2002 yılında (3 344 693 ton ve 1 335 462 \$) 399 \$/ton'a gerilemiştir.

1980 yılı fasulye dışsatımında fasulye fiyatı; ABD'de 673 \$/ton, Kanada'da 422 \$/ton, Arjantin'de 521 \$/ton, Myanmar'da 307 \$/ton, Çin'de 574 \$/ton'dur. 2002 yılında ise fasulye dışsatımında fasulye fiyatı; ABD'de 610 \$/ton, Kanada'da 519 \$/ton, Arjantin'de 434 \$/ton, Myanmar'da 261 \$/ton, Çin'de 380 \$/ton'dur.

Görüldüğü gibi, gelişmiş ülkelerin fasulye dışsatımında ton başına elde ettikleri gelir, diğer ülkelere göre daha yüksektir.

5.3. Fasulye Dışalım Yönünden Önemli Ülkelerin Dışalım Miktarları

FAO, Temmuz 2004 verilerine göre, 2002 yılında en yüksek fasulye dışalım miktarına sahip olan ülkelerin, 1980 – 2002 yılları arası fasulye dışalım miktarları Çizelge 26'de gösterilmiştir.

1980 yılında dünya fasulye dışalımının miktar olarak % 57.58'ine sahip olan Hindistan, ABD, Japonya İngiltere, Meksika, İtalya ve Pakistan, 2002 yılında dünya fasulye dışalımının miktar olarak % 41.15'ine sahiptirler. Çizelgede 26'da görüldüğü gibi bu ülkelerin fasulye

dışalımının dünya fasulye dışalımına oranı 1980 yılına göre 2002 yılında yaklaşık % 29' luk bir azalma göstermiş, % 25.19 (1992) ile % 60.57 (1981) arasında değişmiştir.

1980 yılında 1 357 190 ton olan dünya fasulye dışalım miktarı, 2002 yılında 2 361 136 tona yükselmiştir.

1980 yılında dünya fasulye dışalımının, 444 306 ton ile % 32.74'ünü yapan Meksika'nın fasulye dışılımı, 2002 yılında 106 310 ton'a ve % 4.50 oranına gerilemiştir.

2002 yılında en yüksek fasulye dışılımı yapan ülke Hindistan olup, 249 305 ton ile dünya toplam fasulye dışılımının % 10.56'sını yapmaktadır. ABD'nin fasulye dışılımı 1980 yılında 8 118 ton ve % 0.60 iken giderek artmış ve 2002 yılında 179 563 ton ve % 7.60 orana ulaşmış ve ABD ikinci sıraya yükselmiştir.

1980 – 2002 yılları arasında Japonya'nın fasulye dışılımı 114 726 ton (1985) – 204 053 ton (1994), İngiltere'nin fasulye dışılımı 91 483 ton (1981) - 136 134 ton (1991), İtalya'nın fasulye dışılımı 35 457 ton (1981) – 98 497 ton (2001) ve Pakistan'ın fasulye dışılımı 940 ton (1980) – 93 204 ton (2002) arasında değişmiştir.

Bu ülkeler içersinde ABD 2002 yılında 179 563 ton fasulye dışılımı ile ikinci sırayı alırken, aynı zamanda 322 965 ton fasulye dışıyatımı gerçekleştirmiş ve fasulye dışıyatımında üçüncü ülke durumundadır.

Hindistan ise dünyada, fasulye ekim alanı yönünden 9 000 000 ha ile ve fasulye üretimi yönünden 3 000 000 ton ile ilk sırayı almasına karşın, en önemli fasulye dışılımcısı ülke konumundadır. Bu da Hindistan fasulye üretiminin kendisi için yeterli olmadığını ve dışılım ile ülke gereksinimini karşılamak zorunda olduğunu göstermektedir.

5.4. Fasulye Dışılımı Yönünden Önemli Ülkelerin Dışılım Değerleri

FAO, Temmuz 2004 verilerine göre, 2002 yılında en yüksek fasulye dışılım miktarına sahip olan ülkelerin, 1980 – 2002 yılları arası fasulye dışılım değerleri Çizelge 27'de gösterilmiştir.

1980 yılında dünya fasulye dışılımının değer olarak % 56.38'ini yapan Hindistan, ABD, Japonya İngiltere, Meksika, İtalya ve Pakistan, 2002 yılında Dünya fasulye dışılımının değer olarak % 40.03'üne sahiptirler.

ABD fasulye dışılımında miktar olarak ikinci ülke durumunda olmasına karşın değer olarak 102 410 000 \$ ve % 8.54 payla ilk sırayı almaktadır.

2002 yılı verilerine göre fasulye dışılımında değer olarak; Japonya 75 723 000 \$ ve % 6.39 payla ikinci, Hindistan 74 406 000 \$ ve % 6.28 payla üçüncü, Meksika 69 739 000 \$ ve % 5.88 payla dördüncü, İngiltere 64 811 000 \$ ve % 5.47 payla beşinci, İtalya 63 928 000 \$ ve % 5.39 payla altıncı, Pakistan 24 693 000 \$ ve % 2.08 payla yedinci ülke konumundadırlar.

Dünya fasulye dışalımında ortalama fasulye fiyatı; 1980 yılında (1 357 190 ton ve 754 282 000 \$) 556 \$/ton iken, 2002 yılında (2 361 136 ton ve 1 185 105 000 \$) 502 \$/ton'a gerilemiştir.

Çizelge 26. 1980 – 2002 yılları arası dünya ve önemli ülkeler fasulye dışalım miktarı (ton)* ve oranları (%)

Yıllar	Dünya	Hindistan	%	ABD	%	Japonya	%	İngiltere	%	Meksika	%	İtalya	%	Pakistan	%	Toplam %
1980	1 357 190	47 610	3.51	8 118	0.60	148 025	10.91	94 950	7.00	444 306	32.74	37 284	2.75	940	0.07	57.58
1981	1 680 813	204 705	12.18	20 177	1.20	174 919	10.41	91 483	5.44	482 126	28.68	35 457	2.10	9 391	0.56	60.57
1982	1 400 642	45 169	3.22	10 631	0.76	168 712	12.05	104 466	7.46	250 044	17.85	42 182	3.01	49 003	3.50	47.85
1983	1 333 331	136 293	10.22	8 506	0.64	159 688	11.98	108 093	8.11	145 848	10.94	52 070	3.91	3 535	0.27	46.07
1984	1 329 204	140 383	10.56	14 261	1.07	142 603	10.73	120 598	9.07	119 125	8.96	38 485	2.90	1 495	0.11	43.40
1985	1 222 782	137 000	11.20	16 511	1.35	114 726	9.38	118 747	9.71	178 921	14.63	65 217	5.33	1 000	0.08	51.68
1986	2 002 667	553 693	27.65	12 234	0.61	150 222	7.50	126 696	6.33	178 951	8.94	47 919	2.39	3 780	0.19	53.61
1987	1 363 950	176 750	12.96	17 031	1.25	127 319	9.33	120 557	8.84	39 470	2.89	49 373	3.62	48 617	3.56	42.45
1988	1 547 703	147 845	9.55	14 838	0.96	157 319	10.16	132 845	8.58	40 612	2.62	51 014	3.30	28 314	1.83	37.00
1989	1 315 674	57 027	4.33	28 075	2.13	145 647	11.07	130 225	9.90	110 370	8.39	51 137	3.89	60 021	4.56	44.27
1990	1 684 654	154 327	9.16	28 657	1.70	141 576	8.40	128 155	7.61	330 471	19.62	51 557	3.06	20 845	1.24	50.79
1991	1 612 530	79 319	4.92	24 187	1.50	145 790	9.04	136 134	8.44	30 080	1.87	67 375	4.18	19 745	1.22	31.17
1992	1 779 958	24 878	1.40	26 144	1.47	167 197	9.39	122 370	6.87	2 909	0.16	53 387	3.00	51 607	2.90	25.19
1993	1 486 585	54 177	3.64	26 425	1.78	166 468	11.20	119 931	8.07	7 571	0.51	67 350	4.53	43 932	2.96	32.69
1994	2 016 654	110 576	5.48	34 899	1.73	204 053	10.12	115 819	5.74	57 510	2.85	76 510	3.79	38 114	1.89	31.60
1995	1 933 760	92 847	4.80	35 355	1.83	154 107	7.97	117 733	6.09	26 062	1.35	86 635	4.48	45 054	2.33	28.85
1996	1 745 425	70 184	4.02	50 182	2.88	127 969	7.33	131 116	7.51	130 780	7.49	80 329	4.60	64 370	3.69	37.52
1997	1 851 274	114 577	6.19	58 993	3.19	137 981	7.45	131 366	7.10	90 161	4.87	77 645	4.19	41 962	2.27	35.26
1998	1 946 185	96 708	4.97	51 228	2.63	129 452	6.65	123 852	6.36	202 005	10.38	78 930	4.06	62 977	3.24	38.29
1999	1 883 836	38 978	2.07	69 869	3.71	140 690	7.47	126 647	6.72	128 028	6.80	81 416	4.32	66 678	3.54	34.63
2000	1 839 170	43 473	2.36	88 471	4.81	140 527	7.64	118 726	6.46	87 661	4.77	85 635	4.66	58 073	3.16	33.86
2001	2 115 057	163 741	7.74	136 409	6.45	135 126	6.39	118 774	5.62	126 692	5.99	98 497	4.66	55 388	2.62	39.47
2002	2 361 136	249 305	10.56	179 563	7.60	130 019	5.51	115 515	4.89	106 310	4.50	97 775	4.14	93 204	3.95	41.15

*) Kaynak: FAO, Temmuz 2004

Çizelge 27. 1980 – 2002 yılları arası dünya ve önemli ülkeler fasulye dışalım değeri (000 \$)* ve oranları (%)

Yıllar	Dünya	Hindistan	%	ABD	%	Japonya	%	İngiltere	%	Meksika	%	İtalya	%	Pakistan	%	Toplam %
1980	754 282	16 726	2.22	5 298	0.70	71 076	9.42	61 567	8.16	241 609	32.03	28 282	3.75	724	0.10	56.38
1981	1 085 626	53 987	4.97	14 075	1.30	125 123	11.53	73 933	6.81	346 977	31.96	31 294	2.88	8 496	0.78	60.23
1982	720 956	17 606	2.44	7 446	1.03	110 088	15.27	75 052	10.41	83 701	11.61	32 542	4.51	18 862	2.62	47.89
1983	544 865	51 004	9.36	5 387	0.99	76 702	14.08	53 043	9.74	10 411	1.91	34 404	6.31	1 327	0.24	42.63
1984	611 044	59 011	9.66	9 578	1.57	78 611	12.87	73 201	11.98	33 453	5.47	27 011	4.42	306	0.05	46.02
1985	574 905	52 000	9.04	9 407	1.64	49 817	8.67	72 703	12.65	69 748	12.13	42 400	7.38	415	0.07	51.58
1986	856 119	171 705	20.06	8 015	0.94	67 359	7.87	73 460	8.58	89 171	10.42	35 647	4.16	1 197	0.14	52.17
1987	661 237	57 762	8.74	11 330	1.71	55 092	8.33	117 541	17.78	19 247	2.91	37 910	5.73	11 018	1.67	46.87
1988	750 738	57 429	7.65	11 107	1.48	87 041	11.59	80 380	10.71	17 085	2.28	40 867	5.44	7 934	1.06	40.21
1989	846 208	21 775	2.57	20 290	2.40	95 208	11.25	103 305	12.21	88 265	10.43	48 779	5.76	24 446	2.89	47.51
1990	1 069 044	53 111	4.97	20 552	1.82	85 403	7.99	93 996	8.79	266 009	24.88	51 366	4.80	7 311	0.68	53.93
1991	891 404	24 998	2.80	16 573	1.86	86 234	9.67	78 081	8.76	18 613	2.09	62 230	6.98	6 225	0.70	32.86
1992	914 894	8 967	0.98	16 708	1.83	101 014	11.04	65 840	7.20	2 261	0.25	44 557	4.87	18 595	2.03	28.20
1993	812 065	15 826	1.95	17 533	2.16	127 164	15.66	71 064	8.75	5 576	0.69	52 590	6.48	14 660	1.81	37.50
1994	1 153 537	40 499	3.51	23 283	2.02	169 062	14.66	76 926	6.67	38 512	3.34	61 043	5.29	10 849	0.94	36.43
1995	1 167 526	42 315	3.62	22 955	1.97	107 031	9.17	89 001	7.62	1 5 551	1.33	74 602	6.39	15 138	1.30	31.40
1996	1 064 919	27 215	2.56	35 955	3.38	99 732	9.37	87 997	8.26	88 732	8.33	73 178	6.87	19 152	1.80	40.57
1997	1 104 970	37 051	3.35	41 891	3.79	109 416	9.90	83 376	7.55	55 462	5.02	59 258	5.36	14 738	1.33	36.30
1998	1 212 175	31 838	2.63	35 071	2.89	93 374	7.70	79 678	6.57	130 130	10.74	58 994	4.87	23 040	1.90	37.30
1999	1 111 021	15 319	1.38	41 784	3.76	93 498	8.42	80 133	7.21	72 200	6.50	59 420	5.35	24 747	2.23	34.85
2000	935 003	18 280	1.96	48 394	5.18	95 071	10.17	67 760	7.25	41 504	4.44	57 288	6.13	15 562	1.66	36.79
2001	1 032 185	55 849	5.41	77 238	7.48	86 158	8.35	62 383	6.04	57 644	5.58	60 664	5.88	15 174	1.47	40.21
2002	1 185 105	74 406	6.28	102 410	8.54	75 723	6.39	64 811	5.47	69 739	5.88	63 928	5.39	24 693	2.08	40.03

*) Kaynak: FAO, Temmuz 2004

5.5. Nohut Dışsatımı Yönünden Önemli Ülkelerin Dışsatım Miktarları

FAO, Temmuz 2004 verilerine göre, 2002 yılında en yüksek nohut dışsatım miktarına sahip olan ülkelerin, 1980 – 2002 yılları arası nohut dışsatım miktarları Çizelge 28’de özetlenmiştir.

Çizelge 28. 1980 –2002 yılları arası dünya ve önemli ülkeler nohut dışsatım miktarı (ton)* ve oranları (%)

Yıllar	Dünya	Meksika	%	İran	%	Kanada	%	Türkiye	%	Avustralya	%	Toplam %
1980	186 727	83 250	44.58	0	0	0	0	88 535	47.41	0	0	91.99
1981	253 044	64 479	25.48	0	0	0	0	172 083	68.01	0	0	93.49
1982	235 778	34 129	14.48	0	0	0	0	156 322	66.30	0	0	80.78
1983	252 330	57 700	22.87	0	0	0	0	163 808	64.92	0	0	87.79
1984	257 436	45 236	17.57	0	0	0	0	159 280	61.87	0	0	82.49
1985	249 793	44 169	17.68	63	0.03	0	0	189 085	75.70	0	0	93.41
1986	321 821	62 203	19.33	36	0.01	0	0	248 408	77.19	0	0	96.53
1987	469 512	71 026	15.13	16 837	3.59	0	0	369 357	78.67	0	0	97.39
1988	655 943	51 780	7.89	4 408	0.67	342	0.05	527 361	80.40	21 471	3.27	92.28
1989	390 319	59 300	15.19	0	0	78	0.02	179 311	45.94	97 039	24.86	86.01
1990	446 637	54 023	12.10	0	0	37	0.01	276 927	62.00	86 733	19.42	93.53
1991	587 530	41 683	7.09	0	0	43	0.01	367 033	62.47	146 441	24.92	94.49
1992	429 460	36 554	8.51	0	0	4 688	1.09	267 819	62.36	86 346	20.11	92.07
1993	546 389	33 909	6.21	0	0	379	0.07	202 510	37.06	228 458	41.81	85.15
1994	453 422	63 782	14.07	0	0	320	0.07	102 510	22.61	220 714	48.68	85.43
1995	314 138	88 217	28.08	4 000	1.27	917	0.29	123 825	39.42	36 549	11.63	80.69
1996	587 805	136 835	23.28	4 000	0.68	546	0.09	192 710	32.78	216 666	36.86	93.69
1997	887 401	97 590	11.00	106 440	11.99	864	0.10	263 189	29.66	379 735	42.79	95.54
1998	607 152	110 696	18.23	61 576	10.14	12 310	2.03	157 890	26.01	164 555	27.10	83.51
1999	512 437	155 042	30.26	33 487	6.53	20 580	4.02	101 668	19.84	126 687	24.72	85.37
2000	753 358	158 912	21.09	18 866	2.50	132 799	17.63	50 137	6.66	307 293	40.79	88.67
2001	996 909	207 093	20.77	123 522	12.39	149 212	14.97	153 953	15.44	266 519	26.73	90.30
2002	744 632	142 679	19.16	139 716	18.76	111 573	14.98	104 671	14.06	94 227	12.65	79.61

*) Kaynak: FAO, Temmuz 2004

1980 yılında dünya nohut dışsatımının (186 727 ton) miktar olarak % 91.69’una sahip olan Meksika ve Türkiye; İran, Kanada ve Avustralya’nın da katılımıyla 2002 yılında dünya nohut dışsatımının miktar olarak % 79.61’ine sahiptirler. Çizelgede de görüldüğü gibi bu ülkelerin nohut dışsatımının dünya nohut dışsatımına oranı 1980 yılına göre 2002 yılında yaklaşık % 13 lik bir azalma göstermiş, % 79.61 (2002) ile % 95.54 (1997) arasında değişmiştir.

1980 yılında dünya nohut dışsatımının 88 535 ton ve 83 250 ton ile % 91.99’unu karşılayan Türkiye ve Meksika’nın nohut dışsatımı, 2002 yılında miktar olarak Meksika’da 142 679 ton’a, Türkiye’de 104 671 ton’a çıkmasına karşın, oransal olarak % 19.6’ya ve % 14.98’e toplam % 33.22’ye gerilemiştir.

1999 yılına kadar dünya nohut dışsatımında ilk sırada ve lider durumunda bulunan ve 1988 yılında dünya nohut dışsatımının % 80.40’ını karşılayan Türkiye, 1999 yılından itibaren liderliği Meksika’ya kaptırmış, 2000 yılında dünya nohut dışsatımında aldığı pay, % 6.66’ya

kadar inmiştir. Türkiye, 2002 yılında Meksika, İran ve Kanada'nın ardından dördüncü sırada yer almaktadır.

2002 yılında nohut dışsatımında ilk sırada 142 679 ton ve % 19.16 oranla Meksika bulunmaktadır. Meksika'yı 139 716 ton ve % 18.76 oranla İran, 111 573 ton ve % 14.98 oranla Kanada, 104 671 ton ve % 14.06 oranla Türkiye, 94 227 ton ve % 12.65 oranla Avustralya izlemektedir.

Nohut dışsatımında ilk sırada yer alan Meksika, 2002 yılında 147 337 ha ekim alanına ve 235 053 ton üretime sahiptir. Meksika ürettiği nohudun önemli bir kısmını (% 60.70) dışsatımda kullanmaktadır.

Bu beş ülke içersinde Avustralya 1983 yılına kadar nohut ekim alanı ve dolayısıyla nohut üretimine sahip değilken, 1986 yılında nohut ekim alanını 67 200 ha'a, üretimini 62 600 ton'a; 1998 yılında ekim alanını 308 500 ha'a, 1996 yılında üretimini 287 721 ton'a yükseltmiş, 2002 yılında nohut ekim alanı 201 000 ha, üretimi 136 000 ton'dur. Avustralya, ürettiği nohudun çok büyük kısmını diğer ülkelere satmaktadır.

Kanada da 1992 yılına kadar nohut ekim alanı ve dolayısıyla nohut üretimine sahip değilken, 1999 yılında nohut ekim alanını 100 000 ha'ın üzerine 131 500 ha'a, üretimini 187 200 ton'a çıkarmış, en yüksek ekim alanına ve üretimine 2001 yılında 467 400 ha ve 455 000 ton ile ulaşmıştır. 2002 yılı nohut ekim alanı 153 700 ha, üretimi 156 500 tondur. Kanada da Meksika ve Avustralya gibi ürettiği nohudun önemli bir kısmını dışsatımda kullanmaktadır.

İran, 1997 yılına kadar önemli bir nohut dışsatımcısı ülke değilken, bu yıldan sonra nohut dışsatımında aldığı pay % 2.50 (2000) ile % 18.76 (2002) arasında değişmiştir.

5.6. Nohut Dışsatımı Yönünden Önemli Ülkelerin Dışsatım Değerleri

FAO, Temmuz 2004 verilerine göre, 2002 yılında en yüksek nohut dışsatım miktarına sahip olan ülkelerin, 1980 – 2002 yılları arası nohut dışsatım değerleri Çizelge 29'da verilmiştir.

1980 yılında dünya nohut dışsatımının (63 917 000 \$) değer olarak % 92.15'una sahip olan Meksika, İran, Kanada, Türkiye ve Avustralya 2002 yılında dünya nohut dışsatımının değer olarak % 83.12'sine sahiptirler. Çizelgede de görüldüğü gibi bu ülkelerin nohut dışsatımının dünya nohut dışsatımına oranı, 1980 yılına göre 2002 yılında yaklaşık % 10'luk bir azalma göstermiş, % 71.50 (1996) ile % 95.68 (1987) arasında değişmiştir.

1980 yılında dünya nohut dışsatımının 35 721 000 \$ ve 63 917 000 \$ ile % 92.15'ini karşılayan Türkiye ve Meksika'nın nohut dışsatımı, 2002 yılında değer olarak Meksika'da 85 363 000 \$'a, Türkiye'de 48 101 000 \$'a çıkmasına karşın, oransal olarak % 25.77'ye ve % 14.52'ye toplam % 40.29'a gerilemiştir.

Çizelge 29. 1980 –2002 yılları arası dünya ve önemli ülkeler nohut dışsatım değeri (000 \$)* ve oranları (%)

Yıllar	Dünya	Meksika	%	İran	%	Kanada	%	Türkiye	%	Avustralya	%	Toplam %
1980	108 128	63 917	59.11	0	0	0	0	35 721	33.04	0	0	92.15
1981	133 123	56 848	42.70	0	0	0	0	67 444	50.66	0	0	93.36
1982	103 129	18 859	18.29	0	0	0	0	65 196	63.72	0	0	82.01
1983	103 595	28 151	27.17	0	0	0	0	60 824	58.71	0	0	85.88
1984	109 119	24 646	22.59	0	0	0	0	63 337	58.04	0	0	80.63
1985	123 655	29 962	24.23	68	0.05	0	0	84 218	68.11	0	0	92.39
1986	145 807	41 145	28.22	49	0.03	0	0	98 311	67.43	0	0	95.68
1987	141 754	31 884	22.49	4 197	2.96	0	0	98 851	69.73	0	0	95.18
1988	207 464	22 249	10.72	982	0.47	94	0.05	155 803	75.10	5 650	2.72	89.06
1989	184 386	37 055	20.10	0	0	18	0.01	88 475	47.98	32 466	17.61	85.70
1990	218 788	34 556	15.79	0	0	26	0.01	135 434	61.90	31 640	14.46	92.16
1991	235 208	32 022	13.61	0	0	38	0.02	139 865	59.46	43 989	18.70	91.79
1992	183 652	35 536	19.35	0	0	1 440	0.78	106 836	58.17	21 371	11.64	89.94
1993	187 171	26 864	14.35	0	0	159	0.08	81 610	43.60	51 152	27.33	85.36
1994	195 303	44 452	22.76	0	0	173	0.09	58 539	29.97	60 787	31.12	83.94
1995	252 679	72 843	28.83	1 800	0.71	495	0.20	110 531	43.74	17 498	6.92	80.40
1996	314 071	103 291	32.89	1 700	0.54	366	0.12	112 104	35.69	63 618	20.26	71.50
1997	322 932	62 876	19.47	21 287	6.59	487	0.15	107 587	33.52	109 458	33.90	93.63
1998	275 142	73 021	26.54	12 055	4.38	5 034	1.83	77 172	28.05	50 875	18.49	79.29
1999	247 208	89 796	36.32	7 413	3.00	8 553	3.46	57 844	23.40	37 098	15.01	81.19
2000	340 496	105 683	31.04	8 128	2.39	55 080	16.18	33 132	9.73	88 639	26.03	85.37
2001	440 939	128 100	29.05	58 367	13.24	53 606	12.16	75 288	17.07	81 279	18.43	89.95
2002	331 274	85 363	25.77	70 208	21.19	39 357	11.88	48 101	14.52	32 321	9.76	83.12

*) Kaynak: FAO, Temmuz 2004

1999 yılına kadar dünya nohut dışsatımında ilk sırada ve lider durumunda bulunan ve 1988 yılında dünya nohut dışsatımında değer olarak % 75.10'unu karşılayan Türkiye, 1999 yılından itibaren liderliği dışsatım miktarında olduğu gibi, Meksika'ya kaptırmış, 2000 yılında dünya nohut dışsatımında aldığı pay, % 9.73'e kadar inmiştir. Türkiye, 2002 yılında nohut dışsatımında değer olarak Meksika ve İran'ın ardından üçüncü sırada yer almaktadır.

2002 yılında nohut dışsatımında değer olarak ilk sırada 85 363 000 \$ ve % 25.77 oranla Meksika bulunmaktadır. Meksika'yı 70 208 000 \$ ve % 21.19 oranla İran, 48 101 000 \$ ve % 14.52 oranla Türkiye, 39 357 000 \$ ve % 11.88 oranla Kanada, 32 321 000 \$ ve % 9.76 oranla Avustralya izlemektedir.

Dünya nohut dışsatımında ortalama nohut fiyatı; 1980 yılında (186 727 ton ve 108 128 000 \$) 579 \$/ton iken, 2002 yılında (744 632 ton ve 331 274 000 \$) 445 \$/ton'a gerilemiştir.

1980 yılı nohut dışsatımında nohut fiyatı; Meksika'da 768 \$/ton, Türkiye'de 403 \$/ton'dur. 2002 yılında ise nohut dışsatımında nohut fiyatı; Meksika'da 598 \$/ton, İran'da 503 \$/ton, Kanada'da 353 \$/ton, Türkiye'de 460 \$/ton, Avustralya'da 343 \$/ton'dur.

5.7. Nohut Dışalım Yönünden Önemli Ülkelerin Dışalım Miktarları

FAO, Temmuz 2004 verilerine göre, 2002 yılında en yüksek nohut dışalım miktarına sahip olan ülkelerin, 1980 – 2002 yılları arası nohut dışalım miktarları Çizelge 30'da gösterilmiştir.

1980 yılında dünya nohut dışalımının miktar olarak % 50.58'ine sahip olan Hindistan, Pakistan, İspanya, Bengaldeş, Cezayir ve B. Arap Emirlikleri 2002 yılında dünya nohut dışalımının miktar olarak % 68.47'sine sahiptirler. Çizelgede de görüldüğü gibi bu ülkelerin nohut dışalımının dünya nohut dışalımına oranı 1980 yılına göre 2002 yılında yaklaşık 1.35 kat artış göstermiş, % 39.64 (1984) ile % 76.48 (1987) arasında değişmiştir.

1980 yılında 113 868 ton olan dünya nohut dışalım miktarı 2002 yılında 852 095 tona yükselmiştir.

1980 yılında nohut dışalımını yapmayan Pakistan 1981 yılında, Bengaldeş 1986 yılında B. Arap Emirlikleri 1991 yılında nohut dışalım yapmaya başlamışlardır.

2002 yılında en yüksek nohut dışalımını yapan ülke Hindistan olup, 217 095 ton ile dünya toplam nohut dışalımının % 25.53'ünü yapmaktadır.

1981 yılından itibaren nohut dışalımını (1 400 ton) yapmaya başlayan Pakistan, 2002 yılında 182 062 ton nohut dışalımını yapmış ve ikinci sırada yer almıştır.

İspanya'nın nohut dışalımını 1980 yılında 27 388 ton ve payı % 24.05 iken, 2002 yılında miktarı 58 063 ton'a yükselmiş ancak, payı % 6.81'e gerilemiştir.

1986 yılından itibaren nohut dışalımını (221 ton) yapmaya başlayan Bengaldeş, 2002 yılında 56 819 ton nohut dışalımını yapmış ve dördüncü sıraya yükselmiştir.

Cezayir'in nohut dışalımını 1980 yılında 22 648 ton ve payı % 19.89 iken, 2002 yılında miktarı 34 396 ton'a yükselmiş ancak, payı % 4.04'e düşmüştür.

1991 yılından itibaren nohut dışalımını (12 870 ton) yapmaya başlayan B. Arap Emirlikleri, 2002 yılında 34 530 ton nohut dışalımını yapmış ve altıncı sıraya yükselmiştir.

Dünya'da nohut ekim alanı yönünden 5 670 800 ha ile ve nohut üretimi yönünden 4 130 000 ton ile ilk sırayı Hindistan ve nohut ekim alanı yönünden 1 679 800 ha ve nohut üretimi yönünden 671 700 ton ile ikinci sırayı alan Pakistan aynı zamanda nohut dışalımını yapan ülkeler içersinde de birinci ve ikinci sırayı almaktadırlar. Bu iki ülke 2002 yılı dünya nohut dışalımının % 46.90'nını yani yaklaşık yarısını yapmışlardır. Bu da Hindistan ve Pakistan'ın nohut üretiminin kendileri için yeterli olmadığını ve dışalım ile ülke nohut gereksinimini karşılamak zorunda olduklarını göstermektedir.

5.8. Nohut Dışalımı Yönünden Önemli Ülkelerin Dışalım Değerleri

FAO, Temmuz 2004 verilerine göre, 2002 yılında en yüksek nohut dışalım miktarına sahip olan ülkelerin, 1980 – 2002 yılları arası nohut dışalım değerleri Çizelge 31’de verilmiştir.

1980 yılında dünya nohut dışalımının değer olarak % 53.71’ine sahip olan Hindistan, Pakistan, İspanya, Bengaldeş, Cezayir ve B. Arap Emirlikleri, 2002 yılında dünya nohut dışalımının değer olarak % 64.28’ine sahiptirler.

1980 yılında 113 868 ton olan dünya nohut dışalım miktarı 2002 yılında 852 095 tona yükselmiştir.

1980 yılında nohut dışalımı yapmayan Pakistan 1981 yılında, Bengaldeş 1986 yılında B. Arap Emirlikleri 1991 yılında nohut dışalım yapmaya başlamışlardır.

2002 yılında en yüksek nohut dışalımı yapan ülke Hindistan olup, 70 630 000 \$ ile dünya toplam nohut dışalımının değer olarak % 19.87’sini yapmaktadır.

1981 yılından itibaren nohut dışalımı (1 392 000 \$) yapmaya başlayan Pakistan, 2002 yılında 61 076 000 \$’lık nohut dışalımı yapmış ve ikinci sırada yer almıştır.

İspanya’nın nohut dışalım değeri 1980 yılında 23 094 000 \$ ve payı % 26.62 iken, 2002 yılında dışalım değerin 40 146 000 \$’ yükselmiş ancak, payı % 11.29’a gerilemiştir.

1986 yılından itibaren nohut dışalımı (118 000 \$) yapmaya başlayan Bengaldeş, 2002 yılında 16 684 000 \$’lık nohut dışalımı yapmış ve beşinci sıraya yükselmiştir.

Cezayir’in nohut dışalımı 1980 yılında 21 029 000 \$ ve payı % 24.24 iken, 2002 yılında dışalım değeri 22 159 000 \$’a yükselmiş ancak, payı % 6.23’e düşmüştür. Cezayir nohut dışalımında miktar olarak beşinci ülke durumunda iken değer olarak dördüncü ülke durumundadır.

1991 yılından itibaren nohut dışalımı (5 200 000 \$) yapmaya başlayan B. Arap Emirlikleri, 2002 yılında 17 652 000 \$’lık nohut dışalımı yapmıştır.

Çizelge 30. 1980 – 2002 yılları arası dünya ve önemli ülkeler nohut dışalım miktarı (ton)* ve oranları (%)

Yıllar	Dünya	Hindistan	%	Pakistan	%	İspanya	%	Bengaldeş	%	Cezayir	%	B.Arap E.	%	Toplam %
1980	113 868	7 556	6.64	0	0	27 388	24.05	0	0	22 648	19.89	0	0	50.58
1981	137 604	3 733	2.71	1 400	1.2	43 756	31.80	0	0	17 760	12.91	0	0	48.62
1982	150 795	1 867	1.24	9 601	6.37	43 720	28.99	0	0	22 152	14.69	0	0	51.29
1983	176 055	3 844	2.18	6 043	3.43	32 953	18.72	0	0	40 781	23.16	0	0	47.49
1984	165 412	2 728	1.65	4 300	2.60	26 669	16.12	0	0	31 882	19.27	0	0	39.64
1985	166 849	26 600	15.94	4 500	2.70	25 964	15.56	0	0	27 372	16.41	0	0	50.61
1986	218 833	16 623	7.60	6 022	2.75	37 027	16.92	221	0.10	51 195	23.39	0	0	50.76
1987	404 556	229 881	58.62	26	0.01	40 238	9.95	1 300	0.32	30 659	7.58	0	0	76.48
1988	491 535	216 734	44.09	320	0.07	45 782	9.31	710	0.14	26 253	5.34	0	0	58.95
1989	350 970	66 989	19.09	25 896	7.38	44 185	12.59	194	0.06	50 694	14.44	0	0	53.56
1990	427 381	160 116	37.46	26 492	6.20	28 554	6.68	4 849	1.13	32 018	7.49	0	0	58.96
1991	468 914	98 751	21.06	45 461	9.69	45 600	9.72	27 004	5.76	27 813	5.93	12 870	2.74	54.90
1992	461 539	77 012	16.69	40 157	8.70	53 594	11.61	50 729	10.96	39 680	8.60	8 900	1.93	58.49
1993	641 296	150 181	23.42	180 069	28.08	42 108	6.57	52 346	8.16	20 717	3.23	10 170	1.59	71.05
1994	468 105	58 127	12.42	82 936	17.72	50 520	10.79	65 342	13.96	14 078	3.01	14 260	3.05	60.95
1995	303 111	13 662	4.51	31 156	10.28	48 924	16.14	2 700	0.89	17 809	5.88	7 730	2.55	40.25
1996	575 349	122 061	21.22	75 795	13.17	74 337	12.92	7 202	1.25	43 941	7.64	20 400	3.55	59.75
1997	847 249	380 867	44.95	20 190	2.38	50 342	5.94	19 767	2.33	39 804	4.70	87 683	10.35	70.65
1998	509 737	110 132	21.61	21 005	4.12	41 291	8.10	22 137	4.34	37 690	7.39	36 862	7.23	52.79
1999	410 888	11 025	2.68	15 353	3.74	56 257	13.69	55 000	13.39	38 097	9.27	24 860	6.05	48.82
2000	615 133	63 976	10.40	165 194	26.86	59 442	9.66	29 300	4.76	36 778	5.98	27 000	4.39	62.05
2001	1 116 723	516 819	46.28	106 123	9.50	68 734	6.15	37 500	3.36	70 496	6.31	32 120	2.88	74.48
2002	852 095	217 553	25.53	182 062	21.37	58 063	6.81	56 819	6.67	34 396	4.04	34 530	4.05	68.47

*) Kaynak: FAO, Temmuz 2004

Çizelge 31. 1980 – 2002 yılları arası dünya ve önemli ülkeler nohut dışalım değeri (000 \$)* ve oranları

Yıllar	Dünya	Hindistan	%	Pakistan	%	İspanya	%	Bengaldeş	%	Cezayir	%	B.Arap E.	%	Toplam %
1980	86 763	2 477	2.85	0	0	23 094	26.62	0	0	21 029	24.24	0	0	53.71
1981	100 807	851	0.84	1 392	1.38	35 936	35.65	0	0	14 233	14.12	0	0	51.99
1982	105 478	614	0.58	5 487	5.20	37 894	35.93	0	0	10 333	9.80	0	0	51.51
1983	96 262	1 362	1.41	3 353	3.48	20 410	21.20	0	0	20 348	21.14	0	0	47.23
1984	88 021	611	0.69	2 261	2.57	15 372	17.46	0	0	16 165	18.36	0	0	39.08
1985	96 386	11 000	11.41	2 467	2.56	19 492	20.22	0	0	15 256	15.83	0	0	50.02
1986	104 659	5 314	5.08	1 293	1.24	24 812	23.71	118	0.11	27 609	26.38	0	0	56.52
1987	136 126	64 001	47.02	6	0.00	19 042	13.99	439	0.32	11 550	8.48	0	0	69.81
1988	183 613	74 177	40.40	138	0.08	21 278	11.59	230	0.13	6 921	3.77	0	0	55.97
1989	179 837	26 524	14.75	10 636	5.91	31 325	17.42	99	0.06	24 478	13.61	0	0	51.75
1990	210 702	60 152	28.55	13 136	6.23	17 993	8.54	1 697	0.81	15 481	7.35	0	0	51.48
1991	224 390	32 488	14.48	16 730	7.46	33 021	14.72	8 376	3.73	13 809	6.15	5 200	2.32	48.86
1992	224 982	29 962	13.32	19 144	8.51	50 742	22.55	13 456	5.98	14 207	6.31	3 300	1.47	58.14
1993	246 294	51 122	20.76	47 076	19.11	33 064	13.42	12 951	5.26	8 760	3.56	3 500	1.42	63.53
1994	220 929	27 204	12.31	23 293	10.54	38 065	17.23	18 756	8.49	10 291	4.66	5 800	2.63	55.86
1995	241 594	12 829	5.31	14 309	5.92	46 064	19.07	716	0.30	22 144	9.17	6 800	2.81	42.58
1996	335 973	41 137	12.24	30 554	9.09	62 939	18.73	1 709	0.51	41 255	12.28	10 000	2.98	55.83
1997	344 644	125 825	36.51	5 701	1.65	34 795	10.10	11 366	3.30	24 463	7.10	22 000	6.38	65.04
1998	261 729	34 548	13.20	7 197	2.75	30 025	11.47	12 203	4.66	28 453	10.87	12 000	4.58	47.53
1999	236 929	5 122	2.16	5 884	2.48	38 566	16.28	31 000	13.08	28 622	12.08	9 500	4.01	50.09
2000	322 606	20 654	6.40	59 832	18.55	45 742	14.18	18 000	5.58	28 421	8.81	13 200	4.09	57.61
2001	506 898	191 895	37.86	37 392	7.38	48 475	9.56	14 000	2.76	50 520	9.97	16 200	3.20	70.73
2002	355 532	70 630	19.87	61 076	17.18	40 146	11.29	16 884	4.75	22 159	6.23	17 652	4.96	64.28

*) Kaynak: FAO, Temmuz 2004

5.9. Mercimek Dışsatımı Yönünden Önemli Ülkelerin Dışsatım Miktarı

FAO, Temmuz 2004 verilerine göre, 2002 yılında en yüksek mercimek dışsatım miktarına sahip olan ülkelerin, 1980 – 2002 yılları arası mercimek dışsatım miktarları Çizelge 32’de özetlenmiştir.

Çizelge 32. 1980 –2002 yılları arası dünya ve önemli ülkeler mercimek dışsatım miktarı (ton)* ve oranları (%)

Yıllar	Dünya	Kanada	%	Avustralya	%	Türkiye	%	ABD	%	Hindistan	%	Top. %
1980	282 410	0	0	0	0	102 747	36.38	46 331	16.41	693	0.25	53.04
1981	367 699	0	0	0	0	228 386	62.11	72 411	19.69	465	0.13	81.93
1982	457 184	33 675	7.37	0	0	312 226	68.29	71 636	15.67	984	0.22	91.55
1983	514 018	48 945	9.52	0	0	370 975	72.17	42 806	8.33	212	0.04	90.06
1984	450 602	37 549	8.33	0	0	291 510	64.89	31 190	6.92	1 421	0.32	80.46
1985	283 584	35 425	12.49	0	0	125 697	44.32	38 737	13.66	278	0.10	70.57
1986	455 858	77 685	17.04	0	0	251 838	55.24	41 866	9.18	883	0.19	81.65
1987	532 297	113 111	21.25	0	0	352 760	66.27	29 571	5.56	1 137	0.21	93.29
1988	870 758	126 104	14.48	20	0	606 489	69.65	41 659	4.78	2 665	0.31	89.22
1989	492 112	81 273	16.52	3 032	0.62	194 750	39.57	53 330	10.84	3 787	0.77	68.32
1990	519 678	116 327	22.38	2 422	0.47	242 346	46.63	63 433	12.21	5 257	1.01	82.70
1991	427 860	149 390	34.92	45	0	146 660	34.28	36 880	8.62	5 593	1.31	79.13
1992	578 494	222 181	38.41	5 873	1.02	128 045	22.13	54 637	9.44	7 877	1.36	72.36
1993	695 808	257 120	36.95	436	0.06	215 508	30.97	58 934	8.47	12 397	1.78	78.23
1994	848 097	260 442	30.71	422	0.05	293 218	34.57	80 787	9.53	16 633	1.96	76.82
1995	653 252	285 364	43.68	484	0.07	140 423	21.50	87 575	13.41	22 718	3.48	82.14
1996	824 053	284 813	34.56	43	0	246 142	29.87	54 646	6.63	23 504	2.85	73.91
1997	806 142	300 846	37.32	0	0	127 150	15.77	52 594	6.52	130 728	16.22	75.83
1998	787 154	374 118	47.53	642	0.08	154 010	19.57	53 234	6.76	67 265	8.55	82.49
1999	904 300	417 208	46.14	24 994	2.76	105 223	11.64	76 063	8.41	147 289	16.29	85.24
2000	1 098 775	518 911	47.23	134 109	12.21	99 730	9.08	80 138	7.29	191 134	17.40	93.21
2001	1 177 203	490 662	41.68	217 702	18.49	158 642	13.48	98 931	8.40	106 109	9.01	91.06
2002	1 025 122	351 096	34.25	242 049	23.61	119 151	11.62	103 138	10.06	86 395	8.43	87.97

*) Kaynak: FAO, Temmuz 2004

1980 yılında dünya mercimek dışsatımının (282 410 ton) miktar olarak % 53.04’üne sahip olan Türkiye, ABD ve Hindistan 2002 yılında Kanada ve Avustralya’nın katılımıyla dünya mercimek dışsatımının miktar olarak % 87.97’sine sahiptirler. Çizelgede de görüldüğü gibi bu ülkelerin mercimek dışsatımının dünya mercimek dışsatımına oranı 1980 yılına göre 2002 yılında yaklaşık % 66 lık bir artış göstermiş, % 53.04 (1980) ile % 93.29 (1987) arasında değişmiştir.

1980 yılında dünya mercimek dışsatımının 102 747 ton ve 46 331 ton ile % 52.79’unu karşılayan Türkiye ve ABD’nin mercimek dışsatımı, 2002 yılında miktar olarak Türkiye’de 119 151 ton’a, ABD’de 103 138 ton’a çıkmasına karşın, oransal olarak % 11.62’ye ve % 10.06’ya toplam % 21.68’e gerilemiştir.

1991 yılına kadar dünya mercimek dışsatımında miktar olarak ilk sırada ve lider durumunda bulunan ve 1983 yılında dünya mercimek dışsatımının % 72.17’sini karşılayan Türkiye, 1991 yılından itibaren liderliği Kanada’ya kaptırmış, 2000 yılında dünya mercimek dışsatımında

aldığı pay, % 9.08'e kadar inmiştir. Türkiye, 2002 yılında Kanada ve Avustralya'nın ardından üçüncü sırada yer almaktadır.

2002 yılında mercimek dışsattımında ilk sırada (1980 ve 1981 yıllarında hiç mercimek dışsattımı yapmazken) 351 096 ton ve % 34.25 oranla Kanada bulunmaktadır. Kanada'yı 242 049 ton ve % 23.61 oranla, 1988 yılına kadar hiç mercimek dışsattımı yapmayan Avustralya, 119 151 ton ve % 11.62 oranla Türkiye, 103 138 ton ve % 10.06 oranla ABD, 86 395 ton ve % 8.43 oranla Hindistan izlemektedir.

Mercimek dışsattımında ilk sırada yer alan Kanada, 2002 yılında 386 900 ha ekim alanına ve 353 800 ton üretime sahiptir. Kanada ürettiği mercimeğin önemli bir kısmını dışsattımda kullanmaktadır.

Avustralya 1988 yılına kadar mercimek ekim alanı ve dolayısıyla mercimek üretimine sahip değilken, 2002 yılında mercimek ekim alanını 165 000 ha'a, üretimini 67 000 ton'a yükseltmiştir. Avustralya, ürettiği mercimeğin çok büyük kısmını diğer ülkelere satmaktadır.

Kanada ve Avustralya dünya mercimek dışsattımında, miktar olarak % 57.86 pay almaktadır.

5.10. Mercimek Dışsattımı Yönünden Önemli Ülkelerin Dışsattım Değerleri

FAO, Temmuz 2004 verilerine göre, 2002 yılında en yüksek mercimek dışsattım miktarına sahip olan ülkelerin, 1980 – 2002 yılları arası mercimek dışsattım değerleri Çizelge 33'te gösterilmiştir.

Çizelge 33. 1980 –2002 yılları arası dünya ve önemli ülkeler mercimek dışsattım değeri (000 \$)* ve oranları (%)

Yıllar	Dünya	Kanada	%	Avustralya	%	Türkiye	%	ABD	%	Hindistan	%	Toplam %
1980	178 772	0	0	0	0	53 290	29.81	42 323	23.67	397	0.22	53.70
1981	218 330	0	0	0	0	123 385	56.51	50 243	23.01	293	0.13	79.65
1982	202 080	16 725	8.28	0	0	126 744	62.72	33 530	16.59	525	0.26	87.85
1983	158 288	18 573	11.73	0	0	98 454	62.20	18 122	11.45	100	0.06	85.44
1984	154 411	14 925	9.67	0	0	86 098	55.76	14 815	9.59	763	0.49	75.51
1985	157 552	17 375	11.03	0	0	68 672	43.59	24 894	15.80	161	0.10	70.52
1986	253 529	35 899	14.16	0	0	132 217	52.15	27 582	10.88	827	0.33	77.52
1987	194 802	41 034	21.06	0	0	120 530	61.87	12 647	6.49	847	0.43	89.85
1988	271 567	36 103	13.29	7	0	178 147	65.60	17 112	6.30	2 195	0.81	86.00
1989	203 338	37 823	18.60	732	0.36	76 924	37.83	26 845	13.20	3 099	1.52	71.51
1990	267 968	55 001	20.53	890	0.33	124 096	46.31	30 771	11.48	3 959	1.48	80.13
1991	220 728	69 605	31.53	22	0.01	83 886	38.00	20 669	9.36	4 386	1.99	80.89
1992	270 485	85 569	31.64	3 095	1.14	75 973	28.09	27 019	9.99	6 064	2.24	73.10
1993	269 775	81 728	30.29	225	0.08	91 110	33.77	28 868	10.70	7 359	2.73	77.57
1994	291 538	83 814	28.75	216	0.07	96 721	33.18	36 739	12.60	8 555	2.93	77.53
1995	284 016	112 534	39.62	189	0.07	71 601	25.21	38 919	13.70	14 683	5.17	83.77
1996	365 963	126 895	34.67	21	0.01	112 166	30.65	27 080	7.40	15 645	4.28	77.01
1997	392 265	113 896	29.04	0	0	78 593	20.04	25 919	6.61	75 782	19.32	75.01
1998	346 960	136 909	39.46	232	0.07	88 219	25.43	21 752	6.27	33 908	9.77	81.00
1999	395 281	161 795	40.93	9 265	2.34	56 839	14.38	29 889	7.56	74 464	18.84	84.05
2000	445 815	185 673	41.65	44 709	10.03	57 526	12.90	33 242	7.46	90 844	20.38	92.42
2001	431 415	148 312	34.38	68 269	15.82	85 282	19.77	36 856	8.54	51 391	11.91	90.42
2002	356 921	113 512	31.80	71 793	20.11	45 884	12.86	39 477	11.06	40 105	11.24	87.07

*) Kaynak: FAO, Temmuz 2004

1980 yılında da dünya mercimek dışsatımının (178 772 000 \$) değer olarak % 53.70'ine sahip olan Türkiye, ABD ve Hindistan, Kanada ve Avustralya'nın katılımıyla 2002 yılında dünya mercimek dışsatımının değer olarak % 87.07'sine sahiptirler. Çizelgede de görüldüğü gibi bu ülkelerin mercimek dışsatımının dünya mercimek dışsatımına oranı 1980 yılına göre 2002 yılında yaklaşık % 62'lik bir artış göstermiş, % 53.70 (1980) ile % 92.42 (2000) arasında değişmiştir.

1980 yılında dünya mercimek dışsatımının 53 290 000 \$ ve 42 323 000 \$ ile % 53.48'ini karşılayan Türkiye ve ABD'nin mercimek dışsatımı, 2002 yılında değer olarak Türkiye'de 45 884 000 \$'a, ABD'de 39 477 000 \$'a, oransal olarak ta % 12.86'ya ve % 11.06'ya toplam % 23.92'ye gerilemiştir.

1995 yılına kadar dünya mercimek dışsatımında değer olarak ilk sırada ve lider durumunda bulunan ve 1988 yılında dünya mercimek dışsatımında değer olarak % 65.60'ını karşılayan Türkiye, 1995 yılından itibaren liderliği Kanada'ya kaptırmış, 2000 yılında dünya mercimek dışsatımında aldığı pay, % 12.90'a kadar gerilemiştir. Türkiye, 2002 yılında mercimek dışsatımında değer olarak Kanada ve Avustralya'nın ardından üçüncü sırada yer almaktadır.

2002 yılında mercimek dışsatımında ilk sırada (1980 ve 1981 yıllarında hiç mercimek dışsatımı yapmazken) 113 512 000 \$ ve % 31.80 oranla Kanada bulunmaktadır. Kanada'yı 71 793 000 \$ ve % 20.11 oranla Avustralya, 45 884 000 \$ ve % 12.86 oranla Türkiye, , 40 105 000 \$ ve % 11.24 oranla Hindistan ve 39 477 000 \$ ve % 11.06 oranla ABD izlemektedir.

Kanada ve Avustralya dünya mercimek dışsatımında değer olarak % 51.91 pay almaktadır.

Dünya mercimek dışsatımında ortalama mercimek fiyatı; 1980 yılında (282 410 ton ve 178 772 000 \$) 633 \$/ton iken, 2002 yılında (1 025 122 ton ve 356 921 000 \$) 348 \$/ton'a gerilemiştir.

Mercimek dışsatımında mercimek fiyatları; Kanada'da (1982 de 497 \$/ton, 2002 de 323 \$/ton), Avustralya'da (1989 da 241 \$/ton, 2002 de 297 \$/ton) Türkiye'de (1980 de 519 \$/ton, 2002 de 385 \$/ton), ABD'de (1980 de 913 \$/ton, 2002 de 383 \$/ton), Hindistan'da (1980 de 573 \$/ton, 2002 de 464 \$/ton) olarak gerçekleşmiştir.

5.11. Mercimek Dışalımı Yönünden Önemli Ülkelerin Dışalım Miktarı

FAO, Temmuz 2004 verilerine göre, 2002 yılında en yüksek mercimek dışalım miktarına sahip olan ülkelerin, 1980 – 2002 yılları arası mercimek dışalım miktarları Çizelge 34'te gösterilmiştir.

1980 yılında dünya mercimek dışalımının miktar olarak % 33.16'sına sahip olan Mısır, Pakistan, Hindistan, Kolombiya, Bengaldeş, ve Cezayir, Sri Lanka'nın katılımıyla 2002 yılında dünya mercimek dışalımının miktar olarak % 50.78'ine sahiptirler. Çizelgede de görüldüğü gibi bu ülkelerin mercimek dışalımının dünya mercimek dışalımına oranı 1980 yılına göre 2002 yılında yaklaşık 1.53 kat artış göstermiş, % 28.80 (1986) ile % 53.15 (1988) arasında değişmiştir.

1980 yılında 298 796 ton olan dünya mercimek dışalım miktarı 2002 yılında 1 048 388 tona yükselmiştir.

1980 yılında mercimek dışalımı yapmayan Pakistan 1981 yılında, Sri Lanka 1989 yılında mercimek dışalım yapmaya başlamışlardır.

2002 yılında en yüksek mercimek dışalımı yapan ülke, 1989 yılından itibaren mercimek dışalımı (199 ton) yapmaya başlayan Sri Lanka olup, 106 539 ton ile dünya toplam mercimek dışalımının % 10.16'sını yapmaktadır.

Mısır'ın mercimek dışalımı 1980 yılında 57 283 ton ve payı % 19.17 iken, 2002 yılında miktarı 100 287 tona yükselmiş ancak, payı % 9.57'ye gerilemiştir. Mısır, mercimek dışalımında ikinci ülke durumundadır.

1981 yılından itibaren mercimek dışalımı (2 ton) yapmaya başlayan Pakistan, 2002 yılında 67 068 ton mercimek dışalımı yapmış ve üçüncü sıradadır.

Hindistan'ın mercimek dışalımı 1980 yılında 6 368 ton ve payı % 2.13 iken, 2002 yılında miktarı 66 981 tona, payı % 6.39'a yükselmiştir. Hindistan, mercimek dışalımında 2002 yılında ikinci ülke durumundadır.

Kolombiya 1980 yılından beri mercimek dışalımı yapan bir ülke olup, 1980 yılında 11 751 ton olan mercimek dışalımı 2002 yılında 65 255 tona yükselmiş, payı da % 3.93 ten % 6.22'ye çıkmıştır.

Bengaldeş, 1980 – 2002 yılları arasında; 1983, 1984 ve 1992 yılları hariç mercimek dışalımı yapmıştır. Bengaldeş'in mercimek dışalımı özellikle 1995 yılından itibaren önemli derecede artmış ve 2002 yılında 63 329 tona ulaşmıştır.

Cezayir'in mercimek dışalımı 1980 yılında 23 350 ton ve payı % 7.81 iken, 2002 yılında miktarı 362 955 tona yükselmiş ancak, payı % 6.00'ya düşmüştür.

Dünya'da mercimek ekim alanı yönünden 1 343 900 ha ile ve mercimek üretimi yönünden 833 400 ton ile ilk sırayı alan Hindistan, mercimek dışalımı yapan ülkeler içerisinde de 66 981 ton ve % 6.39 payla dördüncü sırayı almaktadır. Aynı zamanda Hindistan mercimek dışatımı yapan ülke konumunda olup, mercimek dışatımı yapan ülkeler içerisinde 86 395 ton ile beşinci sıradadır.

Çizelge 34. 1980 – 2002 yılları arası dünya ve önemli ülkeler mercimek dışalım miktarı (ton)* ve oranları (%)

Yıllar	Dünya	Sri Lanka	%	Mısır	%	Pakistan	%	Hindistan	%	Kolombiya	%	Bengaldeş	%	Cezayir	%	Toplam %
1980	298 796	0	0	57 283	19.17	0	0	6 368	2.13	11 751	3.93	353	0.12	23 350	7.81	33.16
1981	366 313	0	0	73 582	20.09	2	0	2 606	0.71	12 428	3.39	409	0.11	30 925	8.44	32.74
1982	404 652	0	0	76 288	18.85	21 876	5.41	1 413	0.35	16 050	3.97	6 853	1.69	36 744	9.08	39.35
1983	429 193	0	0	40 000	9.32	49 187	11.46	24 066	5.61	25 632	5.97	0	0	44 069	10.27	42.63
1984	377 226	0	0	47 675	12.64	18 000	4.77	50 158	13.30	13 797	3.66	0	0	13 433	3.56	37.93
1985	324 092	0	0	3 174	0.98	5 700	1.76	70 000	21.60	8 958	2.76	1 000	0.31	15 753	4.86	32.27
1986	420 949	0	0	65 191	15.49	8 178	1.94	6 880	1.63	16 077	3.82	0	0	24 903	5.92	28.80
1987	430 708	0	0	58 546	13.59	4 754	1.10	35 456	8.23	34 056	7.91	563	0.13	25 515	5.92	36.88
1988	714 136	0	0	66 284	9.28	13 820	1.94	205 529	28.78	37 606	5.27	21 773	3.05	34 515	4.83	53.15
1989	468 081	199	0.04	25 005	5.34	47 091	10.06	43 075	9.20	17 244	3.68	19 978	4.27	47 012	10.04	42.63
1990	526 020	36 361	6.91	68 065	12.94	1 719	0.33	11 595	2.20	34 421	6.54	26 408	5.02	47 179	8.97	42.91
1991	458 605	52 992	11.56	43 302	9.44	8 614	1.88	3 184	0.69	27 992	6.10	50	0.01	9 949	2.17	31.84
1992	587 205	55 525	9.46	76 644	13.05	18 645	3.18	3 941	0.67	52 977	9.02	0	0	25 196	4.29	39.67
1993	593 990	43 048	7.25	65 561	11.04	9 394	1.58	2 351	0.40	31 593	5.32	1 416	0.24	20 055	3.38	29.21
1994	769 183	43 485	5.65	64 305	8.36	15 488	2.01	60 817	7.91	45 691	5.94	3 480	0.45	73930	9.61	39.93
1995	642 152	62 495	9.73	31 648	4.93	25 485	3.97	26 736	4.16	34 722	5.41	2 800	0.44	31 672	4.93	33.57
1996	788 194	55 990	7.10	77 728	9.86	33 731	4.28	66 483	8.43	30 115	3.82	29 250	3.71	47 966	6.09	43.29
1997	836 018	83 186	9.95	76 582	9.16	14 818	1.77	5 063	0.61	54 979	6.58	33 240	3.98	43 646	5.22	37.27
1998	849 025	76 795	9.05	80 481	9.48	33 577	3.95	21 980	2.59	42 396	4.99	14 435	1.70	59 904	7.06	38.82
1999	879 888	73 915	8.40	77 962	8.86	36 908	4.19	31 015	3.52	50 424	5.73	35 000	3.98	48 280	5.49	40.17
2000	1 060 616	80 367	7.58	77 180	7.28	37 081	3.50	21 019	1.98	67 144	6.33	37 000	3.49	72 101	6.80	36.96
2001	1 127 691	90 676	8.04	113 034	10.02	68 441	6.07	86 975	7.71	49 827	4.42	46 600	4.13	46 658	4.14	44.53
2002	1 048 388	106 539	10.16	100 287	9.57	67 068	6.40	66 981	6.39	65 255	6.22	63 329	6.04	62 955	6.00	50.78

*) Kaynak: FAO, Temmuz 2004

5.12. Mercimek Dışalımı Yönünden Önemli Ülkelerin Dışalım Değerleri

FAO, Temmuz 2004 verilerine göre, 2002 yılında en yüksek mercimek dışalım miktarına sahip olan ülkelerin, 1980 – 2002 yılları arası mercimek dışalım değerleri Çizelge 35’te gösterilmiştir.

1980 yılında dünya mercimek dışalımının değer olarak % 26.12’sine sahip olan Sri Lanka, Mısır, Pakistan, Hindistan, Kolombiya, Bengaldeş, ve Cezayir 2002 yılında dünya mercimek dışalım değerleri % 52.82’ye yükselmiştir. Çizelgede de görüldüğü gibi bu ülkelerin mercimek dışalımının, dünya mercimek dışalımına oranı 1980 yılına göre 2002 yılında yaklaşık 2.02 kat artış göstermiş, % 26.12 (1980) ile % 52.82 (2002) arasında değişmiştir.

1980 yılında 184 353 000 \$ olan dünya mercimek dışalım değeri 2002 yılında 424 617 000 \$’a yükselmiştir.

Sri Lanka mercimek dış alımında miktar olarak ilk sırayı almasına rağmen, dışalım değeri olarak Mısır’ın ardından ikinci sırayı almaktadır. Mısır mercimek dışalımında 64 683 000 \$, Sri Lanka 34 967 000 \$ ödeme yapmıştır.

Çizelge 35. 1980 – 2002 yılları arası dünya ve önemli ülkeler mercimek dışalım değeri (000 \$)* ve oranları (%)

Yıllar	Dünya	Sri Lanka	%	Mısır	%	Pakistan	%	Hindistan	%	Kolombiya	%	Bengaldeş	%	Cezayir	%	Toplam %
1980	184 353	0	0	7 174	3.89	0	0	1 509	0.82	11 447	6.21	115	0.06	27 910	15.14	26.12
1981	223 798	0	0	23 786	10.63	2	0	975	0.44	9 542	4.26	142	0.06	28 050	12.53	27.92
1982	231 670	0	0	37 433	16.16	14 995	6.47	421	0.18	10 000	4.32	3 831	1.65	23 375	10.09	38.87
1983	191 591	0	0	25 000	13.05	19 829	10.35	6 379	3.33	12 026	6.28	0	0	16 616	8.67	41.68
1984	163 025	0	0	18 463	11.33	7 759	4.76	14 077	8.63	6 911	4.24	0	0	6 198	3.80	32.76
1985	179 232	0	0	2 411	1.35	3 901	2.18	31 600	17.63	5 344	2.98	500	0.28	8 996	5.02	29.44
1986	295 856	0	0	77 817	26.30	5 039	1.70	2 481	0.84	10 626	3.59	0	0	17 767	6.01	38.44
1987	192 314	0	0	33 854	17.60	1 917	1.00	12 257	6.37	14 801	7.70	170	0.09	10 593	5.51	38.27
1988	254 328	0	0	25 048	9.85	4 727	1.86	63 806	25.09	12 485	4.91	8 176	3.21	9 378	3.69	48.61
1989	215 908	96	0.04	12 010	5.56	17 594	8.15	14 862	6.88	5 189	2.40	8 033	3.72	20 658	9.57	36.32
1990	284 129	17 610	6.20	40 664	14.31	559	0.20	4 556	1.60	10 444	3.68	11 527	4.06	25 619	9.02	39.07
1991	267 289	31 546	11.80	30 077	11.25	4 171	1.56	1 734	0.65	9 840	3.68	18	0.01	5 240	1.96	30.91
1992	315 878	31 386	9.94	49 924	15.80	10 494	3.32	2 277	0.72	16 869	5.34	0	0	11 050	3.50	38.62
1993	268 927	19 118	7.11	33 262	12.37	4 037	1.50	1 074	0.40	8 488	3.16	831	0.31	8 015	2.98	27.83
1994	315 028	15 840	5.03	26 592	8.44	4 509	1.43	20 664	6.56	12 662	4.02	953	0.30	31 492	10.00	35.78
1995	319 048	36 547	11.46	17 845	5.59	9 565	3.00	13 608	4.27	10 081	3.16	1 576	0.49	17 131	5.37	33.34
1996	422 221	27 452	6.50	42 684	10.11	11 795	2.79	33 924	8.03	11 666	2.76	8 424	2.00	58 252	13.80	45.99
1997	422 529	46 714	11.06	47 732	11.30	7 510	1.78	1 837	0.43	20 814	4.93	22 936	5.43	23 952	5.67	40.60
1998	400 178	37 762	9.44	51 266	12.81	10 305	2.58	9 576	2.39	14 246	3.56	9 549	2.39	27 807	6.95	40.12
1999	431 166	37 253	8.64	50 274	11.66	17 942	4.16	15 396	3.57	19 784	4.59	19 000	4.41	32 921	7.64	44.67
2000	473 695	37 266	7.87	42 674	9.01	14 425	3.05	9 033	1.91	21 726	4.59	19 500	4.12	33 052	6.98	37.53
2001	450 075	36 646	8.14	50 056	11.12	25 231	5.61	31 402	6.98	14 082	3.13	25 200	5.60	16 097	3.58	44.16
2002	424 617	34 967	8.23	64 683	15.23	24 364	5.74	22 922	5.40	20 872	4.92	32 600	7.68	23 875	5.62	52.82

*) Kaynak: FAO, Temmuz 2004

5.13. Börülce Dışsatımı Yönünden Önemli Ülkelerin Dışsatım Miktarı

FAO, Temmuz 2004 verilerine göre, 2002 yılında en yüksek börülce dışsatım miktarına sahip olan ülkelerin, 1980 – 2002 yılları arası börülce dışsatım miktarları Çizelge 36'da özetlenmiştir.

Çizelge 36. 1980 –2002 yılları arası dünya ve önemli ülkeler börülce dışsatım miktarı (ton)* ve oranları (%)

Yıllar	Dünya	ABD	%	Mısır	%	Toplam %
1980	73 695	9 080	12.32	0	0	12.32
1981	12 028	11 741	97.61	0	0	97.61
1982	24 651	14 296	57.99	0	0	57.99
1983	25 092	9 138	36.42	0	0	36.42
1984	61 328	11 307	18.44	0	0	18.44
1985	17 751	12 731	71.72	0	0	71.72
1986	41 618	14 143	33.98	0	0	33.98
1987	18 119	13 534	74.70	0	0	74.70
1988	13 426	7 008	52.20	0	0	52.20
1989	21 311	3 421	16.05	0	0	16.05
1990	41 129	4 457	10.84	0	0	10.84
1991	56 784	5 669	9.98	0	0	9.98
1992	41 722	4 887	11.71	0	0	11.71
1993	27 503	6 740	24.51	0	0	24.51
1994	4 484	4 461	99.49	0	0	99.49
1995	1 973	1 947	98.68	0	0	98.68
1996	3 060	3 033	99.12	0	0	99.12
1997	3 142	3 119	99.27	0	0	99.27
1998	7 893	7 876	99.78	0	0	99.78
1999	5 695	5 678	99.70	17	0.30	100.0
2000	4 800	4 570	95.21	230	4.79	100.0
2001	4 883	4 487	91.89	396	8.11	100.0
2002	3 419	3 312	96.87	107	3.13	100.0

*) Kaynak: FAO, Temmuz 2004

1980 yılında dünya börülce dışsatımının (73 695 ton) miktar olarak % 12.32'sine sahip olan ABD ve Mısır 2002 yılında dünya börülce dışsatımının miktar olarak % 100.00'üne sahiptirler. Çizelgede de görüldüğü gibi bu ülkelerin börülce dışsatımının dünya börülce dışsatımına oranı 1980 yılına göre 2002 yılında yaklaşık % 712'lik bir artış göstermiş, %12.32 (1980) ile % 100.00 (1999, 2000, 2001, 2002) arasında değişmiştir.

Ancak, oran olarak büyük bir artış gösterse de dünya börülce dışsatımında miktar olarak önemli azalma söz konusudur. 1980 yılında 73 695 ton börülce dışsatımına konu olurken, bu miktar 1995 yılında 1 973 ton'a kadar düşmüş, 2002 yılında 3 419 ton olmuştur. Bu miktarın da % 96.87'sini ABD karşılamaktadır. 1999 yılına kadar börülce dışsatımı yapmayan Mısır bu yıldan itibaren börülce dışsatımı yapmaya başlamış, 2002 yılında % 3.13'lük paya sahiptir.

2002 yılı verilerine göre 3 721 850 ton olan börülce üretiminin % 0.09'u olan 3 419 ton'u dışsatımına konu olmakta, % 99.91'i iç tüketimde kullanılmaktadır.

5.14. Börülce Dışsatımı Yönünden Önemli Ülkelerin Dışsatım Değerleri

FAO, Temmuz 2004 verilerine göre, 2002 yılında en yüksek börülce dışsatım miktarına sahip olan ülkelerin, 1980 – 2002 yılları arası börülce dışsatım değerleri Çizelge 37’de verilmiştir.

Çizelge 37. 1980 –2002 yılları arası dünya ve önemli ülkeler börülce dışsatım değeri (000 \$)* ve oranları (%)

Yıllar	Dünya	ABD	%	Mısır	%	Toplam (%)
1980	31 730	5 153	16.24	0	0	16.24
1981	7 848	7 814	99.57	0	0	99.57
1982	18 669	8 830	47.30	0	0	47.30
1983	19 857	4 934	24.85	0	0	24.85
1984	36 645	6 634	18.10	0	0	18.10
1985	10 300	7 082	68.76	0	0	68.76
1986	23 180	7 804	33.67	0	0	33.67
1987	9 579	8 569	89.46	0	0	89.46
1988	6 378	4 364	68.42	0	0	68.42
1989	5 314	2 365	44.51	0	0	44.51
1990	9 564	2 976	31.12	0	0	31.12
1991	14 731	3 643	24.73	0	0	24.73
1992	7 887	2 622	33.24	0	0	33.24
1993	7 380	4 059	55.00	0	0	55.00
1994	3 207	3 185	99.31	0	0	99.31
1995	1 464	1 438	98.22	0	0	98.22
1996	1 936	1 915	98.92	0	0	98.92
1997	2 000	1 964	98.20	0	0	98.20
1998	5 161	5 143	99.65	0	0	99.65
1999	3 388	3 375	99.62	13	0.38	100.0
2000	2 285	2 213	96.85	72	3.15	100.0
2001	2 338	2 217	94.82	121	5.18	100.0
2002	2 164	2 108	97.41	56	2.59	100.0

*) Kaynak: FAO, Temmuz 2004

1980 yılında dünya börülce dışsatımının (31 730 000 \$) değer olarak % 16.24’üne sahip olan ABD, 1999 yılında Mısır’ın da katılımıyla 2002 yılında dünya börülce dışsatımının değer olarak % 100.00’üne sahiptirler.

1980 yılında dünya börülce dışsatımının 5 153 000 \$ ve 0 \$ ile % 16.24’ünü karşılayan ABD ve Mısır’ın börülce dışsatımı, 2002 yılında değer olarak ABD’de 2 108 000 \$’a düşmüş, Mısır’da 56 000 \$’a yükselmiştir.

Dünya börülce dışsatımında ortalama börülce fiyatı; 1980 yılında (73 695 ton ve 31 730 000 \$) 431 \$/ton iken, 2002 yılında (3 419 ton ve 2 164 000 \$) 633 \$/ton’a yükselmiştir.

Börülce dışsatımında börülce fiyatları; ABD’de (1980 de 568 \$/ton, 2002 de 636 \$/ton), Mısır’da (1999 da 765 \$/ton, 2002 de 523 \$/ton) olarak gerçekleşmiştir.

5.15. Börülce Dışalımı Yönünden Önemli Ülkelerin Dışalım Miktarı

FAO, Temmuz 2004 verilerine göre, 2002 yılında en yüksek börülce dışalım miktarına sahip olan ülkelerin, 1980 – 2002 yılları arası börülce dışalım miktarları Çizelge 38’de gösterilmiştir.

Çizelge 38. 1980 –2002 yılları arası börülce Dünya ve ilk sırada yer alan ülkeler dışalım miktarı (ton)* ve oranları (%)

Yıllar	Dünya	Mısır	%	ABD	%	Filistin	%	Toplam %
1980	288	0	0	12	4.17	0	0	4.17
1981	175	0	0	121	69.14	0	0	69.14
1982	512	0	0	11	2.15	0	0	2.15
1983	859	0	0	118	13.74	0	0	13.74
1984	1 753	0	0	58	3.31	0	0	3.31
1985	577	0	0	164	28.42	0	0	28.42
1986	533	0	0	99	18.57	0	0	18.57
1987	868	0	0	322	37.10	0	0	37.10
1988	2 265	0	0	1 226	54.13	0	0	54.13
1989	3 980	0	0	2 962	74.42	0	0	74.42
1990	1 630	0	0	454	27.85	0	0	27.85
1991	1 780	0	0	168	9.44	0	0	9.44
1992	1 212	0	0	100	8.25	0	0	8.25
1993	2 335	0	0	1 388	59.44	0	0	59.44
1994	1 013	0	0	95	9.38	0	0	9.38
1995	1 210	0	0	52	4.30	0	0	4.30
1996	1 553	0	0	431	27.75	0	0	27.75
1997	735	85	11.56	26	3.54	0	0	15.10
1998	842	13	1.54	12	1.43	0	0	2.97
1999	346	300	86.71	46	13.29	0	0	100.0
2000	55	0	-	55	100.0	0	0	100.0
2001	230	220	95.65	10	4.35	0	0	100.0
2002	949	555	58.48	384	40.46	10	0.6	100.0

*) Kaynak: FAO, Temmuz 2004

1980 yılında dünya börülce dışalımının (288 ton) miktar olarak % 4.17’sine sahip olan ABD ve Filistin, 1997 yılında Mısır, 2002 yılında Filistin’in katılımıyla, 2002 yılında dünya börülce dışalımının miktar olarak % 100.00’üne sahiptirler. Çizelgede de görüldüğü gibi bu ülkelerin börülce dışalımının dünya börülce dışalımına oranı 1980 yılına göre 2002 yılında yaklaşık 24 kat bir artış göstermiş, % 2.15 (1982) ile % 100.00 (1999, 2000, 2001, 2002) arasında değişmiştir.

Bu ülkeler içersinde ABD 180 yılından beri börülce dışalımı yaparken, Mısır 1997 yılından, Filistin ise sadece 2002 yılında börülce dışalımı yapmıştır. Börülce dışalımı önemli bir miktarda olmamakta 2002 yılında 949 ton börülce dışalımına konu olmaktadır.

Börülce dışalımında önemli ülkeler olan ABD ve Mısır, aynı zamanda en önemli börülce dışalımı yapan ülkelerdir. 2002 yılında dünya börülce dışalımının % 99.4’ünü yapan ABD ve Mısır, 2002 yılında dünya börülce dışalımının % 100’ünü yapmışlardır.

5.16. Börülce Dışalımı Yönünden Önemli Ülkelerin Dışalım Değerleri

FAO, Temmuz 2004 verilerine göre, 2002 yılında en yüksek börülce dışalım miktarına sahip olan ülkelerin, 1980 – 2002 yılları arası börülce dışalım değerleri Çizelge 39’da gösterilmiştir.

Çizelge 39. 1980 –2002 yılları arası börülce dünya ve ilk sırada yer alan ülkeler dışalım değeri (000 \$)* ve oranları (%)

Yıllar	Dünya	Mısır	%	ABD	%	Filistin	%	Toplam (%)
1980	228	0	0	10	4.39	0	0	4.39
1981	118	0	0	75	63.56	0	0	63.56
1982	278	0	0	8	2.88	0	0	2.88
1983	269	0	0	26	9.67	0	0	9.67
1984	393	0	0	25	6.36	0	0	6.36
1985	258	0	0	50	19.38	0	0	19.38
1986	272	0	0	19	6.99	0	0	6.99
1987	532	0	0	70	13.16	0	0	13.16
1988	1 177	0	0	415	35.26	0	0	35.26
1989	1 597	0	0	748	46.84	0	0	46.84
1990	1 161	0	0	137	11.80	0	0	11.80
1991	992	0	0	104	10.48	0	0	10.48
1992	1 016	0	0	72	7.09	0	0	7.09
1993	1 044	0	0	406	38.89	0	0	38.89
1994	848	0	0	62	7.31	0	0	7.31
1995	822	0	0	32	3.89	0	0	3.89
1996	1 026	0	0	202	19.69	0	0	19.69
1997	613	47	7.67	15	2.45	0	0	10.12
1998	619	43	6.95	13	2.10	0	0	9.05
1999	266	242	90.98	24	9.02	0	0	100.0
2000	32	0	-	32	100.0	0	0	100.0
2001	72	66	91.67	6	8.33	0	0	100.0
2002	439	218	49.66	215	48.97	6	1.37	100.0

*) Kaynak: FAO, Temmuz 2004

1980 yılında dünya börülce dışalımının (228 000 \$) değeri olarak % 4.39’una sahip olan ABD, Mısır ve Filistin 2002 yılında dünya börülce dışalımının değeri olarak % 100.00’üne sahiptirler.

2002 yılında börülce dışalımında değeri olarak, Mısır 218 000 \$, ABD 215 000 \$ ve Filistin 6 000 \$’lık dışalım yapmışlardır.

5.17. Bezelye Dışsatımı Yönünden Önemli Ülkelerin Dışsatım Miktarları

FAO, Temmuz 2004 verilerine göre, 2002 yılında en yüksek bezelye dışsatım miktarına sahip olan ülkelerin, 1980 – 2002 yılları arası bezelye dışsatım miktarları Çizelge 40'da özetlenmiştir.

1980 yılında dünya bezelye dışsatımının (638 192 ton) miktar olarak % 43.01'ine sahip olan Fransa, Kanada,, Avustralya, USSR (1992 den itibaren Ukrayna, Rusya Federasyonu) 2002 yılında dünya bezelye dışsatımının miktar olarak % 80.69'una sahiptirler. Çizelgede de görüldüğü gibi bu ülkelerin bezelye dışsatımının dünya bezelye dışsatımına oranı 1980 yılına göre 2002 yılında yaklaşık % 88 lik bir artış göstermiş, % 40.46 (1981) ile % 86.57 (2000) arasında değişmiştir.

Fransa 1980 yılında 141 075 ton ve % 22.10 olan bezelye dışsatımını, 2002 yılında 835 857 ton'a payını da % 30.51'e yükseltmiştir. Fransa 1980 – 2002 yılları arasında bezelye dışsatımı yönünden 1997, 1998, 1999 ve 2000 ve 2001 yılları hariç, sürekli ilk sırada yer almıştır.

Kanada ise 1980 yılında 91 482 ton ve % 14.33 olan bezelye dışsatımını 1987 yılından sonra önemli derecede artırmış, 1995 yılında 1 051 030 ton'a payını da % 28.93'e yükseltmiştir. 1997, 1998, 1999, 2000 ve 2001 yıllarında bezelye dışsatımı yönünden Fransa'yı geçmiş ve ilk sıraya yükselmiştir. Kanada'nın 2001 yılında bezelye dışsatımı 1 969 728 ton olup, dünya bezelye dışsatımının % 56.13'ü dür.

Avustralya 1980 yılında 10 345 ton ve payı % 1.62 olan bezelye dışsatımını 2002 yılında 391 022 ton'a, payını ise % 14.27'ye çıkarmıştır.

1992 yılına kadar USSR bezelye dışsatımı 30 000 ton (1991) – 65 558 ton (1986) arasında değişmiştir.

1992 yılından itibaren USSR'nin dağılması nedeniyle bezelye dışsatımında Ukrayna ve Rusya Federasyonu öne çıkmış, 2002 yılı verilerine göre Ukrayna'nın bezelye dışsatımı 180 730 ton, payı % 6.59, Rusya Federasyonu'nun bezelye dışsatımı 130 867 ton ve payı % 4.77'dir.

5.18. Bezelye Dışsatımı Yönünden Önemli Ülkelerin Dışsatım Değerleri

FAO, Temmuz 2004 verilerine göre, 2002 yılında en yüksek bezelye dışsatım miktarına sahip olan ülkelerin, 1980 – 2002 yılları arası bezelye dışsatım değerleri Çizelge 41'de gösterilmiştir.

1980 yılında dünya bezelye dışsatımının (242 551 000 \$) değer olarak % 37.55'ine sahip olan Fransa, Kanada,, Avustralya, USSR (1992 den itibaren Ukrayna, Rusya Federasyonu) 2002 yılında dünya bezelye dışsatımının değer olarak % 71.99'una sahiptirler. Çizelgede de görüldüğü gibi bu ülkelerin bezelye dışsatımının dünya bezelye dışsatımına oranı 1980 -2002 yılları arasında % 37.55 (1980) ile % 76.46 (2001) arasında değişmiştir.

Çizelge 40. 1980 –2002 yılları arası dünya ve önemli ülkeler bezelye dışsattım miktarı (ton)* ve oranları (%)

Yıllar	Dünya	Fransa	%	Kanada	%	Avustralya	%	USSR	%	Ukrayna	%	Rusya Fed.	%	Toplam %
1980	638 192	141 075	22.10	91 482	14.33	10 345	1.62	31 561	4.95	0	0	0	0	43.01
1981	586 587	123 089	20.98	56 169	9.58	14 044	2.39	44 036	7.51	0	0	0	0	40.46
1982	674 270	185 509	27.51	91 153	13.52	29 367	4.36	39 312	5.83	0	0	0	0	51.22
1983	895 808	304 699	34.01	112 383	12.55	54 725	6.11	46 931	5.24	0	0	0	0	57.91
1984	1 058 880	366 426	34.60	103 550	9.78	26 400	2.49	61 130	5.77	0	0	0	0	52.65
1985	1 435 429	567 221	39.51	107 476	7.49	36 035	2.51	63 753	4.44	0	0	0	0	53.96
1986	1 543 174	484 074	31.36	127 943	8.29	120 618	7.82	65 558	4.25	0	0	0	0	51.73
1987	2 103 000	579 457	27.55	250 905	11.93	369 990	17.59	62 154	1.96	0	0	0	0	60.03
1988	2 177 630	750 982	34.48	228 412	10.49	293 152	13.46	60 084	2.76	0	0	0	0	61.20
1989	2 215 345	827 396	37.34	203 748	9.20	237 700	10.73	51 714	2.33	0	0	0	0	59.61
1990	2 702 557	1 364 974	50.50	163 986	6.07	253 022	9.36	50 314	1.86	0	0	0	0	67.80
1991	2 753 957	1 302 636	47.30	195 127	7.09	210 354	7.64	30 000	1.09	0	0	0	0	63.12
1992	2 371 920	944 397	39.81	296 919	12.52	185 573	7.82	0	0	670	0.03	27	0.00	60.19
1993	2 996 557	1 270 258	42.39	501 778	16.75	353 480	11.80	0	0	4 700	0.16	0	0	71.10
1994	3 031 710	875 237	28.86	683 524	22.55	340 961	11.25	0	0	119 188	3.93	52 400	1.73	68.33
1995	3 633 531	1 056 854	29.08	1 051 030	28.93	128 144	3.53	0	0	455 690	12.54	122 699	3.38	77.47
1996	2 781 702	883 127	31.74	852 951	30.66	291 919	10.49	0	0	87 331	3.14	10 774	0.39	76.43
1997	2 755 363	821 338	29.80	870 271	31.58	274 221	9.95	0	0	115 887	4.21	2 200	0.08	75.63
1998	3 196 245	1 096 214	34.29	1 135 202	35.52	197 216	6.17	0	0	132 374	4.14	9 950	0.31	80.44
1999	3 599 388	1 175 644	32.66	1 433 328	39.82	260 280	7.23	0	0	74 304	2.06	1 251	0.03	81.80
2000	3 395 915	765 807	22.55	1 811 615	53.35	335 060	9.87	0	0	25 068	0.74	2 050	0.06	86.57
2001	3 508 743	565 025	16.10	1 969 728	56.13	336 816	9.59	0	0	108 341	3.88	19 031	0.54	86.24
2002	2 739 656	835 857	30.51	672 731	24.55	391 022	14.27	0	0	180 730	6.59	130 867	4.77	80.69

*) Kaynak: FAO, Temmuz 2004

Çizelge 41. 1980 –2002 yılları arası dünya ve önemli ülkeler bezelye dışsatım değeri (000 \$)* ve oranları (%)

Yıllar	Dünya	Fransa	%	Kanada	%	Avustralya	%	USSR	%	Ukrayna	%	Rusya Fed.	%	Toplam %
1980	242 551	52 626	21.70	23 603	9.73	2 715	1.12	12 124	5.00	0	0	0	0	37.55
1981	230 343	43 386	18.84	17 346	7.53	4 649	2.02	19 036	8.26	0	0	0	0	36.65
1982	246 927	59 209	23.98	27 083	10.97	7 938	3.21	13 071	5.29	0	0	0	0	43.45
1983	284 783	91 563	32.15	29 427	10.33	5 275	1.85	12 093	4.25	0	0	0	0	48.58
1984	318 482	98 918	31.06	25 387	7.97	6 983	2.19	15 787	4.96	0	0	0	0	46.18
1985	401 834	142 653	35.50	30 173	7.51	9 398	2.34	16 706	4.16	0	0	0	0	49.51
1986	509 364	165 065	32.41	28 486	5.59	28 227	5.54	16 624	3.26	0	0	0	0	46.80
1987	632 792	217 408	34.36	44 095	6.97	58 254	9.21	12 881	2.04	0	0	0	0	52.58
1988	690 647	263 169	38.10	49 763	7.21	62 069	8.99	17 896	2.59	0	0	0	0	56.89
1989	671 072	261 848	39.02	50 151	7.47	55 751	8.31	11 001	1.64	0	0	0	0	56.44
1990	884 496	470 030	53.14	41 120	4.65	56 209	6.35	14 528	1.64	0	0	0	0	65.78
1991	839 883	423 614	50.44	47 610	5.67	49 242	5.86	7 500	0.89	0	0	0	0	62.86
1992	751 719	351 598	46.77	65 664	8.74	38 227	5.09	0	0	120	0.02	3	0.00	60.62
1993	738 389	323 352	43.79	89 836	12.17	67 790	9.18	0	0	650	0.09	0	0	65.23
1994	639 967	170 545	26.65	126 481	19.76	64 137	10.02	0	0	19 000	2.97	8 300	1.30	51.70
1995	770 500	215 407	27.96	201 208	26.11	30 531	3.96	0	0	74 000	9.60	14 137	1.83	69.46
1996	685 109	196 146	28.63	198 666	29.00	66 333	9.68	0	0	14 500	2.12	1 748	0.26	69.69
1997	652 219	166 003	25.45	191 237	29.32	63 455	9.73	0	0	19 020	2.92	1 748	0.27	67.69
1998	635 730	182 186	28.66	194 560	30.60	41 570	6.54	0	0	21 000	3.30	1 311	0.21	69.31
1999	644 089	170 591	26.49	229 045	35.56	50 289	7.81	0	0	12 000	1.86	219	0.03	71.75
2000	567 185	109 790	19.36	271 294	47.83	52 760	9.30	0	0	3 800	0.67	514	0.09	77.25
2001	628 746	87 136	13.86	318 515	50.66	58 494	9.30	0	0	13 961	2.22	2 643	0.42	76.46
2002	553 216	140 085	25.32	147 082	26.59	75 458	13.64	0	0	21 386	3.87	14 241	2.57	71.99

*) Kaynak: FAO, Temmuz 2004

Fransa, Kanada, Ukrayna ve Rusya Federasyonu 2002 yılında dünya bezelye dışsattımının değer olarak % 71.99'una sahiptirler. Çizelgede de görüldüğü gibi bu ülkelerin bezelye dışsattımının dünya bezelye dışsattımına oranı 1980 yılına göre 2002 yılında yaklaşık % 92' lik bir artış göstermiş, % 36.65 (1981) ile % 77.25 (2000) arasında değişmiştir.

Bezelye dışsattımında 2002 yılı verilerine göre miktar olarak Fransa ilk sırayı alırken değer yönünden Kanada % 26.39 payla ilk sırayı almış, Fransa ikinci sıraya düşmüştür. Bu da Kanada'nın bezelye dışsattımı fiyatının Kanada'nın bezelye dışsattımı fiyatından yüksek olduğunu göstermektedir.

Dünya bezelye dışsattımında ortalama bezelye fiyatı; 1980 yılında (638 192 ton ve 242 551 000 \$) 380 \$/ton iken, 2002 yılında (2 739 656 ton ve 553 216 000 \$) 202 \$/ton'a gerilemiştir.

Bezelye dışsattımında bezelye fiyatları; Fransa'da (1980 de 373 \$/ton, 2002 de 168 \$/ton), Kanada'da (1980 de 258 \$/ton, 2002 de 218 \$/ton), Avustralya'da (1980 de 262 \$/ton, 2002 de 193 \$/ton), Ukrayna'da (1992 de 179 \$/ton, 2002 de 118 \$/ton), Rusya Federasyonu'nda (1992 de 111 \$/ton, 2002 de 109 \$/ton) olarak gerçekleşmiştir.

5.19. Bezelye Dışsalımı Yönünden Önemli Ülkelerin Dışsalım Miktarları

FAO, Temmuz 2004 verilerine göre, 2002 yılında en yüksek bezelye dışsalım miktarına sahip olan ülkelerin, 1980 – 2002 yılları arası bezelye dışsalım miktarları Çizelge 42'de özetlenmiştir.

1980 yılında dünya bezelye dışsalımının (576 916 ton) miktar olarak % 32.60'ına sahip olan Hollanda ve İspanya; Hindistan, Bengaldeş, Belçika ve Çin'in dahil olmasıyla 2002 yılında dünya bezelye dışsalımının miktar olarak % 52.73'üne sahiptirler. Çizelgede de görüldüğü gibi bu ülkelerin bezelye dışsalımının dünya bezelye dışsalımına oranı 1980 yılına göre 2002 yılında yaklaşık % 62 lik bir artış göstermiş, % 27.24 (1981) ile % 84.92 (2000) arasında değişmiştir.

Hindistan, 1987 yılına kadar bezelye dışsalımı yapmazken bu yıldan itibaren dışsalıma başlamış, 2002 yılında 869 803 ton ve % 25.18 payla ilk sırada yer almaktadır.

Bengaldeş, 1989 yılına kadar bezelye dışsalımı yapmamış, ancak bu yıldan sonra bezelye dışsalımına başlamıştır. 2002 yılı verilerine göre Bengaldeş, 277 199 ton ve % 8.02 payla ikinci sırada yer almaktadır.

Belçika, 1980 – 2002 yılları arasında sadece 2000, 2001 ve 2002 yıllarında bezelye dışsalımı yapmıştır. Belçika 215 494 ton ve % 6.24 payla bezelye dışsalımında üçüncü ülke durumundadır.

İspanya, 1980 den 2002 ye kadar her yıl bezelye dışsalımı yapan bir ülke olup, 2002 yılında 214 545 ton bezelye dışsalımı yapmıştır.

Çin, 1989 yılına kadar bezelye dışalımını yapmamış, bu yıldan itibaren yapmaya başladığı bezelye dışalımında, 2002 yılı verilerine göre 130 281 ton ve % 3.77 ile beşinci ülkedir.

1980 yılında 185 685 ton bezelye dışalımını ile dünya bezelye dışalımında % 32.19 pay alan İspanya'nın dışalımını 1991 yılında 808 288 tona çıkmış, bu yıldan sonra gerilemeye başlamış ve 2002 yılında 114 220 ton olmuştur.

Hindistan, 730 000 ha bezelye ekim alanı ile üçüncü, 730 000 ton bezelye üretimiyle beşinci sırada yer alırken, aynı zamanda en önemli bezelye dışalımcısı ülke durumundadır.

Çin ise 900 000 ha bezelye ekim alanı ile ikinci, 1 230 000 ton bezelye üretimiyle üçüncü sırada bulunurken, bezelye dışalımında beşinci ülke konumundadır. Her iki ülkenin bezelye üretimleri ülke gereksinimini karşılayamadığından, bezelye dışalımını yapmak zorunda kalmaktadırlar.

5.20. Bezelye Dışalımı Yönünden Önemli Ülkelerin Dışalım Değerleri

FAO, Temmuz 2004 verilerine göre, 2002 yılında en yüksek bezelye dışalım miktarına sahip olan ülkelerin, 1980 – 2002 yılları arası bezelye dışalım değerleri Çizelge 43'de gösterilmiştir.

1980 yılında dünya bezelye dışalımının (245 087 000 \$) değer olarak % 32.60'ına sahip olan Hollanda ve İspanya; Hindistan, Bengaldeş, Belçika ve Çin'in dahil olmasıyla 2002 yılında dünya bezelye dışalımının değer olarak % 58.48'ine sahiptirler. Çizelgede de görüldüğü gibi bu ülkelerin bezelye dışalımının, dünya bezelye dışalımına oranı 1980 yılına göre 2002 yılında yaklaşık % 130 luk bir artış göstermiş, % 13.60 (1981) ile % 61.83 (2000) arasında değişmiştir.

Bezelye dışalımında değer olarak; Hindistan % 31.81 payla ilk sırayı almakta, Hindistan'ı Bengaldeş, Belçika, İspanya, Çin ve Hollanda izlemektedir.

Çizelge 42. 1980 – 2002 yılları arası dünya ve önemli ülkeler bezelye dışalım miktarı (ton)* ve oranları (%)

Yıllar	Dünya	Hindistan	%	Bengaldeş	%	Belçika	%	İspanya	%	Çin	%	Hollanda	%	Toplam %
1980	576 916	0	-	0	0	0	0	2 370	0.41	0	0	185 685	32.19	32.60
1981	483 680	0	-	0	0	0	0	2 556	0.53	0	0	129 202	26.71	27.24
1982	565 683	0	-	0	0	0	0	2 595	0.46	0	0	168 518	29.79	30.25
1983	742 199	0	-	0	0	0	0	3 262	0.44	0	0	265 329	35.75	36.19
1984	952 450	0	-	0	0	0	0	2 916	0.31	0	0	347 710	36.51	36.82
1985	1 290 020	0	-	0	0	0	0	3 482	0.27	0	0	461 136	35.75	36.02
1986	1 386 787	0	-	0	0	0	0	3 128	0.23	0	0	450 242	32.47	32.70
1987	2 201 744	234 611	10.66	0	0	0	0	2 286	0.10	0	0	572 807	26.02	36.78
1988	2 252 816	260 235	11.55	0	0	0	0	14 752	0.65	0	0	579 223	25.71	37.91
1989	2 290 276	325 617	14.22	28 273	1.23	0	0	44 644	1.95	19 099	0.83	622 719	27.19	45.42
1990	2 831 211	282 230	9.97	147 467	5.21	0	0	109 426	3.86	20 380	0.72	843 521	29.79	49.55
1991	2 688 366	116 180	4.32	67 695	2.52	0	0	137 069	5.10	19 457	0.72	808 288	30.07	42.73
1992	2 504 331	106 405	4.25	3 619	0.14	0	0	257 992	10.30	19 380	0.77	709 372	28.33	43.79
1993	2 571 207	198 525	7.72	3 909	0.15	0	0	393 409	15.30	22 702	0.88	630 230	24.51	48.56
1994	2 732 436	144 964	5.31	33 961	1.24	0	0	435 952	15.95	22 567	0.83	627 747	22.97	46.30
1995	3 403 697	173 038	5.08	11 139	0.33	0	0	555 915	16.33	21 841	0.64	705 712	20.73	43.12
1996	2 760 578	154 530	5.60	2 317	0.08	0	0	331 970	12.03	144 566	5.24	558 421	20.23	43.18
1997	2 547 149	281 633	11.06	49 107	1.93	0	0	425 270	16.70	133 542	5.24	364 720	14.32	49.25
1998	2 874 396	257 462	8.96	69 673	2.42	0	0	560 596	19.50	108 896	3.79	512 456	17.83	52.50
1999	2 963 651	145 932	4.92	118 452	4.00	0	0	527 224	17.79	68 292	2.30	522 075	17.62	46.63
2000	2 812 661	137 383	4.88	110 000	3.91	543 734	19.33	625 349	22.23	111 492	3.96	271 133	9.64	63.95
2001	2 812 661	849 019	30.19	260 000	9.24	414 785	14.75	523 143	18.60	176 633	6.28	164 927	5.86	84.92
2002	3 454 420	869 803	25.18	277 199	8.02	215 494	6.24	214 545	6.21	130 281	3.77	114 220	3.31	52.73

*) Kaynak: FAO, Temmuz 2004

Çizelge 43. 1980 – 2002 yılları arası dünya ve önemli ülkeler bezelye dışalım değeri (000 \$)* ve oranları (%)

Yıllar	Dünya	Hindistan	%	Bengaldeş	%	Belçika	%	İspanya	%	Çin	%	Hollanda	%	Toplam%
1980	245 087	0	0	0	0	0	0	1 205	0.49	0	0	62 301	25.42	25.41
1981	307 217	0	0	0	0	0	0	1 301	0.42	0	0	40 500	13.18	13.60
1982	234 612	0	0	0	0	0	0	1 388	0.59	0	0	52 331	22.31	22.90
1983	285 270	0	0	0	0	0	0	1 585	0.56	0	0	78 523	27.53	28.09
1984	317 637	0	0	0	0	0	0	1 431	0.45	0	0	92 946	29.26	29.71
1985	400 751	0	0	0	0	0	0	2 782	0.69	0	0	114 907	28.67	29.36
1986	500 542	0	0	0	0	0	0	1 721	0.34	0	0	144 431	28.85	29.19
1987	715 276	60 778	8.50	0	0	0	0	1 398	0.20	0	0	180 834	25.28	33.98
1988	751 781	79 026	10.51	0	0	0	0	6 207	0.83	0	0	176 872	23.53	34.87
1989	709 749	71 416	10.06	11 617	1.64	0	0	14 074	1.98	5 551	0.78	182 581	25.72	40.18
1990	983 676	100 469	10.21	44 230	4.50	0	0	27 791	2.83	5 839	0.59	276 907	28.15	46.28
1991	885 485	40 499	4.57	18 081	2.04	0	0	33 027	3.73	5 400	0.61	247 614	27.96	38.91
1992	816 903	34 393	4.21	986	0.12	0	0	56 079	6.86	5 329	0.65	242 862	29.73	41.57
1993	676 084	54 758	8.10	892	0.13	0	0	74 327	10.99	5 910	0.87	163 527	24.19	44.28
1994	616 144	39 254	6.37	7 541	1.22	0	0	78 338	12.71	5 691	0.92	119 055	19.32	40.54
1995	785 786	57 475	7.31	4 954	0.63	0	0	103 665	13.19	5 824	0.74	141 939	18.06	39.93
1996	724 072	50 023	6.91	1 486	0.21	0	0	71 697	9.90	37 005	5.11	119 719	16.53	38.66
1997	677 852	86 786	12.80	24 848	3.67	0	0	86 083	12.70	34 001	5.02	75 095	11.08	45.27
1998	653 125	65 444	10.02	33 798	5.17	0	0	87 003	13.32	23 896	3.66	83 976	12.86	45.03
1999	616 612	36 584	5.93	63 252	10.26	0	0	72 163	11.70	16 178	2.62	73 152	11.86	42.37
2000	579 406	30 541	5.27	59 000	10.18	76 238	13.16	87 867	15.17	22 804	3.94	38 975	6.73	54.45
2001	722 336	206 808	28.63	48 000	6.65	61 256	8.48	72 337	10.01	33 919	4.70	24 300	3.36	61.83
2002	622 284	197 979	31.81	50 759	8.16	36 709	5.90	32 694	5.25	26 956	4.33	18 862	3.03	58.48

*) Kaynak: FAO, Temmuz 2004

5.21. Bakla Dışsatımı Yönünden Önemli Ülkelerin Dışsatım Miktarları

FAO, Temmuz 2004 verilerine göre, 2002 yılında en yüksek bakla dışsatım miktarına sahip olan ülkelerin, 1980 – 2002 yılları arası bakla dışsatım miktarları Çizelge 44'te özetlenmiştir.

Çizelge 44. 1980 –2002 yılları arası bakla dünya ve ilk sırada yer alan ülkeler dışsatım miktarı (ton)* ve oranları

Yıllar	Dünya	Avustralya	%	Fransa	%	İngiltere	%	Çin	%	Toplam(%)
1980	184 292	13 150	7.14	14 214	7.71	69 585	37.76	15 000	8.14	60.75
1981	187 281	3 122	1.67	20 461	10.93	80 819	43.15	20 000	10.68	66.43
1982	142 065	5 442	3.83	21 821	15.36	23 449	16.51	10 000	7.04	42.74
1983	215 411	9 942	4.62	42 873	19.90	22 614	10.50	44 973	20.88	55.90
1984	182 407	7 093	3.89	46 893	25.71	20 188	11.07	44 542	24.42	65.09
1985	269 585	13 027	4.83	78 109	28.97	54 921	20.37	57 395	21.29	75.46
1986	339 803	33 359	9.82	33 741	9.93	102 377	30.13	88 322	25.99	75.87
1987	426 082	56 916	13.36	42 032	9.86	131 861	30.95	89 925	21.11	75.28
1988	516 325	52 453	10.16	70 689	13.69	73 900	14.31	193 501	37.48	75.64
1989	512 190	24 036	4.69	56 370	11.01	191 836	37.45	139 897	27.31	80.46
1990	472 579	29 355	6.21	27 996	5.92	81 254	17.19	237 108	50.17	79.49
1991	539 081	29 159	5.41	33 864	6.28	107 326	19.91	310 496	57.60	89.20
1992	631 379	68 539	10.86	7 651	1.21	144 010	22.81	367 613	58.22	93.10
1993	524 633	60 773	11.58	6 670	1.27	132 803	25.31	274 324	52.29	90.45
1994	695 311	83 901	12.07	9 233	1.33	137 544	19.78	427 139	61.43	94.61
1995	510 087	58 820	11.53	20 090	3.94	155 076	30.40	233 333	45.74	91.61
1996	369 678	108 482	29.34	11 047	2.99	100 098	27.08	93 416	25.27	84.68
1997	335 377	106 711	31.82	4 078	1.22	115 382	34.40	69 178	20.63	88.07
1998	247 155	110 475	44.70	6 529	2.64	80 218	32.46	17 642	7.14	86.94
1999	577 948	170 221	29.45	40 188	6.95	155 087	26.83	164 643	28.49	91.72
2000	522 304	196 965	37.71	35 917	6.88	159 087	30.46	75 523	14.46	89.51
2001	434 922	238 648	54.87	46 380	10.66	75 728	17.41	35 849	8.24	91.18
2002	575 066	288 773	50.22	134 789	23.44	97 028	16.87	22 960	3.99	94.52

*) Kaynak: FAO, Temmuz 2004

1980 yılında dünya bakla dışsatımının (184 292 ton) miktar olarak % 60.75'ine sahip olan Avustralya, Fransa, İngiltere ve Çin 2002 yılında dünya bakla dışsatımının miktar olarak % 94.52'sine sahiptirler. Çizelgede de görüldüğü gibi bu ülkelerin bakla dışsatımının dünya bakla dışsatımına oranı 1980 yılına göre 2002 yılında yaklaşık % 56'lık bir artış göstermiş, % 42.74 (1982) ile % 94.61 (1994) arasında değişmiştir.

1980 yılında 184 292 ton olan dünya bakla dışsatım miktarı 2002 yılında 575 066 tona yükselmiştir.

1980 yılında dünya bakla dışsatımının (184 282 ton), 69 585 ton ile % 37.76'sını karşılayan İngiltere'nin bakla dışsatımı giderek azalmış ve 2002 yılında 97 028 ton olarak gerçekleşmiştir. 2002 verilerine göre İngiltere bakla dışsatımında Avustralya ve Fransa'nın ardından üçüncü ülke durumundadır.

Bakla dışsatımında 1980 yılından 2002 yılına kadar en büyük gelişmeyi Avustralya göstermiş, 1980 yılında 13 150 ton olan bakla dışsatımını 288 773 tona, dünya bakla dışsatımında % 7.14 olan payını % 50.52'ye yükseltmiştir. Avustralya 2002 yılı verilerine göre dünya bakla dışsatımının yarısını yapmaktadır.

2002 yılında dünya bakla dışsatımında ikinci sırada bulunan Fransa ise 1980 yılında 14 214 ton olan bakla dışsatımını 134 789 tona, payını ise % 7.71 den, % 23.44'e yükseltmiştir.

2002 yılında 1 200 000 ha bakla ekim alanı ve 1 800 000 ton bakla üretimi ile ilk sırada yer alan Çin'in bakla dışsatımı 22 960 ton olup, dördüncü sırada yer almaktadır.

Dünya dışsatımının hemen hemen tamamına yakını Avustralya, Fransa, İngiltere ve Çin yapmaktadır.

5.22. Bakla Dışsatımı Yönünden Önemli Ülkelerin Dışsatım Değerleri

FAO, Temmuz 2004 verilerine göre, 2002 yılında en yüksek bakla dışsatım miktarına sahip olan ülkelerin, 1980 – 2002 yılları arası bakla dışsatım değerleri Çizelge 45'de verilmiştir.

Çizelge 45. 1980 –2002 yılları arası bakla dünya ve ilk sırada yer alan ülkeler dışsatım değeri (000 \$)* ve oranları (%)

Yıllar	Dünya	Avustralya	%	Fransa	%	İngiltere	%	Çin	%	Top.%
1980	64 777	2 971	4.59	5 250	8.10	23 569	36.38	5 500	8.49	57.56
1981	70 738	1 145	1.62	6 522	9.22	25 046	35.41	8 500	12.02	58.27
1982	56 094	1 861	3.32	7 740	13.80	7 529	13.42	4 000	7.13	37.67
1983	72 562	3 437	4.74	12 721	17.53	6 987	9.63	16 000	22.05	53.95
1984	61 613	2 838	4.61	12 941	21.00	5 778	9.38	16 000	25.97	60.96
1985	83 022	5 166	6.22	20 304	24.46	13 708	16.51	19 500	23.49	70.68
1986	100 835	9 890	9.81	11 200	11.11	33 006	32.73	17 442	17.30	70.95
1987	128 609	12 016	9.34	15 979	12.42	44 014	34.22	17 873	13.90	69.88
1988	147 813	12 171	8.23	24 108	16.31	23 123	15.64	40 072	27.11	67.29
1989	143 090	5 816	4.06	16 929	11.83	52 986	37.03	29 756	20.80	73.72
1990	137 556	6 651	4.84	9 755	7.09	26 984	19.62	44 007	31.99	63.54
1991	146 615	7 453	5.08	10 778	7.35	36 216	24.70	65 240	44.50	81.63
1992	162 160	17 440	10.75	2 833	1.75	47 535	29.31	74 251	45.79	87.60
1993	118 917	13 616	11.45	2 234	1.88	35 816	30.12	46 664	39.24	82.69
1994	134277	15 581	11.60	2 157	1.61	27 946	20.81	70 318	52.37	86.39
1995	135 166	14 843	10.98	4 390	3.25	34 619	25.61	57 314	42.40	82.24
1996	128 070	33 708	26.32	2 977	2.32	24 817	19.38	30 161	23.55	71.57
1997	96 390	28 548	29.62	1 065	1.10	26 131	27.11	20 032	20.78	78.61
1998	61 377	24 927	40.61	1 316	2.14	15 835	25.80	5 824	9.49	78.04
1999	133 427	35 774	26.81	6 469	4.85	28 596	21.43	38 340	28.73	81.81
2000	131 420	46 057	35.05	5 369	4.09	36 791	27.99	20 745	15.79	82.92
2001	104 120	52 574	50.49	7 255	6.97	16 192	15.55	10 302	9.89	82.90
2002	113 055	53 057	46.93	21 121	18.68	16 281	14.40	7 436	6.58	86.59

*) Kaynak: FAO, Temmuz 2004

1980 yılında dünya bakla dışsatımının (64 777 000 \$) değer olarak % 57.56'sına sahip olan Avustralya, Fransa, İngiltere ve Çin 2002 yılında dünya bakla dışsatımının değer olarak %

86.59'una sahiptirler. Çizelgede de görüldüğü gibi bu ülkelerin bakla dışsatımının, dünya bakla dışsatımına oranı 1980 yılına göre 2002 yılında yaklaşık % 56'lık bir artış göstermiş, % 37.67 (1982) ile % 87.60 (1992) arasında değişmiştir.

1980 yılında 64 177 000 \$ olan dünya bakla dışsatım değeri 2002 yılında 113 055 000 \$'a yükselmiştir.

Dünya bakla dışsatımında ortalama bakla fiyatı; 1980 yılında (184 292 ton ve 64 777 000 \$) 351 \$/ton iken, 2002 yılında (575 066 ton ve 113 055 000 \$) 197 \$/ton'a gerilemiştir.

1980 yılı bakla dışsatımında bakla fiyatı; Avustralya'da 226 \$/ton, Fransa'da 369 \$/ton, İngiltere'de 339 \$/ton, Çin'de 367 \$/tondur. 2002 yılında ise bakla dışsatımında bakla fiyatı; Avustralya'da 184 \$/ton, Fransa'da 209 \$/ton, İngiltere'de 168 \$/ton, Çin'de 324 \$/ton'dur.

5.23. Bakla Dışalım Yönünden Önemli Ülkelerin Dışalım Miktarları

FAO, Temmuz 2004 verilerine göre, 2002 yılında en yüksek bakla dışalım miktarına sahip olan ülkelerin, 1980 – 2002 yılları arası bakla dışalım miktarları Çizelge 46'da gösterilmiştir.

1980 yılında dünya bakla dışalımının (174 453 ton) miktar olarak % 27.83'üne sahip olan İtalya ve İspanya, 2002 verilerine göre ilk sırada alan ülkelere sadece 1980 yılında dışalım yapan iki ülkedir. 1980 yılında hiç bakla dışalım yapmayan ülkelere; Mısır, Fas, Endonezya ve Sudan'ın da dahil olmasıyla 2002 yılında dünya bakla dışalımının miktar olarak % 88.01'ine sahiptirler. Çizelgede de görüldüğü gibi bu ülkelerin bakla dışalımının dünya bakla dışalımına oranı 1980 yılına göre 2002 yılında yaklaşık % 216.24'lük bir artış göstermiş, % 25.87 (1981) ile % 88.01 (2002) arasında değişmiştir.

1980 yılında 172 453 ton olan dünya bakla dışalım miktarı 2002 yılında 626 139 tona yükselmiştir.

2002 yılında 287 869 ton ile dünya bakla dışalımında % 45.90 pay alan ve birinci sırada olan Mısır, 1980 – 1983 yılları arası, 1988, 1991 ve 1992 yıllarında hiç bakla alımı yapmamıştır.

1980 – 2002 yılları arasında; Fas, 1990 yılına, Endonezya 1989 yılına, Sudan 1991 yılına kadar bakla dışalımını yapmazken, bu yıllardan sonra dışalima başlamışlar ve bakla dışalımında önemli ülkeler konumuna gelmişlerdir.

İtalya ve İspanya 1980 yılından beri sürekli bakla dışalımını yapan ülkeler olup, 2002 yılında İtalya 180 140 ton ve % 28.77 payla ikinci, İspanya 51 696 ton ve % 8.26 payla üçüncü sıradadır.

Çizelge 46. 1980 – 2002 yılları arası dünya ve önemli ülkeler bakla dışalım miktarı (ton)* ve oranları (%)

Yıllar	Dünya	Mısır	%	İtalya	%	İspanya	%	Fas	%	Endenozya	%	Sudan	%	Toplam (%)
1980	172 453	0	0	47 892	27.77	105	0.06	0	0	0	0	0	0	27.83
1981	136 495	0	0	34 289	25.12	1 028	0.75	0	0	0	0	0	0	25.87
1982	122 265	0	0	46 510	38.04	168	0.14	0	0	0	0	0	0	38.18
1983	182 638	0	0	49 762	27.25	148	0.08	0	0	0	0	0	0	27.33
1984	199 033	9 372	4.71	67 464	33.90	798	0.40	0	0	0	0	0	0	39.01
1985	285 337	722	0.25	99 302	34.80	585	0.21	0	0	0	0	0	0	35.26
1986	371 622	1 995	0.54	124 149	33.41	1 206	0.32	0	0	0	0	0	0	34.27
1987	528 188	21 186	4.01	200 359	37.93	775	0.15	0	0	0	0	0	0	42.09
1988	471 487	0	0	216 850	45.99	5 165	1.10	4	0	0	0	0	0	47.19
1989	715 425	1	0	269 035	37.60	28 352	3.96	0	0	107	0.01	0	0	41.57
1990	629 390	502	0.08	288 351	45.81	120 063	19.08	18	0	68	0.01	0	0	64.98
1991	665 117	0	0	321 129	48.28	145 848	21.93	9	0	748	0.11	15 656	2.35	72.67
1992	583 687	0	0	239 331	41.00	126 995	21.76	3 812	0.65	966	0.17	3 356	0.57	64.15
1993	547 379	54 016	9.87	241 219	44.07	106 110	19.39	8 038	1.47	1 748	0.32	4 250	0.78	75.90
1994	667 385	120 983	18.13	259 842	38.93	130 439	19.54	4 158	0.62	11 045	1.65	13 149	1.97	80.84
1995	561 589	127 476	22.70	224 717	40.01	95 835	17.06	25 263	4.50	9 937	1.77	2 743	0.49	86.43
1996	396 976	87 488	22.04	164 643	41.47	65 687	16.55	4 558	1.15	4 638	1.17	0	0	82.38
1997	349 637	28 764	8.23	161 903	46.31	62 171	17.78	2 837	0.81	6 334	1.81	1 751	0.50	75.44
1998	333 059	56 000	16.81	176 677	53.05	35 558	10.68	1 972	0.59	2 047	0.61	923	0.28	82.47
1999	579 679	226 655	39.10	181 377	31.29	66 190	11.42	11 744	2.03	1 762	0.30	8 393	1.45	85.59
2000	489 069	172 446	35.26	150 719	30.82	45 468	9.30	15 737	3.22	5 295	1.08	16 202	3.31	82.99
2001	558 489	242 524	43.43	157 561	28.21	61 149	10.35	4 620	0.83	8 870	1.59	11 114	1.99	86.40
2002	626 139	287 869	45.90	180 140	28.77	51 696	8.26	14 478	2.31	9 249	1.48	8 047	1.29	88.01

*) Kaynak: FAO, Temmuz 2004

5.24. Bakla Dışalımı Yönünden Önemli Ülkelerin Dışalım Değerleri

FAO, Temmuz 2004 verilerine göre, 2002 yılında en yüksek bakla dışalım miktarına sahip olan ülkelerin, 1980 – 2002 yılları arası bakla dışalım değerleri Çizelge 47’de gösterilmiştir.

1980 yılında dünya bakla dışalımının (64 386 000 \$) değer olarak % 26.82’sine sahip olan İtalya ve İspanya’ya, Mısır, Fas, Endonezya ve Sudan’ın eklenmesiyle 2002 yılında dünya bakla dışalımının değer olarak % 80.56’sına sahiptirler. Çizelgede de görüldüğü gibi bu ülkelerin bakla dışalımının, dünya bakla dışalımına oranı 1980 yılına göre 2002 yılında yaklaşık % 200.37 lik bir artış göstermiş, % 22.83 (1982) ile % 80.56 (2002) arasında değişmiştir.

1980 yılında 64 386 000 \$ olan dünya bakla dışalım değeri 2002 yılında 156 837 000 \$’a yükselmiştir.

Değer olarak ta Mısır, % 50.70 payla bakla dışalımında ilk sırada yer almaktadır. Mısır’ı, % 19.96 ile İtalya, % 4.92 ile İspanya, % 1.76 ile Sudan, % 1.75 ile Endonezya ve % 1.47 ile Fas izlemektedir.

Çizelge 47. 1980 – 2002 yılları arası dünya ve önemli ülkeler bakla dışalım değeri (000 \$)* ve oranları (%)

Yıllar	Dünya	Mısır	%	İtalya	%	İspanya	%	Fas	%	Endonezya	%	Sudan	%	Toplam (%)
1980	64 386	0	0	17 213	26.73	56	0.09	0	0	0	0	0	0	26.82
1981	55 948	0	0	12 429	22.22	342	0.61	0	0	0	0	0	0	22.83
1982	49 154	0	0	15 286	31.10	86	0.17	0	0	0	0	0	0	31.27
1983	61 352	0	0	13 543	22.07	74	0.12	0	0	0	0	0	0	22.19
1984	61 803	4 145	6.71	16 953	27.43	288	0.47	0	0	0	0	0	0	34.61
1985	77 250	338	0.44	23 991	31.06	177	0.23	0	0	0	0	0	0	31.73
1986	110 744	1 729	1.56	30 586	27.62	299	0.27	0	0	0	0	0	0	29.45
1987	165 345	970	0.59	47 638	28.81	246	0.15	0	0	0	0	0	0	29.55
1988	139 043	0	0	56 050	40.31	1 885	1.36	2	0	0	0	0	0	41.67
1989	197 907	4	0	66 033	33.37	8 662	4.38	0	0	54	0.03	0	0	37.78
1990	173 828	179	0.10	71 647	41.22	27 406	15.77	21	0.01	65	0.04	0	0	57.14
1991	178 801	0	0	81 098	45.36	31 758	17.76	16	0.01	331	0.19	3 592	2.01	65.33
1992	164 152	0	0	59 444	36.21	28 426	17.32	1 382	0.84	308	0.19	770	0.47	55.03
1993	140 885	16 421	11.66	54 082	38.39	23 273	16.52	2 929	2.08	437	0.31	806	0.57	69.53
1994	160 372	37 253	23.25	54 677	34.09	24 285	15.14	1 157	0.72	3 312	2.07	3 289	2.05	77.32
1995	157 911	40 347	25.55	56 054	35.50	20 026	12.68	6 417	4.06	3 574	2.26	778	0.49	80.54
1996	131 028	33 983	25.94	46 236	35.29	16 084	12.28	1 315	1.00	2 018	1.54	0	0	76.05
1997	103 556	11 140	10.76	40 730	39.33	13 900	13.42	655	0.63	2 382	2.30	664	0.64	67.08
1998	84 010	16 000	19.05	35 539	42.30	6 397	7.61	344	0.41	597	0.71	381	0.45	70.98
1999	155 594	71 055	45.67	34 061	21.89	10 783	6.93	2 041	1.31	446	0.29	3 468	2.23	78.32
2000	134 098	53 975	40.25	26 944	20.09	7 269	5.42	2 647	1.97	1 399	1.04	6 442	4.80	73.57
2001	154 203	74 649	40.41	28 384	18.41	14 995	9.72	775	0.50	2 347	1.52	4 321	2.80	73.36
2002	156 837	79 523	50.70	31 309	19.96	7 716	4.92	2 309	1.47	2 745	1.75	2 761	1.76	80.56

*) Kaynak: FAO, Temmuz 2004

6. TÜRKİYE'DE YEMEKLİK TANE BAKLAGİLLER EKİM ALANI, ÜRETİMİ ve VERİMİ

Ülkemizde, DİE verilerine göre, 1928 – 2003 yılları arası yemeklik tane baklagiller ekim alanı, üretimi ve verim değerleri ayrı başlıklar altında incelenmiştir.

6.1 Türkiye'de Yemeklik Tane Baklagiller Ekim Alanı

Ülkemizde, 1928 yılından 2003 yılına kadar, yıllar itibariyle toplam ve yemeklik tane baklagiller cinslerine göre ekim alanları Çizelge 48'de özetlenmiştir.

Çizelgede görüldüğü gibi, yemeklik baklagiller ekim alanımız 1929, 1930 ve 1932 yılları dışında 1950'li yıllara kadar 200-300 bin ha arasında değişmiş, 50'li yıllardan sonra 300 bin ha'nın üzerine çıkmıştır. 1981 yılından sonra, özellikle NAD (Nadas Alanlarının Daraltılması) projesinin devreye girmesiyle yemeklik baklagiller ekim alanlarında önemli artışlar gözlenmiş, 1989-1990 yıllarında (sırasıyla 2 037 200 ve 2 010 500 ha) 2 milyon ha'nın üzerinde olmuştur.

1991 yılından itibaren, makinalı tarıma uygun, çevre koşullarına adaptasyonu yüksek, hastalık ve zararlılara dayanıklı çeşitlerin geliştirilememesi ve uygulanan yanlış tarım politikaları (özellikle fiyat politikası) sonucunda yemeklik baklagiller ekim alanlarında önemli azalmalar görülmüştür. 2003 yılında ise yemeklik baklagiller ekim alanlarımız 1 255 200 ha'a kadar düşmüştür.

Nohut ekim alanları incelendiğinde, 1928 yılında 34 400 ha ekim alanı ile toplam yemeklik baklagiller ekilişi içerisinde fasulye ve bakladan sonra 3. sırada yer alan nohut; ekim alanları, yıllara göre artarak 1990 yılında en fazla ekim alanına (890.000 ha) ulaşmıştır. 1990 yılından sonra ekim alanları giderek azalmış ve 1999 yılında 625.000 ha' kadar düşmüştür. Nohut ekim alanları, 1928 yılına göre 2003 kadar 18 kat artmış olup, 2003 yılı verilerine göre ülkemizde 630 000 ha ekim alanı ile en fazla ekim alanına sahip yemeklik baklagiller cinsidir.

1928 yılında mercimek 33700 ha ekim alanı ile toplam yemeklik baklagiller ekim alanı içerisinde % 15.8'lik bir payla 4. sırada yer almıştır. 1940 yılına kadar inişli çıkışlı seyir izleyen mercimek ekim alanları, bu yıldan sonra sürekli bir artış göstermiştir. 1982 yılından sonra nohutta olduğu gibi, NAD projesinin uygulanmaya başlanmasıyla mercimek ekim alanları artarak 1989 yılında en yüksek (997.000 ha) düzeyine ulaşmıştır. 1990 yılından itibaren sürekli bir azalış göstermiş ve 2003 yılında 442 000 ha' a kadar düşmüştür. Mercimek ekim alanları 1928 yılından bu yana yaklaşık 13 kat artmıştır.

1928 yılında 81300 ha'lık ekilişi ile yemeklik baklagiller içerisinde en fazla ekim alanına sahip olan fasulye, nohut ve mercimek ekim alanlarında görülen artış hızına ulaşamamıştır. 1987 yılında 180 000 ha'a kadar artan ekim alanı 2003 yılında 162 000 ha olarak gerçekleşmiştir. 1928 den günümüze kadar fasulye ekim alanları yaklaşık 2 kat artabilmiştir.

Çizelge 48. 1928 – 2003 yılları arası Türkiye yemeklik tane baklagiller ekim alanları (000 ha)* ve değişimleri

Yıllar	Toplam	Nohut			Mercimek			Fasulye			Bakla			Bezelye			Börülce		
		E.A.	%	Değişim	E.A.	%	Değişim	E.A.	%	Değişim	E.A.	%	Değişim	E.A.	%	Değişim	E.A.	%	Değişim
1928	213.6	34.4	16.1	100	33.7	15.8	100	81.3	38.1	100	58.1	27.2	100	0.4	0.2	100	5.7	2.7	100
1929	185.1	53.1	28.7	154	22.0	11.9	65	54.9	29.7	68	49.1	26.5	85	0.5	0.3	125	5.5	3.0	96
1930	196.0	57.2	29.2	166	35.2	18.0	104	62.8	32.0	77	30.7	15.7	53	2.6	1.3	650	7.5	3.8	132
1931	228.4	64.1	28.1	186	26.4	11.6	78	78.8	34.5	97	48.5	21.2	83	2.6	1.1	650	8.0	3.5	140
1932	191.2	44.6	23.3	130	29.2	15.3	87	59.1	30.9	73	51.7	27.0	89	1.3	0.7	325	5.3	2.8	93
1933	271.4	50.4	18.6	147	29.3	10.8	87	119.5	44.0	147	63.5	23.4	109	2.7	1.0	675	6.0	2.2	105
1934	295.2	81.7	27.7	238	41.2	14.0	122	104.5	35.4	129	57.8	19.6	99	3.7	1.3	925	6.3	2.1	111
1935	253.4	74.2	29.3	216	34.8	13.7	103	68.1	26.9	84	67.8	26.8	117	2.4	0.9	600	6.1	2.4	107
1936	254.0	70.7	27.8	206	29.9	11.8	89	67.9	26.7	84	74.1	29.2	128	4.5	1.8	1125	6.9	2.7	121
1937	236.8	70.4	29.7	205	27.8	11.7	82	66.3	28.0	82	63.8	26.9	110	2.2	0.9	550	6.3	2.7	111
1938	240.4	67.5	28.1	196	30.4	12.6	90	69.6	29.0	86	63.9	26.6	110	2.2	0.9	550	6.8	2.8	119
1939	254.6	69.3	27.2	201	32.3	12.7	96	69.8	27.4	86	74.4	29.2	128	2.1	0.8	525	6.7	2.6	118
1940	263.2	72.5	27.5	211	34.7	13.2	103	76.4	29.0	94	71.7	27.2	123	1.8	0.7	450	6.1	2.3	107
1941	274.8	85.6	31.1	249	39.4	14.3	117	83.6	30.4	103	58.1	21.1	100	1.7	0.6	425	6.4	2.3	112
1942	292.8	94.5	32.3	275	40.6	13.9	120	103.1	35.2	127	48.0	16.4	83	1.2	0.4	300	5.4	1.8	95
1943	267.2	89.4	33.5	260	34.7	13.0	103	92.9	34.8	114	44.3	16.6	76	0.8	0.3	200	5.1	1.9	89
1944	245.6	83.1	33.8	242	38.8	15.8	115	77.1	31.4	95	41.4	16.9	71	1.1	0.4	275	4.1	1.7	72
1945	222.6	73.0	32.8	212	38.6	17.3	115	73.8	33.2	91	31.5	14.2	54	0.9	0.4	225	4.8	2.2	84
1946	242.0	77.9	32.2	226	41.5	17.1	123	85.8	35.5	106	29.7	12.3	51	1.8	0.7	450	5.3	2.2	93
1947	255.9	82.2	32.1	239	41.2	16.1	122	92.0	36.0	113	33.9	13.2	58	1.1	0.4	275	5.5	2.1	96
1948	281.8	86.1	30.6	250	48.6	17.2	144	92.9	33.0	114	46.9	16.6	81	1.6	0.6	400	5.7	2.0	100
1949	262.2	76.9	29.3	224	46.3	17.7	137	87.6	33.4	108	43.8	16.7	75	1.6	0.6	400	6.0	2.3	105
1950	266.2	77.0	28.9	224	51.0	19.2	151	84.2	31.6	104	45.5	17.1	78	2.1	0.8	525	6.4	2.4	112
1951	260.2	75.2	28.9	219	52.8	20.3	157	84.6	32.5	104	39.8	15.3	69	1.3	0.5	325	6.5	2.5	114
1952	267.6	83.0	31.0	241	58.0	21.7	172	84.0	31.4	103	36.0	13.5	62	1.2	0.4	300	5.4	2.0	95
1953	285.8	77.2	27.0	224	78.5	27.5	233	85.6	30.0	105	37.7	13.2	65	1.8	0.6	450	5.0	1.7	88
1954	287.3	83.5	29.1	243	71.0	24.7	211	91.0	31.7	112	35.5	12.4	61	2.5	0.9	625	3.8	1.3	67
1955	303.9	78.0	25.7	227	86.0	28.3	255	101.0	33.2	124	34.0	11.2	59	1.3	0.4	325	3.6	1.2	63
1956	311.3	86.0	27.6	250	79.5	25.5	236	106.0	34.1	130	36.0	11.6	62	0.8	0.3	200	3.0	1.0	53
1957	326.7	84.0	25.7	244	82.0	25.1	243	121.0	37.0	149	35.8	11.0	62	1.1	0.3	275	2.8	0.9	49
1958	332.2	86.0	25.9	250	82.6	24.9	245	121.0	36.4	149	38.0	11.4	65	2.1	0.6	525	2.5	0.8	44
1959	332.3	85.0	25.6	247	81.0	24.4	240	121.0	36.4	149	40.0	12.0	69	2.3	0.7	575	3.0	0.9	53
1960	348.5	86.5	24.8	251	104.0	29.8	309	115.0	33.0	141	39.0	11.2	67	2.0	0.6	500	2.0	0.6	35
1961	349.3	89.0	25.5	259	101.0	28.9	300	114.0	32.6	140	41.0	11.7	71	2.6	0.7	650	1.7	0.5	30
1962	351.0	88.0	25.1	256	104.6	29.8	310	112.8	32.1	139	40.0	11.4	69	2.9	0.8	725	2.7	0.8	47
1963	336.6	82.0	24.4	238	103.3	30.7	307	105.0	31.2	129	41.0	12.2	71	2.7	0.8	675	2.6	0.8	46
1964	344.6	85.0	24.7	247	105.0	30.5	312	110.0	31.9	135	38.0	11.0	65	4.0	1.2	1 000	2.6	0.8	46
1965	337.4	85.0	25.2	247	100.0	29.6	297	110.0	32.6	135	35.0	10.4	60	5.0	1.5	1 250	2.4	0.7	42

Kaynak. DIE

Çizelge 48. 1928 – 2003 yılları arası Türkiye yemeklik baklagiller ekim alanları (000 ha)* ve değişimleri (devam)

Yıllar	Toplam	Nohut			Mercimek			Fasulye			Bakla			Bezelye			Börülce		
		E.A.	%	Değişim	E.A.	%	Değişim	E.A.	%	Değişim	E.A.	%	Değişim	E.A.	%	Değişim	E.A.	%	Değişim
1966	335.5	83.0	24.7	241	100.0	29.8	297	110.0	32.8	135	35.0	10.4	60	4.5	1.3	1 125	3.0	0.9	53
1967	333.6	85.0	25.5	247	100.0	30.0	297	106.0	31.8	130	35.0	10.5	60	4.9	1.5	1 225	2.7	0.8	47
1968	334.5	90.0	26.9	262	99.0	29.6	294	107.0	32.0	132	33.0	9.9	57	3.2	1.0	800	2.3	0.7	40
1969	344.2	90.0	26.1	262	103.0	29.9	306	110.0	32.0	135	35.0	10.2	60	3.8	1.1	950	2.4	0.7	42
1970	342.2	100.0	29.2	291	108.0	31.6	320	99.0	28.9	122	29.0	8.5	50	3.7	1.1	925	2.5	0.7	44
1971	353.3	110.0	31.1	320	105.0	29.7	312	102.0	28.9	125	31.0	8.8	53	3.0	0.8	750	2.3	0.7	40
1972	425.0	178.0	41.9	517	103.0	24.2	306	106.0	24.9	130	33.0	7.8	57	2.8	0.7	700	2.2	0.5	39
1973	440.4	186.0	42.2	541	118.3	26.9	351	100.0	22.7	123	31.0	7.0	53	3.0	0.7	750	2.1	0.5	37
1974	431.0	175.0	40.6	509	117.0	27.1	347	100.0	23.2	123	34.0	7.9	59	3.0	0.7	750	2.0	0.5	35
1975	394.3	140.0	35.5	407	124.5	31.6	369	94.0	23.8	116	31.0	7.9	53	2.8	0.7	700	2.0	0.5	35
1976	460.9	138.0	29.9	401	186.0	40.4	552	102.0	22.1	125	30.0	6.5	52	2.9	0.6	725	2.0	0.4	35
1977	517.9	138.0	26.6	401	240.0	46.3	712	104.0	20.1	128	30.0	5.8	52	3.9	0.8	975	2.0	0.4	35
1978	482.3	168.0	34.8	488	177.3	36.8	526	100.0	20.7	123	31.0	6.4	53	4.0	0.8	1 000	2.0	0.4	35
1979	522.1	200.0	38.3	581	175.0	33.5	519	110.0	21.1	135	31.0	5.9	53	4.0	0.8	1 000	2.1	0.4	37
1980	580.0	240.0	41.4	698	191.0	32.9	567	114.0	19.7	140	30.0	5.2	52	3.0	0.5	750	2.0	0.3	35
1981	595.1	200.0	33.6	581	255.0	42.8	757	105.0	17.6	129	30.0	5.0	52	3.5	0.6	875	1.6	0.3	28
1982	1013.7	245.0	24.2	712	622.8	61.4	1 848	106.0	10.5	130	35.5	3.5	61	2.7	0.3	675	1.7	0.2	30
1983	1152.1	334.5	29.0	972	650.0	56.4	1 929	120.0	10.4	148	42.5	3.7	73	2.2	0.2	550	2.9	0.3	51
1984	1123.9	345.0	30.7	1 003	620.0	55.2	1 840	112.0	10.0	138	42.0	3.7	72	1.8	0.2	450	3.1	0.3	54
1985	1193.8	399.0	33.4	1 160	597.0	50.0	1 772	150.0	12.6	185	42.0	3.5	72	1.7	0.1	425	4.1	0.3	72
1986	1485.7	534.0	35.9	1 552	750.0	50.5	2 226	153.0	10.3	188	42.5	2.9	73	2.4	0.2	600	3.8	0.3	67
1987	1811.4	665.0	36.7	1 933	916.0	50.6	2 718	180.0	9.9	221	44.0	2.4	76	2.4	0.1	600	4.0	0.2	70
1988	1984.5	778.0	39.2	2 262	983.0	49.5	2 917	176.0	8.9	216	42.0	2.1	72	2.0	0.1	500	3.5	0.2	61
1989	2037.2	818.0	40.2	2 378	997.0	48.9	2 958	178.0	8.7	219	40.0	2.0	69	1.9	0.1	475	2.3	0.1	40
1990	2010.5	890.0	44.3	2 587	906.0	45.1	2 688	171.0	8.5	210	40.0	2.0	69	1.9	0.1	475	1.6	0.1	28
1991	1887.8	878.0	46.5	2 552	790.0	41.8	2 344	178.0	9.4	219	38.0	2.0	65	1.7	0.1	425	2.1	0.1	37
1992	1809.3	856.0	47.3	2 488	745.0	41.2	2 211	168.0	9.3	207	36.5	2.0	63	1.6	0.1	400	2.2	0.1	39
1993	1733.0	820.0	47.3	2 384	713.0	41.1	2 116	162.0	9.3	199	34.4	2.0	59	1.6	0.1	400	2.0	0.1	35
1994	1601.7	760.0	47.4	2 209	646.0	40.3	1 917	163.0	10.2	200	28.9	1.8	50	1.5	0.1	375	2.3	0.1	40
1995	1585.2	745.0	47.0	2 166	640.0	40.4	1 899	170.0	10.7	209	26.0	1.6	45	1.6	0.1	400	2.6	0.2	46
1996	1601.6	780.0	48.7	2 267	620.0	38.7	1 840	172.5	10.8	212	24.5	1.5	42	1.7	0.1	425	2.9	0.2	51
1997	1484.5	721.0	48.6	2 096	560.0	37.7	1 662	175.0	11.8	215	24.3	1.6	42	1.7	0.1	425	2.5	0.2	44
1998	1412.1	665.0	47.1	1 933	549.0	38.9	1 629	172.0	12.2	212	22.0	1.6	38	1.5	0.1	375	2.6	0.2	46
1999	1340.9	625.0	46.6	1 816	517.0	38.6	1 534	174.0	13.0	214	21.0	1.6	36	1.3	0.1	325	2.6	0.2	46
2000	1308.3	636.0	48.6	1 849	472.0	36.1	1 401	176.0	13.5	216	20.0	1.5	34	1.3	0.1	325	3.0	0.2	53
2001	1313.2	645.0	49.1	1 875	470.0	35.8	1 395	175.0	13.3	215	19.0	1.4	33	1.3	0.1	325	2.9	0.2	51
2002	1354.3	660.0	48.7	1 919	492.0	36.3	1 460	180.0	13.3	221	18.0	1.3	31	1.3	0.1	325	3.0	0.2	53
2003	1255.2	630.0	50.2	1 813	442.0	35.2	1 312	162.0	12.9	199	17.0	1.4	29	1.2	0.1	300	3.0	0.2	53

Kaynak: DIE

Toplam yemeklik baklagiller ekim alanı içerisinde 1928 yılında fasulyeden sonra 2. sırada yer almış olan baklanın; ekim alanları 1939 yılında 74.000 ha'a çıkmış ancak sonraki yıllarda önemli azalışlar göstererek, 2003 yılında 17 000 ha'a kadar gerilemiştir.

Ülkemizde, bezelye ve börülce, toplam yemeklik baklagiller içerisinde ekim alanlarının aldığı pay yönünden oldukça düşük değerler göstermektedir. Her iki cinste de ekim alanları yönünden yıllara göre inişli çıkışlı bir seyir izlenmektedir. 2003 yılı verilerine göre bezelye 1 200 ha, börülce ise 3 000 ha'lık ekim alanına sahiptir.

6.2. Türkiye'de Yemeklik Tane Baklagiller Üretimi

Ülkemizde, 1928 yılından 2003 yılına kadar, yıllar itibariyle toplam ve yemeklik tane baklagiller cinslerine göre üretimleri Çizelge 49'da verilmiştir.

1928 yılında 116.200 ton olan yemeklik baklagiller üretimimiz, 1950 li yıllarda mekanizasyonun ülkemize girmesiyle ve 1980 li yıllarda NAD projesinin devreye sokulmasıyla, özellikle nohut ve mercimek ekim alanlarının artmasına paralel olarak 1988 yılında 2.000.000 tonun üzerine çıkmıştır. 1991 yılından sonra ekim alanlarında görülen azalmaya bağlı olarak üretim miktarı da düşmüş ve 2003 yılında 1 428 900 ton olarak gerçekleşmiştir.

1928 de 18200 ton olan nohut üretimi; 1990 yılında 860000 tona kadar çıkmış olup, sonraki yıllarda daha çok ekim alanlarındaki azalışlara bağlı olarak düşmüş ve 2003 yılında 600 000 ton olarak gerçekleşmiştir. 1928 yılından günümüze kadar nohut üretimi, hem ekim alanları hem de verim artışlarına bağlı olarak yaklaşık 33 kat artmıştır.

Mercimek üretimi de nohutta olduğu gibi, yıllara göre artışlar göstermiş ve 1928 yılında 8.900 ton olan üretim, 1988 yılında 1 milyon tonun üzerine çıkmıştır. Bu yıldan sonra mercimek üretimi ekim alanları ve verimdeki düşümlere bağlı olarak azalmış, 2000 yılında 353 000 tona kadar gerilemiş, 2003 yılında 540 000 ton olarak gerçekleşmiştir. Mercimek üretimindeki artışlar ekim alanlarının ve daha çok birim alan verimlerinin artmasıyla gerçekleşmiş olup, cumhuriyetin ilk yıllarından bu yana yaklaşık 61 kat üretim artışı olmuştur.

Cumhuriyetin ilk yıllarında en fazla ekilip üretilen yemeklik baklagil cinsi olan fasulye, günümüzde 250 000 tonluk üretimle nohut ve mercimekten sonra 3. sırada yer almaktadır. Geçmişten günümüze kadar fasulye üretimi, ekim alanlarındaki ve verimdeki artışlara paralel olarak yaklaşık 4.5 kat artmıştır. Ekim alanları yönünden 1928 den bu yana önemli azalışlar olmasına karşın, bakla üretimi birim alan verimlerinin artmasıyla az da olsa artış göstermiştir.

Bezelye üretimi daha çok ekim alanlarının artışına bağlı olarak 1928 yılına göre yaklaşık 3.5 kat artmış ve 2003 yılında 3 500 tonluk bezelye üretimi gerçekleşmiştir. Börülce üretiminde ise birim alan verimleri artmakla birlikte, ekim alanlarındaki azalmalar nedeniyle düşüşler gözlenmiştir. Ülkemizde üretilen bezelye ve börülce miktarı, toplam yemeklik baklagiller üretimi içerisinde oransal olarak en düşük paya sahiptirler.

Çizelge 49. 1928 – 2003 yılları arası Türkiye yemeklik baklagiller üretimi (000 ton)* ve değişimleri

Yıllar	Toplam	Nohut			Mercimek			Fasulye			Bakla			Bezelye			Börülce		
		Üretim	%	Değişim	Üretim	%	Değişim	Üretim	%	Değişim	Üretim	%	Değişim	Üretim	%	Değişim	Üretim	%	Değişim
1928	116.2	18.2	15.7	100	8.9	7.7	100	55.6	47.8	100	28.7	24.7	100	1.0	0.9	100	3.8	3.3	100
1929	188.9	52.0	27.5	286	14.5	7.7	163	82.3	43.6	148	32.8	17.4	114	0.6	0.3	60	6.7	3.5	176
1930	186.4	48.1	25.8	264	20.3	10.9	228	66.8	35.8	120	33.0	17.7	115	12.0	6.4	1 200	6.2	3.3	163
1931	243.3	60.2	24.7	331	43.2	17.8	485	86.5	35.6	156	45.5	18.7	159	0.9	0.4	90	7.0	2.9	184
1932	155.5	41.4	26.6	227	14.3	9.2	161	44.7	28.7	80	48.5	31.2	169	2.8	1.8	280	3.8	2.4	100
1933	166.9	38.7	23.2	213	18.6	11.1	209	41.6	24.9	75	62.9	37.7	219	1.2	0.7	120	3.9	2.3	103
1934	230.6	50.0	21.7	275	20.0	8.7	225	93.6	40.6	168	59.2	25.7	206	2.9	1.3	290	4.9	2.1	129
1935	220.8	40.8	18.5	224	18.7	8.5	210	51.4	23.3	92	105.5	47.8	368	1.5	0.7	150	2.9	1.3	76
1936	173.3	46.2	26.7	254	20.0	11.5	225	52.5	30.3	94	48.8	28.2	170	2.1	1.2	210	3.7	2.1	97
1937	214.0	59.0	27.6	324	23.8	11.1	267	57.4	26.8	103	66.7	31.2	232	1.3	0.6	130	5.8	2.7	153
1938	213.7	54.9	25.7	302	24.9	11.7	280	62.7	29.3	113	65.1	30.5	227	1.3	0.6	130	4.8	2.2	126
1939	234.9	69.9	29.8	384	26.1	11.1	293	61.1	26.0	110	71.4	30.4	249	1.7	0.7	170	4.7	2.0	124
1940	234.9	77.0	32.8	423	33.4	14.2	375	72.2	30.7	130	45.7	19.5	159	1.5	0.6	150	5.1	2.2	134
1941	211.3	64.6	30.6	355	28.8	13.6	324	70.0	33.1	126	41.8	19.8	146	1.5	0.7	150	4.6	2.2	121
1942	281.7	90.7	32.2	498	35.2	12.5	396	106.4	37.8	191	44.1	15.7	154	0.8	0.3	80	4.5	1.6	118
1943	274.0	89.6	32.7	492	32.3	11.8	363	105.4	38.5	190	42.1	15.4	147	0.5	0.2	50	4.1	1.5	108
1944	181.2	64.3	35.5	353	27.7	15.3	311	59.5	32.8	107	26.5	14.6	92	0.8	0.4	80	2.4	1.3	63
1945	121.6	43.8	36.0	241	21.3	17.5	239	40.6	33.4	73	12.8	10.5	45	0.4	0.3	40	2.7	2.2	71
1946	185.2	67.7	36.6	372	28.2	15.2	317	63.9	34.5	115	21.6	11.7	75	0.8	0.4	80	3.0	1.6	79
1947	193.4	68.2	35.3	375	27.8	14.4	312	70.0	36.2	126	23.4	12.1	82	0.7	0.4	70	3.3	1.7	87
1948	259.9	86.3	33.2	474	40.2	15.5	452	86.1	33.1	155	41.8	16.1	146	0.9	0.3	90	4.6	1.8	121
1949	217.2	61.4	28.3	337	34.8	16.0	391	79.0	36.4	142	35.0	16.1	122	0.8	0.4	80	6.2	2.9	163
1950	260.1	85.5	32.9	470	42.8	16.5	481	87.0	33.4	156	38.0	14.6	132	1.1	0.4	110	5.7	2.2	150
1951	268.0	78.0	29.1	429	55.0	20.5	618	90.0	33.6	162	38.0	14.2	132	1.0	0.4	100	6.0	2.2	158
1952	311.1	95.0	30.5	522	77.0	24.8	865	98.0	31.5	176	36.0	11.6	125	0.8	0.3	80	4.3	1.4	113
1953	311.3	83.3	26.8	458	75.7	24.3	851	107.7	34.6	194	40.0	12.8	139	0.8	0.3	80	3.8	1.2	100
1954	281.9	75.0	26.6	412	64.0	22.7	719	101.0	35.8	182	37.0	13.1	129	1.3	0.5	130	3.6	1.3	95
1955	306.4	76.0	24.8	418	77.0	25.1	865	111.0	36.2	200	38.0	12.4	132	0.9	0.3	90	3.5	1.1	92
1956	307.1	89.0	29.0	489	52.5	17.1	590	122.0	39.7	219	40.0	13.0	139	0.6	0.2	60	3.0	1.0	79
1957	330.9	90.0	27.2	495	73.0	22.1	820	122.0	36.9	219	41.6	12.6	145	1.3	0.4	130	3.0	0.9	79
1958	369.8	86.5	23.4	475	70.0	18.9	787	160.0	43.3	288	49.0	13.3	171	2.2	0.6	220	2.1	0.6	55
1959	391.2	95.0	24.3	522	74.0	18.9	831	166.0	42.4	299	51.0	13.0	178	2.5	0.6	250	2.7	0.7	71
1960	400.4	97.0	24.2	533	98.0	24.5	1 101	150.0	37.5	270	51.0	12.7	178	2.4	0.6	240	2.0	0.5	53
1961	362.9	90.0	24.8	495	84.0	23.1	944	134.0	36.9	241	50.0	13.8	174	2.9	0.8	290	2.0	0.6	53
1962	369.6	87.4	23.6	480	101.0	27.3	1 135	122.8	33.2	221	53.0	14.3	185	3.3	0.9	330	2.1	0.6	55
1963	381.0	87.0	22.8	478	103.0	27.0	1 157	133.0	34.9	239	53.0	13.9	185	2.5	0.7	250	2.5	0.7	66
1964	370.4	90.0	24.3	495	90.0	24.3	1 011	140.0	37.8	252	44.0	11.9	153	4.0	1.1	400	2.4	0.6	63

Kaynak. DIE

Çizelge 49. 1928 – 2003 yılları arası Türkiye yemeklik baklagiller üretimi (000 ton)* ve değişimleri (devam)

Yıllar	Toplam	Nohut			Mercimek			Fasulye			Bakla			Bezelye			Börülce		
		Üretim	%	Değişim	Üretim	%	Değişim	Üretim	%	Değişim	Üretim	%	Değişim	Üretim	%	Değişim	Üretim	%	Değişim
1965	372.0	89.0	23.9	489	90.0	24.2	1 011	140.0	37.6	252	45.0	12.1	157	6.0	1.6	600	2.0	0.5	53
1966	375.0	89.0	23.7	489	100.0	26.7	1 124	135.0	36.0	243	43.0	11.5	150	5.0	1.3	500	3.0	0.8	79
1967	393.5	97.0	24.7	533	106.0	26.9	1 191	139.0	35.3	250	43.0	10.9	150	6.0	1.5	600	2.5	0.6	66
1968	381.7	102.0	26.7	560	96.0	25.2	1 079	135.0	35.4	243	43.0	11.3	150	3.7	1.0	370	2.0	0.5	53
1969	407.2	111.0	27.3	610	107.0	26.3	1 202	138.0	33.9	248	45.0	11.1	157	4.2	1.0	420	2.0	0.5	53
1970	384.3	109.0	28.4	599	92.0	23.9	1 034	138.0	35.9	248	39.0	10.1	136	4.0	1.0	400	2.3	0.6	61
1971	435.3	133.0	30.6	731	101.0	23.2	1 135	153.0	35.1	275	42.0	9.6	146	4.2	1.0	420	2.1	0.5	54
1972	500.2	183.0	36.6	1 005	105.0	21.0	1 180	159.0	31.8	286	47.0	9.4	164	4.1	0.8	410	2.1	0.4	55
1973	452.3	185.0	40.9	1 016	67.0	14.8	753	148.0	32.7	266	46.0	10.2	160	4.4	1.0	440	1.9	0.4	50
1974	519.3	195.0	37.6	1 071	120.0	23.1	1 348	145.0	27.9	261	54.0	10.4	188	3.5	0.7	350	1.8	0.3	47
1975	518.0	172.0	33.2	945	135.0	26.1	1 517	155.0	29.9	279	50.0	9.7	174	3.5	0.7	350	2.5	0.5	66
1976	592.4	170.0	28.7	934	210.0	35.4	2 360	159.0	26.8	286	47.5	8.0	166	4.0	0.7	400	1.9	0.3	49
1977	658.2	180.0	27.3	989	260.0	39.5	2 921	160.0	24.3	288	50.0	7.6	174	6.0	0.9	600	2.2	0.3	58
1978	603.7	205.0	34.0	1 126	180.0	29.8	2 022	156.0	25.8	281	53.5	8.9	186	7.0	1.2	700	2.2	0.4	58
1979	634.8	225.0	35.4	1 236	183.0	28.8	2 056	165.0	26.0	297	52.0	8.2	181	7.5	1.2	750	2.3	0.4	61
1980	696.2	275.0	39.5	1 511	195.0	28.0	2 191	165.0	23.7	297	52.0	7.5	181	7.0	1.0	700	2.2	0.3	58
1981	739.5	235.0	31.8	1 291	280.0	37.9	3 146	160.0	21.6	288	55.0	7.4	192	7.9	1.1	790	1.6	0.2	42
1982	1067.0	280.0	26.2	1 538	550.0	51.5	6 180	165.0	15.5	297	65.0	6.1	226	5.0	0.5	500	2.0	0.2	51
1983	1198.9	290.0	24.2	1 593	650.0	54.2	7 303	175.0	14.6	315	77.0	6.4	268	4.0	0.3	400	2.9	0.2	76
1984	1151.8	335.0	29.1	1 841	570.0	49.5	6 404	164.0	14.2	295	76.0	6.6	265	3.7	0.3	370	3.1	0.3	82
1985	1268.5	400.0	31.5	2 198	618.0	48.7	6 944	170.0	13.4	306	73.0	5.8	254	3.5	0.3	350	4.0	0.3	105
1986	1739.0	630.0	36.2	3 462	850.0	48.9	9 551	170.0	9.8	306	80.0	4.6	279	5.0	0.3	500	4.0	0.2	105
1987	1949.0	725.0	37.2	3 984	925.0	47.5	10 393	210.0	10.8	378	80.0	4.1	279	5.0	0.3	500	4.0	0.2	105
1988	2115.0	777.5	36.8	4 272	1 040.0	49.2	11 685	211.0	10.0	379	78.0	3.7	272	4.5	0.2	450	4.0	0.2	105
1989	1477.6	683.0	46.2	3 753	520.0	35.2	5 843	193.0	13.1	347	75.0	5.1	261	4.7	0.3	470	1.9	0.1	50
1990	1997.1	860.0	43.1	4 725	846.0	42.4	9 506	210.0	10.5	378	75.0	3.8	261	4.5	0.2	450	1.6	0.1	43
1991	1785.6	855.0	47.9	4 698	640.0	35.8	7 191	214.0	12.0	385	70.0	3.9	244	4.4	0.2	440	2.2	0.1	58
1992	1644.1	770.0	46.8	4 231	600.0	36.5	6 742	200.0	12.2	360	68.0	4.1	237	4.0	0.2	400	2.1	0.1	55
1993	1746.0	740.0	42.4	4 066	735.0	42.1	8 258	200.0	11.5	360	65.0	3.7	226	4.0	0.2	400	2.0	0.1	53
1994	1498.0	650.0	43.4	3 571	610.0	40.7	6 854	180.0	12.0	324	52.0	3.5	181	4.0	0.3	400	2.0	0.1	53
1995	1675.4	730.0	43.6	4 011	665.0	39.7	7 472	225.0	13.4	405	49.0	2.9	171	3.9	0.2	390	2.5	0.1	66
1996	1660.0	732.0	44.1	4 022	645.0	38.9	7 247	230.0	13.9	414	46.3	2.8	161	4.0	0.2	400	2.7	0.2	71
1997	1522.4	720.0	47.3	3 956	515.0	33.8	5 787	235.0	15.4	423	46.0	3.0	160	3.9	0.3	390	2.5	0.2	66
1998	1449.3	625.0	43.1	3 434	540.0	37.3	6 067	236.0	16.3	424	42.5	2.9	148	3.1	0.2	310	2.7	0.2	71
1999	1221.3	560.0	45.9	3 077	380.0	31.1	3 382	237.0	19.4	426	39.0	3.2	136	3.0	0.2	300	2.3	0.2	61
2000	1173.7	548.0	46.7	3 011	353.0	30.1	3 966	230.0	19.6	414	37.0	3.2	129	3.1	0.3	310	2.6	0.2	68
2001	1319.7	535.0	40.5	2 940	520.0	39.4	5 843	225.0	17.0	405	35.0	2.7	122	2.7	0.2	270	2.0	0.2	53
2002	1503.2	650.0	43.2	3 571	565.0	37.6	6 348	250.0	16.6	450	32.0	2.1	115	4.0	0.3	400	2.2	0.1	58
2003	1428.9	600.0	42.0	3 297	540.0	37.8	6 067	250.0	17.5	450	33.0	2.3	115	3.5	0.2	350	2.4	0.2	63

Kaynak: DIE

6.3. Türkiye’de Yemelik Tane Baklagiller Verimi

Ülkemizde 1928 yılından bu yana yemelik baklagiller cinslerinde, makinalı tarıma geçiş, yeni çeşitlerin ve yetiştirme tekniklerinin geliştirilmesi ile birim alan verimleri artmış ancak istenilen düzeylere ulaşamamıştır. Bazı yıllarda iniş çıkışlar olmakla birlikte, yaklaşık nohutta 1.8, mercimekte 4.6, fasulyede 2.3, baklada 4, börülcede 0.2 kat verim artışları olmuştur. Bezelyede ise (1930 yılı dışında) verim azalışları gözlenmiştir .

Çizelge 50. 1928 – 2003 yılları arası Türkiye yemelik tane baklagiller verimi (kg/ha)* ve değişimleri

Yıllar	Nohut		Mercimek		Fasulye		Bakla		Bezelye		Börülce	
	Verim	Değişim	Verim	Değişim	Verim	Değişim	Verim	Değişim	Verim	Değişim	Verim	Değişim
1928	529	100	264	100	684	100	494	100	2 500	100	667	100
1929	980	185	659	250	1 500	219	668	135	1 200	48	1 218	183
1930	840	159	577	219	1 064	156	1 075	218	4 615	185	827	124
1931	939	178	1 636	620	1 098	161	938	190	346	14	875	131
1932	928	175	490	186	756	111	938	190	2 153	86	717	107
1933	768	145	635	241	348	51	990	200	444	18	650	97
1934	612	116	485	184	895	131	1 024	207	783	31	778	117
1935	550	104	537	203	755	110	1 555	315	620	25	467	70
1936	653	123	670	254	774	113	658	133	469	19	531	80
1937	838	158	857	325	866	127	1 045	212	587	23	923	138
1938	812	154	819	310	900	132	1 018	206	609	24	701	105
1939	1 011	191	809	306	875	128	959	194	819	33	712	107
1940	1 062	201	964	365	945	138	638	129	834	33	838	126
1941	755	143	730	277	837	122	719	146	863	35	720	108
1942	960	182	867	328	1 033	151	919	186	677	27	836	125
1943	1 103	209	931	353	1 133	166	950	192	648	26	804	121
1944	774	146	714	270	771	113	640	130	728	29	586	88
1945	600	113	551	209	551	81	405	82	408	16	563	84
1946	869	164	681	258	745	109	728	147	460	18	571	86
1947	830	157	675	256	761	111	689	139	594	24	607	91
1948	1 002	189	827	313	927	136	890	180	590	24	811	122
1949	798	151	752	285	901	132	798	162	490	20	1 046	157
1950	1 110	210	838	317	1 033	151	835	169	520	21	883	132
1951	1 037	196	1 042	395	1 064	156	954	193	769	31	923	138
1952	1 145	216	1 328	503	1 167	171	1 000	202	633	25	796	119
1953	1 079	204	964	365	1 258	184	1 061	215	452	18	760	114
1954	898	170	901	341	1 110	162	1 042	211	510	20	947	142
1955	974	184	895	339	1 099	161	1 118	226	720	29	972	146
1956	1 034	196	660	250	1 150	168	1 111	225	833	33	1 000	150
1957	1 071	203	890	337	1 008	147	1 162	235	1 181	47	1 071	161
1958	1 005	190	847	321	1 322	193	1 289	261	1 047	42	840	126
1959	1 117	211	914	346	1 371	200	1 275	258	1 086	43	900	135
1960	1 121	212	942	357	1 304	191	1 308	265	1 200	48	1 000	150
1961	1 011	191	831	315	1 175	172	1 219	247	1 137	45	1 183	177
1962	993	188	966	366	1 089	159	1 325	268	1 138	46	778	117
1963	1 060	200	997	378	1 266	185	1 292	262	943	38	961	144
1964	1 058	200	857	325	1 272	186	1 157	234	1 000	40	923	138

Çizelge 50. 1928 – 2003 yılları arası Türkiye yemeklik tane baklagiller verimi (kg/ha)* ve değişimleri (devam)

Yıllar	Nohut		Mercimek		Fasulye		Bakla		Bezelye		Börülce	
	Verim	Değişim	Verim	Değişim	Verim	Değişim	Verim	Değişim	Verim	Değişim	Verim	Değişim
1965	1 047	198	900	341	1 273	186	1 286	260	1 200	48	833	125
1966	1 072	203	1 000	379	1 227	179	1 229	249	1 111	44	1 000	150
1967	1 141	216	1 060	402	1 311	192	1 229	249	1 224	49	935	140
1968	1 133	214	970	367	1 262	185	1 303	264	1 156	46	870	130
1969	1 234	233	1 039	394	1 255	183	1 286	260	1 105	44	833	125
1970	1 090	206	852	323	1 394	204	1 345	272	1 081	43	920	138
1971	1 209	229	962	364	1 500	219	1 355	274	1 400	56	911	137
1972	1 028	194	1 019	386	1 500	219	1 424	288	1 486	59	977	146
1973	995	188	566	214	1 480	216	1 484	300	1 467	59	905	136
1974	1 114	211	1 026	389	1 450	212	1 588	321	1 167	47	900	135
1975	1 229	232	1 083	410	1 649	241	1 613	327	1 273	51	1 250	187
1976	1 241	235	1 129	428	1 559	228	1 638	332	1 378	55	949	142
1977	1 304	247	1 083	410	1 538	225	1 666	337	1 558	62	1 100	165
1978	1 220	231	1 015	384	1 560	228	1 726	349	1 750	70	1 100	165
1979	1 125	213	1 046	396	1 500	219	1 677	339	1 875	75	1 095	164
1980	1 146	217	1 021	387	1 447	212	1 733	351	2 333	93	1 100	165
1981	1 175	222	1 098	416	1 524	223	1 833	371	2 257	90	1 032	155
1982	1 143	216	883	334	1 557	228	1 831	371	1 852	74	1 147	172
1983	867	164	1 000	379	1 458	213	1 812	367	1 818	73	1 000	150
1984	971	184	919	348	1 464	214	1 810	366	2 056	82	987	148
1985	1 003	190	1 035	392	1 133	166	1 738	352	2 059	82	976	146
1986	1 180	223	1 133	429	1 111	162	1 882	381	2 049	82	1 040	156
1987	1 090	206	1 010	383	1 167	171	1 818	368	2 083	83	1 000	150
1988	999	189	1 058	401	1 199	175	1 857	376	2 250	90	1 143	171
1989	835	158	522	198	1 084	158	1 875	380	2 474	99	833	125
1990	966	183	934	354	1 228	180	1 875	380	2 432	97	1 000	150
1991	974	184	810	307	1 202	176	1 842	373	2 588	104	1 073	161
1992	900	170	805	305	1 190	174	1 863	377	2 500	100	955	143
1993	902	171	1 031	391	1 235	181	1 890	383	2 500	100	1 026	154
1994	855	162	944	358	1 104	161	1 802	365	2 667	107	880	132
1995	980	185	1 039	394	1 324	194	1 885	382	2 438	98	962	144
1996	938	177	1 040	394	1 333	195	1 890	383	2 424	97	947	142
1997	999	189	920	348	1 343	196	1 893	383	2 335	93	1 020	153
1998	940	178	962	364	1 372	201	1 932	391	2 138	86	1 019	153
1999	896	169	770	292	1 362	199	1 857	376	2 308	92	902	135
2000	862	163	748	283	1 307	191	1 850	374	2 331	93	867	130
2001	829	157	1 106	419	1 286	188	1 842	373	2 160	86	690	103
2002	985	186	1 148	435	1 389	203	1 833	371	2 759	110	746	112
2003	952	180	1 222	463	1 543	226	1 941	393	3 043	122	800	120

Kaynak: DİE

7. YEMEKLİK TANE BAKLAGİLLER GRUBUNA GİREN CİNSLERİN TÜRKİYE'DE EKİM ALANLARI, ÜRETİMLERİ ve VERİMLERİ

Yemeklik tane baklagiller grubuna giren, fasulye, nohut, mercimek, bakla, bezelye ve börülcenin Türkiye'de ekim alanları, üretimleri ve verimleri ayrı başlıklar altında açıklanmıştır.

7.1. FASULYE

1928 – 2003 yılları arası, fasulye ekim alanı, üretimi ve verim değerleri; 1928 – 1979 yılları arası ve 1980 – 2003 yılları arası olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir.

7.1.1. 1928 - 1979 Yılları Arası Türkiye'de Fasulye Ekim Alanı, Üretim ve Verimi

1928 - 1979 yılları arasında Türkiye'de fasulye ekim alanı, üretim ve verim değerleri Çizelge 51'de verilmiştir.

1928 yılında yemeklik baklagiller içerisinde 81 300 ha ekim alanı ile ilk sırada yer alan fasulye ekim alanları, 1928 – 1979 yılları arasında 54 900 ha (1929) ile 121 000 ha (1957, 1958, 1959) arasında değişmiş, 1979 yılında fasulye ekim alanı 110 000 ha olarak gerçekleşmiştir. 1928 yılı ekim alanı 100 olarak kabul edildiğinde, 1979 yılı ekim alanı 135 olmuştur. Diğer bir ifade ile 1928 yılına göre fasulye ekim alanımız 1.35 kat artmıştır.

1928 – 1979 yılları arasında fasulye üretimimiz 40 600 ton (1945) 166 000 ton (1959) arasında değişim göstermiş, 1979 yılında 165 000 ton olarak gerçekleşmiştir. 1928 yılına göre 1979 yılı fasulye üretimimiz 2.97 kat artmıştır. Görüldüğü gibi fasulye üretimimizdeki artış, ekim alanı artışımızdan daha yüksek olmuştur. Bunun nedeni ise fasulye verimimizin 1928 yılına göre 1979 yılında 2.19 kat artış göstermesidir.

Çizelge 51. 1928-1979 yılları arası Türkiye’de fasulye ekim alanı, üretim ve verim değerleri ile değişimi

Yıllar	Ekim Alanı (ha)	Değişim	Üretim (ton)	Değişim	Verim (kg/ha)	Değişim
1928	81 300	100	55 600	100	684	100
1929	54 900	68	82 300	148	1 500	219
1930	62 800	77	66 800	120	1 064	156
1931	78 800	97	86 500	156	1 098	161
1932	59 100	73	44 700	80	756	111
1933	119 500	147	41 600	75	348	51
1934	104 500	129	93 600	168	895	131
1935	68 100	84	51 400	92	755	110
1936	67 900	84	52 500	94	774	113
1937	66 300	82	57 400	103	866	127
1938	69 600	86	62 700	113	900	132
1939	69 800	86	61 100	110	875	128
1940	76 400	94	72 200	130	945	138
1941	83 600	103	70 000	126	837	122
1942	103 100	127	106 400	191	1 033	151
1943	92 900	114	105 400	190	1 133	166
1944	77 100	95	59 500	107	771	113
1945	73 800	91	40 600	73	551	81
1946	85 800	106	63 900	115	745	109
1947	92 000	113	70 000	126	761	111
1948	92 900	114	86 100	155	927	136
1949	87 600	108	79 000	142	901	132
1950	84 200	104	87 000	156	1 033	151
1951	84 600	104	90 000	162	1 064	156
1952	84 000	103	98 000	176	1 167	171
1953	85 600	105	107 700	194	1 258	184
1954	91 000	112	101 000	182	1 110	162
1955	101 000	124	111 000	200	1 099	161
1956	106 000	130	122 000	219	1 150	168
1957	121 000	149	122 000	219	1 008	147
1958	121 000	149	160 000	288	1 322	193
1959	121 000	149	166 000	299	1 371	200
1960	115 000	141	150 000	270	1 304	191
1961	114 000	140	134 000	241	1 175	172
1962	112 800	139	122 800	221	1 089	159
1963	105 000	129	133 000	239	1 266	185
1964	110 000	135	140 000	252	1 272	186
1965	110 000	135	140 000	252	1 273	186
1966	110 000	135	135 000	243	1 227	179
1967	106 000	130	139 000	250	1 311	192
1968	107 000	132	135 000	243	1 262	185
1969	110 000	135	138 000	248	1 255	183
1970	99 000	122	138 000	248	1 394	204
1971	102 000	125	153 000	275	1 500	219
1972	106 000	130	159 000	286	1 500	219
1973	100 000	123	148 000	266	1 480	216
1974	100 000	123	145 000	261	1 450	212
1975	94 000	116	155 000	279	1 649	241
1976	102 000	125	159 000	286	1 559	228
1977	104 000	128	160 000	288	1 538	225
1978	100 000	123	156 000	281	1 560	228
1979	110 000	135	165 000	297	1 500	219

Kaynak: DİE

7.1.2. 1980 - 2003 Yılları Arası Türkiye’de Fasulye Ekim Alanı, Üretim ve Verimi

1980 - 2003 yılları arasında Türkiye’de fasulye ekim alanı, üretim ve verim değerleri Çizelge 52’de gösterilmiştir.

Çizelge 52. 1980-2003 yılları arası Türkiye’de fasulye ekim alanı, üretim ve verim değerleri ile değişimi

Yıllar	Ekim Alanı (ha)	Değişim	Üretim (ton)	Değişim	Verim (kg/ha)	Değişim
1980	114 000	100.0	165 000	100.0	1 447	100.0
1981	105 000	92.1	160 000	97.0	1 524	105.3
1982	106 000	93.0	165 000	100.0	1 557	107.6
1983	120 000	105.3	175 000	106.1	1 458	100.8
1984	112 000	98.2	164 000	99.4	1 464	101.2
1985	150 000	131.6	170 000	103.0	1 133	78.3
1986	153 000	134.2	170 000	103.0	1 111	76.8
1987	180 000	157.9	210 000	127.3	1 167	80.6
1988	176 000	154.4	211 000	127.9	1 199	82.9
1989	178 000	156.1	193 000	117.0	1 084	74.9
1990	171 000	150.0	210 000	127.3	1 228	84.9
1991	178 000	156.1	214 000	129.7	1 202	83.1
1992	168 000	147.4	200 000	121.2	1 190	82.2
1993	162 000	142.1	200 000	121.2	1 235	85.3
1994	163 000	143.0	180 000	109.1	1 104	76.3
1995	170 000	149.1	225 000	136.4	1 324	91.5
1996	172 500	151.3	230 000	139.4	1 333	92.1
1997	175 000	153.5	235 000	142.4	1 343	92.8
1998	172 000	150.9	236 000	143.0	1 372	94.8
1999	174 000	152.6	237 000	143.6	1 362	94.1
2000	176 000	154.4	230 000	139.4	1 307	90.3
2001	175 000	153.5	225 000	136.4	1 286	88.9
2002	180 000	157.9	250 000	151.5	1 389	96.0
2003	162 000	142.1	250 000	151.5	1 543	106.6

Kaynak: DİE

1980 yılında ülkemiz fasulye ekim alanı 114 000 ha, üretimi 165 000 ton ve verimi 1 447 kg/ha iken, 2003 yılında ise fasulye ekim alanımız 162 000 ha, üretimimiz 250 000 ton ve verimimiz ise 1 543 kg/ha olmuştur.

1980 yılı ekim alanı (114 000 ha)100 kabul edildiğinde en yüksek ekim alanı 1987 ve 2002 yıllarında (180 000 ha) 157.9’a ulaşmış, 2003 yılında (162 000 ha) 142.1’e gerilemiştir.

Üretim yönünden ise 1980 yılı üretimi 165 000 ton 100.0 kabul edildiğinde, en yüksek fasulye üretimine 2002 ve 2003 yıllarında 250 000 ton ile 151.5’a ulaşmıştır.

7.1.3. Türkiye’de Fasulye Tarımı Yapılan İller

DİE verilerinde, illere göre en son değer olarak 2002 yılı verileri olduğundan, 2002 yılı değerlerine göre fasulye tarımı yapılan illerimiz Çizelge 53’te ve Şekil 1’de verilmiştir.

Çizelge 53. Türkiye’de fasulye yetiştirilen illerimizde 2002 yılı fasulye ekim alanı, üretim ve verim değerleri

İL	Ekim Alanı (ha)	Üretim (ton)	Verim (kg/ha)	İL	Ekim Alanı (ha)	Üretim (ton)	Verim (kg/ha)
Adana	1 095	1 186	1 083	Kocaeli	196	362	1 847
Adıyaman	328	593	1 808	Konya	28 205	53 845	1 909
Afyon	4 126	4 282	1 038	Kütahya	2 042	2 750	1 347
Ağrı	16	16	1 000	Malatya	4 536	7 406	1 633
Amasya	594	647	1 089	Manisa	770	1 635	2 123
Ankara	2 308	2 610	1 131	K.maraş	15 386	22 541	1 465
Antalya	723	854	1 181	Mardin	448	546	1 219
Artvin	552	831	1 568	Muğla	1 757	2 200	1 232
Aydın	191	166	869	Muş	2 363	2 627	1 167
Balıkesir	4 511	6 494	1 440	Nevşehir	1 123	1 209	1 077
Bilecik	650	636	978	Niğde	5 142	11 455	2 228
Bingöl	2 049	1599	862	Ordu	185	214	1 176
Bitlis	552	655	1 187	Rize	100	68	680
Bolu	543	907	1 670	Sakarya	759	1 657	2 183
Burdur	910	1 012	1 112	Samsun	24 344	13 658	561
Bursa	3 457	5 921	1 713	Sinop	2 056	1990	968
Çanakkale	1 869	2 925	1 565	Sivas	2 419	2385	986
Çankırı	1 048	1 053	1 005	Tekirdağ	625	719	1 150
Çorum	2 088	1 942	930	Tokat	3 714	4735	1 275
Denizli	2 117	1 229	581	Trabzon	821	665	810
Diyarbakır	80	269	3 363	Tunceli	630	896	1 422
Edirne	775	1 012	1 306	Uşak	863	1156	1 340
Elazığ	1 476	2 147	1 455	Van	348	332	1 012
Erzincan	8 986	12 310	1 370	Yozgat	4 320	4 323	1 001
Erzurum	1 315	1 782	1 357	Zonguldak	480	562	1 171
Eskişehir	1 223	1 522	1 244	Aksaray	4 845	7 458	1 539
Giresun	108	119	1 102	Bayburt	55	55	1 000
Gümüşhane	2 163	3 134	1 449	Karaman	8 918	24 863	2 788
Hakkari	51	93	1 824	Kırıkkale	725	682	941
Hatay	61	138	2 262	Batman	224	405	1 808
Isparta	2 097	2 278	1 086	Bartın	233	373	1 601
İçel	177	215	1 215	Ardahan	5	17	3 400
İstanbul	497	680	1 368	Iğdır	28	63	2 250
İzmir	467	759	1 625	Yalova	30	38	1 267
Kars	22	173	7 864	Karabük	113	120	1 062
Kastamonu	670	885	1 321	Osmaniye	37	40	1 081
Kayseri	4 946	5 312	1 076	Düzce	154	165	1 071
Kırklareli	1 244	1 243	999	TOPLAM	180 000	250 000	1 389

Çizelgede de görüldüğü gibi, 2002 yılı verilerine göre ülkemizin 75 ilinde fasulye tarımı yapılmakta olup, fasulye ekim alanı en fazla olan ilimiz 28 205 ha ile Konya’dır, Konya’yı 24 344 ha ile Samsun ve 15 386 ha ile Kahramanmaraş illeri izlemektedir.

Fasulyede en fazla üretime 53 845 ton ile Konya ilimiz sahiptir. Konya'yı sırası ile 24 863 ton üretimiyle Karaman, 22 541 ton ile Kahramanmaraş, 13 658 ton ile Samsun illeri takip etmektedir. Samsun ilimiz, ekim alanı yönünden ikinci sırayı almasına karşın, üretimde dördüncü sırayı almaktadır. Bu ilimizde genellikle fasulye, mısır ile karışık ekildiğinden, ekim alanı fazla görülmektedir.

Ülkemizde fasulye ekimi yapılan illerde, en düşük verim 680 kg/ha ile Rize ilimizde, en yüksek verim ise; 7 864 kg/ha ile Kars ilimizdedir. Kars'ı sırası ile, 3 400 kg/ha ile Ardahan, 3 363 kg/ha ile Diyarbakır illeri izlemektedir.

7.1.4. Türkiye'de En Yüksek Fasulye Ekim Alanına Sahip Olan 10 İlimiz

Ülkemizde en fazla fasulye ekimi yapılan 10 ilimizde 2002 yılı fasulye ekim alanı, üretim ve verim değerleri Çizelge 54'te ve Şekil 1'de verilmiştir.

Çizelge 54. Türkiye'de en fazla fasulye yetiştirilen 10 ilimizde 2002 yılı fasulye ekim alanı, üretim ve verim değerleri

İller	Ekim alanı		Üretim		Verim (kg/ha)
	(ha)	%	(ton)	%	
Konya	28 205	15.7	53 845	21.5	1 909
Samsun	24 344	13.5	13 658	5.5	561
Kahramanmaraş	15 386	8.6	22 541	9.1	1 465
Erzincan	8 986	5.0	12 310	4.9	1 370
Karaman	8 918	5.0	24 863	10.0	2 788
Niğde	5 142	2.8	11 455	4.6	2 228
Kayseri	4 946	2.7	5 312	2.1	1 076
Kırşehir	4 916	2.7	6 156	2.5	1 252
Aksaray	4 845	2.7	7 458	3.0	1 539
Malatya	4 536	2.5	7 406	3.0	1 633
TOPLAM	110 224	61.2	165 004	66.2	1 498
TÜRKİYE	180 000	100.0	250 000	100.0	1 389

Çizelgede gösterilen 10 ilin toplam fasulye ekim alanı 110 224 ha, üretimi 165 004 ton olup; bu değerler ülkemiz toplam fasulye ekim alanlarının % 61.2'sini, üretimin ise % 66.2'sini oluşturmaktadır. Şekil 1'de görüldüğü gibi, en yüksek fasulye ekim alanına sahip olan 10 ilimiz birbirine yakın illerdir.

7.1.5. Türkiye'de Tarım Bölgelerine Göre Fasulye Ekim Alanı, Üretimi ve Verimi

Tarım bölgelerine göre 2002 yılı fasulye ekim alanı, üretim ve verim değerleri Çizelge 55'de verilmiştir.

Tarım bölgelerimiz içerisinde; Orta Güney Anadolu tarım bölgesi 57 305 ha ve % 31.8'lik pay ile en fazla fasulye ekim alanına sahip olan tarım bölgemizdir. Bunu 31 328 ha ve % 17.4'lük pay ile Karadeniz tarım bölgesi 20 880 ha ve % 11.6'lık pay ile Orta Kuzey tarım bölgesi

Şekil 1. Türkiye’de 2002 yılı verilerine göre fasulye yetiştiriciliği yapılan iller ve en yüksek ekim alanına sahip olan 10 il

■ 65 il ekim alanı; 69 776 ha (% 38.8); üretim 84 996 ton (% 33.8)

■ 10 il ekim alanı; 110 224 ha (% 61.2); üretim 165 004 ton (% 66.2)

izlemektedir. Bu üç bölgemizin toplam fasulye ekim alanı, ülkemiz fasulye ekim alanının % 60.8' ini oluşturmaktadır.

Çizelge 55. Türkiye’de tarım bölgelerine göre 2002 yılı fasulye ekim alanı, üretimi ve verimi

Tarım Bölgeleri		Ekim alanı		Üretim		Verim
		(ha)	%	(ton)	%	(kg/ha)
I. Bölge	Orta Kuzey	20 880	11.6	23 902	9.6	1 144
II. Bölge	Ege	14 689	8.2	18 698	7.5	1 273
III. Bölge	Marmara	7 583	4.2	11 632	4.7	1 534
IV. Bölge	Akdeniz	17 479	9.7	24 974	10.0	1 429
V. Bölge	Kuzey	10 924	6.1	15 192	6.1	1 391
VI. Bölge	Güney	6 115	3.4	6 526	2.6	1 067
VII. Bölge	Karadeniz	31 328	17.4	21 843	8.7	697
VIII. Bölge	Orta Doğu	13 697	7.6	18 809	7.5	1 373
IX. Bölge	Orta Güney	57 305	31.8	108 424	43.3	1 892
TÜRKİYE		180 000	100.0	250 000	100.0	1 389

Üretim ise, en fazla 108 424 ton ve % 43.3'lük pay ile yine Orta Güney Anadolu tarım bölgesindedir. Bunu 24 974 ton ve % 10.0'luk pay ile Akdeniz tarım bölgesi izlemektedir. Bu iki bölgemizin toplam fasulye üretimi, ülkemiz fasulye üretiminin % 53.3' ünü oluşturmaktadır.

Verim ise; en az 697 kg/ha ile Karadeniz tarım bölgesinde, en fazla 1 892 kg/ha ile Orta Güney Anadolu tarım bölgesindedir. Orta güney Anadolu tarım bölgesini 1 534 kg/ha ile Marmara tarım bölgesi izlemektedir.

7.1.6. 1980 – 2002 Yılları Arası Türkiye Fasulye Dışsatımı

1980 – 2002 yılları arası Türkiye fasulye dışsatım miktar ve değerleri ile dünya fasulye dışsatımındaki payı Çizelge 56’da verilmiştir.

1980 yılında 7 698 ton ve 5 288 000 \$ olan ve dünya fasulye dışsatımında miktar olarak % 0.59, değer olarak % 0.70 pay alan fasulye dışsatımımız, 1997 yılında 87 940 ton (% 3.49) ve 62 376 000 \$ ile (%5.00) en yüksek değerine ulaşmıştır. Daha sonraki yıllarda belirgin azalışlar gösteren fasulye dışsatımımız, 2002 yılında 19 839 ton ve 13 968 \$ olarak gerçekleşmiştir.

Çizelge 56. 1980 – 2002 yıllara arası Türkiye fasulye dışsatım miktar ve değerleri ile dünya fasulye dışsatımındaki payı

Yıllar	Miktar (ton)			Değer (000 \$)		
	Dünya	Türkiye	%	Dünya	Türkiye	%
1980	1 309 928	7 698	0.59	760 052	5 288	0.70
1981	1 624 558	28 798	1.77	1 030 108	15 584	1.51
1982	1 290 491	7 791	0.60	659 041	5 963	0.90
1983	1 059 380	29 754	2.81	474 830	18 490	3.89
1984	1 193 486	40 044	3.36	549 121	19 353	3.52
1985	1 270 469	20 928	1.65	557 272	12 201	2.19
1986	1 912 662	11 028	0.58	740 153	6 634	0.90
1987	1 523 459	9 648	0.63	619 662	8 059	1.30
1988	1 675 294	45 551	2.72	740 231	29 461	3.98
1989	1 477 839	48 980	3.31	773 802	33 446	4.32
1990	2 048 425	19 468	0.95	1 074 325	21 102	1.96
1991	1 933 434	10 035	0.52	888 662	9 117	1.03
1992	1 938 065	14 506	0.75	820 610	8 808	1.07
1993	2 056 630	1 099	0.05	894 404	7 568	0.85
1994	2 521 036	7 370	0.29	1 203 841	8 120	0.67
1995	2 524 686	11 182	0.44	1 264 553	12 531	0.99
1996	2 109 945	54 951	2.60	1 125 406	39 947	3.55
1997	2 519 021	87 940	3.49	1 246 958	62 376	5.00
1998	2 411 887	40 655	1.69	1 270 602	29 825	2.35
1999	2 463 786	24 262	0.98	1 160 409	17 648	1.52
2000	2 617 053	12 300	0.47	1 110 913	9 393	0.85
2001	3 014 537	45 392	1.51	1 233 443	31 893	2.59
2002	3 344 693	19 839	0.59	1 335 462	13 968	1.05

7.1.7. 1980 – 2002 Yılları Arası Türkiye Fasulye Dışalım

1980 – 2002 yılları arası Türkiye fasulye dışalım miktar ve değerleri ile dünya fasulye dışalımındaki payı Çizelge 57’de verilmiştir.

Çizelgeden de görüldüğü gibi, 1987 yılına kadar fasulye dışalımını yapmayan ülkemiz, bu yıldan itibaren fasulye dışalımını yapmaya başlamış ve 1987 yılında 9 966 ton ve 5 438 000 \$’lık fasulye dışalımını gerçekleştirmiştir. Türkiye 1987 – 2002 yılları arasında sürekli fasulye dışalımını yapmıştır. Ülkemizin 2002 yılında fasulye dışalımını 41 488 ton ve 21 584 000 \$ dır.

Çizelge 57. 1980 – 2002 yılları arası Türkiye fasulye dışalım miktar ve değerleri ile dünya fasulye dışalımıdaki payı

Yıllar	Miktar (ton)			Değer (000 \$)		
	Dünya	Türkiye	%	Dünya	Türkiye	%
1980	1 357 190	0	0	754 282	0	0
1981	168 813	0	0	1 085 626	0	0
1982	140 642	0	0	720 956	0	0
1983	133 331	0	0	544 865	0	0
1984	132 204	0	0	611 044	0	0
1985	122 782	0	0	574 905	0	0
1986	200 667	0	0	856 119	1	0
1987	136 950	9 966	0.73	661 237	5 438	0.82
1988	154 703	1 934	0.12	750 738	909	0.12
1989	131 674	67	0.01	846 208	264	0.03
1990	168 654	13 139	0.78	1 069 044	9 352	0.87
1991	161 530	133	0.01	891 404	155	0.02
1992	177 958	155	0.01	914 894	71	0.01
1993	1 486 585	2 538	0.17	812 065	1 142	0.14
1994	2 016 654	8 627	0.43	1 153 537	3 886	0.34
1995	1 933 760	15 376	0.80	1 167 526	12 459	1.07
1996	1 745 425	600	0.03	1 064 919	809	0.08
1997	1 851 274	43 107	2.33	1 104 970	26 994	2.44
1998	1 946 185	48 053	2.47	1 212 175	28 195	2.33
1999	1 883 836	12 209	0.65	1 111 021	7 860	0.71
2000	1 839 170	20 188	1.10	935 003	11 890	1.27
2001	2 115 057	32 980	1.56	1 032 185	17 986	1.74
2002	2 361 136	41 488	1.76	1 185 105	21 584	1.82

7.1.8. 1980 – 2002 Yılları Arası Türkiye Fasulye Dışsatım ve Dışalımının Kıyaslanması

1980 – 2002 yılları arası Türkiye fasulye dışsatım ve dışalım miktar ve değerlerinin kıyaslanması Çizelge 58’de gösterilmiştir.

Çizelge de de görüldüğü gibi, 1980 – 1986 yılları arasında ülkemiz hiç fasulye dışalımı yapmamasına rağmen, fasulye dışsatımı yapmıştır. 1987 yılında fasulye dışalımı, fasulye dışsatımımızı miktar olarak geçmiş, ancak değer olarak dışsatımımız daha yüksektir. 1987 yılından sonra ülkemiz fasulye dışalımı yapmak gereksinimi duymuş, 2002 yılına kadar miktar olarak bazı yıllar dışsatımımız, bazı yıllar dışalımımız fazla olmuştur. Değer olarak ise 2000 ve 2002 yıllarında dışalımımız, dışsatımımızdan daha yüksek olmuştur. Bu veriler dışalımımızda fiyatların, dışsatımımızdaki fiyatlara göre daha düşük olduğunu göstermektedir. 2002 yılı verilerine göre dışalımımızda, 21 649 tonluk ve 7 616 000 \$’lık fazlalık bulunmaktadır.

Çizelge 58. 1980 – 2002 yılları arası Türkiye fasulye dışsattım ve dışalım miktar ve değerlerinin karşılaştırılması

Yıllar	Miktar (ton)			Değer (000 \$)		
	Dışsattım	Dışalım	Fark	Dışsattım	Dışalım	Fark
1980	7 698	0	+ 7 698	5 288	0	+ 5 288
1981	28 798	0	+ 28 798	15 584	0	+ 15 584
1982	7 791	0	+ 7 791	5 963	0	+ 5 963
1983	29 754	0	+ 29 754	18 490	0	+ 18 490
1984	40 044	0	+ 40 044	19 353	0	+ 19 353
1985	20 928	0	+ 20 928	12 201	0	+ 12 201
1986	11 028	0	+ 11 028	6 634	1	+ 6 633
1987	9 648	9 966	- 318	8 059	5 438	+ 2 621
1988	45 551	1 934	+ 43 617	29 461	909	+ 28 552
1989	48 980	67	+ 48 913	33 446	264	+ 33 182
1990	19 468	13 139	+ 6 329	21 102	9 352	+ 11 750
1991	10 035	133	+ 9 902	9 117	155	+ 8 962
1992	14 506	155	+ 14 351	8 808	71	+ 8 737
1993	1 099	2 538	- 1 439	7 568	1 142	+ 6 426
1994	7 370	8 627	- 1 257	8 120	3 886	+ 4 234
1995	11 182	15 376	- 4 194	12 531	12 459	+ 72
1996	54 951	600	+ 54 351	39 947	809	+ 39 138
1997	87 940	43 107	+ 44 833	62 376	26 994	+ 35 382
1998	40 655	48 053	- 7 398	29 825	28 195	+ 1 630
1999	24 262	12 209	+ 12 053	17 648	7 860	+ 9 788
2000	12 300	20 188	- 7 888	9 393	11 890	- 2 497
2001	45 392	32 980	+ 12 412	31 893	17 986	+ 13 907
2002	19 839	41 488	- 21 649	13 968	21 584	- 7 616

7.1.9. Dünya, Kıtalar ve Türkiye’de Kişi Başına Yıllık Fasulye Tüketimi

FAO 2005, 2010 ve 2015 yılları nüfus tahminlerine göre hesaplanan dünya, kıtalar ve Türkiye kişi başına yıllık fasulye tüketimleri Çizelge 59’da özetlenmiştir. Bu hesaplamada; dünya, kıtalar ve Türkiye’nin üretimlerine dışalım miktarları eklenmiş, bu değerden dışsattım ve ekim alanlarına göre gerekli tohumluk miktarı (dekara ortalama 10 kg tohumluk) çıkarıldıktan sonra kalan değer nüfusa bölünmüş ve kişi başına yıllık fasulye tüketimi bulunmuştur. En son 2002 değerleri mevcut olduğundan 2001 ve 2002 yılları için hesaplama yapılmıştır.

Çizelgede görüldüğü gibi, dünya kişi başına fasulye tüketimi 2001 yılı için 2.16 kg, 2002 yılı için 2.51 kg dır. En yüksek fasulye tüketimi 2001 yılında 7.33 kg, 2002 yılında 8.64 kg ile Güney Amerika’da olup, 2001 yılında 4.88 kg ve 2002 yılında 6.77 kg ile Kuzey ve Orta Amerika izlemektedir. En az kişi başına yıllık fasulye tüketimi 2001 yılında 0.16 kg, 2002 yılında 0.12 kg ile Okyanusya’dadır.

Türkiye’de kişi başına yıllık fasulye tüketimi 2001 yılında 2.81 kg, 2002 yılında 3.61 kg olarak gerçekleşmiştir. Ülkemizde kişi başına yıllık fasulye tüketimi, hem 2001 yılında hem de 2002 yılında dünya değerlerinden daha yüksektir.

Çizelge 59. Dünya, Kıtalar ve Türkiye’de 2001, 2002 yılları fasulye ekim alanı, üretim, verim, dışalım, dışsatım, tohumluk, nüfus ve kişi başına yıllık tüketim değerleri

	Afrika		Asya		Avrupa		Güney Amerika	
	2001	2002	2001	2002	2001	2002	2001	2002
Ekim alanı (ha)	4 265 987	4 271 479	12 596 778	13 351 355	369 199	327 828	4 084 595	4 803 363
Üretim (ton)	2 795 714	2 711 645	7 282 000	8 295 635	585 880	593 788	3 083 499	3 712 463
Verim (kg/ha)	655.3	634.8	578.1	621.3	1586.9	1811.3	754.9	772.9
Dışalım (ton)	153 255	220 775	689 861	851 787	540 445	583 300	241 648	174 982
Dışsatım (ton)	72 029	116 865	1 826 917	2 021 709	104 034	171 215	333 463	317 205
Tohumluk(ton)	426 599	427 148	1 259 678	1 335 136	36 920	32 783	408 460	480 336
Nüfus (000)	813 799	832 089	3 728 098	3 775 948	727 578	727 019	352 347	357 329
Tüketim (kg/yıl)	3.01	2.87	1.65	1.53	1.35	1.34	7.33	8.64
	Kuzey – Orta Amerika		Okyanusya		Dünya		Türkiye	
	2001	2002	2001	2002	2001	2002	2001	2002
Ekim alanı (ha)	3 130 503	3 758 945	47 200	49 100	24 494 262	26 562 070	175 000	180 000
Üretim (ton)	2 834 400	3 930 726	50 000	38 900	16 631 493	19 283 157	225 000	250 000
Verim (kg/ha)	905.4	1045.7	1059.3	792.3	679.0	726.0	1286	1302
Dışalım (ton)	517 203	502 673	13 334	14 232	2 155 746	2 347 749	32 980	41 488
Dışsatım (ton)	624 467	665 560	53 402	44 462	3 014 312	3 337 016	45 392	19 839
Tohumluk(ton)	313 050	375 895	4 720	4 910	2 449 426	2 656 207	17 500	18 000
Nüfus (000)	494 793	500 749	31 448	31 844	6 148 063	6 224 978	69 303	70 318
Tüketim (kg/yıl)	4.88	6.77	0.16	0.12	2.16	2.51	2.81	3.61

Kaynak : FAO, Temmuz 2004

Çizelge 60. Dünya, Kıtalar ve Türkiye’de 2005, 2010 ve 2015 yıllarında tohumluk hariç fasulye gereksinimi

	Afrika (2.94 kg/kişi/yıl) (2001-2002)			Asya (1.59 kg/kişi/yıl) (2001-2002)			Avrupa (1.35 kg/kişi/yıl) (2001-2002)			G. Amerika (7.98 kg/kişi/yıl) (2001-2002)		
	2005	2010	2015	2005	2010	2015	2005	2010	2015	2005	2010	2015
Nüfus (000)	887 965	984 223	1 084 540	3 917 506	4 148 947	4 370 522	724 722	719 714	713 104	372 042	395 507	417 570
Fasulye gereksinimi (ton)	2 575 098	2 854 246	3 145 166	6 228 834	6 596 825	6 949 129	978 374	971 613	963 095	2 968 895	3 156 145	3 332 208
	K.O Amerika (5.83 kg/kişi/yıl) (2001-2002)			Okyanusya (0.14 kg/kişi/yıl) (2001-2002)			Dünya (2.33 kg/kişi/yıl) (2001-2002)			Türkiye (3.2 kg/kişi/yıl) (2001-2002)		
	2005	2010	2015	2005	2010	2015	2005	2010	2015	2005	2010	2015
Nüfus (000)	518 394	547 068	574 643	32 997	34 822	36 573	6 453 626	6 830 281	7 197 252	73 302	77 967	82 150
Fasulye gereksinimi (ton)	3 022 237	3 189 406	3 350 168	4 619	4 875	5 120	15 036 948	15 914 554	16 769 594	234 566	249 494	262 880

7.1.10. Dünya, Kıtalar ve Türkiye’de 2005, 2010 ve 2015 Yıllarında Fasulye Tüketim Tahmini

Dünya, kıtalar ve Türkiye 2005, 2010 ve 2015 yılları nüfus tahminleri ile 2001 – 2002 yılları tüketimleri ortalamasına göre ve kişi başına fasulye tüketimlerinin değişmeyeceği varsayımıyla hesaplanan fasulye gereksinimleri Çizelge 60’da gösterilmiştir.

Dünya, Kıtalar ve Türkiye’de 2005, 2010 ve 2015 yıllarında tohumluk hariç fasulye gereksiniminin sırasıyla; Dünyada 15 036 948 ton, 15 914 554 ton ve 16 769 594 ton; Asya kıtasında 6 228 834 ton, 6596 825 ton ve 6 949 129 ton; Kuzey ve Orta Amerika’da 3 022 237 ton, 3 189 406 ton ve 3 350 168 ton; Güney Amerika’da 2 968 895 ton, 3 156 145 ton ve 3 332 208 ton; Afrika kıtasında 2 575 098 ton, 2 854 246 ton ve 3 145 166 ton; Avrupa kıtasında 978 374 ton, 971 613 ton ve 963 095 ton; Okyanusya’da 4 619 ton, 4 875 ton ve 5 120 ton olacağı varsayılabilir. Bu değerlere ekim alanlarına göre ihtiyaç duyulan tohumluk miktarları da eklendiğinde gereksinim duyulan fasulye miktarı daha da artacaktır. Sadece Avrupa’da nüfusun azalması nedeniyle gereksinim duyulan fasulye miktarı azalmaktadır.

Türkiye’nin tahmin edilen 2005, 2010 ve 2015 yılları fasulye gereksinimi; 234 566 ton, 249 494 ton ve 262 880 ton’dur. Fasulye ekim alanlarımızın yaklaşık 180 000 ha olduğu kabul edildiğinde; dekara yaklaşık 10 kg tohumluk hesabıyla 18 000 ton da tohumluğa gereksinimimiz olacaktır. 1928 yılından günümüze en yüksek fasulye üretimimiz 250 000 ton olduğuna göre; ülkemizi önümüzdeki yıllarda fasulye yönünden zor günler beklemektedir. Üretimimizi arttıramadığımız takdirde, gelecek yıllarda fasulye dışalmıcısı bir ülke olmamız kaçınılmazdır.

7.1.11. Türkiye’de Tescil Edilmiş Fasulye Çeşitleri

Türkiye’de tescilli fasulye çeşitlerinin isimleri ve tescil edildikleri yıllar Çizelge 61’de özetlenmiştir.

Çizelge 61. Türkiye’de tescil edilmiş fasulye çeşitlerinin adı ve tescil yılı

Adı	Yılı	Adı	Yılı
Eskişehir 855J	1980	Önceler 98	1998
Şeker	1986	Noyanbey 98	1998
Karacaşehir 90	1990	Yakutiye	1998
Şehirali-90	1990	Aras 98	1998
Şahin 90	1990	Terzibaba	1998
Yunus 90	1990	Zülbiye	2002
Akman 98	1998	Akdağ	2002
Göynük 98	1998		

Ülkemizde 1990 yılına kadar tescil edilmiş 2 adet çeşit varken, 1990 yılında 4 adet, 1998 yılında 7 adet ve 2002 yılında 2 adet olmak üzere 13 çeşit tescil edilmiş ve fasulyede tescilli çeşit sayısı 15 adete yükselmiştir.

8. NOHUT

1928 – 2003 yılları arası, nohut ekim alanı, üretimi ve verim değerleri; 1928 – 1979 yılları arası, nohut ekim alanlarımızın ve üretimimizin en yüksek değere ulaştığı 1980 – 1990 yılları arası ve 1991 – 2003 yılları arası olmak üzere üç başlık altında incelenmiştir.

8.1. 1928 - 1979 Yılları Arası Türkiye’de Nohut Ekim Alanı, Üretim ve Verimi

1928 - 1979 yılları arasında Türkiye’de nohut ekim alanı, üretim ve verim değerleri Çizelge 62’de verilmiştir.

Çizelge 62. 1928-1979 yılları arası Türkiye nohut ekim alanı, üretim ve verim değerleri ile değişimi

Yıllar	Ekim Alanı (ha)	Değişim	Üretim (ton)	Değişim	Verim (kg/ha)	Değişim
1928	34 400	100	18 200	100	529	100
1929	53 100	154	52 000	286	980	185
1930	57 200	166	48 100	264	840	159
1931	64 100	186	60 200	331	939	178
1932	44 600	130	41 400	227	928	175
1933	50 400	147	38 700	213	768	145
1934	81 700	238	50 000	275	612	116
1935	74 200	216	40 800	224	550	104
1936	70 700	206	46 200	254	653	123
1937	70 400	205	59 000	324	838	158
1938	67 500	196	54 900	302	812	154
1939	69 300	201	69 900	384	1 011	191
1940	72 500	211	77 000	423	1 062	201
1941	85 600	249	64 600	355	755	143
1942	94 005	275	90 700	498	960	182
1943	89 400	260	89 600	492	1 103	209
1944	83 100	242	64 300	353	774	146
1945	73 000	212	43 800	241	600	113
1946	77 900	226	67 700	372	869	164
1947	82 200	239	68 002	375	830	157
1948	86 100	250	86 300	474	1 002	189
1949	76 900	224	61 400	337	798	151
1950	77 000	224	85 500	470	1 110	210
1951	75 200	219	78 000	429	1 037	196
1952	83 000	241	95 000	522	1 145	216
1953	77 200	224	83 300	458	1 079	204
1954	83 500	243	75 000	412	898	170
1955	78.000	227	76 000	418	974	184
1956	86 000	250	89 000	489	1 034	196
1957	84 000	244	90 000	495	1 071	203
1958	86 000	250	86 500	475	1 005	190
1959	85 000	247	95 000	522	1 117	211
1960	86 500	251	97 000	533	1 121	212
1961	89 000	259	90 000	495	1 011	191
1962	88 000	256	87 400	480	993	188
1963	82 000	238	87 000	478	1 060	200
1964	85 000	247	90 000	495	1 058	200
1965	85 000	247	89 000	489	1 047	198
1966	83 000	241	89 000	489	1 072	203

Çizelge 62. 1928-1979 yılları arası Türkiye nohut ekim alanı, üretim ve verim değerleri ile değişimi (Devam)

Yıllar	Ekim Alanı (ha)	Değişim	Üretim (ton)	Değişim	Verim (kg/ha)	Değişim
1967	85 000	247	97 000	533	1 141	216
1968	90 000	262	102 000	560	1 133	214
1969	90 000	262	111 000	610	1 234	233
1970	100 000	291	109 000	599	1 090	206
1971	110 000	320	133 000	731	1 209	229
1972	178 000	517	183 000	1.005	1 028	194
1973	186 000	541	185 000	1.016	995	188
1974	175 000	509	195 000	1.071	1 114	211
1975	140 000	407	172 000	945	1 229	232
1976	138 000	401	170 000	934	1 241	235
1977	138 000	401	180 000	989	1 304	247
1978	168 000	488	205 000	1126	1 220	231
1979	200 000	581	225 000	1236	1 125	213

1928 yılında yemeklik baklagiller içerisinde 34 400 ha ekim alanı ile fasulye ve bakladan sonra üçüncü sırada yer alan nohut ekim alanları, 1928 – 1979 yılları arasında 34 400 ha (1928) ile 200 000 ha (1979) arasında değişmiştir. 1979 yılında nohut ekim alanı 200 000 ha olarak gerçekleşmiştir. 1928 yılı ekim alanı 100 olarak kabul edildiğinde 1979 yılı ekim alanı 581 olmuştur. Diğer bir ifade ile 1928 yılına göre nohut ekim alanımız 5.81 kat artmıştır.

1928 – 1979 yılları arasında nohut üretimimiz 18 200 ton (1928) 225 000 ton (1979) arasında değişim göstermiştir. 1928 yılına göre 1979 yılı nohut üretimimiz 12.36 kat artmıştır. Görüldüğü gibi nohut üretimimizdeki artış, ekim alanı artışımızdan daha yüksek olmuştur. Bunun nedeni ise nohut verimimizin 1928 yılına göre 1979 yılında 2.13 kat artış göstermesidir.

7.2.2. 1980 - 1990 Yılları Arası Türkiye’de Nohut Ekim Alanı, Üretim ve Verimi

1980 - 1990 yılları arasında Türkiye’de nohut ekim alanı, üretim ve verim değerleri Çizelge 63’ de gösterilmiştir.

Çizelge 63. 1980-1990 yılları arası Türkiye’de nohut ekim alanı, üretim ve verim değerleri ile değişimi

Yıllar	Ekim Alanı (ha)	Değişim	Üretim (ton)	Değişim	Verim (kg/ha)	Değişim
1980	240 000	100.0	275 000	100.0	1 146	100.0
1981	200 000	83.3	235 000	85.5	1 175	102.5
1982	245 000	102.1	280 000	101.8	1 143	99.7
1983	334 500	139.4	290 000	105.5	867	75.7
1984	345 000	143.8	335 000	121.8	971	84.7
1985	399 000	166.3	400 000	145.5	1 003	87.5
1986	534 000	222.5	630 000	229.1	1 180	103.0
1987	665 000	277.1	725 000	263.6	1 090	95.1
1988	778 000	324.2	777 500	282.7	999	87.2
1989	818 000	340.8	683 000	248.4	835	72.9
1990	890 000	370.8	860 000	312.7	966	84.3

1980 yılında ülkemiz nohut ekim alanı 240 000 ha, üretimi 275 000 ton ve verimi 1 146 kg/ha iken, 1981 yılında ekim alanı 200 000 ha'a, üretimi 235 000 ton'a gerilemiş, ancak bu yıldan sonra gerek ekim alanı gerekse üretimi hızla artmış, 1990 yılında 890 000 ha ekim alanı ve 860 000 ton üretimle 1928 - 2003 yılları arasındaki en yüksek değerine ulaşmıştır.

1980 yılı ekim alanı (240 000 ha)100 kabul edildiğinde en yüksek ekim alanı 1990 yılında (890 000 ha) 370.8'e ulaşmış, üretim ise 1980 yılında 275 000 ton (100.0) 1990 yılında 860 000 tona (312.7) yükselmiştir. Diğer bir ifade ile 1980 yılına göre nohut ekim alanımız 1990 yılında 3.71 kat, üretimimiz ise 3.13 kat artmıştır. Ekim alanındaki artışın üretime yansımamasının nedeni, verimde 1980 yılına göre yaklaşık % 16 lık azalmanın olmasıdır.

7.2.3. 1990 - 2003 Yılları Arası Türkiye'de Nohut Ekim Alanı, Üretim ve Verimi

1990 - 2003 yılları arasında Türkiye'de nohut ekim alanı, üretim ve verim değerleri Çizelge 64'de gösterilmiştir.

1990 yılında en yüksek ekim alanına ve üretimine ulaşan nohutta, bu yıldan sonra ekim alanı ve üretim yönünden hızla gerileme başlamış, 2003 yılında nohut ekim alanı 630 000 ha, üretim 600 000 ton olmuştur. 1990 yılına göre, 2003 yılında ekim alanında % 29.2, üretimde % 30.2 azalma meydana gelmiştir.

Çizelge 64. 1990-2003 yılları arası Türkiye nohut ekim alanı, üretim ve verim değerleri ile değişimi

Yıllar	Ekim Alanı (ha)	Değişim	Üretim (ton)	Değişim	Verim (kg/ha)	Değişim
1990	890 000	100.0	860 000	100.0	966	100.0
1991	878 000	98.7	855 000	99.4	974	100.8
1992	856 000	96.2	770 000	86.5	900	93.2
1993	820 000	92.1	740 000	86.0	902	93.4
1994	760 000	85.4	650 000	75.6	855	88.5
1995	745 000	83.7	730 000	84.9	980	101.4
1996	780 000	87.6	732 000	85.1	938	97.1
1997	721 000	81.0	720 000	83.7	999	103.4
1998	665 000	74.7	625 000	72.7	940	97.3
1999	625 000	70.2	560 000	65.1	896	92.8
2000	636 000	71.5	548 000	63.7	862	89.2
2001	645 000	72.5	535 000	62.2	829	85.8
2002	660 000	74.2	650 000	75.6	985	102.0
2003	630 000	70.8	600 000	69.8	952	98.6

7.2.4. Türkiye’de Nohut Tarımı Yapılan İller

DİE verilerinde, illere göre en son değer olarak 2002 yılı verileri olduğundan, 2002 yılı değerlerine göre nohut tarımı yapılan illerimiz Çizelge 65’te ve Şekil 2’de verilmiştir.

Çizelgede de görüldüğü gibi, 2002 yılı verilerine göre ülkemizin 65 ilinde nohut tarımı yapılmakta olup, nohut ekim alanı en fazla olan ilimiz 73 990 ha ile Konya’dır, Konya’yı 47 219 ha ile Uşak, 37 164 ha ile Yozgat ve 36 974 ha ile Diyarbakır izlemektedir.

Ülkemizde nohut en fazla üretime 76 359 ton ile Konya ilimizde sahiptir. Konya’yı sırası ile 49 829 ton üretimiyle Uşak, 41 654 ton ile Diyarbakır, 29 901 ton ile Çorum ve 29 828 ton’luk üretimiyle Yozgat takip etmektedir.

Ülkemizde nohut ekimi yapılan illerde, en düşük verim 578 kg/ha ile İçel ilimizde, en yüksek verim ise; 4 819 kg/ha ile Hakkari ilimizdedir. Hakkari’yi sırası ile, 3 068 kg/ha ile Gümüşhane, 1 838 kg/ha ile İstanbul ve 1 754 kg/ha’lık verim ile Aydın illeri izlemektedir.

Çizelge 65. Türkiye’de nohut yetiştirilen illerimizde 2002 yılı nohut ekim alanı, üretim ve verim değerleri

İller	Ekim Alanı (ha)	Üretim (ton)	Verim (kg/ha)	İller	Ekim Alanı (ha)	Üretim (ton)	Verim (kg/ha)
Adana	14 021	13 473	961	Kastamonu	90	131	1 456
Adıyaman	10 349	14 740	1 424	Kayseri	6 557	6 147	953
Afyon	10 320	10 088	978	Kırklareli	228	255	1 138
Ağrı	1 640	1 910	1 165	Kırşehir	9 352	9 939	1 063
Amasya	7 403	9 898	1 337	Konya	73 990	76 359	1 032
Ankara	15 260	12 665	830	Kütahya	28 144	31 620	1 124
Antalya	25 148	23 576	942	Malatya	6 097	6 180	1 014
Aydın	69	121	1 754	Manisa	10 556	8 929	846
Balıkesir	16 634	23 401	1 407	Kahramanmaraş	23 000	19 209	835
Bilecik	2 119	2 282	1 077	Mardin	6 556	10 537	1 607
Bingöl	603	298	589	Muğla	4 095	5 988	1 462
Bolu	162	253	1 562	Muş	15 482	10 328	719
Burdur	22 657	14 806	655	Nevşehir	11 007	9 412	855
Bursa	3 291	4 019	1 221	Niğde	5 999	5 237	873
Çanakkale	3 466	4 960	1 431	Sakarya	71	48	676
Çankırı	1 371	1 221	891	Samsun	1 060	1 222	1 153
Çorum	29 495	29 901	1 028	Siirt	617	561	909
Denizli	16 288	14 827	910	Sinop	140	120	857
Diyarbakır	36 974	41 654	1 202	Sivas	5 629	5 527	982
Edirne	299	358	1 197	Tekirdağ	143	206	1 441
Elazığ	3 652	3 402	932	Tokat	10 803	12 879	1 192
Erzincan	452	663	1 467	Tunceli	716	657	918
Erzurum	343	341	994	Şanlıurfa	8 137	8 175	1 005
Eskişehir	14 548	12 895	886	Uşak	47 219	49 829	1 055
Gaziantep	3 863	4 867	1 260	Van	380	365	1 070
Giresun	972	931	958	Yozgat	37 164	29 828	803
Gümüşhane	44	135	3 068	Aksaray	17 872	17 548	982
Hakkari	416	2 000	4 819	Karaman	14 749	17 272	1 171
Hatay	957	746	780	Kırıkkale	3 470	2 545	733
Isparta	27 423	24 474	892	Batman	885	980	1 107
İçel	29 773	17 209	578	Şırnak	1 896	1 784	945
İstanbul	68	125	1 838	Kilis	7 298	7 264	995
İzmir	385	559	1 452	TOPLAM	660 000	650 000	985

Şekil 2. Türkiye’de 2002 yılı verilerine göre nohut yetiştiriciliği yapılan iller ve en yüksek ekim alanına sahip olan 10 il

- 55 il ekim alanı; 301 670 ha (% 45.3); üretim 306 341 ton (% 47.0)
- 10 il ekim alanı; 358 330 ha (% 54.7); üretim 343 659 ton (% 53.0)

7.2.5. Türkiye’de En Yüksek Nohut Ekim Alanına Sahip Olan 10 İlimiz

Türkiye’de en fazla nohut yetiştirilen 10 ilimizde 2002 yılı nohut ekim alanı, üretim ve verim değerleri Çizelge 66’da ve Şekil 2’de gösterilmiştir.

Çizelge 66. Türkiye’de en fazla nohut yetiştirilen 10 ilimizde 2002 yılı nohut ekim alanı, üretim ve verim değerleri

İller	Ekim alanı		Üretim		Verim
	(ha)	%	(ton)	%	(kg/ha)
Konya	73 990	11.3	76 359	11.7	1 032
Uşak	47 219	7.2	49 829	7.7	1 055
Yozgat	37 164	5.6	29 828	4.6	803
Diyarbakır	36 974	5.7	41 654	6.4	1 202
İçel	29 773	4.5	17 209	2.7	578
Çorum	29 495	4.5	29 901	4.6	1 028
Kütahya	28 144	4.3	31 620	4.9	1 124
Isparta	27 423	4.3	24 474	3.8	892
Antalya	25 148	3.8	23 576	3.6	942
Kahramanmaraş	23 000	3.5	19 209	3.0	835
TOPLAM	358 330	54.7	343 659	53.0	959
TÜRKİYE	660 000	100.0	650 000	100.0	985

2002 yılı verilerine göre, ekim alanı yönünden en yüksek değerlere sahip olan 10 ilin toplam nohut ekim alanı 358 330 ha, üretimi 343 659 ton olup; bu değerler ülkemiz toplam nohut ekim alanlarının % 54.7’ini, üretimin ise % 53.0’sını oluşturmaktadır.

7.2.6. Türkiye’de Tarım Bölgelerine Göre Nohut Ekim Alanı, Üretimi ve Verimi

Tarım bölgelerine göre 2002 yılı nohut ekim alanı, üretim ve verim değerleri Çizelge 67’de verilmiştir.

Çizelge 67. Türkiye’de tarım bölgelerine göre 2002 yılı nohut ekim alanı, üretim ve verimi

Bölgeler			Ekim alanı		Üretim		Verim
			ha	%	Ton	%	(kg/ha)
I.	Bölge	Orta Kuzey Anadolu Tarım B.	188 309	28.5	182 988	28.2	972
II.	Bölge	Ege Tarım Bölgesi	101 573	15.4	98 065	15.1	965
III.	Bölge	Marmara Tarım Bölgesi	4 100	0.6	5 011	0.8	1 222
IV.	Bölge	Akdeniz Tarım Bölgesi	104 118	15.8	86 382	13.3	830
V.	Bölge	Kuzey Anadolu Tarım Bölgesi	2 435	0.3	2 914	0.4	1 197
VI.	Bölge	Güney Anadolu Tarım Bölgesi	71 976	10.9	76 709	11.8	1 066
VII.	Bölge	Karadeniz Tarım Bölgesi	2 346	0.3	2 585	0.4	1 102
VIII.	Bölge	Orta Doğu Anadolu Tarım B.	44 649	6.8	53 283	8.2	1 193
IX.	Bölge	Orta Güney Anadolu Tarım B.	140 494	21.4	142 063	21.8	1 011
TÜRKİYE			660 000	100.0	650 000	100.0	985

Ülkemiz coğrafi olarak 7 bölgeye ayrılmışsa da, tarımsal yönden 9 tarım bölgesine ayrılmıştır. Tarım bölgelerimiz içersinde 2002 yılında; Orta Kuzey Anadolu tarım bölgesi 188 309 ha ve % 28.5'lik pay ile en fazla nohut ekim alanına sahip olan tarım bölgemizdir. Bunu 140 494 ha ve % 21.4'lük pay ile Orta Güney Anadolu tarım bölgesi ve 104 118 ha ve %15.8'lik pay ile Akdeniz tarım bölgesi izlemektedir. Bu üç bölgemizin toplam nohut ekim alanı, ülkemiz nohut ekim alanının % 65.7' sini oluşturmaktadır.

Üretim ise, en fazla 182 988 ton ve % 28.2'lik pay ile yine Orta Kuzey Anadolu tarım bölgesi'ndedir. Bunu 142 063 ton ve % 21.8'lik pay ile Orta Güney Anadolu tarım bölgesi izlemektedir. Bu iki bölgemizin toplam nohut üretimi, ülkemiz nohut üretiminin % 50.0' sini oluşturmaktadır.

Verim ise; en az 830 kg/ha ile Akdeniz tarım bölgesi'nde, en fazla 1 222 kg/ha ile Marmara tarım bölgesi'ndedir. Marmara tarım bölgesini sırasıyla, 1 197 kg/ha ile Kuzey Anadolu tarım bölgesi ve 1 193 kg/ha ile Orta Doğu Anadolu tarım bölgesi izlemektedir.

7.2.7. 1980 – 2002 Yılları Arası Türkiye Nohut Dışsatımı

1980 – 2002 yılları arası Türkiye nohut dışsatım miktar ve değerleri ile dünya nohut dışsatımındaki payı Çizelge 68'de verilmiştir.

1980 yılından itibaren yemeklik baklagiller üretiminde ve özellikle mercimek ve nohut üretiminde görülen büyük artışlar sonucunda dışsatımımızda önemli ölçülerde artış göstermiştir. 1980 yılında dünya nohut dışsatımında % 47.41 pay alan ülkemiz, bu yıldan sonra nohut dışsatımında büyük bir atılım yapmış ve 1981 – 1992 yılları arasında nohut dışsatımındaki payı sadece 1989 yılında % 45.94'e gerilemiş diğer yıllarda ise payı % 61.87 (1984) ile % 80.40 arasında değişmiştir.

Daha sonraki yıllarda belirgin azalışlar göstererek 2000 yılında 50 137 ton ve 33 132 000 \$ dışsatım miktar ve değerine, dünya nohut dışsatımındaki payımız ise miktar olarak % 6.66'ya değer olarak % 9.73'e kadar gerilemiştir. Ülkemiz 2002 yılı nohut dışsatım miktar ve değerleri ise 104 671 ton ve 48 101 000 \$ olup, dünya nohut dışsatımındaki payımız miktarda % 14.06, değerinde ise % 14.52 dir.

Çizelge 68. 1980 – 2002 yıllara arası Türkiye nohut dışsatım miktar ve değerleri ile dünya nohut dışsatımındaki payı

Yıllar	Miktar (ton)			Değer (000 \$)		
	Dünya	Türkiye	%	Dünya	Türkiye	%
1980	186 727	88 535	47.41	108 128	35 721	33.04
1981	253 044	172 083	68.01	133 123	67 444	50.66
1982	235 778	156 322	66.30	103 129	65 196	63.72
1983	252 330	163 808	64.92	103 595	60 824	58.71
1984	257 436	159 280	61.87	109 119	63 337	58.04
1985	249 793	189 085	75.70	123 655	84 218	68.11
1986	321 821	248 408	77.19	145 807	98 311	67.43
1987	469 512	369 357	78.67	141 754	98 851	69.73
1988	655 943	527 361	80.40	207 464	155 803	75.10
1989	390 319	179 311	45.94	184 386	88 475	47.98
1990	446 637	276 927	62.00	218 788	135 434	61.90
1991	587 530	367 033	62.47	235 208	139 865	59.46
1992	429 460	267 819	62.36	183 652	106 836	58.17
1993	546 389	202 510	37.06	187 171	81 610	43.60
1994	453 422	102 510	22.61	195 303	58 539	29.97
1995	314 138	123 825	39.42	252 679	110 531	43.74
1996	587 805	192 710	32.78	314 071	112 104	35.69
1997	887 401	263 189	29.66	322 932	107 587	33.52
1998	607 152	157 890	26.01	275 142	77 172	28.05
1999	512 437	101 668	19.84	247 208	57 844	23.40
2000	753 358	50 137	6.66	340 496	33 132	9.73
2001	996 909	153 953	15.44	440 939	75 288	17.07
2002	744 632	104 671	14.06	331 274	48 101	14.52

7.2.8. 1980 – 2002 Yılları Arası Türkiye Nohut Dışalımı

1980 – 2002 yılları arası Türkiye nohut dışalım miktar ve değerleri ile dünya nohut dışalımıdaki payı Çizelge 69’da verilmiştir.

Çizelgeden de görüldüğü gibi, 1995 yılına kadar nohut dışalımı yapmayan ülkemiz, bu yıldan itibaren nohut dışalımı yapmaya başlamış ve 1995 yılında 513 ton ve 492 000 \$’lık nohut dışalımı gerçekleşmiştir. Türkiye 1995 – 2002 yılları arasında sürekli nohut dışalımı yapmıştır. En yüksek nohut dışalımı 1998 yılında 21 075 ton ve 7 962 000 \$ olarak gerçekleşmiş, 2002 yılı nohut dışalımı 10 636 ton ve 3 832 000 \$ dır.

Çizelge 69. 1980 – 2002 yıllara arası Türkiye nohut dışalım miktar ve değerleri ile dünya nohut dışalımıdaki payı

Yıllar	Miktar (ton)			Değer (000 \$)		
	Dünya	Türkiye	%	Dünya	Türkiye	%
1980	113 868	0	0	86 763	0	0
1981	137 604	0	0	100 807	0	0
1982	150 795	0	0	105 478	0	0
1983	176 055	0	0	96 262	0	0
1984	165 412	0	0	88 021	0	0
1985	166 849	0	0	96 386	0	0
1986	218 833	0	0	104 659	0	0
1987	404 556	0	0	136 126	0	0
1988	491 535	0	0	183 613	0	0
1989	350 970	40	0.01	179 837	8	0
1990	427 381	40	0.01	210 702	19	0
1991	468 914	0	0	224 390	0	0
1992	461 539	0	0	224 982	0	0
1993	641 296	0	0	246 294	0	0
1994	468 105	0	0	220 929	0	0
1995	303 111	513	0.16	241 594	492	0.20
1996	575 349	193	0.03	335 973	150	0.04
1997	847 249	1 411	0.17	344 644	636	0.18
1998	509 737	21 075	4.13	261 729	7 962	3.04
1999	410 888	8 121	1.98	236 929	3 740	1.58
2000	615 133	7 412	1.20	322 606	4 278	1.33
2001	1 116 723	14 396	1.29	506 898	6 151	1.21
2002	852 095	10 636	1.25	355 532	3 832	1.08

7.2.9. 1980 – 2002 Yılları Arası Türkiye Nohut Dışsatım ve Dışalımın Kıyaslanması

1980 – 2002 yılları arası Türkiye nohut dışsatım ve dışalım miktar ve değerlerinin kıyaslanması Çizelge 70’de gösterilmiştir.

Çizelgede de görüldüğü gibi, 1980 – 1995 yılları arasında ülkemiz hiç nohut dışalımı yapmamasına rağmen, nohut dışsatımı yapmıştır. 1980 – 2002 yılları arasında nohut dışsatımımız miktar ve değer olarak, dışalımımızdan sürekli daha yüksektir.

En yüksek nohut dışsatımımız 1997 yılında 527 361 ton ve 155 803 000 \$ ile yapılmış, 2000 yılında nohut dışsatım dışalım farkı 42 725 ton ve 28 854 000 \$ ile 1980 – 2003 yılları arasındaki en düşük değere gerilemiş, 2002 yılında bu fark 94 035 ton ve 44 269 000 \$ olarak gerçekleşmiştir.

Çizelge 70. 1980 – 2002 yılları arası Türkiye nohut dışsatım ve dışalım miktar ve değerlerinin karşılaştırılması

Yıllar	Miktar (ton)			Değer (000 \$)		
	Dışsatım	Dışalım	Fark	Dışsatım	Dışalım	Fark
1980	88 535	0	+ 88 535	35 721	0	+ 35 721
1981	172 083	0	+ 172 083	67 444	0	+ 67 444
1982	156 322	0	+ 156 322	65 196	0	+ 65 196
1983	163 808	0	+ 163 808	60 824	0	+ 60 824
1984	159 280	0	+ 159 280	63 337	0	+ 63 337
1985	189 085	0	+ 189 085	84 218	0	+ 84 218
1986	248 408	0	+ 248 408	98 311	0	+ 98 311
1987	369 357	0	+ 369 357	98 851	0	+ 98 851
1988	527 361	0	+ 527 361	155 803	0	+ 155 803
1989	179 311	40	+ 179 271	88 475	8	+ 88 467
1990	276 927	40	+ 276 887	135 434	19	+ 135 415
1991	367 033	0	+ 367 033	139 865	0	+ 139 865
1992	267 819	0	+ 267 819	106 836	0	+ 106 836
1993	202 510	0	+ 202 510	81 610	0	+ 81 610
1994	102 510	0	+ 102 510	58 539	0	+ 58 539
1995	123 825	513	+ 123 312	110 531	492	+ 110 039
1996	192 710	193	+ 192 517	112 104	150	+ 111 951
1997	263 189	1 411	+ 261 778	107 587	636	+ 106 951
1998	157 890	21 075	+ 136 815	77 172	7 962	+ 69 210
1999	101 668	8 121	+ 93 547	57 844	3 740	+ 54 104
2000	50 137	7 412	+ 42 725	33 132	4 278	+ 28 854
2001	153 953	14 396	+ 139 557	75 288	6 151	+ 69 137
2002	104 671	10 636	+ 94 035	48 101	3 832	+ 44 269

7.2.10. Dünya, Kıtalar ve Türkiye’de Kişi Başına Yıllık Nohut Tüketimi

FAO 2005, 2010 ve 2015 yılları nüfus tahminlerine göre hesaplanan dünya, kıtalar ve Türkiye kişi başına yıllık nohut tüketimleri Çizelge 71’de özetlenmiştir. Bu hesaplamada; dünya, kıtalar ve Türkiye’nin üretimlerine dışalım miktarları eklenmiş, bu değerden dışsatım ve ekim alanlarına göre gerekli tohumluk miktarı (dekara ortalama 10 kg tohumluk) çıkarıldıktan sonra kalan değer nüfusa bölünmüş ve kişi başına yıllık nohut tüketimi bulunmuştur. En son 2002 değerleri mevcut olduğundan 2001 ve 2002 yılları için hesaplama yapılmıştır.

Çizelgede görüldüğü gibi, dünya kişi başına nohut tüketimi 2001 yılı için 0.99 kg, 2002 yılı için 1.18 kg dır. En yüksek nohut tüketimi 2001 yılında 1.37 kg, 2002 yılında 1.76 kg ile Asya’da olup, 2001 yılında 0.71 kg ve 2002 yılında 0.22 kg ile Kuzey ve Orta Amerika izlemektedir. En az kişi başına yıllık nohut tüketimi 2001 yılında 0.09 kg, 2002 yılında 0.06 kg ile Güney Amerika’dadır.

Türkiye’de kişi başına yıllık nohut tüketimi 2001 yılında 4.78 kg, 2002 yılında 6.96 kg olarak gerçekleşmiştir. Ülkemizde kişi başına yıllık nohut tüketimi, hem 2001 yılında hem de 2002 yılında dünya değerlerinden oldukça yüksektir.

7.2.11. Dünya, Kıtalar ve Türkiye’de 2005, 2010 ve 2015 Yıllarında Nohut Tüketim

Tahmini

Dünya, kıtalar ve Türkiye 2005, 2010 ve 2015 yılları nüfus tahminleri ile 2001 – 2002 yılları tüketimleri ortalamasına göre ve kişi başına nohut tüketimlerinin değişmeyeceği varsayımıyla hesaplanan nohut gereksinimleri Çizelge 72’de gösterilmiştir.

Dünya, kıtalar ve Türkiye’de 2005, 2010 ve 2015 yıllarında tohumluk hariç nohut gereksiniminin sırasıyla; Dünyada 7 098 988 ton, 7 513 309 ton ve 7 916 977 ton; Asya kıtasında 6 150 484 ton, 6 513 846 ton ve 6 861 719 ton; Afrika’da 395 584 ton, 442 900 ton ve 488 043 ton; Kuzey ve Orta Amerika’da 243 645 ton, 257 121 ton ve 270 082 ton; Güney Amerika’da 26 042 ton, 27 685 ton ve 29 229 ton; Avrupa kıtasında 202 922 ton, 201 519 ton ve 199 753 ton; Okyanusya’da 22 767 ton, 24 027 ton ve 25 235 ton olacağı varsayılabilir. Bu değerlere ekim alanlarına göre ihtiyaç duyulan tohumluk miktarları da eklendiğinde gereksinim duyulan nohut miktarı daha da artacaktır. Sadece Avrupa’da nüfusun azalması nedeniyle gereksinim duyulan nohut miktarı azalmaktadır.

Türkiye’nin tahmin edilen 2005, 2010 ve 2015 yılları nohut gereksinimi; 431 015 ton, 458 445 ton ve 483 042 ton’dur. Nohut ekim alanlarımızın yaklaşık 600 000 ha olduğu kabul edildiğinde; dekara yaklaşık 10 kg tohumluk hesabıyla 60 000 ton da tohumluğa gereksinimimiz olacaktır. 600 000 ton olan 2003 yılı nohut üretimimiz gelecek yıllarda da aynı düzeyde kaldığı kabul edildiğinde 2015 yılına kadar iç tüketimimizde bir sorun olmayacağı ancak, zaten giderek azalan nohut dışsatımımızın daha da azalmasının söz konusu olacağı söylenebilir.

7.2.12. Türkiye’de Tescil Edilmiş Nohut Çeşitleri

Türkiye’de tescilli nohut çeşitlerinin isimleri ve tescil edildikleri yıllar Çizelge 73’te özetlenmiştir.

Çizelge 73. Türkiye’de tescil edilmiş nohut çeşitlerinin adı ve tescil yılı

Adı	Yılı	Adı	Yılı
Canitez 87	1987	Gökçe	1997
Eser 87	1987	Sarı 98	1998
Akçin 91	1991	Cevdetbey 98	1998
ILC 482 (Güney sarısı 482)	1991	Küsmen 99	1999
İzmir 92	1992	Uzunlu 99	1999
Menemen 92	1992	Er 99	1999
Aydın 92	1992	Gülümser 2001	2001
Damla 89	1994	Çağatay 2001	2001
Aziziye	1994	İnci	2003
Diyar 95	1995		

Ülkemizde 1990 yılına kadar tescil edilmiş 2 adet çeşit varken, 1991 yılında 2 adet, 1992 yılında 3 adet, 1994 yılında 2 adet, 1995 yılında 1 adet, 1997 yılında 1 adet, 1998 yılında 2 adet, 1999 yılında 3 adet, 2001 yılında 2 adet ve 2003 yılında 1 adet olmak üzere 17 çeşit tescil edilmiş ve nohutta tescilli çeşit sayısı 19 adete yükselmiştir.

Çizelge 71. Dünya, Kıtalar ve Türkiye’de 2001, 2002 yılları nohut ekim alanı, üretim, verim, dışalım, dışsatım, tohumluk, nüfus ve kişi başına yıllık tüketim değerleri

	Afrika		Asya		Avrupa		Güney Amerika	
	2001	2002	2001	2002	2001	2002	2001	2002
Ekim alanı (ha)	549 678	531 950	7 964 639	9 324 064	100 477	109 725	10 230	7 295
Üretim (ton)	360 335	380 966	5 412 532	7 248 577	81 923	103 819	11 333	7 922
Verim (kg/ha)	655.5	716.2	679.6	777.4	815.3	946.2	1107.8	1085.9
Dışalım (ton)	112 228	71 722	803 813	592 508	146 511	135 357	20 835	17 758
Dışsatım (ton)	13 660	74 124	298 678	264 710	24 313	24 590	666	750
Tohumluk(ton)	54 968	53 195	796 464	932 406	10 048	10 973	66 186	30 104
Nüfus (000)	813 799	832 089	3 728 098	3 775 948	727 578	727 019	352 347	357 329
Tüketim (kg/yıl)	0.50	0.39	1.37	1.76	0.27	0.28	0.09	0.06
	Kuzey – Orta Amerika		Okyanusya		Dünya		Türkiye**	
	2001	2002	2001	2002	2001	2002	2001	2002
Ekim alanı (ha)	661 864	301 037	195 000	201 000	9 481 888	10 475 071	645 000	660 000
Üretim (ton)	781 119	391 553	258 000	136 000	6 905 242	8 268 837	535 000	650 000
Verim (kg/ha)	1180.2	1300.7	1323.1	676.6	728.3	789.4	829	985
Dışalım (ton)	24 737	26 905	333	402	1 108 457	844 652	14 396	10 636
Dışsatım (ton)	386 001	277 365	266 519	94 272	989 837	735 811	153 953	104 671
Tohumluk(ton)	66 186	30 104	19 500	20 100	948 189	1 047 507	64 500	67 000
Nüfus (000)	494 793	500 749	31 448	31 844	6 148 063	6 224 978	69 303	70 318
Tüketim (kg/yıl)	0.71	0.22	-	0.69	0.99	1.18	4.78	6.96

*) Kaynak : FAO, Temmuz 2004.

Çizelge 72. Dünya, Kıtalar ve Türkiye’de 2005, 2010 ve 2015 yıllarında tohumluk hariç gerekli nohut üretimi

	Afrika (0.44 kg/kişi/yıl) (2001-2002)			Asya (1.57 kg/kişi/yıl) (2001-2002)			Avrupa (0.28 kg/kişi/yıl) (2001-2002)			Güney Amerika (0.07 kg/kişi/yıl) (2001-2002)		
	2005	2010	2015	2005	2010	2015	2005	2010	2015	2005	2010	2015
Nüfus (000)	887 965	984 223	1 084 540	3 917 506	4 148 947	4 370 522	724 722	719 714	713 104	372 042	395 507	417 570
Nohut gereksinimi (ton)	395 584	442 900	488 043	6 150 484	6 513 846	6 861 719	202 922	201 519	199 753	26 042	27 685	29 229
	K.O Amerika (0.47 kg/kişi/yıl) (2001-2002)			Okyanusya (0.69 kg/kişi/yıl) (2001-2002)			Dünya (1.1 kg/kişi/yıl) (2001-2002)			Türkiye (5.88 kg/kişi/yıl) (2001-2002)		
	2005	2010	2015	2005	2010	2015	2005	2010	2015	2005	2010	2015
Nüfus (000)	518 394	547 068	574 643	32 997	34 822	36 573	6 453 626	6 830 281	7 197 252	73 302	77 967	82 150
Nohut gereksinimi (ton)	243 645	257 121	270 082	22 767	24 027	25 235	7 098 988	7 513 309	7 916 977	431 015	458 445	483 042

7.3. MERCİMEK

1928 – 2003 yılları arası, mercimek ekim alanı, üretimi ve verim değerleri; 1928 – 1979 yılları arası, mercimek ekim alanlarımızın ve üretimimizin en yüksek değere ulaştığı 1980 – 1989 yılları arası ve 1990 – 2003 yılları arası olmak üzere üç başlık altında incelenmiştir.

7.3.1. 1928 - 1979 Yılları Arası Türkiye’de Mercimek Ekim Alanı, Üretim ve Verimi

1928 - 1979 yılları arasında Türkiye’de mercimek ekim alanı, üretim ve verim değerleri Çizelge 74’de verilmiştir.

Çizelge 74. 1928-1979 yılları arası Türkiye’de mercimek ekim alanı, üretim ve verim değerleri ile değişimi

Yıllar	Ekim Alanı (ha)	Değişim	Üretim (ton)	Değişim	Verim (kg/ha)	Değişim
1928	33 700	100	8 900	100	264	100
1929	22 000	65	14 500	163	659	250
1930	35 200	104	20 300	228	577	219
1931	26 400	78	43 200	485	1 636	620
1932	29 200	87	14 300	161	490	186
1933	29 300	87	18 600	209	635	241
1934	41 200	122	20 000	225	485	184
1935	34 800	103	18 700	210	537	203
1936	29 900	89	20 000	225	670	254
1937	27 800	82	23 800	267	857	325
1938	30 400	90	24 900	280	819	310
1939	32 300	96	26 100	293	809	306
1940	34 700	103	33 400	375	964	365
1941	39 400	117	28 800	324	730	277
1942	40 600	120	35 200	396	867	328
1943	34 700	103	32 300	363	931	353
1944	38 800	115	27 700	311	714	270
1945	38 600	115	21 300	239	551	209
1946	41 500	123	28 200	317	681	258
1947	41 200	122	27 800	312	675	256
1948	48 600	144	40 200	452	827	313
1949	46 300	137	34 800	391	752	285
1950	51 000	151	42 800	481	838	317
1951	52 800	157	55 000	618	1 042	395
1952	58 000	172	77 000	865	1 328	503
1953	78 500	233	75 700	851	964	365
1954	71 000	211	64 000	719	901	341
1955	86 000	255	77 000	865	895	339
1956	79 500	236	52 500	590	660	250
1957	82 000	243	73 000	820	890	337
1958	82 600	245	70 000	787	847	321
1959	81 000	240	74 000	831	914	346
1960	104 000	309	98 000	1 101	942	357
1961	101 000	300	84 000	944	831	315
1962	104 600	310	101 000	1 135	966	366
1963	103 300	307	103 000	1 157	997	378
1964	105 000	312	90 000	1 011	857	325
1965	100 000	297	90 000	1 011	900	341
1966	100 000	297	100 000	1 124	1 000	379

Çizelge 74. 1928-1979 yılları arası Türkiye mercimek ekim alanı, üretim ve verim değerleri ile değişimi (Devam)

Yıllar	Ekim Alanı (ha)	Değişim	Üretim (ton)	Değişim	Verim (kg/ha)	Değişim
1967	100 000	297	106 000	1 191	1 060	402
1968	99 000	294	96 000	1 079	970	367
1969	103 000	306	107 000	1 202	1 039	394
1970	108 000	320	92 000	1 034	852	323
1971	105 000	312	101 000	1 135	962	364
1972	103 000	306	105 000	1 180	1 019	386
1973	118300	351	67 000	753	566	214
1974	117 000	347	120 000	1 348	1 026	389
1975	124 500	369	135 000	1 517	1 083	410
1976	186 000	552	210 000	2 360	1 129	428
1977	240 000	712	260 000	2 921	1 083	410
1978	177 300	526	180 000	2 022	1 015	384
1979	175 000	519	183 000	2 056	1 046	396

1928 yılında 33 700 ha'lık ekim alanı ile fasulye, bakla ve nohuttan sonra ve % 15.8 oranla yemeklik baklagiller içerisinde ekim alanı yönünden dördüncü sırada yer alan mercimekte, ekim alanı 1975 yılına kadar 100 000 – 125 000 ha arasında seyretmiş, 1979 yılında 175 000 ha olarak gerçekleşmiştir. Mercimekte ekim alanı 1928 yılına göre 1979 yılında 5.19 kat artmıştır.

1928 yılında 8 900 ton olan mercimek üretimimiz 1928 – 1950 yılları arasında 8 900 ton (1928) ile 43 200 ton (1931); 1950 – 1970 yılları arasında 42 800 ton (1950) ile 107 000 ton (1969); 1970 – 1979 yılları arasında 67 000 ton (1973) ile 260 000 ton (1977) arasında değişmiş 1979 yılında 183 000 ton olmuştur. 1928 yılına göre 1979 yılında mercimek üretimimiz 20 96 kat artış göstermiştir.

1928 yılında 264 kg/ha olan mercimek verimimiz, en yüksek değere 1931 yılında 1 636 kg/ha ile ulaşmış, 1979 yılında 1 046 kg/ha olarak gerçekleşmiştir. Yıllara göre mercimek verimimiz önemli bir değişiklik göstermemektedir. Yağışların düzenli ve yeterli düzeyde olduğu yıllarda verim artmış, yağışı yeterli ve düzenli olmadığı yıllarda verim azalmıştır. Mercimeğin önemli olduğu alanlarda genellikle verim düşüktür.

7.3.2. 1980 - 1989 Yılları Arası Türkiye'de Mercimek Ekim Alanı, Üretim ve Verimi

1980 - 1990 yılları arasında Türkiye'de mercimek ekim alanı, üretim ve verim değerleri Çizelge 75'te gösterilmiştir.

1980 yılında ülkemiz mercimek ekim alanı 191 000 ha, üretimi 195 000 ton ve verimi 1 021 kg/ha iken, bu yıldan sonra gerek ekim alanı gerekse üretimi hızla artmış, 1989 yılında ekim alanı 997 000 ha'a ulaşmış, ancak bu yılda mercimek verimi çok düşük olduğundan ekim alanındaki artış üretime yansımamıştır.

1928 – 2003 yılları arasında en yüksek mercimek üretimimiz 1988 yılında 1 040 000 ton ile gerçekleşmiştir.

Çizelge 75. 1980-1990 yılları arası Türkiye’de mercimek ekim alanı, üretim ve verim değerleri ile değişimi

Yıllar	Ekim Alanı (ha)	Değişim	Üretim (ton)	Değişim	Verim (kg/ha)	Değişim
1980	191 000	100.0	195 000	100.0	1 021	100.0
1981	255 000	133.5	280 000	143.6	1 098	107.5
1982	622 008	326.1	550 000	282.1	883	86.5
1983	650 000	340.3	650 000	333.3	1 000	97.9
1984	620 000	324.6	570 000	292.3	919	90.0
1985	597 000	312.6	618 000	316.9	1 035	101.4
1986	750 000	392.7	850 000	435.9	1 133	111.0
1987	916 000	479.6	925 000	474.4	1 010	98.9
1988	983 000	514.7	1 040 000	533.3	1 058	103.6
1989	997 000	522.0	520 000	266.7	522	51.1

1980 yılı ekim alanı (191 000 ha)100 kabul edildiğinde en yüksek ekim alanı 1989 yılında (997 000 ha) 522.0’a ulaşmış, üretim ise 1980 yılında 195 000 ton (100.0) 1988 yılında 1 040 000 tona (533.3) yükselmiştir. Diğer bir ifade ile 1980 yılına göre mercimek ekim alanımız 1989 yılında 5.22 kat, üretimimiz ise 1988 yılında 5.33 kat artmıştır. 1989 yılı ekim alanındaki artışın üretime yansımamasının nedeni, verimde 1980 yılına göre yaklaşık % 48.9 luk azalmanın olmasıdır.

7.3.3. 1988 - 2003 Yılları Arası Türkiye’de Mercimek Ekim Alanı, Üretim ve Verimi

1988 - 2003 yılları arasında Türkiye’de mercimek ekim alanı, üretim ve verim değerleri Çizelge 76’da gösterilmiştir.

Çizelge 76. 1988-2003 yılları arası Türkiye mercimek ekim alanı, üretim ve verim değerleri ile değişimi

Yıllar	Ekim Alanı (ha)	Değişim	Üretim (ton)	Değişim	Verim (kg/ha)	Değişim
1988	983 000	100.0	1 040 000	100.0	1 058	100.0
1989	997 000	101.4	520 000	50.0	522	49.3
1990	906 000	92.2	846 000	81.3	934	88.3
1991	790 000	77.3	640000	61.5	810	76.6
1992	745 000	75.8	600 000	57.7	805	76.1
1993	713 000	72.5	735 000	70.7	1 031	97.4
1994	646 000	62.7	610 000	58.7	944	89.2
1995	640 000	65.1	665 000	63.9	1 039	98.2
1996	620 000	63.1	645 000	62.0	1 040	98.3
1997	560 000	57.0	515 000	49.5	920	87.0
1998	549 000	55.8	540 000	51.9	962	90.9
1999	517 000	52.6	380 000	36.5	770	72.8
2000	472 000	48.0	353 000	33.9	748	70.7
2001	470 000	47.8	520 000	50.0	1 106	104.5
2002	492 000	50.1	565 000	54.3	1 148	108.5
2003	442 000	45.0	540 000	51.9	1 222	115.5

1988 yılında 1 040 000 ton üretimle, 1989 yılında 997 000 ha ekim alanı ile en yüksek değerlerine ulaşan mercimekte, bu yıllardan sonra hem ekim alanında hem de üretimde hızla gerileme başlamış, 2003 yılında mercimek ekim alanı 442 000 ha, üretim 540 000 ton olmuştur. 1988 yılına göre 2003 yılında ekim alanında % 55.0, üretimde % 48.1 azalma meydana gelmiştir.

Bu kısımda mercimek genel olarak ele alınmıştır. Ülkemizde hem kırmızı hem de yeşil mercimek yetiştiriciliği yapılmaktadır. DİE' nin kırmızı ve yeşil mercimeği ayrı ayrı incelediği yıllara ilişkin değerlendirmeler aşağıda özetlenmiştir.

7.3.4. 1988 – 2003 Yılları Arası Türkiye Kırmızı Mercimek Ekim Alanı, Üretim ve Verimi

DİE 1986 yılından itibaren mercimek verilerini kırmızı mercimek ve yeşil mercimek olarak ayrı ayrı vermeye başlamıştır. Toplam mercimek ekim alanı ve üretimi baz alınarak en yüksek değerlerin olduğu 1988 yılı başlangıç kabul edilmiştir. 1988 – 2003 yılı kırmızı mercimek ekim alanı, üretim ve verim değerleri ile oranları ve 1988 yılına göre değişimleri Çizelge 77'de gösterilmiştir.

Çizelge 77. 1988 – 2003 yılı Türkiye kırmızı mercimek ekim alanı, üretim ve verim değerleri ile oranları ve 1988 yılına göre değişimleri

Yıllar	Ekim Alanı (ha)				Üretim (ton)				Verim (kg/ha)	
	Mercimek	Kırmızı Mercimek	%	Değişim	Mercimek	Kırmızı Mercimek	%	Değişim	Mercimek	Kırmızı Mercimek
1988	983 000	731 000	74.4	100.0	1 040 000	829 000	79.7	100.0	1 058	1 134
1989	997 000	721 000	72.3	98.6	520 000	320 000	61.5	38.6	522	444
1990	906 000	630 000	69.5	86.2	846 000	630 000	74.5	76.0	934	1 000
1991	790 000	537 000	68.0	73.5	640 000	440 000	68.8	53.1	810	819
1992	745 000	515 000	69.1	70.5	600 000	430 000	71.7	51.9	805	835
1993	713 000	514 000	72.1	70.3	735 000	570 000	77.6	68.8	1 031	1 109
1994	646 000	481 000	74.5	65.8	610 000	510 000	83.6	61.5	944	1 060
1995	640 000	475 000	74.2	65.0	665 000	515 000	77.4	62.1	1 039	1 084
1996	620 000	475 000	76.6	65.0	645 000	520 000	80.6	62.7	1 040	1 095
1997	560 000	430 000	76.8	58.8	515 000	410 000	79.6	49.5	920	953
1998	549 000	441 000	80.3	60.3	540 000	440 000	81.5	53.1	962	998
1999	517 000	420 000	81.2	57.5	380 000	300 000	78.9	36.2	770	714
2000	472 000	390 000	82.6	53.4	353 000	280 000	79.3	33.3	748	718
2001	470 000	400 000	85.1	54.7	520 000	460 000	88.5	55.5	1 106	1 150
2002	492 000	420 000	85.4	57.5	565 000	500 000	88.5	60.3	1 148	1 190
2003	442 000	380 000	86.0	52.0	540 000	485 000	89.8	58.5	1 222	1 276

Çizelgede de görüldüğü gibi, en yüksek kırmızı mercimek ekim alanı 731 000 ha ile 1988 yılında, üretimi ise 829 000 ton ile yine 1988 yılında gerçekleşmiştir. 1988 – 2003 yılları arasındaki kırmızı mercimek ekim alanlarımız 731 000 ha (1988) ile 380 000 ha (2003) değişim göstermiştir. 1988 yılı kırmızı mercimek ekim alanımız 100 kabul edildiğinde, bu yıldan sonra

kırmızı ekim alanlarımız hızla azalmaya başlamış, 2003 yılında 52.0 ye düşmüştür. Kırmızı mercimek ekim alanlarımızda % 48'lik bir azalma söz konusudur.

Toplam mercimek ekim alanlarımız içerisinde kırmızı mercimek ekim alanlarımızın aldığı pay 1988 yılında % 74.4 iken, 2003 yılında % 86.0'a yükselmiştir. Bu veriler de toplam mercimek ekim alanlarımızın içerisinde kırmızı mercimek ekim alanlarımızın arttığını, yeşil mercimek ekim alanlarımızın azaldığını göstermektedir.

Aynı durum kırmızı mercimek üretimimiz içinde geçerli olup; en yüksek kırmızı mercimek üretimimiz 1 040 000 ton ile 1988 yılında gerçekleşmiştir. 1989 yılında ekim alanı hemen hemen aynı olmasına karşın o yıl verimin çok düşük olması nedeniyle kırmızı mercimek üretimimiz 320 000 tona gerilemiştir. 1988 – 2003 yılları arasındaki kırmızı mercimek üretimimiz 1 040 000 ton (1988) ile 280 000 ton (2000) değişim göstermiştir. 1988 yılı kırmızı mercimek üretimimiz 100 kabul edildiğinde, bu yıldan sonra kırmızı ekim üretimimiz ekim alanlarımızda olduğu gibi hızla azalmaya başlamış, 2003 yılında 58.5'a düşmüştür. Kırmızı mercimek üretimimizde % 41.5'luk bir azalma söz konusudur.

1988 – 2003 yılları arasında kırmızı mercimek verimimiz 444 kg/ha (1989) ile 1 276 kg/ha (2003) arasında değişim göstermiştir.

7.3.5. Türkiye'de Kırmızı Mercimek Tarımı Yapılan İller

Ülkemizde kırmızı mercimek yetiştirilen illerimizde 2002 yılı ekim alanı, üretim ve verim değerleri Çizelge 78'de verilmiştir.

Çizelge 78. Türkiye'de kırmızı mercimek yetiştirilen illerimizde 2002 yılı ekim alanı, üretim ve verim değerleri

İL	Ekim Alanı (ha)	Üretim (ton)	Verim (kg/ha)	İL	Ekim Alanı (ha)	Üretim (ton)	Verim (kg/ha)
Adıyaman	21 619	21 478	993	Kahramanmaraş	3 025	2 537	839
Antalya	2	2	1 000	Mardin	79 515	116 508	1 465
Burdur	2	1	500	Muş	72	48	696
Çankırı	24	17	708	Siirt	5 623	4 319	768
Denizli	372	366	984	Tekirdağ	3	3	1 000
Diyarbakır	114 358	134 737	1 189	Tunceli	531	454	855
Elazığ	671	760	1 133	Şanlıurfa	127 282	142 081	1 118
Gaziantep	26 333	28 252	1 073	Zonguldak	2	1	1 000
Hakkari	6	11	1 833	Aksaray	16	11	688
Hatay	21	11	524	Karaman	425	363	854
Kastamonu	5	5	1 000	Batman	15 200	20 348	1 365
Kırklareli	1	2	2 000	Şırnak	13 818	15 069	1 091
Konya	1 526	2 168	1 421	Kilis	9 062	10 020	1 106
Malatya	424	386	910	Osmaniye	3	2	667
Manisa	59	40	678	TOPLAM	420 000	500 000	1 190

Çizelgede de görüldüğü gibi, 29 ilimizde kırmızı mercimek tarımı yapılmakta olup, 2002 yılı verilerine göre ülkemizde kırmızı mercimek ekim alanı en fazla olan ilimiz 127 282 ha ile Şanlıurfa'dır, Şanlıurfa'yı 114 358 ha ile Diyarbakır ve 79 515 ha ile Mardin illeri izlemektedir.

2002 yılında ülkemizde kırmızı mercimek üretimi en fazla 142 081 ton ile Şanlıurfa ilimizdedir, 134 737 ton ile Diyarbakır ve 116 508 ton ile Mardin illeri izlemektedir.

Ülkemizde kırmızı mercimek ekimi yapılan illerde, en düşük verim 500 kg/ha ile Burdur ilimizde, en yüksek verim ise; 2 000 kg/ha ile Kırklareli ilimizdedir. Kırklareli'yi sırası ile, 1 833 kg/ha ile Hakkari, 1 465 kg/ha verim ile Mardin izlemektedir.

7.3.6. Türkiye'de En Yüksek Kırmızı Mercimek Ekim Alanına Sahip olan 10 İlimiz

Türkiye'de en fazla kırmızı mercimek yetiştirilen 10 ilimizde 2002 yılı kırmızı mercimek ekim alanı, üretim ve verim değerleri Çizelge 79'da ve Şekil 3'te gösterilmiştir.

Çizelge 79. Türkiye'de en fazla kırmızı mercimek yetiştirilen 10 ilimizde 2002 yılı kırmızı mercimek ekim alanı, üretim ve verim değerleri

İller	Ekim alanı		Üretim		Verim
	(ha)	%	(ton)	%	(kg/ha)
Şanlıurfa	127 282	30.3	142 081	28.4	1 118
Diyarbakır	114 358	27.2	134 734	26.9	1 189
Mardin	79 515	18.9	116 508	23.3	1 465
Gaziantep	26 333	6.3	28 252	5.7	1 073
Adıyaman	21 619	5.1	21 478	4.3	993
Batman	15 200	3.6	20 348	4.1	1 365
Şırnak	13 818	3.4	15 069	3.1	1 091
Kilis	9 062	2.3	10 020	2.0	1 106
Siirt	5 623	1.4	4 319	0.9	768
Kahramanmaraş	3 025	0.8	2 537	0.5	839
TOPLAM	415 835	99.01	495 346	99.1	1 191
TÜRKİYE	420 000	100.0	500 000	100.0	1 190

Çizelgede gösterilen 10 ilin toplam kırmızı mercimek ekim alanı 415 835 ha, üretimi 495 346 ton olup; bu değerler ülkemiz toplam kırmızı mercimek ekim alanlarının % 99.01'ini, üretimin ise % 99.1'ini oluşturmaktadır. Kırmızı mercimek yetiştiriciliğinde en yüksek ekim alanlarına sahip olan illerimizin hemen hemen tamamı Güney Doğu Anadolu Bölgesindedir. Ayrıca, toplam mercimek ekim alanlarımızın % 86.0'ı, toplam mercimek üretimimizin % 89.8'i kırmızı mercimektir. Bu bölgede iklim koşullarının uygun olmadığı yıllarda kırmızı mercimek, dolayısıyla mercimek üretimimiz önemli düzeyde düşük olmaktadır. Bu da hem iç tüketimimizde hem de dış ticaretimizde sorun yaratmaktadır. Kırmızı mercimek ekim alanlarımızın diğer bölgelerde de yoğunlaştırılması bu sorunun çözümünde kolaylık sağlayacaktır.

7.3.7. Türkiye’de Tarım Bölgelerine Göre Kırmızı Mercimek Ekim Alanı, Üretimi ve Verimi

Türkiye’de tarım bölgelerine göre kırmızı mercimek ekim alanı, üretim ve verim değerleri Çizelge 80’de gösterilmiştir.

Çizelge 80. Türkiye’de tarım bölgelerine göre 2002 yılı kırmızı mercimek ekim alanı, üretimi ve verimi.

Tarım Bölgeleri		Ekim alanı		Üretim		Verim
		(ha)	%	(ton)	%	(kg/ha)
I. Bölge	Orta Kuzey Tarım Bölgesi	24	-	17	-	708
II. Bölge	Ege Tarım Bölgesi	433	0.1	407	0.1	942
III. Bölge	Marmara Tarım Bölgesi	4	-	5	-	1 250
IV. Bölge	Akdeniz Tarım Bölgesi	38 446	9.2	40 854	8.2	985
V. Bölge	Kuzey Tarım Bölgesi	0	-	0	-	-
VI. Bölge	Güney Tarım Bölgesi	355 874	84.7	433 131	86.6	1 217
VII. Bölge	Karadeniz Tarım Bölgesi	7	-	6	-	1 000
VIII. Bölge	Orta Doğu Tarım Bölgesi	23 245	5.5	23 078	4.6	990
IX. Bölge	Orta Güney Tarım Bölgesi	1 967	0.5	2 542	0.4	1 292
TÜRKİYE		420 000	100.0	500 000	100.0	1 190

Tarım bölgelerimiz içerisinde; Güney tarım bölgesi 355 874 ha ve % 84.7’lik pay ile en fazla kırmızı mercimek ekim alanına sahip olan tarım bölgemizdir. Bunu 38 446 ha ve % 9.2’lik pay ile Akdeniz tarım bölgesi izlemektedir. Bu iki bölgemizin toplam kırmızı mercimek ekim alanı, ülkemiz kırmızı mercimek ekim alanının % 93.9’ünü oluşturmaktadır. Ülkemiz toplam kırmızı mercimek ekim alanı 2002 yılı verilerine göre 420 000 ha’dır.

Üretim ise, en fazla 433 131 ton ve % 86.6’lık pay ile yine Güney tarım bölgesindedir. Bunu 40 854 ton ve % 8.2’lik pay ile Akdeniz tarım bölgesi izlemektedir. Bu iki bölgemizin toplam kırmızı mercimek üretimi, ülkemiz kırmızı mercimek üretiminin % 94.8’ini oluşturmaktadır.

Verim ise; en az 708 kg/ha ile Orta Kuzey tarım bölgesinde, en fazla 1 292 kg/ha ile Orta Güney tarım bölgesindedir. Orta Güney tarım bölgesini sırasıyla, 1 250 kg/ha ile Marmara tarım bölgesi ve 1 217 kg/ha ile Güney tarım bölgesi izlemektedir.

7.3.8. 1987 – 2003 Yılları Arası Türkiye’de Yeşil Mercimek Ekim Alanı, Üretim ve Verimi

Yeşil mercimekte en yüksek değerlerin olduğu 1987 yılı başlangıç kabul edilmiştir. 1987 – 2003 yılı yeşil mercimek ekim alanı, üretim ve verim değerleri ile oranları ve 1988 yılına göre değişimleri Çizelge 81’de gösterilmiştir.

Çizelgede de görüldüğü gibi, en yüksek yeşil mercimek ekim alanı 337 000 ha ile 1987 yılında, üretimi ise 375 000 ton ile yine 1987 yılında gerçekleşmiştir. 1987 – 2003 yılları arasındaki yeşil mercimek ekim alanlarımız 337 000 ha (1987) ile 62 000 ha (2003) değişim göstermiştir. 1987 yılı yeşil mercimek ekim alanımız 100 kabul edildiğinde, bu yıldan sonra yeşil

mercimek ekim alanlarımız hızla azalmaya başlamış, 2003 yılında 18.7'ye düşmüştür. Yeşil mercimek ekim alanlarımızda % 81.3'lük bir azalma söz konusudur.

Çizelge 81. 1987 – 2003 yılı Türkiye yeşil mercimek ekim alanı, üretim ve verim değerleri ile oranları ve 1987 yılına göre değişimleri

Yıllar	Ekim alanı (ha)				Üretim (ton)				Verim (kg/ha)	
	Mercimek	Yeşil Mercimek	%	Değişim	Mercimek	Yeşil Mercimek	%	Değişim	Mercimek	Yeşil Mercimek
1987	916 000	337 000	36.8	100 0	925 000	375 000	40.5	100 0	1 010	1 113
1988	983 000	252 000	25.6	76.1	1 040 000	211 000	20.3	63.7	1 058	837
1989	997 000	276 000	27.7	83.4	520 000	200 000	38.5	53.3	522	725
1990	906 000	276 000	30.5	83.4	846 000	216 000	25.5	57.6	934	783
1991	790 000	253 000	32.0	76.4	640 000	200 000	31.3	53.3	810	791
1992	745 000	230 000	30.9	69.5	600 000	170 000	28.3	45.3	805	739
1993	713 000	199 000	27.9	60.1	735 000	165 000	22.4	44.0	1 031	829
1994	646 000	165 000	25.5	49.8	610 000	100 000	16.4	26.7	944	606
1995	640 000	165 000	25.8	49.8	665 000	150 000	22.6	40.0	1 039	909
1996	620 000	145 000	23.4	43.8	645 000	125 000	19.4	33.3	1 040	862
1997	560 000	130 000	23.2	39.3	515 000	105 000	20.4	28.0	920	808
1998	549 000	108 000	19.7	32.6	540 000	100 000	18.5	26.7	962	926
1999	517 000	97 000	18.8	29.3	380 000	80 000	21.1	21.3	770	825
2000	472 000	82 000	17.4	24.8	353 000	73 000	20.7	19.5	748	890
2001	470 000	70 000	14.9	21.1	520 000	60 000	11.5	16.0	1 106	857
2002	492 000	72 000	14.6	21.6	565 000	65 000	11.5	17.3	1 148	903
2003	442 000	62 000	14.0	18.7	540 000	55 000	10.2	14.7	1 222	887

Toplam mercimek ekim alanlarımız içerisinde, yeşil mercimek ekim alanlarımızın aldığı pay 1987 yılında % 36.8 iken, 2003 yılında % 14.0'e düşmüştür. Bu veriler de toplam mercimek ekim alanlarımızın içerisinde yeşil mercimek ekim alanlarımızın önemli derecede azaldığını göstermektedir.

Aynı durum yeşil mercimek üretimimiz içinde geçerli olup; en yüksek yeşil mercimek üretimimiz 375 000 ton ile 1987 yılında gerçekleşmiştir. 1988 – 2003 yılları arasındaki yeşil mercimek üretimimiz 375 000 ton (1987) ile 55 000 ton (2003) değişim göstermiştir. 1987 yılı yeşil mercimek üretimimiz 100 kabul edildiğinde, bu yıldan sonra yeşil mercimek üretimimiz ekim alanlarımızda olduğu gibi hızla azalmaya başlamış, 2003 yılında 14.7'e düşmüştür. Yeşil mercimek üretimimizde % 85.3'lük bir azalma söz konusudur.

1987 – 2003 yılları arasında yeşil mercimek verimimiz 606 kg/ha (1994) ile 1 113 kg/ha (1987) arasında değişim göstermiştir.

7.3.9. Türkiye’de Yeşil Mercimek Tarımı Yapılan İller

Ülkemizde yeşil mercimek yetiştirilen illerimizde 2002 yılı ekim alanı, üretim ve verim değerleri Çizelge 82’de ve Şekil 4’te verilmiştir.

Çizelgede de görüldüğü gibi, 2002 yılı verilerine göre ülkemizde yeşil mercimek ekim alanı en fazla olan ilimiz 20 845 ha ile Yozgat’tır. Yozgat ilini sırası ile 10 194 ha ekim alanı ile Çorum ve 10 017 ha ile Konya illeri takip etmektedir.

Ülkemizde yeşil mercimekte en fazla ekilişe Yozgat ili sahip olduğu gibi, üretim de 2002 yılında en fazla Yozgat’ta olmuştur (19 388 ton). Yozgat ilini sırası ile, 9 184 ton üretim ile Çorum ve 7 764 ton ile Konya izlemektedir.

Ülkemizde yeşil mercimek ekimi yapılan illerde, en düşük verim 518 kg/ha ile Manisa ilimizde, en yüksek verim ise; 7 250 kg/ha ile Kars ilimizdedir. Kars’ı sırası ile, 3 613 kg/ha ile Malatya ve 1 962 kg/ha verim ile Diyarbakır izlemektedir.

Çizelge 82. Türkiye’de yeşil mercimek yetiştirilen illerimizde 2002 yılı ekim alanı, üretim ve verim değerleri

İL	Ekim Alanı (ha)	Üretim (ton)	Verim (kg/ha)	İL	Ekim Alanı (ha)	Üretim (ton)	Verim (kg/ha)
Adana	8	12	1 500	Konya	10 017	7 764	775
Afyon	2 429	2 361	972	Kütahya	809	1 381	1 707
Ağrı	687	726	1 057	Malatya	31	112	3 613
Amasya	507	486	959	Manisa	1 532	793	518
Ankara	6 615	5 350	809	Kahramanmaraş	62	68	1 097
Antalya	3	3	1 000	Muğla	5	4	800
Balıkesir	155	157	1 013	Muş	147	110	759
Bilecik	112	90	804	Nevşehir	1 339	1 261	942
Burdur	21	14	667	Niğde	651	565	868
Bursa	193	212	1 098	Ordu	36	43	1 194
Çanakkale	6	8	1 333	Sakarya	10	15	1 500
Çankırı	162	122	753	Samsun	10	10	1 000
Çorum	10 194	9 184	904	Sinop	21	19	905
Denizli	296	233	787	Sivas	666	628	943
Diyarbakır	260	408	1 962	Tekirdağ	78	102	1 308
Elazığ	73	57	781	Tokat	1 917	2 390	1 247
Erzincan	21	27	1 286	Uşak	1 013	857	846
Erzurum	820	676	824	Van	197	171	940
Eskişehir	1 619	1 490	920	Yozgat	20 845	19 388	930
Giresun	31	29	935	Zonguldak	3	3	1 000
Hatay	524	624	1 191	Aksaray	2 467	1 794	727
Isparta	378	460	1 217	Bayburt	154	196	1 273
İçel	145	100	690	Karaman	906	1 213	1 339
Kars	4	29	7 250	Kırıkkale	1 471	939	638
Kastamonu	76	75	987	Bartın	2	2	1 000
Kayseri	910	823	904	TOPLAM	72 000	65 000	903
Kırşehir	1 362	1 416	1 040				

7.3.10. Türkiye’de En Yüksek Yeşil Mercimek Ekim Alanına Sahip Olan 10 İlimiz

Türkiye’de en fazla yeşil mercimek yetiştirilen 10 ilimizde 2002 yılı yeşil mercimek ekim alanı, üretim ve verim değerleri Çizelge 83’de ve Şekil 4’te gösterilmiştir.

Çizelge 83. Türkiye’de en fazla yeşil mercimek yetiştirilen 10 ilimizde 2002 yılı ekim alanı, üretim ve verim değerleri

İller	Ekim alanı		Üretim		Verim
	(ha)	%	(ton)	%	(kg/ha)
Yozgat	20 845	29.0	19 388	29.8	930
Çorum	10 194	14.2	9 184	14.1	904
Konya	10 017	13.9	7 764	11.9	775
Ankara	6 615	9.2	5 350	8.2	809
Aksaray	2 467	3.4	1 794	2.8	727
Afyon	2 429	3.4	2 361	3.6	972
Tokat	1 917	2.7	2 390	3.7	1 247
Eskişehir	1 619	2.2	1 490	2.3	920
Manisa	1 532	2.1	793	1.2	518
Kırıkkale	1 471	2.0	939	1.4	638
TOPLAM	59 106	82.0	51 453	79.2	871
TÜRKİYE	72 000	100	65 000	100	903

Çizelgede gösterilen 10 ilin toplam yeşil mercimek ekim alanı 59 106 ha, üretimi 51 453 ton olup; bu değerler ülkemiz toplam yeşil mercimek ekim alanlarının % 82.0'sini, üretimin ise % 79.2'sini oluşturmaktadır. Yeşil mercimek ekim alanları yüksek olan bu 10 ilimiz İç Anadolu ve Geçit Bölgelerimizde lokalize olmuştur.

Şekil 4. Türkiye’de 2002 yılı verilerine göre yeşil mercimek yetiştiriciliği yapılan iller ve en yüksek ekim alanına sahip olan 10 il

- 42 il ekim alanı; 12 894 ha (% 18.0); üretim 13 547 ton (% 20.8)
- 10 il ekim alanı; 59 106 ha (% 82.0); üretim 51 543 ton (% 79.2)

7.3.11. Türkiye’de Tarım Bölgelerine Göre Yeşil Mercimek Ekim Alanı, Üretimi ve Verimi

Türkiye’de tarım bölgelerine göre yeşil mercimek ekim alanı, üretim ve verim değerleri Çizelge 84’de gösterilmiştir.

Çizelge 84. Türkiye’de tarım bölgelerine göre 2002 yılı yeşil mercimek ekim alanı, üretim ve verimi

Tarım Bölgeleri		Ekim alanı		Üretim		Verim
		(ha)	%	(ton)	%	(kg/ha)
I. Bölge	Orta Kuzey Tarım Bölgesi	44 202	61.4	40 217	61.9	909
II. Bölge	Ege Tarım Bölgesi	2 393	3.3	1 669	2.6	697
III. Bölge	Marmara Tarım Bölgesi	281	0.4	329	0.5	1 171
IV. Bölge	Akdeniz Tarım Bölgesi	742	1.0	807	1.2	1 088
V. Bölge	Kuzey Tarım Bölgesi	1 532	2.1	1 458	2.2	952
VI. Bölge	Güney Tarım Bölgesi	604	0.8	689	1.1	1 141
VII. Bölge	Karadeniz Tarım Bölgesi	333	0.5	377	0.6	1 132
VIII. Bölge	Orta Doğu Tarım Bölgesi	3 194	4.5	3 673	5.6	1 150
IX. Bölge	Orta Güney Tarım Bölgesi	18 719	26.0	15 781	24.3	843
TÜRKİYE		72 000	100.0	65 000	100.0	903

Tarım bölgelerimiz içerisinde; Orta Kuzey tarım bölgesi 44 202 ha ve % 61.4'lük pay ile en fazla yeşil mercimek ekim alanına sahip olan tarım bölgemizdir. Bunu 18 719 ha ve % 26.0'lık pay ile Orta Güney tarım bölgesi izlemektedir. Bu iki bölgemizin toplam yeşil mercimek ekim alanı, ülkemiz yeşil mercimek ekim alanının % 87.4' ünü oluşturmaktadır.

Üretim ise, en fazla 40 217 ton ve % 61.9'lük pay ile yine Orta Kuzey tarım bölgesi'ndedir. Bunu 15 781 ton ve % 24.3'lük pay ile Orta Güney tarım bölgesi izlemektedir. Bu iki bölgemizin toplam yeşil mercimek üretimi, ülkemiz yeşil mercimek üretiminin % 86.2' sini oluşturmaktadır.

Verim ise; en az 697 kg/ha ile Ege tarım bölgesinde , en fazla 1 171 kg/ha ile Marmara tarım bölgesi'ndedir. Marmara tarım bölgesini sırasıyla, 1 150 kg/ha ile Orta Doğu tarım bölgesi ve 1 141 kg/ha ile Güney tarım bölgesi izlemektedir.

7.3.12. 1980 – 2002 Yılları Arası Türkiye Mercimek Dışsatımı

1980 – 2002 yılları arası Türkiye mercimek dışsatım miktar ve değerleri ile dünya mercimek dışsatımındaki payı Çizelge 85’de verilmiştir.

1980 yılından itibaren baklagil üretiminde ve özellikle mercimek ve nohut üretiminde görülen büyük artışlar sonucunda dışsatımımızda önemli ölçülerde artış göstermiştir. 1980 yılında dünya mercimek dışsatımında % 36.38 pay alan ülkemiz, bu yıldan sonra mercimek dışsatımında büyük bir atılım yapmış ve 1981 – 1988 yılları arasında mercimek dışsatımındaki payı % 44.32 (1985) ile % 72.17 (1983) arasında değişmiştir.

Çizelge 85. 1980 – 2002 yıllara arası Türkiye mercimek dışsatım miktar ve değerleri ile dünya mercimek dışsatımındaki payı

Yıllar	Miktar (ton)			Değer (000 \$)		
	Dünya	Türkiye	%	Dünya	Türkiye	%
1980	282 410	102 747	36.38	178 772	53 290	29.81
1981	367 699	228 386	62.11	218 330	123 385	56.51
1982	457 184	312 226	68.29	202 080	126 744	62.72
1983	514 018	370 975	72.17	158 288	98 454	62.20
1984	450 602	291 510	64.89	154 411	86 098	55.76
1985	283 584	125 697	44.32	157 552	68 672	43.59
1986	455 858	251 838	55.24	253 529	132 217	52.15
1987	532 297	352 760	66.27	194 802	120 530	61.87
1988	870 758	606 489	69.65	271 567	178 147	65.60
1989	492 112	194 750	39.57	203 338	76 924	37.83
1990	519 678	242 346	46.63	267 968	124 096	46.31
1991	427 860	146 660	34.28	220 728	83 886	38.00
1992	578 494	128 045	22.13	270 485	75 973	28.09
1993	695 808	215 508	30.97	269 775	91 110	33.77
1994	848 097	293 218	34.57	291 538	96 721	33.18
1995	653 252	140 423	21.50	284 016	71 601	25.21
1996	824 053	246 142	29.87	365 963	112 166	30.65
1997	806 142	127 150	15.77	392 265	78 593	20.04
1998	787 154	154 010	19.57	346 960	88 219	25.43
1999	904 300	105 223	11.64	395 281	56 839	14.38
2000	1 098 775	99 730	9.08	445 815	57 526	12.90
2001	1 177 203	158 642	13.48	431 415	85 282	19.77
2002	1 025 122	119 151	11.62	356 921	45 884	12.86

Daha sonraki yıllarda belirgin azalışlar göstererek 2000 yılında 99 730 ton ve 57 826 000 \$ dışsatım miktar ve değerine, dünya mercimek dışsatımındaki payımız ise miktar olarak % 9.08'e değer olarak % 12.90'a kadar gerilemiştir. Ülkemiz 2002 yılı mercimek dışsatım miktar ve değerleri ise 119 151 ton ve 45 884 000 \$ olup, dünya mercimek dışsatımındaki payımız miktarda % 11.62, değerde ise % 12.86 dır.

7.3.13. 1980 – 2002 Yılları Arası Türkiye Mercimek Dışalım

1980 – 2002 yılları arası Türkiye mercimek dışalım miktar ve değerleri ile dünya mercimek dışalımındaki payı Çizelge 86'da verilmiştir.

Çizelgeden de görüldüğü gibi, 1994 yılına kadar mercimek dışalımını yapmayan ülkemiz, bu yıldan itibaren mercimek dışalımını yapmaya başlamış ve 1994 yılında 3 280 ton ve 1 620 000 \$'lık mercimek dışalımını gerçekleştirmiştir. Türkiye 1995 – 2002 yılları arasında sürekli mercimek dışalımını yapmıştır. En yüksek mercimek dışalımımız 2008 yılında 140 914 ton ve 59 143 000 \$ olarak gerçekleşmiş, 2002 yılı mercimek dışalımımız 22 668 ton ve 8 325 000 \$ dır.

Çizelge 86. 1980 – 2002 yıllara arası Türkiye mercimek dışalım miktar ve değerleri ile dünya mercimek dışalımıdaki payı

Yıllar	Miktar (ton)			Değer (000 \$)		
	Dünya	Türkiye	%	Dünya	Türkiye	%
1980	298 796	0	0	184 353	0	0
1981	366 313	0	0	223 798	0	0
1982	404 652	0	0	231 670	0	0
1983	429 193	0	0	191 591	0	0
1984	377 226	0	0	163 025	0	0
1985	324 092	0	0	179 232	0	0
1986	420 949	0	0	295 856	0	0
1987	430 708	0	0	192 314	0	0
1988	714 136	0	0	254 328	0	0
1989	468 081	0	0	215 908	0	0
1990	526 020	0	0	284 129	0	0
1991	458 605	0	0	267 289	0	0
1992	587 205	0	0	315 878	0	0
1993	593 990	0	0	268 927	0	0
1994	769 183	3 280	0.43	315 028	1 620	0.51
1995	642 152	13 596	2.12	319 048	6 515	2.04
1996	788 194	6 902	0.88	422 221	5 147	1.22
1997	836 018	81 324	9.73	422 529	38 753	9.17
1998	849 025	78 833	9.29	400 178	36 386	9.09
1999	879 888	64 826	7.37	431 166	28 815	6.68
2000	1 060 616	140 914	13.29	473 695	59 143	12.49
2001	1 127 691	98 662	8.75	450 075	37 887	8.42
2002	1 048 388	22 668	2.16	424 617	8 325	1.96

7.3.14. 1980 – 2002 yılları Arası Türkiye Mercimek Dışsatım ve Dışalımının Kıyaslanması

1980 – 2002 yılları arası Türkiye mercimek dışsatım ve dışalım miktar ve değerlerinin kıyaslanması Çizelge 87’de gösterilmiştir.

Çizelge de de görüldüğü gibi, 1980 – 1993 yılları arasında ülkemiz hiç mercimek dışalımı yapmamasına rağmen, mercimek dışsatımı yapmıştır. 1980 – 2002 yılları arasında mercimek dışsatımımız 2000 yılı hariç miktar ve değer olarak, dışalımımızdan sürekli daha yüksektir.

En yüksek mercimek dışsatımımız 1988 yılında 606 489 ton ve 178 147 000 \$ ile yapılmış, 2000 yılında mercimek dışsatım dışalım farkı – 41 184 ton ve – 1 617 000 \$ olmuş, 2002 yılında bu fark 96 483 ton ve 8 325 000 \$ olarak gerçekleşmiştir.

Mercimek dışsatımımızın en yüksek miktar ve değere ulaştığı 1988 yılında dışsatım, dışalım farkı 606 489 ton ve 178 147 000 \$ iken, 2000 yılında – 41 184 ton ve – 1 617 000 \$ a gerilemiş iki yıl arasında miktar olarak 647 673 ton ve 179 764 000 \$’lık bir fark bulunmaktadır. Bu veriler de mercimek tarımımızda önemli gerilemelerin olduğunu göstermektedir.

Çizelge 87. 1980 – 2002 yılları arası Türkiye mercimek dışsattım ve dışalım miktar ve değerlerinin karşılaştırılması

Yıllar	Miktar (ton)			Değer (000 \$)		
	Dışsattım	Dışalım	Fark	Dışsattım	Dışalım	Fark
1980	102 747	0	+ 102 747	53 290	0	+ 53 290
1981	228 386	0	+ 228 386	123 385	0	+ 123 385
1982	312 226	0	+ 312 226	126 744	0	+ 126 744
1983	370 975	0	+ 370 975	98 454	0	+ 98 454
1984	291 510	0	+ 291 510	86 098	0	+ 86 098
1985	125 697	0	+ 125 697	68 672	0	+ 68 672
1986	251 838	0	+ 251 838	132 217	0	+ 132 217
1987	352 760	0	+ 352 760	120 530	0	+ 120 530
1988	606 489	0	+ 606 489	178 147	0	+ 178 147
1989	194 750	0	+ 194 750	76 924	0	+ 76 924
1990	242 346	0	+ 242 346	124 096	0	+ 124 096
1991	146 660	0	+ 146 660	83 886	0	+ 83 886
1992	128 045	0	+ 128 045	75 973	0	+ 75 973
1993	215 508	0	+ 215 508	91 110	0	+ 91 110
1994	293 218	3 280	+ 289 938	96 721	1 620	+ 95 101
1995	140 423	13 596	+ 126 827	71 601	6 515	+ 65 086
1996	246 142	6 902	+ 239 240	112 166	5 147	+ 107 019
1997	127 150	81 324	+ 45 826	78 593	38 753	+ 39 840
1998	154 010	78 833	+ 75 177	88 219	36 386	+ 51 833
1999	105 223	64 826	+ 40 397	56 839	28 815	+ 28 024
2000	99 730	140 914	- 41 184	57 526	59 143	- 1 617
2001	158 642	98 662	+ 59 980	85 282	37 887	+ 47 395
2002	119 151	22 668	+ 96 483	45 884	8 325	+ 37 559

7.3.15. Dünya, Kıtalar ve Türkiye’de Kişi Başına Yıllık Mercimek Tüketimi

FAO 2005, 2010 ve 2015 yılları nüfus tahminlerine göre hesaplanan dünya, kıtalar ve Türkiye kişi başına yıllık mercimek tüketimleri Çizelge 88’de özetlenmiştir. Bu hesaplamada; dünya, kıtalar ve Türkiye’nin üretimlerine dışalım miktarları eklenmiş, bu değerden dışsattım ve ekim alanlarına göre gerekli tohumluk miktarı (dekara ortalama 10 kg tohumluk) çıkarıldıktan sonra kalan değer nüfusa bölünmüş ve kişi başına yıllık mercimek tüketimi bulunmuştur. En son 2002 değerleri mevcut olduğundan 2001 ve 2002 yılları için hesaplama yapılmıştır.

Çizelgede görüldüğü gibi, dünya kişi başına mercimek tüketimi 2001 yılı için 0.45 kg, 2002 yılı için 0.42 kg dır. En yüksek mercimek tüketimi 2001 ve 2002 yılında 0.55 kg ile Asya’da olup, 2001 yılında 0.46 kg ve 2002 yılında 0.49 kg ile Güney Amerika izlemektedir. Okyanusya’da hesaplamalar sonucu her iki yılda da (-) çıkmıştır.

Türkiye’de kişi başına yıllık mercimek tüketimi 2001 yılında 5.96 kg, 2002 yılında yine 5.96 kg olarak gerçekleşmiştir. Ülkemizde kişi başına yıllık mercimek tüketimi, hem 2001 yılında hem de 2002 yılında dünya değerlerinden oldukça yüksektir.

7.3.16. Dünya, Kıtalar ve Türkiye’de 2005, 2010 ve 2015 Yıllarında Mercimek Tüketim Tahmini

Dünya, kıtalar ve Türkiye 2005, 2010 ve 2015 yılları nüfus tahminleri ile 2001 – 2002 yılları tüketimleri ortalamasına göre ve kişi başına mercimek tüketimlerinin değişmeyeceği varsayımıyla hesaplanan mercimek gereksinimleri Çizelge 89’da gösterilmiştir.

Dünya, kıtalar ve Türkiye’de 2005, 2010 ve 2015 yıllarında tohumluk hariç mercimek gereksiniminin sırasıyla; Dünyada 2 839 595 ton, 3 005 323 ton ve 3 166 790 ton; Asya kıtasında 2 154 628 ton, 2 281 920 ton ve 2 403 787 ton; Afrika’da 319 667 ton, 354 320 ton ve 390 434 ton; Avrupa kıtasında 210 169 ton, 208 717 ton ve 206 887 ton; Güney Amerika’da 178 580 ton, 189 843 ton ve 200 433 ton; Kuzey ve Orta Amerika’da 72 575 ton, 76 589 ton ve 80 450 ton olacağı varsayılabilir. Okyanusya’da kişi başına mercimek tüketimi hesaplanamadığından bir rakam vermek olası değildir. Bu değerlere ekim alanlarına göre ihtiyaç duyulan tohumluk miktarları da eklendiğinde gereksinim duyulan mercimek miktarı daha da artacaktır. Sadece Avrupa’da nüfusun azalması nedeniyle gereksinim duyulan mercimek miktarı azalmaktadır.

Türkiye’nin tahmin edilen 2005, 2010 ve 2015 yılları mercimek gereksinimi; 436 880 ton, 464 683 ton ve 489 614 ton’dur. Mercimek ekim alanlarımızın yaklaşık 500 000 ha olduğu kabul edildiğinde; dekara yaklaşık 10 kg tohumluk hesabıyla 50 000 ton da tohumluğa gereksinimimiz olacaktır. 540 000 ton olan 2003 yılı mercimek üretimimiz gelecek yıllarda da aynı düzeyde kaldığı kabul edildiğinde 2015 yılına kadar iç tüketimimizde çok büyük bir sorun olmayacağı ancak zaten giderek azalan mercimek dışsatımımızın daha da azalması söz konusu olacaktır..

7.3.17. Türkiye’de Tescil Edilmiş Mercimek Çeşitleri

Türkiye’de tescilli kırmızı ve yeşil mercimek çeşitlerinin isimleri ve tescil edildikleri yıllar Çizelge 90’da özetlenmiştir.

Çizelge 90. Türkiye’de tescil edilmiş kırmızı mercimek ve yeşil mercimek çeşitlerinin adı ve tescil yılı

Kırmızı Mercimek				Yeşil Mercimek	
Adı	Yılı	Adı	Yılı	Adı	Yılı
Kışlık Kırmızı 51	1975	Kafkas	2001	Kışlık Pul 11	1975
Emre 20	1977	Alidayı	2001	Kışlık Yeşil 21	1975
Kışlık Yerli	1984			Kışlık Yeşil 31	1975
Fırat 87	1987			Sultan 1	1977
Sazak 91	1991			Malazgirt 89	1989
Seyran 96	1996			Erzurum 89	1989
Çiftçi	2001			Kayı 91	1991
Özbek	2001			Meyveci 2001	2001

Ülkemizde 1980 yılına kadar tescil edilmiş 2 adet kırmızı 4 adet yeşil mercimek çeşidi varken, 1989 yılında 2 adet yeşil mercimek, 1991 yılında 1 adet kırmızı mercimek, 1 adet yeşil mercimek ve 2001 yılında 4 adet kırmızı mercimek, 1 adet yeşil mercimek olmak üzere toplam 8 adet kırmızı mercimek, 4 adet yeşil mercimek tescil edilmiş ve mercimekte tescilli çeşit sayısı 18 adete yükselmiştir.

Çizelge 88. Dünya, Kıtalar ve Türkiye’de 2001, 2002 yılları mercimek ekim alanı, üretim, verim, dışalım, dışsatım, tohumluk, nüfus ve kişi başına yıllık tüketim değerleri

	Afrika		Asya		Avrupa		Güney Amerika	
	2001	2002	2001	2002	2001	2002	2001	2002
Ekim alanı (ha)	149 171	147 288	2 871 489	2 828 374	42 511	50 004	20 270	20 753
Üretim (ton)	87 677	89 114	2 147 082	2 223 381	34 576	44 810	18 494	20 255
Verim (kg/ha)	587.8	605.0	747.7	786.1	813.3	896.1	912.4	976.0
Dışalım (ton)	225 212	226 004	502 694	427 122	210 760	194 432	144 713	155 560
Dışsatım (ton)	2 333	4 658	309 393	287 010	20 307	28 368	176	152
Tohumluk(ton)	14 917	14 729	287 149	282 837	4 251	5 000	2 027	2 075
Nüfus (000)	813 799	832 089	3 728 098	3 775 948	727 578	727 019	352 347	357 329
Tüketim (kg/yıl)	0.36	0.36	0.55	0.55	0.30	0.28	0.46	0.49
	Kuzey – Orta Amerika		Okyanusya		Dünya		Türkiye**	
	2001	2002	2001	2002	2001	2002	2001	2002
Ekim alanı (ha)	747 127	478 451	125 500	165 500	3 956 068	3 690 370	470 000	492 000
Üretim (ton)	701 498	476 928	181 000	68 000	3 170 327	2 922 488	520 000	565 000
Verim (kg/ha)	938.9	996.8	1442.2	410.9	801.4	791.9	1106.4	1148.4
Dışalım (ton)	58 835	67 489	2 481	2 878	1 144 695	1 073 485	98 662	22 668
Dışsatım (ton)	589 845	454 471	218 500	242 241	1 140 554	1 016 900	158 642	119 151
Tohumluk(ton)	74 713	47 845	12 550	16 550	395 607	369 037	47 000	49 200
Nüfus (000)	494 793	500 749	31 448	31 844	6 148 063	6 224 978	69 303	70 318
Tüketim (kg/yıl)	0.19	0.08	?	?	0.45	0.42	5.96	5.96

*) Kaynak : FAO, 2004.

Çizelge 89. Dünya, Kıtalar ve Türkiye’de 2005, 2010 ve 2015 yıllarında tohumluk hariç mercimek gereksinimi

	Afrika (0.36 kg/kişi/yıl) (2001-2002)			Asya (0.55 kg/kişi/yıl) (2001-2002)			Avrupa (0.29 kg/kişi/yıl) (2001-2002)			Güney Amerika (0.48 kg/kişi/yıl) (2001-2002)		
	2005	2010	2015	2005	2010	2015	2005	2010	2015	2005	2010	2015
Nüfus (000)	887 965	984 223	1 084 540	3 917 506	4 148 947	4 370 522	724 722	719 714	713 104	372 042	395 507	417 570
Mercimek gereksinimi (ton)	319 667	354 320	390 434	2 154 628	2 281 920	2 403 787	210 169	208 717	206 887	178 580	189 843	200 433
	K.O Amerika(0.14 kg/kişi/yıl) (2001-2002)			Okyanusya (-)			Dünya (0.44 kg/kişi/yıl) (2001-2002)			Türkiye (5.96 kg/kişi/yıl) (2001-2002)		
	2005	2010	2015	2005	2010	2015	2005	2010	2015	2005	2010	2015
Nüfus (000)	518 394	547 068	574 643	32 997	34 822	36 573	6 453 626	6 830 281	7 197 252	73 302	77 967	82 150
Gerekli Üretim (ton)	72 575	76 589	80 450	?	?	?	2 839 595	3 005 323	3 166 790	436 880	464 683	489 614

7.4. BAKLA

1928 – 2003 yılları arası, bakla ekim alanı, üretimi ve verim değerleri; 1928 – 1979 yılları arası ve 1980 – 2003 yılları arası olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir.

7.4.1. 1928 - 1979 Yılları Arası Türkiye’de Bakla Ekim Alanı, Üretim ve Verimi

1928 - 1979 yılları arasında Türkiye’de bakla ekim alanı, üretim ve verim değerleri Çizelge 91’ de verilmiştir.

Çizelge 91. 1928-1979 yılları arası Türkiye bakla ekim alanı, üretim ve verim değerleri ile değişimi

Yıllar	Ekim Alanı (ha)	Değişim	Üretim (ton)	Değişim	Verim (kg/ha)	Değişim
1928	58 100	100	28 700	100	494	100
1929	49 100	85	32 800	114	668	135
1930	30 700	53	33 000	115	1 075	218
1931	48 500	83	45 500	159	938	190
1932	51 700	89	48 500	169	938	190
1933	63 500	109	62 900	219	990	200
1934	57 800	99	59 200	206	1 024	207
1935	67 800	117	105 500	368	1 555	315
1936	74 100	128	48 800	170	658	133
1937	63 008	110	66 700	232	1 045	212
1938	63 900	110	65 100	227	1 018	206
1939	74 400	128	71 400	249	959	194
1940	71 700	123	45 700	159	638	129
1941	58 100	100	41 800	146	719	146
1942	48 000	83	44 100	154	919	186
1943	44 300	76	42 100	147	950	192
1944	41 400	71	26 500	92	640	130
1945	31 500	54	12 800	45	405	82
1946	29 700	51	21 600	75	728	147
1947	33 900	58	23 400	82	689	139
1948	46 900	81	41 800	146	890	180
1949	43 800	75	35 000	122	798	162
1950	45 500	78	38 000	132	835	169
1951	39 800	69	38 000	132	954	193
1952	36 000	62	36 000	125	1 000	202
1953	37 700	65	40 000	139	1 061	215
1954	35 500	61	37 000	129	1 042	211
1955	34 000	59	38 000	132	1 118	226
1956	36 000	62	40 000	139	1 111	225
1957	35 800	62	41 600	145	1 162	235
1958	38 000	65	49 000	171	1 289	261
1959	40 000	69	51 000	178	1 275	258
1960	39 000	67	51 000	178	1 308	265
1961	41 000	71	50 000	174	1 219	247
1962	40 000	69	53 000	185	1 325	268
1963	41 000	71	53 000	185	1 292	262
1964	38 000	65	44 000	153	1 157	234
1965	35 000	60	45 000	157	1 286	260
1966	35 000	60	43 000	150	1 229	249

Çizelge 91. 1928-1979 yılları arası Türkiye bakla ekim alanı, üretim ve verim değerleri ile değişimi (Devam)

Yıllar	Ekim Alanı (ha)	Değişim	Üretim (ton)	Değişim	Verim (kg/ha)	Değişim
1967	35 000	60	43 000	150	1 229	249
1968	33 000	57	43 000	150	1 303	264
1969	35 000	60	45 000	157	1 286	260
1970	29 000	50	39 000	136	1 345	272
1971	31 000	53	42 000	146	1 355	274
1972	33 000	57	47 000	164	1 424	288
1973	31 000	53	46 000	160	1 484	300
1974	34 000	59	54 000	188	1 588	321
1975	31 000	53	50 000	174	1 613	327
1976	30 000	52	47 500	166	1 638	332
1977	30 000	52	50 000	174	1 666	337
1978	31 000	53	53 500	186	1 726	349
1979	31 000	53	52 000	181	1 677	339

1928 yılında 58 100 ha lık ekim alanı ile fasulyeden sonra ve % 27.2 oranla yemeklik baklagiller içerisinde ekim alanı yönünden ikinci sırada yer alan baklada ekim alanı, 1939 yılında 74 400 ha ile 1928 – 2003 yılları arasında en yüksek değerine ulaşmış, bu yıldan sonra bakla ekim alanlarımız azalmaya başlamış ve giderek gerilemiştir. 1979 yılında bakla ekim alanımız 31 000 ha olmuş, ve 1928 yılına göre % 47 oranında azalmıştır.

1928 yılında 28 700 ton olan bakla üretimimiz 1935 yılında 105 500 ton ile 1928 – 2003 yılları arasında en yüksek değerine ulaşmış, bu yıldan sonra bakla üretimimiz azalmaya başlamış ve giderek gerilemiştir. 1979 yılında bakla üretimimiz 52 000 ton olmuş, ve 1928 yılına göre 1.81 kat artmıştır.

1928 yılında 494 kg/ha olan bakla verimimiz, 1979 yılında 1 677 kg/ha olarak gerçekleşmiştir. 1928 yılına göre 1979 yılı bakla verimimiz 3.39 kat artış göstermiştir. Bakla verimimizdeki bu artış, ekim alanlarımızda azalma olmasına karşın üretimde artışa neden olmuştur.

7.4.2. 1980 - 2003 Yılları Arası Türkiye’de Bakla Ekim Alanı, Üretim ve Verimi

1980 - 2003 yılları arasında Türkiye’de bakla ekim alanı, üretim ve verim değerleri Çizelge 92’de gösterilmiştir.

1980 yılında ülkemiz bakla ekim alanı 30 000 ha, üretimi 52 000 ton ve verimi 1 733 kg/ha iken, 2003 yılında ise bakla ekim alanımız 17 000 ha’a, üretimimiz 33 000 ton’a gerilemiş, verimimiz ise 1 931 kg/ha’a yükselmiştir.

1980 yılı ekim alanı (30 000 ha) 100 kabul edildiğinde en yüksek ekim alanı 1987 yılında (44 000 ha) 146.7’ye ulaşmış, 2003 yılında (17 000 ha) 56.7’ye gerilemiştir. Bu da 1980 yılına göre 2003 yılında bakla ekim alanlarımızda % 43.3 oranında bir azalmanın olduğunu göstermektedir.

Üretim yönünden ise 1980 yılı bakla üretimi 52 000 ton 100.0 kabul edildiğinde, en yüksek bakla üretimine 1986 ve 1987 yıllarında 80 000 ton ile 153.8'e ulaşmıştır. 1980 yılına göre 2003 yılında bakla üretimimizdeki azalma % 36.5 dur.

Bakla verimimizde ise 2003 yılında, 1980 yılına göre 1.12 kat artış söz konusudur.

Çizelge 92. 1980-2003 yılları arası Türkiye bakla ekim alanı, üretim ve verim değerleri ile değişimi

Yıllar	Ekim Alanı (ha)	Değişim	Üretim (ton)	Değişim	Verim (kg/ha)	Değişim
1980	30 000	100.0	52 000	100.0	1 733	100.0
1981	30 000	100.0	55 000	105.8	1 833	105.8
1982	35 500	118.3	65 000	125.0	1 831	105.7
1983	42 500	141.7	77 000	148.1	1 812	104.6
1984	42 000	140.0	76 000	146.2	1 810	104.4
1985	42 000	140.0	73 000	140.4	1 738	100.3
1986	42 500	141.7	80 000	153.8	1 882	108.6
1987	44 000	146.7	80 000	153.8	1 818	104.9
1988	42 000	140.0	78 000	150.0	1 857	107.2
1989	40 000	133.3	75 000	144.2	1 875	108.2
1990	40 000	133.3	75 000	144.2	1 875	108.2
1991	38 000	126.7	70 000	134.6	1 842	106.3
1992	36 500	121.7	68 000	130.8	1 863	107.5
1993	34 400	114.7	65 000	125.0	1 890	109.1
1994	28 900	96.3	52 000	100.0	1 802	104.0
1995	26 000	86.7	49 000	94.2	1 885	108.8
1996	24 500	81.7	46 300	89.0	1 890	109.1
1997	24 300	81.0	46 000	88.5	1 893	109.2
1998	22 000	73.3	42 500	81.7	1 932	111.5
1999	21 000	70.0	39 000	75.0	1 857	107.2
2000	20 000	66.7	37 000	71.2	1 850	106.8
2001	19 000	63.3	35 000	67.3	1 842	106.3
2002	18 000	60.0	32 000	61.5	1 833	105.8
2003	17 000	56.7	33 000	63.5	1 941	112.0

7.4.3. Türkiye'de Bakla Tarımı Yapılan İller

2002 yılı DİE verilerine göre 2002 yılında bakla tarımı yapılan illerimiz Çizelge 93'te ve Şekil 5'te verilmiştir.

Çizelgede de görüldüğü gibi, Türkiye'de 2002 yılı verilerine göre 28 ilde bakla yetiştiriciliği yapılmakta ve bakla ekim alanı en fazla olan ilimiz 6 988 ha ile Balıkesir'dir, Balıkesir'i 3 524 ha ile Muğla ve 3 335 ha ile Çanakkale illeri izlemektedir.

Çizelge 93. Türkiye’de bakla yetiştirilen illerimizde 2002 yılı bakla ekim alanı, üretim ve verim değerleri

İL	Ekim Alanı (ha)	Üretim (ton)	Verim (kg/ha)	İL	Ekim Alanı (ha)	Üretim (ton)	Verim (kg/ha)
Afyon	7	8	1 143	Kütahya	323	796	2 464
Antalya	293	498	1 700	Manisa	1 418	2 203	1 554
Aydın	149	176	1 181	Kahramanmaraş	1	6	6 000
Balıkesir	6 988	11 954	1 711	Muğla	3 524	6 918	1 963
Bursa	607	1 345	2 216	Ordu	15	18	1 200
Çanakkale	3 335	5 523	1 656	Sakarya	11	22	2 000
Denizli	29	31	1 069	Samsun	13	13	1 000
Elazığ	21	33	1 571	Sinop	146	203	1 390
Hatay	73	143	1 959	Tekirdağ	49	95	1 939
Isparta	5	10	2 000	Uşak	42	65	1 548
İstanbul	43	109	2 535	Zonguldak	164	169	1 030
İzmir	620	1 473	2 376	Bartın	81	135	1 667
Kastamonu	4	8	2 000	Karabük	23	28	1 217
Kocaeli	1	1	1 000	TOPLAM	18 000	32 000	1 778
Konya	15	17	1 133				

Ülkemizde en fazla bakla üretimine 11 594 ton ile Balıkesir ilimiz sahiptir. Balıkesir’i sırası ile 6 918 ton üretimiyle Muğla, 5 523 ton ile Çanakkale, 2 203 ton ile Manisa illeri takip etmektedir.

Ülkemizde bakla ekimi yapılan illerde, en düşük verim 1 000 kg/ha ile Samsun ve Kocaeli illerimizde, en yüksek verim ise; 6 000 kg/ha ile Kahramanmaraş ilimizdedir. Kahramanmaraş’ı sırası ile, 2 535 kg/ha ile İstanbul, 2 464 kg/ha ile Kütahya illeri izlemektedir.

7.4.4. Türkiye’de En Yüksek Bakla Ekim Alanına Sahip Olan 10 İlimiz

Ülkemizde en fazla bakla yetiştirilen 10 ilimizde 2002 yılı bakla ekim alanı, üretim ve verim değerleri Çizelge 94’de ve Şekil 5’te gösterilmiştir.

Çizelge 94. Türkiye’de en fazla bakla yetiştirilen 10 ilimizde 2002 yılı bakla ekim alanı, üretim ve verim değerleri

İller	Ekim alanı		Üretim		Verim (kg/ha)
	(ha)	%	(ton)	%	
Balıkesir	6 988	3 8.9	11 954	37.4	1 711
Muğla	3 524	1 9.7	6 918	21.6	1 963
Çanakkale	3 335	1 8.5	5 523	17.3	1 656
Manisa	1 418	7.9	2 203	6.9	1 554
İzmir	620	3.4	1 473	4.6	2 376
Bursa	607	3.4	1 345	4.2	2 216
Kütahya	323	1.7	796	2.5	2 464
Antalya	293	1.6	498	1.6	1 700
Zonguldak	164	0.9	169	0.5	1 030
Aydın	149	0.8	176	0.5	1 181
TOPLAM	17 421	96.8	31 055	97.0	1 783
TÜRKİYE	18 000	100.0	32 000	100.0	1 778

Şekil 5. Türkiye’de 2002 yılı verilerine göre bakla yetiştiriciliği yapılan iller ve en yüksek ekim alanına sahip olan 10 il

■ 18 il ekim alanı; 579 ha (% 3.2); üretim 945 ton (% 3.0)

■ 10 il ekim alanı; 17 421 ha (% 96.8); üretim 31 055 ton (% 97.0)

Çizelgede gösterilen en yüksek bakla ekim alanına sahip 10 ilin toplam bakla ekim alanı, 17 421 ha, üretimi 31 055 ton olup; bu değerler ülkemiz toplam bakla ekim alanlarının % 96.8'ini, üretimin ise % 97.0'sini oluşturmaktadır. Diğer yemeklik baklagillerde olduğu gibi bakla tarımı yapılan ve ülkemizin bakla üretiminin % 97'sini karşılayan iller hemen hemen aynı ekolojilerde yer almakta bu illerde iklim koşullarının uygun olmadığı yıllarda bakla üretimimiz önemli derecede azalmaktadır.

7.4.5. Türkiye’de Tarım Bölgelerine Göre Bakla Ekim Alanı, Üretimi ve Verimi

Tarım bölgelerine göre 2002 yılı bakla ekim alanı, üretim ve verim değerleri Çizelge 95’de verilmiştir.

Çizelge 95. Türkiye’de tarım bölgelerine göre 2002 yılı bakla ekim alanı, üretim ve verim değerleri

Tarım Bölgeleri		Ekim alanı		Üretim		Verim
		(ha)	%	(ton)	%	(kg/ha)
I. Bölge	Orta Kuzey tarım bölgesi	365	1.9	861	2.7	2 359
II. Bölge	Ege tarım bölgesi	16 068	89.4	28 288	88.4	1 761
III. Bölge	Marmara tarım bölgesi	711	4.0	1 572	4.9	2 211
IV. Bölge	Akdeniz tarım bölgesi	367	2.0	647	2.0	1 763
V. Bölge	Kuzey tarım bölgesi	0	-	0	-	-
VI. Bölge	Güney tarım bölgesi	0	-	0	-	-
VII. Bölge	Karadeniz tarım bölgesi	446	2.5	574	1.8	1 287
VIII. Bölge	Orta Doğu tarım bölgesi	21	0.1	33	0.1	1 571
IX. Bölge	Orta Güney tarım bölgesi	22	0.1	25	0.1	1 136
TÜRKİYE		18 000	100.0	32 000	100.0	1 778

Tarım bölgelerimiz içerisinde; Ege tarım bölgesi 16 068 ha ve % 89.4'lük pay ile en fazla bakla ekim alanına sahip olan tarım bölgemizdir. Bunu 711 ha ve % 4.0 lük pay ile Marmara tarım bölgesi izlemektedir. Bu iki bölgemizin toplam bakla ekim alanı, ülkemiz bakla ekim alanının % 93.4' ünü oluşturmaktadır.

Üretim ise, en fazla 28 288 ton ve % 88.4'lük pay ile yine Ege tarım bölgesi'ndedir. Bunu 1 572 ton ve % 4.9'lük pay ile Marmara tarım bölgesi izlemektedir. Bu iki bölgemizin toplam bakla üretimi, ülkemiz bakla üretiminin % 93.3' ünü oluşturmaktadır.

Verim ise; en az 1 136 kg/ha ile Orta Güney tarım bölgesi'nde , en fazla 2 359 kg/ha ile Orta Kuzey Anadolu tarım bölgesi'ndedir. Orta Kuzey Anadolu tarım bölgesini 2 211 kg/ha ile Akdeniz tarım bölgesi izlemektedir.

7.4.6. 1980 – 2002 Yılları Arası Türkiye Bakla Dışsatımı

1980 – 2002 yılları arası Türkiye bakla dışsatım miktar ve değerleri ile dünya bakla dışsatımındaki payı Çizelge 96’da verilmiştir.

Çizelge 96. 1980 – 2002 yıllara arası Türkiye’de bakla dışsatım miktar ve değerleri ile dünya bakla dışsatımındaki payı

Yıllar	Miktar (ton)			Değer (000 \$)		
	Dünya	Türkiye	%	Dünya	Türkiye	%
1980	184 292	20 205	10.96	64 777	6 304	9.73
1981	187 281	18 697	9.98	70 738	6 262	8.85
1982	142 065	30 811	21.69	56 094	9 023	16.09
1983	215 411	42 464	19.71	72 562	11 074	15.26
1984	182 407	23 443	12.85	61 613	6 280	10.19
1985	269 585	24 828	9.21	83 022	6 287	7.57
1986	339 803	22 611	6.65	100 835	5 508	5.46
1987	426 082	25 912	6.08	128 609	6 243	4.85
1988	516 325	26 115	5.06	147 813	7 167	4.85
1989	512 190	38 533	7.52	143 090	11 062	7.73
1990	472 579	31 474	6.66	137 556	10 866	7.90
1991	539 081	24 420	4.53	146 615	8 980	6.12
1992	631 379	19 814	3.14	162 160	7 547	4.65
1993	524 633	11 861	2.26	118 917	4 092	3.44
1994	695 311	7 966	1.15	134277	3 080	2.29
1995	510 087	6 525	1.28	135 166	3 327	2.46
1996	369 678	5 841	1.58	128 070	2 808	2.19
1997	335 377	4 493	1.34	96 390	2 509	2.60
1998	247 155	1 284	0.52	61 377	757	1.23
1999	577 948	1 058	0.18	133 427	605	0.45
2000	522 304	376	0.07	131 420	302	0.29
2001	434 922	1 807	0.42	104 120	599	0.56
2002	575 066	477	0.08	113 055	256	0.23

1980 yılında dünya bakla dışsatımında miktar olarak % 10.96, değer olarak % 9.73 pay alan ülkemiz, 1982 yılında bu oranlarını miktarda 42 464 ton’a ve % 21.69’a, değerde ise % 16.09’a yükseltmiş ancak bu yıldan sonra bakla dışsatımındaki payı hızla düşmüş, 2002 yılında bakla dışsatımı 477 ton’a payı % 0.08’e, değerde 256 000 \$’a payı da % 0.23’e gerilemiştir. Bakla dışsatımımızın dünya bakla dışsatımında aldığı pay 1980 yılına göre 2002 yılında % 99.3, değerde ise % 97.6 oranında azalmıştır.

7.4.7. 1980 – 2002 Yılları Arası Türkiye Bakla Dışalımı

1980 – 2002 yılları arası Türkiye bakla dışalım miktar ve değerleri ile dünya bakla dışalımıdaki payı Çizelge 97’de verilmiştir.

Çizelge 97. 1980 – 2002 yıllara arası Türkiye bakla dışalım miktar ve değerleri ile dünya bakla dışalımıdaki payı

Yıllar	Miktar (ton)			Değer (000 \$)		
	Dünya	Türkiye	%	Dünya	Türkiye	%
1980	172 453	0	0	64 386	0	0
1981	136 495	0	0	55 948	0	0
1982	122 265	0	0	49 154	0	0
1983	182 638	0	0	61 352	0	0
1984	199 033	0	0	61 803	0	0
1985	285 337	0	0	77 250	0	0
1986	371 622	35	-	110 744	20	0
1987	528 188	0	0	165 345	0	0
1988	471 487	0	0	139 043	0	0
1989	715 425	0	0	197 907	0	0
1990	629 390	0	0	173 828	0	0
1991	665 117	0	0	178 801	0	0
1992	583 687	0	0	164 152	0	0
1993	547 379	0	0	140 885	0	0
1994	667 385	0	0	160 372	0	0
1995	561 589	0	0	157 911	0	0
1996	396 976	2	0	131 028	5	0
1997	349 637	1 065	0.30	103 556	437	0.42
1998	333 059	1 174	0.35	84 010	505	0.60
1999	579 679	23	0	155 594	11	0.01
2000	489 069	35	0.01	134 098	48	0.04
2001	558 489	20	0	154 203	47	0.03
2002	626 139	143	0.02	156 837	103	0.07

Çizelgeden de görüldüğü gibi, 1997 yılına kadar bakla dışalımı yapmayan ülkemiz, bu yıldan itibaren bakla dışalımı yapmaya başlamış ve 1997 yılında 1 065 ton ve 437 000 \$’lık bakla dışalımı gerçekleşmiştir. Türkiye 1997 – 2002 yılları arasında sürekli bakla dışalımı yapmıştır. En yüksek bakla dışalımımız 1998 yılında 1 174 ton ve 505 000 \$ olarak gerçekleşmiş, 2002 yılı bakla dışalımımız 143 ton ve 103 000 \$ dır.

7.4.8. 1980 – 2002 yılları Arası Türkiye Bakla Dışatım ve Dışalımının Kıyaslanması

1980 – 2002 yılları arası Türkiye bakla dışatım ve dışalım miktar ve değerlerinin kıyaslanması Çizelge 98’de gösterilmiştir.

Çizelgede de görüldüğü gibi, 1980 – 1997 yılları arasında ülkemiz hiç bakla dışalımı yapmamasına rağmen, bakla dışatımı yapmıştır. 1980 – 2002 yılları arasında bakla dışatımımız miktar ve değer olarak, dışalımımızdan sürekli daha yüksektir.

En yüksek bakla dışsatımımız 1983 yılında 42 464 ton ve 11 074 000 \$ ile yapılmış, 1989 yılına kadar bir gerileme görülmüş, 1989 yılında tekrar 11 062 000 \$'a yükselmiştir. Ancak bu yıldan ve özellikle 1993 yılından itibaren hızla gerilemeye başlamıştır.

Bakla dışsatımımızın en yüksek miktar ve değere ulaştığı 1983 yılında dışsatım, dışalım farkı 42 464 ton ve 11 074 000 \$ iken, 2003 yılında 334 ton ve 153 000 \$ a gerilemiş iki yıl arasında miktar olarak 42 130 ton ve 10 921 000 \$'lık bir fark bulunmaktadır. Bu veriler de bakla tarımımızda önemli gerilemelerin olduğunu göstermektedir.

Çizelge 98. 1980 – 2002 yılları arası Türkiye’de bakla dışsatım ve dışalım miktar ve değerlerinin kıyaslanması

Yıllar	Miktar (ton)			Değer (000 \$)		
	Dışsatım	Dışalım	Fark	Dışsatım	Dışalım	Fark
1980	20 205	0	+ 20 205	6 304	0	+ 6 304
1981	18 697	0	+ 18 697	6 262	0	+ 6 262
1982	30 811	0	+ 30 811	9 023	0	+ 9 023
1983	42 464	0	+ 42 464	11 074	0	+ 11 074
1984	23 443	0	+ 23 443	6 280	0	+ 6 280
1985	24 828	0	+ 24 828	6 287	0	+ 6 287
1986	22 611	35	+ 22 576	5 508	20	+ 5 488
1987	25 912	0	+ 25 912	6 243	0	+ 6 243
1988	26 115	0	+ 26 115	7 167	0	+ 7 167
1989	38 533	0	+ 38 533	11 062	0	+ 11 062
1990	31 474	0	+ 31 474	10 866	0	+ 10 866
1991	24 420	0	+ 24 420	8 980	0	+ 8 980
1992	19 814	0	+ 19 814	7 547	0	+ 7 547
1993	11 861	0	+ 11 861	4 092	0	+ 4 092
1994	7 966	0	+ 7 966	3 080	0	+ 3 080
1995	6 525	0	+ 6 525	3 327	0	+ 3 327
1996	5 841	2	+ 5 839	2 808	5	+ 2 803
1997	4 493	1 065	+ 3 428	2 509	437	+ 2 072
1998	1 284	1 174	+ 110	757	505	+ 252
1999	1 058	23	+ 1 035	605	11	+ 594
2000	376	35	- 341	302	48	- 254
2001	1 807	20	+ 1 787	599	47	+ 552
2002	477	143	+ 334	256	103	+ 153

7.4.9. Dünya, Kıtalar ve Türkiye’de Kişi Başına Yıllık Bakla Tüketimi

FAO 2005, 2010 ve 2015 yılları nüfus tahminlerine göre hesaplanan dünya, kıtalar ve Türkiye kişi başına yıllık bakla tüketimleri Çizelge 99’da özetlenmiştir. Bu hesaplamada; dünya, kıtalar ve Türkiye’nin üretimlerine dışalım miktarları eklenmiş, bu değerden dışsatım ve ekim alanlarına göre gerekli tohumluk miktarı (dekara ortalama 10 kg tohumluk) çıkarıldıktan sonra kalan değer, nüfusa bölünmüş ve kişi başına yıllık bakla tüketimi bulunmuştur. En son 2002 değerleri mevcut olduğundan 2001 ve 2002 yılları için hesaplama yapılmıştır.

Çizelge 99. Dünya, Kıtalar ve Türkiye’de 2001, 2002 yılları bakla ekim alanı, üretim, verim, dışalım, dışsatım, tohumluk, nüfus ve kişi başına yıllık tüketim i değerleri

	Afrika		Asya		Avrupa		Güney Amerika	
	2001	2002	2001	2002	2001	2002	2001	2002
Ekim alanı (ha)	866 518	815 130	1 377 165	1 301 071	195 869	250 949	95 839	105 043
Üretim (ton)	1 120 371	1 127 176	2 049 550	2 194 432	460 739	638 470	95 602	104 769
Verim (kg/ha)	1 293	1 383	1 488	1 687	2 352	2 544	998	997
Dışalım (ton)	263 120	318 892	51 909	53 149	238 121	248 989	214	1 054
Dışsatım (ton)	7 943	8 446	43 525	27 805	136 355	243 748	721	472
Tohumluk(ton)	86 652	81 513	137 717	130 107	19 587	25 095	9 584	10 504
Nüfus (000)	813 799	832 089	3 728 098	3 775 948	727 578	727 019	352 347	357 329
Tüketim (kg/yıl)	1.58	1.63	0.52	0.55	0.75	0.85	0.24	0.27
	Kuzey – Orta Amerika		Okyanusya		Dünya		Türkiye**	
	2001	2002	2001	2002	2001	2002	2001	2002
Ekim alanı (ha)	40 950	40 950	180 000	157 000	2 756 341	2 670 143	19 000	18 000
Üretim (ton)	41 149	40 050	350 000	108 000	4 117 411	4 212 897	35 000	32 000
Verim (kg/ha)	1 005	978	1944	688	1 494	1 578	1 842	1 833
Dışalım (ton)	5 045	3 792	79	83	558 489	626 139	20	143
Dışsatım (ton)	7 623	5 716	238 755	288 897	434 922	575 006	1 807	477
Tohumluk(ton)	4 095	4 095	18 000	15 700	275 634	267 014	1 900	1 800
Nüfus (000)	494 793	500 749	31 448	31 844	6 148 063	6 224 978	69 303	70 318
Tüketim (kg/yıl)	0.07	0.07	2.97	?	0.64	0.64	0.45	0.42

*) Kaynak : FAO, 2004

Çizelge 100. Dünya, Kıtalar ve Türkiye’de 2005, 2010 ve 2015 yıllarında tohumluk hariç bakla gereksinimi

	Afrika (1.61 kg/kişi/yıl) (2001-2002)			Asya (0.54 kg/kişi/yıl) (2001-2002)			Avrupa (0.80 kg/kişi/yıl) (2001-2002)			Güney Amerika (0.26 kg/kişi/yıl) (2001-2002)		
	2005	2010	2015	2005	2010	2015	2005	2010	2015	2005	2010	2015
Nüfus (000)	887 965	984 223	1 084 540	3 917 506	4 148 947	4 370 522	724 722	719 714	713 104	372 042	395 507	417 570
Bakla gereksinimi (ton)	1 429 624	1 584 599	1 746 109	2 115 453	2 240 431	2 360 082	579 778	575 771	570 483	96 731	102 832	108 568
	K.O Amerika(0.07 kg/kişi/yıl) (2001-2002)			Okyanusya (-)			Dünya (0.64 kg/kişi/yıl) (2001-2002)			Türkiye (0.44 kg/kişi/yıl) (2001-2002)		
	2005	2010	2015	2005	2010	2015	2005	2010	2015	2005	2010	2015
Nüfus (000)	518 394	547 068	574 643	32 997	34 822	36 573	6 453 626	6 830 281	7 197 252	73 302	77 967	82 150
Bakla gereksinimi (ton)	36 288	38 295	40 225	?	?	?	4 130 321	4 371 380	4 606 241	32 253	34 305	36 146

Çizelgede görüldüğü gibi, dünya kişi başına bakla tüketimi 2001 yılı ve 2002 yılı için 0.64 kg dır. En yüksek bakla tüketimi 2001 yılında 1.58 kg ve 2002 yılında 1.63 kg ile Afrika'da olup, en düşük bakla tüketimi 2001 ve 2002 yılında 0.07 kg ile Kuzey ve Orta Amerika'dadır.

Okyanusya'da hesaplamalar sonucu 2001 yılında 2.97 kg bakla tüketimi görülmesine karşın 2002 yılında – çıkmıştır. Bu da 2001 yılında Okyanusya'da tüketimin bu kadar yüksek olmadığını, stokta baklanın olduğunu ve bu bakla stokunun 2002 yılında dışsatımda kullanıldığını göstermektedir.

Türkiye'de kişi başına yıllık bakla tüketimi 2001 yılında 0.45 kg, 2002 yılında yine 0.42 kg olarak gerçekleşmiştir. Ülkemizde kişi başına yıllık bakla tüketimi, hem 2001 yılında hem de 2002 yılında dünya değerlerinden daha düşük olarak gerçekleşmiştir.

7.4.10. Dünya, Kıtalar ve Türkiye'de 2005, 2010 ve 2015 Yıllarında Bakla Tüketim Tahmini

Dünya, kıtalar ve Türkiye 2005, 2010 ve 2015 yılları nüfus tahminleri ile 2001 – 2002 yılları tüketimleri ortalamasına göre ve kişi başına bakla tüketimlerinin değişmeyeceği varsayımıyla hesaplanan bakla gereksinimleri Çizelge 100'de gösterilmiştir.

Dünya, Kıtalar ve Türkiye'de 2005, 2010 ve 2015 yıllarında tohumluk hariç bakla gereksiniminin sırasıyla; Dünyada 4 130 321 ton, 4 371 380 ton ve 4 606 241 ton; Asya kıtasında 2 115 453 ton, 2 240 431 ton ve 2 360 082 ton; Afrika'da 1 429 624 ton, 1 584 599 ton ve 1 746 109 ton; Avrupa kıtasında 579 778 169 ton, 575 771 ton ve 570 483 ton; Güney Amerika'da 96 731 ton, 102 832 ton ve 102 832 ton; Kuzey ve Orta Amerika'da 36 288 ton, 38 295 ton ve 40 225 ton olacağı tahmin edilebilir. Okyanusya'da kişi başına bakla tüketimi 2002 yılı için, hesaplanmadığından bir rakam vermek olası değildir. Bu değerlere ekim alanlarına göre ihtiyaç duyulan tohumluk miktarları da eklendiğinde gereksinim duyulan bakla miktarı daha da artacaktır. Sadece Avrupa'da nüfusun azalması nedeniyle gereksinim duyulan bakla miktarı azalmaktadır.

Türkiye'nin tahmin edilen 2005, 2010 ve 2015 yılları bakla gereksinimi; 32 253 ton, 34 305 ton ve 36 146 tondur. Bakla ekim alanlarımızın yaklaşık 18 000 ha olduğu kabul edildiğinde; dekara yaklaşık 10 kg tohumluk hesabıyla 1 800 ton da tohumluğa gereksinimimiz olacaktır.

33 000 ton olan 2003 yılı bakla üretimimiz, gelecek yıllarda da aynı düzeyde kalırsa, bakla üretimimizin ülke gereksinimini karşılayamayacağı, bakla dış alım miktarımızın artacağı söylenebilir.

7.5. BEZELYE

1928 – 2003 yılları arası, bezelye ekim alanı, üretimi ve verim değerleri; 1928 – 1979 yılları arası ve 1980 – 2003 yılları arası olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir.

7.5.1. 1928 - 1979 Yılları Arası Türkiye’de Bezelye Ekim Alanı, Üretim ve Verimi

1928 - 1979 yılları arasında Türkiye’de bezelye ekim alanı, üretim ve verim değerleri Çizelge 101’de verilmiştir.

Çizelge 101. 1928-1979 yılları arası Türkiye’de bezelye ekim alanı, üretim ve verim değerleri ile değişimi

Yıllar	Ekim Alanı (ha)	Değişim	Üretim (ton)	Değişim	Verim (kg/ha)	Değişim
1928	400	100	1 000	100	2 500	100
1929	500	125	600	60	1 200	48
1930	2 600	650	12 000	1 200	4 615	185
1931	2 600	650	900	90	346	14
1932	1 300	325	2 800	280	2 153	86
1933	2 700	675	1 200	120	444	18
1934	3 700	925	2 900	290	783	31
1935	2 400	600	1 500	150	620	25
1936	4 500	1125	2 100	210	469	19
1937	2 200	550	1 300	130	587	23
1938	2 200	550	1 300	130	609	24
1939	2 100	525	1 700	170	819	33
1940	1 800	450	1 500	150	834	33
1941	1 700	425	1 500	150	863	35
1942	1 200	300	800	80	677	27
1943	800	200	500	50	648	26
1944	1 100	275	800	80	728	29
1945	900	225	400	40	408	16
1946	1 800	450	800	80	460	18
1947	1 100	275	700	70	594	24
1948	1 600	400	900	90	590	24
1949	1 600	400	800	80	490	20
1950	2 100	525	1 100	110	520	21
1951	1 300	325	1 000	100	769	31
1952	1 200	300	800	80	633	25
1953	1 800	450	800	80	452	18
1954	2 500	625	1 300	130	510	20
1955	1 300	325	900	90	720	29
1956	800	200	600	60	833	33
1957	1 100	275	1 300	130	1 181	47
1958	2 100	525	2 200	220	1 047	42
1959	2 300	575	2 500	250	1 086	43
1960	2 000	500	2 400	240	1 200	48
1961	2 600	650	2 900	290	1 137	45
1962	2 900	725	3 300	330	1 138	46
1963	2 700	675	2 500	250	943	38
1964	4 000	1000	4 000	400	1 000	40
1965	5 000	1250	6 000	600	1 200	48
1966	4 500	1125	5 000	500	1 111	44

Çizelge 101. 1928-1979 yılları arası Türkiye bezelye ekim alanı, üretim ve verim değerleri ile değişimi (Devam)

Yıllar	Ekim Alanı (ha)	Değişim	Üretim (ton)	Değişim	Verim (kg/ha)	Değişim
1967	4 900	1225	6 000	600	1 224	49
1968	3 200	800	3 700	370	1 156	46
1969	3 800	950	4 200	420	1 105	44
1970	3 700	925	4 000	400	1 081	43
1971	3 000	750	4 200	420	1 400	56
1972	2 800	700	4 100	410	1 486	59
1973	3 000	750	4 400	440	1 467	59
1974	3 000	750	3 500	350	1 167	47
1975	2 800	700	3 500	350	1 273	51
1976	2 900	725	4 000	400	1 378	55
1977	3 900	975	6 000	600	1 558	62
1978	4 000	1000	7 000	700	1 750	70
1979	4 000	1000	7 500	750	1 875	75

1928 yılında 400 ha lık ekim alanı ile ve % 0.2 oranla yemeklik baklagiller içerisinde ekim alanı yönünden son sırada yer alan bezelyede ekim alanı, 1965 yılında 5 000 ha ile 1928 – 2003 yılları arasında en yüksek değerine ulaşmıştır. Bu yıldan sonra bezelye ekim alanlarımız azalmaya başlamış ve giderek gerilemiştir. 1928 – 2003 yılları arasında bezelye ekim alanlarımız 400 ha (1928) ile 5 000 ha (1965) arasında değişmiştir. 1979 yılında bezelye ekim alanımız 4 000 ha olmuş, ve 1928 yılına göre 10 kat artmıştır..

1928 yılında 1 000 ton olan bezelye üretimimiz 1930 yılında 12 000 ton ile 1928 – 2003 yılları arasında en yüksek değerine ulaşmıştır. 1979 yılında bezelye üretimimiz 7 500 ton olmuş, ve 1928 yılına göre 7.5 kat artmıştır.

1928 yılında 2 500 kg/ha olan bezelye verimimiz, 1979 yılında 1 875 kg/ha olarak gerçekleşmiştir. 1928 yılına göre 1979 yılı bezelye verimimiz % 25 oranında azalmıştır.

7.5.2. 1980 - 2003 Yılları Arası Türkiye’de Bezelye Ekim Alanı, Üretim ve Verimi

1980 - 2003 yılları arasında Türkiye’de bezelye ekim alanı, üretim ve verim değerleri Çizelge 102’de gösterilmiştir.

1980 yılında ülkemiz bezelye ekim alanı 3 000 ha, üretimi 7 000 ton ve verimi 2 333 kg/ha iken, 2003 yılında ise bezelye ekim alanımız 1 200 ha’a, üretimimiz 3 500 ton’a gerilemiş, verimimiz ise 3 043 kg/ha’a yükselmiştir.

1980 yılı ekim alanı (3 000 ha) 100 kabul edildiğinde, 2003 yılında (1 200 ha) 40.0’a gerilemiştir. Bu da 1980 yılına göre 2003 yılında bezelye ekim alanlarımızda % 60.0 oranında bir azalmanın olduğunu göstermektedir.

Üretim yönünden ise 1980 yılı bezelye üretimi 7 000 ton 100.0 kabul edildiğinde, en yüksek bezelye üretimine 1981 yılında 7 900 ton ile 112.9’a ulaşmıştır. 1980 yılına göre 2003 yılında bezelye üretimimizdeki azalma % 50.0 dir. Bezelye verimimizde ise 2003 yılında, 1980 yılına göre 1.30 kat artış söz konusudur.

Çizelge 102. 1980-2003 yılları arası Türkiye’de bezelye ekim alanı, üretim ve verim değerleri ile değişimi

Yıllar	Ekim Alanı (ha)	Değişim	Üretim (ton)	Değişim	Verim (kg/ha)	Değişim
1980	3 000	100.0	7 000	100.0	2 333	100.0
1981	3 500	116.7	7 900	112.9	2 257	96.7
1982	2 700	90.0	5 000	71.4	1 852	79.4
1983	2 200	73.3	4 000	57.1	1 818	77.9
1984	1 800	60.0	3 700	52.9	2 056	88.1
1985	1 700	56.7	3 500	50.0	2 059	88.3
1986	2 400	80.0	5 000	71.4	2 049	87.8
1987	2 400	80.0	5 000	71.4	2 083	89.3
1988	2 000	66.7	4 500	64.3	2 250	96.4
1989	1 900	63.3	4 700	67.1	2 474	106.0
1990	1 900	63.3	4 500	64.3	2 432	104.2
1991	1 700	56.7	4 400	62.9	2 588	110.9
1992	1 600	53.3	4 000	57.1	2 500	107.2
1993	1 600	53.3	4 000	57.1	2 500	107.2
1994	1 500	50.0	4 000	57.1	2 667	114.3
1995	1 600	53.3	3 900	55.7	2 438	104.5
1996	1 700	56.7	4 000	57.1	2 424	103.9
1997	1 700	56.7	3 900	55.7	2 335	100.1
1998	1 500	50.0	3 100	44.3	2 138	91.6
1999	1 300	43.3	3 000	42.9	2 308	98.9
2000	1 300	43.3	3 100	44.3	2 331	99.9
2001	1 300	43.3	2 700	38.6	2 160	92.6
2002	1 300	43.3	4 000	57.1	2 759	118.3
2003	1 200	40.0	3 500	50.0	3 043	130.4

7.5.3. Türkiye’de Bezelye Tarımı Yapılan İller

2002 yılı DİE verilerine göre 2002 yılında bezelye tarımı yapılan illerimiz Çizelge 103’te ve Şekil 6’da verilmiştir.

Çizelgede de görüldüğü gibi, 2002 yılı verilerine göre ülkemizde bezelye ekim alanı en fazla olan ilimiz 453 ha ile Konya’dır, Konya’yı 366 ha ile Bursa ve 231 ha ile Çanakkale illeri izlemektedir.

Ülkemizde bezelye en fazla üretime 1 496 ton ile Konya ilimizde sahiptir. Konya’yı sırası ile 1 095 ton üretimiyle Bursa, 472 ton ile Çanakkale, 380 ton ile Aydın ve 118 ton’luk üretimiyle Hatay illeri takip etmektedir.

Çizelge 103. Türkiye’de bezelye yetiştirilen illerimizde 2002 yılı bezelye ekim alanı, üretim ve verim değerleri

İller	Ekim Alanı (ha)	Üretim (ton)	Verim (kg/ha)
Aydın	31	380	12 258
Balıkesir	11	16	1 455
Bursa	366	1 095	2 992
Çanakkale	231	472	2 043
Giresun	9	14	1 556
Hatay	76	118	1 573
İzmir	16	26	1 625
Kastamonu	3	5	1 667
Konya	453	1 496	3 302
Manisa	18	29	1 611
Muğla	21	42	2 000
Ordu	27	27	1 000
Sakarya	20	65	3 250
Samsun	1	1	1 000
Sinop	49	74	1 510
Tekirdağ	4	8	2 000
Trabzon	2	3	1 500
Tunceli	58	61	1 052
Van	21	12	750
Zonguldak	2	6	3 000
Bartın	26	46	1 769
Yalova	5	4	800
TOPLAM	1 450	4 000	2 759

Ülkemizde bezelye ekimi yapılan illerde, en düşük verim 750 kg/ha ile Van ilimizde, en yüksek verim ise; 12 258 kg/ha ile Aydın ilimizdedir. Aydın’ı sırası ile, 3 302 kg/ha ile Konya, 3 250 kg/ha ile Sakarya ve 3 000 kg/ha’lık verim ile Zonguldak illeri izlemektedir.

7.5.4. Türkiye’de En Yüksek Bezelye Ekim Alanına Sahip Olan 10 İlimiz

Ülkemizde en fazla bezelye yetiştirilen 10 ilimizde 2002 yılı bezelye ekim alanı, üretim ve verim değerleri Çizelge 104’de ve Şekil 6’da gösterilmiştir.

Çizelgede gösterilen 10 ilin toplam bezelye ekim alanı 1 338 ha, üretimi 3 781 ton olup; bu değerler ülkemiz toplam bezelye ekim alanlarının % 92.1’ini, üretimin ise % 94.7’sini oluşturmaktadır.

Çizelge 104. Türkiye’de en fazla bezelye yetiştirilen 10 ilimizde 2002 yılı bezelye ekim alanı, üretim ve verim değerleri

İller	Ekim alanı		Üretim		Verim
	(ha)	%	(ton)	%	(kg/ha)
Konya	453	31.3	1 496	37.4	3 302
Bursa	366	25.2	1 095	27.4	2 992
Çanakkale	231	15.9	472	11.8	2 043
Hatay	76	5.2	118	3.0	1 573
Tunceli	58	4.0	61	1.5	1 052
Sinop	49	3.4	74	1.9	1 510
Aydın	31	2.1	380	9.5	12 258
Ordu	27	1.8	27	0.7	1 000
Bartın	26	1.8	46	1.2	1 769
Van	21	1.4	12	0.3	750
TOPLAM	1 338	92.1	3 781	94.7	2 897
TÜRKİYE	1 450	100.0	4 000	100.0	2 759

7.5.5. Türkiye’de Tarım Bölgelerine Göre Bezelye Ekim Alanı, Üretimi ve Verimi

Tarım bölgelerine göre 2002 yılı bezelye ekim alanı, üretim ve verim değerleri Çizelge 105’de verilmiştir.

Çizelge 105. Türkiye’de tarım bölgelerine göre 2002 yılı bezelye ekim alanı, üretim ve verimi

Tarım Bölgeleri		Ekim alanı		Üretim		Verim
		(ha)	%	(ton)	%	(kg/ha)
I. Bölge	Orta Kuzey Anadolu tarım bölgesi	0	-	0	-	-
II. Bölge	Ege tarım bölgesi	328	22.7	965	24.1	2 942
III. Bölge	Marmara tarım bölgesi	395	27.2	1 172	29.3	2 967
IV. Bölge	Akdeniz tarım bölgesi	76	5.2	118	3.0	1 573
V. Bölge	Kuzey Anadolu tarım bölgesi	0	-	0	-	-
VI. Bölge	Güney Anadolu tarım bölgesi	21	1.4	12	0.3	750
VII. Bölge	Karadeniz tarım bölgesi	119	8.2	176	4.4	1 479
VIII. Bölge	Ortadoğu Anadolu tarım bölgesi	58	4.0	61	1.5	1 052
IX. Bölge	Orta Güney Anadolu tarım bölgesi	453	31.3	1 496	37.4	3 302
TÜRKİYE		1 450	100.0	4 000	100.0	2 759

Ülkemiz coğrafi olarak 7 bölgeye ayrılmışsa da, tarımsal yönden 9 tarım bölgesine ayrılmıştır. Tarım bölgelerimiz içerisinde; Orta Güney Anadolu tarım bölgesi 453 ha ve % 31.3’lük pay ile en fazla bezelye ekim alanına sahip olan tarım bölgemizdir. Bunu 395 ha ve % 27.2’lik pay ile Marmara tarım bölgesi ve 328 ha ve % 22.7’lik pay ile Ege tarım bölgesi izlemektedir. Bu üç bölgemizin toplam bezelye ekim alanı, ülkemiz bezelye ekim alanının % 65.0’ini oluşturmaktadır.

Üretim ise, en fazla 169 906 ton ve % 31.0’lik pay ile yine Orta Kuzey Anadolu tarım bölgesi’ndedir. Bunu 95 302 ton ve % 17.4’lük pay ile Orta Güney Anadolu tarım bölgesi

izlemektedir. Bu iki bölgemizin toplam bezelye üretimi, ülkemiz bezelye üretiminin % 61.2' sini oluşturmaktadır.

Verim ise; en az 750 kg/ha ile Güney Anadolu tarım bölgesi'nde , en fazla 3 302 kg/ha ile Orta Güney Anadolu tarım bölgesi'ndedir. Orta güney Anadolu tarım bölgesini sırasıyla, 2 967 kg/ha ile Marmara tarım bölgesi ve 2 942 kg/ha ile Ege tarım bölgesi izlemektedir.

7.5.6. 1980 – 2002 Yılları Arası Türkiye Bezelye Dışsatımı

1980 – 2002 yılları arası Türkiye bezelye dışsatım miktar ve değerleri ile dünya bezelye dışsatımındaki payı Çizelge 106’da verilmiştir.

Çizelge 106. 1980 – 2002 yıllara arası Türkiye bezelye dışsatım miktar ve değerleri ile dünya bezelye dışsatımındaki payı

Yıllar	Miktar (ton)			Değer (000 \$)		
	Dünya	Türkiye	%	Dünya	Türkiye	%
1980	638 192	0	-	242 551	0	0.00
1981	586 587	1	0	230 343	1	0.02
1982	674 270	236	0.04	246 927	56	0.00
1983	895 808	27	0.00	284 783	9	0.00
1984	1 058 880	12	0.00	318 482	4	0.00
1985	1 435 429	27	0.00	401 834	11	0.00
1986	1 543 174	99	0.01	509 364	47	0.01
1987	2 103 000	426	0.02	632 792	287	0.05
1988	2 177 630	97	0.00	690 647	40	0.01
1989	2 215 345	48	0.00	671 072	8	0.00
1990	2 702 557	196	0.01	884 496	235	0.03
1991	2 753 957	1 704	0.06	839 883	347	0.04
1992	2 371 920	640	0.03	751 719	289	0.04
1993	2 996 557	193	0.01	738 389	124	0.02
1994	3 031 710	567	0.02	639 967	127	0.02
1995	3 633 531	755	0.02	770 500	367	0.05
1996	2 781 702	149	0.01	685 109	66	0.01
1997	2 755 363	5 891	0.21	652 219	2 886	0.44
1998	3 196 245	69	0.00	635 730	42	0.01
1999	3 599 388	191	0.01	644 089	144	0.02
2000	3 395 915	299	0.01	567 185	80	0.01
2001	3 508 743	64	0.01	628 746	23	0.00
2002	2 739 656	56	0.02	553 216	32	0.01

1980 yılında dünya bezelye dışsatımı yapmayan ülkemiz, 1997 yılında 5 891 ton ve 2 886 000 \$’lık bezelye dışsatımı yapmıştır. 2002 yılında bezelye dışsatımı 56 ton’a payı % 0.02’ye, değerinde 32 000 \$’a payı da % 0.01’e gerilemiştir.

7.5.7. 1980 – 2002 Yılları Arası Türkiye Bezelye Dışalım

1980 – 2002 yılları arası Türkiye bezelye dışalım miktar ve değerleri ile dünya bezelye dışalımındaki payı Çizelge 107’de verilmiştir.

Çizelge 107. 1980 – 2002 yıllara arası Türkiye bezelye dışalım miktar ve değerleri ile dünya bezelye dışalımıdaki payı

Yıllar	Miktar (ton)			Değer (000 \$)		
	Dünya	Türkiye	%	Dünya	Türkiye	%
1980	576 916	0	0	245 087	0	0
1981	483 680	0	0	307 217	0	0
1982	565 683	0	0	234 612	0	0
1983	742 199	0	0	285 270	0	0
1984	952 450	0	0	317 637	0	0
1985	1 290 020	5	0	400 751	6	0
1986	1 386 787	0	0	500 542	0	0
1987	2 201 744	0	0	715 276	0	0
1988	2 252 816	6	0	751 781	10	0.00
1989	2 290 276	107	0	709 749	154	0.02
1990	2 831 211	383	0.01	983 676	283	0.03
1991	2 688 366	14	0	885 485	38	0.00
1992	2 504 331	3	0	816 903	11	0.00
1993	2 571 207	802	0.03	676 084	385	0.06
1994	2 732 436	708	0.03	616 144	398	0.06
1995	3 403 697	454	0.01	785 786	346	0.04
1996	2 760 578	929	0.03	724 072	553	0.08
1997	2 547 149	1 415	0.06	677 852	698	0.10
1998	2 874 396	2 981	0.10	653 125	1 592	0.24
1999	2 963 651	1 124	0.04	616 612	619	0.10
2000	2 812 661	2 091	0.07	579 406	604	0.10
2001	2 812 661	929	0.03	722 336	312	0.04
2002	3 454 420	120	0	622 284	77	0.01

Çizelgeden de görüldüğü gibi, 1988 yılına kadar bezelye dışalımı yapmayan ülkemiz, bu yıldan itibaren bezelye dışalımı yapmaya başlamış ve 1988 yılında 6 ton ve 10 000 \$'lık bezelye dışalımı gerçekleşmiştir. Türkiye 1997 – 2002 yılları arasında sürekli bezelye dışalımı yapmıştır. En yüksek bezelye dışalımız 1998 yılında 2 981 ton ve 1 592 000 \$ olarak gerçekleşmiş, 2002 yılı bezelye dışalımız 120 ton ve 77 000 \$ dir.

7.5.8. 1980 – 2002 yılları Arası Türkiye Bezelye Dışsatım ve Dışalımın Kıyaslanması

1980 – 2002 yılları arası Türkiye bezelye dışsatım ve dışalım miktar ve değerlerinin kıyaslanması Çizelge 108'de gösterilmiştir.

Çizelgede de görüldüğü gibi, 1980 – 1988 yılları arasında ülkemiz hiç bezelye dışalımı yapmamasına rağmen, bezelye dışsatımı yapmıştır. 1980 – 2002 yılları arasında bezelye dışalımız miktar ve değer olarak, dışsatımımızdan genellikle daha yüksektir.

En yüksek bezelye dışsatımımız 1997 yılında 5 891 ton ve 2 886 000 \$ ile en yüksek dışalımız da 1998 yılında 2 981 ton ve 1 592 000 \$ ile yapılmıştır.

Bezelye dışsatımımızın en yüksek miktar ve değere ulaştığı 1997 yılında dışsatım, dışalım farkı 4 476 ton ve 2 188 000 \$ iken, 2002 yılında - 64 ton ve - 45 000 \$ a gerilemiş iki yıl arasında miktar olarak 4 540 ton ve 2 233 000 \$'lık bir fark bulunmaktadır. Bu veriler de bezelye tarımımızda önemli gerilemelerin olduğunu göstermektedir.

Çizelge 108. 1980 – 2002 yılları arası Türkiye bezelye dışsatım ve dışalım miktar ve değerlerinin kıyaslanması

Yıllar	Miktar (ton)			Değer (000 \$)		
	Dışsatım	Dışalım	Fark	Dışsatım	Dışalım	Fark
1980	0	0	+ 0	0	0	+ 0
1981	1	0	+ 1	1	0	+ 1
1982	236	0	+ 236	56	0	+ 56
1983	27	0	+ 27	9	0	+ 9
1984	12	0	+ 12	4	0	+ 4
1985	27	5	+ 22	11	6	+ 5
1986	99	0	+ 99	0	0	+ 0
1987	426	0	+ 426	0	0	+ 0
1988	97	6	+ 91	40	10	+ 30
1989	48	107	- 59	8	154	- 146
1990	196	383	- 197	235	283	- 38
1991	1 704	14	+ 1 690	347	38	+ 309
1992	640	3	+ 637	289	11	+ 278
1993	193	802	- 609	124	385	- 261
1994	567	708	- 141	127	398	- 271
1995	755	454	+ 301	367	346	+ 21
1996	149	929	- 780	66	553	- 487
1997	5 891	1 415	+ 4 476	2 886	698	+ 2 188
1998	69	2 981	- 2 912	42	1 592	- 1 550
1999	191	1 124	- 933	144	619	- 475
2000	299	2 091	- 1 792	80	604	- 524
2001	64	929	- 865	23	312	- 289
2002	56	120	- 64	32	77	- 45

7.5.9. Dünya, Kıtalar ve Türkiye’de Kişi Başına Yıllık Bezelye Tüketimi

FAO 2005, 2010 ve 2015 yılları nüfus tahminlerine göre hesaplanan dünya, kıtalar ve Türkiye kişi başına yıllık bezelye tüketimleri Çizelge 109’da özetlenmiştir. Bu hesaplamada; dünya, kıtalar ve Türkiye’nin üretimlerine dışalım miktarları eklenmiş, bu değerden dışsatım ve ekim alanlarına göre gerekli tohumluk miktarı (dekara ortalama 10 kg tohumluk) çıkarıldıktan sonra kalan değer, nüfusa bölünmüş ve kişi başına yıllık bezelye tüketimi bulunmuştur. En son 2002 değerleri mevcut olduğundan 2001 ve 2002 yılları için hesaplama yapılmıştır.

Çizelgede görüldüğü gibi, dünya kişi başına bezelye tüketimi 2001 yılı için 1.50 kg, 2002 yılı için 1.62 kg dır. En yüksek bezelye tüketimi 2001 yılında 7.45 kg ve 2002 yılında 5.87 kg ile Avrupa’da olup, en düşük bezelye tüketimi 2001 yılında 0.43 kg ve 2002 yılında 0.46 kg ile Afrika’dadır.

Çizelge 109. Dünya, Kıtalar ve Türkiye’de 2001, 2002 yılları bezelye ekim alanı, üretim, verim, dışalım, dışsatım, tohumluk, nüfus ve kişi başına yıllık tüketim değerleri

	Afrika		Asya		Avrupa		Güney Amerika	
	2001	2002	2001	2002	2001	2002	2001	2002
Ekim alanı (ha)	556 209	541 277	1 932 817	1 978 508	2 067 547	2 153 754	80 092	84 274
Üretim (ton)	349 609	371 654	2 033 434	2 576 414	5 318 972	5 143 520	83 421	92 531
Verim (kg/ha)	629	687	1 052	1 302	2 573	2 388	1 042	1 098
Dışalım (ton)	89 826	100 837	1 525 334	1 463 100	1 494 997	844 011	174 285	128 948
Dışsatım (ton)	35 997	35 579	11 279	14 889	1 012 197	1 502 260	11 012	7 587
Tohumluk(ton)	55 621	54 128	193 282	197 851	206 745	215 375	8 009	8 427
Nüfus (000)	813 799	832 089	3 728 098	3 775 948	727 578	727 019	352 347	357 329
Tüketim (kg/yıl)	0.43	0.46	0.90	1.01	7.45	5.87	0.68	0.58
	K.O Amerika		Okyanusya		Dünya		Türkiye**	
	2001	2002	2001	2002	2001	2002	2001	2002
Ekim alanı (ha)	1 367 606	1 168 606	350 000	322 925	6 354 271	6 249 396	1 300	1 300
Üretim (ton)	2 231 604	1 594 501	549 700	189 457	10 566 740	9 968 077	2 700	4 000
Verim (kg/ha)	1 632	1 364	1 571	587	1 623	1 595	2 160	2 759
Dışalım (ton)	159 457	140 443	10 521	7 699	2 812 661	3 454 420	929	120
Dışsatım (ton)	2 079 187	770 030	359 071	409 311	3 508 743	2 739 656	64	56
Tohumluk(ton)	136 761	116 861	35 000	32 293	635 427	624 940	130	130
Nüfus (000)	494 793	500 749	31 448	31 844	6 148 063	6 224 978	69 303	70 318
Tüketim (kg/yıl)	035	1.69	5.28	?	1.50	1.62	0.05	0.06

*) Kaynak : FAO, 2004. **) Kaynak: DİE, 2003

Çizelge 110. Dünya, Kıtalar ve Türkiye’de 2005, 2010 ve 2015 yıllarında tohumluk hariç gerekli bezelye üretimi

	Afrika (0.45 kg/kişi/yıl) (2001-2002)			Asya (0.96 kg/kişi/yıl) (2001-2002)			Avrupa (6.66 kg/kişi/yıl) (2001-2002)			Güney Amerika (0.63 kg/kişi/yıl) (2001-2002)		
	2005	2010	2015	2005	2010	2015	2005	2010	2015	2005	2010	2015
Nüfus (000)	887 965	984 223	1 084 540	3 917 506	4 148 947	4 370 522	724 722	719 714	713 104	372 042	395 507	417 570
Bezelye gereksinimi (ton)	381 825	442 900	488 043	3 760 806	3 982 989	4 195 701	4 826 649	4 793 295	4 749 273	234 386	249 169	263 069
	K.O Amerika(1.02 kg/kişi/yıl) (2001-2002)			Okyanusya (-)			Dünya (1.56 kg/kişi/yıl) (2001-2002)			Türkiye (0.06 kg/kişi/yıl) (2001-2002)		
	2005	2010	2015	2005	2010	2015	2005	2010	2015	2005	2010	2015
Nüfus (000)	518 394	547 068	574 643	32 997	34 822	36 573	6 453 626	6 830 281	7 197 252	73 302	77 967	82 150
Bezelye gereksinimi (ton)	528 762	558 009	586 136	?	?	?	10 067 657	10 655 238	11 227 713	4 398	4 678	4 929

Okyanusya'da hesaplamalar sonucu 2001 ve 2002 yılı için hesaplama yapılamamıştır. Her iki yılda da bezelye tüketimi – çıkmıştır.

Türkiye'de kişi başına yıllık bezelye tüketimi 2001 yılında 0.05 kg, 2002 yılında 0.06 kg olarak gerçekleşmiştir. Ülkemizde kişi başına yıllık bezelye tüketimi, hem 2001 yılında hem de 2002 yılında dünya değerlerinden daha düşük olarak gerçekleşmiştir.

7.5.10. Dünya, Kıtalar ve Türkiye'de 2005, 2010 ve 2015 Yıllarında Bezelye Tüketim Tahmini

Dünya, kıtalar ve Türkiye 2005, 2010 ve 2015 yılları nüfus tahminleri ile 2001 – 2002 yılları tüketimleri ortalamasına göre ve kişi başına bezelye tüketimlerinin değişmeyeceği varsayımıyla hesaplanan bezelye gereksinimleri Çizelge 110'de gösterilmiştir.

Dünya, Kıtalar ve Türkiye'de 2005, 2010 ve 2015 yıllarında tohumluk hariç bezelye gereksiniminin sırasıyla; Dünyada 10 067 657 ton, 10 655 238 ton ve 11 227 713 ton; Asya kıtasında 3 760 806 ton, 3 982 989 ton ve 4 195 701 ton; Avrupa kıtasında 4 826 649 ton, 4 793 295 ton ve 4 749 243 ton; Afrika'da 381 825 ton, 444 900 ton ve 488 043 ton; Güney Amerika'da 234 386 ton, 249 169 ton ve 263 069 ton; Kuzey ve Orta Amerika'da 528 762 ton, 558 009 ton ve 586 136 ton olacağı tahmin edilebilir. Okyanusya'da kişi başına bezelye tüketimi hesaplanmadığından, bir rakam vermek olası değildir. Bu değerlere ekim alanlarına göre ihtiyaç duyulan tohumluk miktarları da eklendiğinde gereksinim duyulan bezelye miktarı daha da artacaktır. Sadece Avrupa'da nüfusun azalması nedeniyle gereksinim duyulan bezelye miktarı bir miktar azalmaktadır.

Türkiye'nin tahmin edilen 2005, 2010 ve 2015 yılları bezelye gereksinimi; 4 398 ton, 4 678 ton ve 4 929 tondur. Bezelye ekim alanlarımızın yaklaşık 1 450 ha olduğu kabul edildiğinde; dekara yaklaşık 10 kg tohumluk hesabıyla 145 ton da tohumluğa gereksinimimiz olacaktır.

4 000 ton olan 2003 yılı bezelye üretimimiz, gelecek yıllarda da aynı düzeyde kalırsa, bezelye üretimimizin ülke gereksinimini karşılayamayacağı, bezelye dış alım miktarımızın artacağı görülmektedir.

7.6. BÖRÜLCE

1928 – 2003 yılları arası, börülce ekim alanı, üretimi ve verim değerleri; 1928 – 1979 yılları arası ve 1980 – 2003 yılları arası olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir.

7.6.1. 1928 - 1979 Yılları Arası Türkiye’de Börülce Ekim Alanı,  retim ve Verimi

1928 - 1979 yılları arasında Türkiye’de börülce ekim alanı, üretim ve verim değerleri  izelge 111’ de verilmiştir.

Çizelge 111. 1928-1979 yılları arası Türkiye’de börülce ekim alanı, üretim ve verim değerleri ile değişimi

Yıllar	Ekim Alanı (ha)	Değişim	�retim (ton)	Değişim	Verim (kg/ha)	Değişim
1928	5 700	100	3 800	100	667	100
1929	5 500	96	6 700	176	1 218	183
1930	7 500	132	6 200	163	827	124
1931	8 000	140	7 000	184	875	131
1932	5 300	93	3 800	100	717	107
1933	6 000	105	3 900	103	650	97
1934	6 300	111	4 900	129	778	117
1935	6 100	107	2 900	76	467	70
1936	6 900	121	3 700	97	531	80
1937	6 300	111	5 800	153	923	138
1938	6 800	119	4 800	126	701	105
1939	6 700	118	4 700	124	712	107
1940	6 100	107	5 100	134	838	126
1941	6 400	112	4 600	121	720	108
1942	5 400	95	4 500	118	836	125
1943	5 100	89	4 100	108	804	121
1944	4 100	72	2 400	63	586	88
1945	4 800	84	2 700	71	563	84
1946	5 300	93	3 000	79	571	86
1947	5 500	96	3 300	87	607	91
1948	5 700	100	4 600	121	811	122
1949	6 000	105	6 200	163	1 046	157
1950	6 400	112	5 700	150	883	132
1951	6 500	114	6 000	158	923	138
1952	5 400	95	4 300	113	796	119
1953	5 000	88	3 800	100	760	114
1954	3 800	67	3 600	95	947	142
1955	3 600	63	3 500	92	972	146
1956	3 000	53	3 000	79	1 000	150
1957	2 800	49	3 000	79	1 071	161
1958	2 500	44	2 100	55	840	126
1959	3 000	53	2 700	71	900	135
1960	2 000	35	2 000	53	1 000	150
1961	1 700	30	2 000	53	1 183	177
1962	2 700	47	2 100	55	778	117
1963	2 600	46	2 500	66	961	144
1964	2 600	46	2 400	63	923	138
1965	2 400	42	2 000	53	833	125
1966	3 000	53	3 000	79	1 000	150

Çizelge 111. 1928-1979 yılları arası Türkiye börülce ekim alanı, üretim ve verim değerleri ile değişimi (Devam)

Yıllar	Ekim Alanı (ha)	Değişim	Üretim (ton)	Değişim	Verim (kg/ha)	Değişim
1967	2 700	47	2 500	66	935	140
1968	2 300	40	2 000	53	870	130
1969	2 400	42	2 000	53	833	125
1970	2 500	44	2 300	61	920	138
1971	2 300	40	2 100	54	911	137
1972	2 200	39	2 100	55	977	146
1973	2 100	37	1 900	50	905	136
1974	2 000	35	1 800	47	900	135
1975	2 000	35	2 500	66	1 250	187
1976	2 000	35	1 900	49	949	142
1977	2 000	35	2 200	58	1 100	165
1978	2 000	35	2 200	58	1 100	165
1979	2 100	37	2.300	61	1 095	164

1928 yılında 5 700 ha lık ekim alanı ile ve % 2.7 oranla yemeklik baklagiller içerisinde ekim alanı yönünden beşinci sırada yer alan börülcede ekim alanı 1931 yılında 8 000 ha ile 1928 – 2003 yılları arasında en yüksek değerine ulaşmıştır. Bu yıldan sonra börülce ekim alanlarımız azalmaya başlamış ve giderek gerilemiştir. 1928 – 1979 yılları arasında börülce ekim alanlarımız 1 700 (1961) ha ile 8 000 (1931) arasında değişmiştir. 1979 yılında börülce ekim alanımız 2 100 ha olmuş, ve 1928 yılına göre % 63 oranında azalmıştır..

1928 yılında 3 800 ton olan börülce üretimimiz 1931 yılında 12 000 ton ile 1928 – 2003 yılları arasında en yüksek değerine ulaşmıştır. 1979 yılında börülce üretimimiz 2 300 ton olmuş, ve 1928 yılına göre % 39 oranında azalmıştır.

1928 yılında 667 kg/ha olan börülce verimimiz, 1979 yılında 1 095 kg/ha olarak gerçekleşmiştir. 1928 yılına göre 1979 yılı börülce verimimiz 1.64 kat artmıştır..

7.6.2. 1980 - 2003 Yılları Arası Türkiye Börülce Ekim Alanı, Üretim ve Verimi

1980 - 2003 yılları arasında Türkiye’de börülce ekim alanı, üretim ve verim değerleri Çizelge 112' de gösterilmiştir.

1980 yılında ülkemiz börülce ekim alanı 2 000 ha, üretimi 2 200 ton ve verimi 1 100 kg/ha iken, 2003 yılında börülce ekim alanımız 3 000 ha’a, üretimimiz 2 400 ton’a yükselmiş, verimimiz ise 800 kg/ha’a gerilemiştir..

1980 yılı ekim alanı (2 000 ha) 100 kabul edildiğinde en yüksek börülce ekim alanına 4 100 ha ile 1985 yılında ulaşılmış, 2003 yılında 3 000 ha olarak gerçekleşmiştir. Bu da 1980 yılına göre 2003 yılında börülce ekim alanlarımızda 1.50 kat artışın olduğunu göstermektedir.

Çizelge 112. 1980-2003 yılları arası Türkiye börülce ekim alanı, üretim ve verim değerleri

Yıllar	Ekim Alanı (ha)	Değişim	Üretim (ton)	Değişim	Verim (kg/ha)	Değişim
1980	2 000	100.0	2 200	100.0	1 100	100.0
1981	1 600	80.0	1 600	72.7	1 032	93.8
1982	1 700	85.0	2 000	90.9	1 147	104.3
1983	2 900	145.0	2 900	131.8	1 000	90.9
1984	3 100	155.0	3 100	140.9	987	89.7
1985	4 100	205.0	4 000	181.8	976	88.7
1986	3 800	190.0	4 000	181.8	1 040	94.5
1987	4 000	200.0	4 000	181.8	1 000	90.9
1988	3 500	175.0	4 000	181.8	1 143	103.9
1989	2 300	115.0	1 900	86.4	833	75.7
1990	1 600	80.0	1 600	72.7	1 000	90.9
1991	2 100	105.0	2 200	100.0	1 073	97.5
1992	2 200	110.0	2 100	95.5	955	86.8
1993	2 000	100.0	2 000	90.9	1 026	93.3
1994	2 300	115.0	2 000	90.9	880	80.0
1995	2 600	130.0	2 500	113.6	962	87.5
1996	2 900	145.0	2 700	122.7	947	86.1
1997	2 500	125.0	2 500	113.6	1 020	92.7
1998	2 600	130.0	2 700	122.7	1 019	92.6
1999	2 600	130.0	2 300	104.5	902	82.0
2000	3 000	150.0	2 600	118.2	867	78.8
2001	2 900	145.0	2 000	90.9	690	62.7
2002	3 000	150.0	2 200	100.0	746	67.8
2003	3 000	150.0	2 400	109.1	800	72.7

Üretim yönünden ise 1980 yılı börülce üretimi 2 200 ton 100.0 kabul edildiğinde, en yüksek börülce üretimine 4 000 ton ile 1985, 1986 ve 1987 yıllarında ulaşmıştır. 1980 yılına göre 2003 yılında börülce üretimimizdeki artış, 1.09 kattır..

Börülce verimimizde ise 2003 yılında, 1980 yılına göre % 27.3 oranında azalma söz konusudur.

7.6.3. Türkiye’de Börülce Tarımı Yapılan İller

2002 yılı DİE verilerine göre 2002 yılımda börülce tarımı yapılan illerimiz Çizelge 113’te ve Şekil 7’de verilmiştir.

Çizelgede de görüldüğü gibi, 2002 yılı verilerine göre ülkemizde börülce ekim alanı en fazla olan ilimiz 1 606 ha ile Uşak’tır, Uşak’ı 401 ha ile Manisa ve 359 ha ile Muğla illeri izlemektedir.

Ülkemizde börülce en fazla üretime 847 ton ile Uşak ilimiz sahiptir. Uşak’ı sırası ile 387 ton üretimiyle Muğla ve 364 ton ile Manisa illeri takip etmektedir.

Çizelge 113. Türkiye’de börülce yetiştirilen illerimizde 2002 yılı bezelye ekim alanı, üretim ve verim değerleri

İL	Ekim Alanı (ha)	Üretim (ton)	Verim (kg/ha)
Adana	13	11	846
Antalya	8	7	875
Aydın	24	20	833
Balıkesir	25	29	1 160
Çanakkale	106	130	1 226
Denizli	117	69	590
Hatay	48	133	2 771
Isparta	170	107	629
İzmir	49	64	1 306
Kütahya	1	1	1 000
Manisa	401	364	908
Muğla	359	387	1 078
Ordu	21	27	1 286
Uşak	1 606	847	527
İğdır	2	4	2 000
TOPLAM	2 950	2 200	746

Ülkemizde börülce ekimi yapılan illerde, en düşük verim 527 kg/ha ile Manisa ilimizde, en yüksek verim ise; 2 771 kg/ha ile Hatay ilimizdedir. Hatay’ı sırası ile, 2 000 kg/ha ile İğdır ve 1 306 kg/ha ile İzmir illeri izlemektedir.

7.6.4. Türkiye’de En Yüksek Börülce Ekim Alanına Sahip Olan 10 İlimiz

Ülkemizde en fazla börülce yetiştirilen 10 ilimizde 2002 yılı börülce ekim alanı, üretim ve verim değerleri Çizelge 114’de ve Şekil 7’de gösterilmiştir.

Çizelge 114. Türkiye’de en fazla börülce yetiştirilen 10 ilimizde 2002 yılı börülce ekim alanı, üretim ve verim değerleri

İller	Ekim alanı		Üretim		Verim (kg/ha)
	(ha)	%	(ton)	%	
Uşak	1 606	54.5	847	38.6	527
Manisa	401	13.6	364	16.6	908
Muğla	359	12.2	387	17.6	1 078
Isparta	170	5.7	107	4.9	629
Denizli	117	4.0	69	3.1	590
Çanakkale	106	3.6	130	5.9	1 226
İzmir	49	1.7	64	2.9	1 306
Hatay	48	1.6	133	6.0	2 771
Balıkesir	25	0.8	29	1.3	1 160
Aydın	24	0.8	20	0.9	833
TOPLAM	2 905	98.5	2 150	97.8	740
TÜRKİYE	2 950	100.0	2 200	100.0	746

Çizelgede gösterilen 10 ilin toplam börülce ekim alanı 2 905 ha, üretimi 2 150 ton olup; bu değerler ülkemiz toplam börülce ekim alanlarının % 98.5'ini, üretimin ise % 97.8'ini oluşturmaktadır.

7.6.5. Türkiye’de Tarım Bölgelerine Göre Börülce Ekim Alanı, Üretimi ve Verimi

Tarım bölgelerine göre 2002 yılı börülce ekim alanı, üretim ve verim değerleri Çizelge 115’te verilmiştir.

Çizelge 115. Türkiye’de tarım bölgelerine göre 2002 yılı börülce ekim alanı, üretim ve verimi

Tarım Bölgeleri		Ekim alanı		Üretim		Verim
		(ha)	%	(ton)	%	(kg/ha)
I. Bölge	Orta Kuzey Tarım Bölgesi	1 607	54.5	848	38.6	528
II. Bölge	Ege Tarım Bölgesi	1 251	42.4	1 170	53.2	935
III. Bölge	Marmara Tarım Bölgesi	-	-	-	-	-
IV. Bölge	Akdeniz Tarım Bölgesi	69	2.3	151	6.8	2 188
V. Bölge	Kuzey Tarım Bölgesi	2	0.1	4	0.2	2 000
VI. Bölge	Güney Tarım Bölgesi	-	-	-	-	-
VII. Bölge	Karadeniz Tarım Bölgesi	21	0.7	27	1.2	1 286
VIII. Bölge	Orta Doğu Tarım Bölgesi	-	-	-	-	-
IX. Bölge	Orta Güney Tarım Bölgesi	-	-	-	-	-
TÜRKİYE		2 950	100.0	2 200	100.0	746

Tarım bölgelerimiz içersinde; Orta Kuzey Tarım Bölgesi 1 607 ha ve % 54.5 'lik pay ile en fazla börülce ekim alanına sahip olan tarım bölgemizdir. Bunu 1 251 ha ve % 42.4 lük pay ile Ege tarım bölgesi izlemektedir. Bu iki bölgemizin toplam börülce ekim alanı, ülkemiz börülce ekim alanının % 96.9' unu oluşturmaktadır.

Üretim ise, en fazla 1 170 ton ve % 53.2'lik pay ile Ege tarım bölgesi'ndedir. Bunu 848 ton ve % 38.6'lık pay ile Orta Kuzey tarım bölgesi izlemektedir. Bu iki bölgemizin toplam börülce üretimi, ülkemiz börülce üretiminin % 91.8' ini oluşturmaktadır.

Verim ise; en az 528 kg/ha ile Orta Kuzey tarım bölgesi'nde , en fazla 2 188 kg/ha ile Akdeniz tarım bölgesi'ndedir. Akdeniz tarım bölgesini 2 000 kg/ha ile Kuzey tarım bölgesi izlemektedir.

Şekil 7. Türkiye’de 2002 yılı verilerine göre börülce yetiştiriciliği yapılan iller ve en yüksek ekim alanına sahip olan 10 il

- 5 il ekim alanı 45 ha (% 1.5); üretim 50 ton (% 2.2)
- 10 il ekim alanı; 2 905 ha (% 98.5); üretim 2 150 ton (% 97.8)

8. TÜRKİYENİN DIŞ TİCARETİ ve DIŞ TİCARETTE TARIM ÜRÜNLERİNİN YERİ

1980 – 2003 yılları arası ülkemizin genel ve tarım ürünleri dışsatımı, tarımın genel dışsatımdaki payı, genel ve tarım ürünleri dışalımını, tarım ürünleri dışalımının genel dışalımı oranları ve 1980 yılına göre değişimleri Çizelge 116’da verilmiştir.

Çizelgede görüldüğü gibi, 1980 yılında Türkiye’nin genel dışsatımı 2 910 000 000 \$, tarım ürünleri dışsatımı 1 672 000 000 \$ olup, tarım ürünleri dışsatımının genel dışsatım içerisindeki payı % 57.46 dır. 2003 yılına kadar geçen sürede Türkiye’nin genel dışsatımı giderek artış göstermiş ve 2003 yılında 47 068 000 000 \$’a ulaşmıştır. Diğer bir ifadeyle, 1980 yılı genel dışsatımı 100 olarak kabul edildiğinde; 2003 yılı genel dışsatımı 1 617’ye çıkmış yani 16.17 kat artmıştır.

1980 yılı tarım ürünleri dışsatımı 100 kabul edildiğinde; 2003 yılı tarım ürünleri dışsatımı 152’ye yükselmiştir. Görüldüğü gibi, genel dış satımdaki artış hızı (16.17 kat), tarım ürünleri artış hızına yansımamış, tarım ürünleri dışsatımının 1980 yılına göre artışı 1.52’ de kalmıştır.

Genel dışsatım içerisinde tarım ürünleri dışsatımının payı 1980 yılında % 57.46 iken, 1980 yılından sonra bu pay giderek ve hızla azalmış, 2003 yılında % 5.41’e düşmüştür. 1980 yılında genel dışsatım içerisinde tarım ürünleri dışsatımının payı 100 kabul edildiğinde, bu değer 2003 yılında 9’a gerilemiştir.

Türkiye’nin aynı süreler içerisindeki dışalımını incelendiğinde; 1980 yılında 7 909 000 000 \$ olan genel dış alımımız sürekli artış göstermiş ve 2003 yılında 68 808 000 000 \$’a ulaşmıştır. 1980 yılı genel dış alımımız 100 kabul edildiğinde 2003 yılı genel dışalımımız 870 e yükselmiş, 8.70 kat artış göstermiştir. 1980 yılında sadece 51 000 000 \$ olan tarım ürünleri dışalımımız, 2003 yılında 2 567 000 000 \$’a ulaşmıştır. Diğer bir ifadeyle 1980 yılındaki tarım ürünleri dışalımımız 100 kabul edildiğinde, 2003 yılındaki tarım ürünleri dışalımımız 5 033’e yükselmiş, yani 50.33 kat artış gözlenmiştir.

Genel dışalım içerisinde tarım ürünlerinin payı 1980’de % 0.64 iken, 2003 yılında % 3.73’e çıkmış, hatta 1997 yılında alım değeri olarak en yüksek değere 3 093 000 000 \$’a, genel dışalım içerisinde pay olarak 1995 yılında % 6.84 değerlerine ulaşmıştır.

1980 – 2003 yılları arasında genel dışsatım, genel dışalım arasındaki farklar; tarım ürünleri dışsatımı ile dışalım arasındaki farklar ile değişimleri ve dışsatım dışalım arasındaki oranlar Çizelge 117’ de verilmiştir.

1980 yılında genel dışsatım ile genel dış alım arasındaki fark – 4 999 000 000 \$, dışsatımın dışalımını karşılama oranı % 36.8 olmuş, 1993 yılında 10 000 000 000 \$’ ı geçerek - 14 081 000 000 \$ çıkmış ve 1995 yılı (- 14 081 000 000 \$) ile 2000 yılı (- 26 728 000 000 \$) arasında değişmiş, 2003 yılında – 21 740 000 000 \$ olarak gerçekleşmiştir.

Çizelge 116. Türkiye'nin dış ticareti ve dış ticaretinde tarım ürünlerinin oranı

Yıllar	Dışsattım (000 000 \$)						Dışalım (000 000 \$)					
	Genel Dışsattım		Tarım Ürünleri Dışsattımı		Tarımın Payı		Genel Dışalım		Tarım Ürünleri Dışalımını		Tarımın Payı	
		Değişim		Değişim	(%)	Değişim		Değişim		Değişim	(%)	Değişim
1980	2 910	100	1 672	100	57,46	100	7 909	100	51	100	0,64	100
1981	4 703	162	2 219	133	47,18	82	8 933	113	125	245	1,40	219
1982	5 746	197	2 140	128	37,24	65	8 843	112	176	345	1,99	331
1983	5 728	197	1 881	113	32,84	57	9 235	117	138	271	1,49	233
1984	7 134	245	1 749	105	24,52	43	10 757	136	418	820	3,89	608
1985	7 958	273	1 719	103	21,60	38	11 343	143	375	735	3,31	517
1986	7 457	256	1 886	113	25,29	44	11 105	140	457	896	4,12	644
1987	10 190	350	1 853	111	18,18	32	14 158	179	782	1 533	5,52	863
1988	11 662	401	2 341	140	20,07	35	14 335	181	499	975	3,48	544
1989	11 627	400	2 126	127	18,29	32	15 792	200	1 041	2 082	6,59	1 030
1990	12 959	445	2 347	140	18,11	32	22 302	282	1 318	2 584	5,91	923
1991	13 594	467	2 683	160	19,74	34	21 047	266	808	1 584	3,84	600
1992	14 719	506	2 204	132	14,97	26	22 870	289	1 178	2 310	5,15	805
1993	15 348	527	2 365	141	15,41	27	29 429	372	1 664	3 262	5,65	883
1994	18 105	622	2 457	147	13,57	24	23 270	294	1 209	2 371	5,20	813
1995	21 636	744	2 133	128	9,86	17	35 708	451	2 444	4 792	6,84	1 069
1996	23 224	798	2 455	147	10,57	18	43 627	552	2 885	5 657	6,61	1 033
1997	26 261	902	2 679	160	10,20	18	48 559	614	3 093	6 064	6,37	995
1998	26 974	927	2 700	161	10,01	17	45 921	581	2 597	5 092	5,66	884
1999	26 588	914	2 394	143	9,00	16	40 671	514	1 814	3 557	4,46	697
2000	27 775	954	1 998	119	7,19	13	54 503	689	2 129	4 175	3,91	611
2001	31 334	1 077	2 264	135	7,23	13	41 399	523	1 413	2 771	3,41	533
2002	36 059	1 239	2 089	125	5,79	10	51 554	652	1 707	3 347	3,31	517
2003	47 068	1 617	2 545	152	5,41	9	68 808	870	2 567	5 033	3,73	583

Kaynak: Hazine Dış Ticaret Müsteşarlığı

Çizelge 117. Türkiye'nin genel ve tarım ürünleri dışsattım dışalım farkları ve değişimleri

Yıllar	Genel (000 000 \$)					Tarım Ürünleri (000 000 \$)				
	Dışsattım	Dışalım	Fark	Değişim	Dışsattım / Dışalım (%)	Dışsattım	Dışalım	Fark	Değişim	Dışsattım / Dışalım (%)
1980	2 910	7 909	- 4 999	100.0	36.8	1 672	51	+ 1 621	100.0	3 278.4
1981	4 703	8 933	- 4 230	84.6	52.6	2 219	125	+ 2 094	129.2	1 775.2
1982	5 746	8 843	- 3 097	62.0	64.9	2 140	176	+ 1 964	121.2	1 215.9
1983	5 728	9 235	- 3 507	70.2	62.0	1 881	138	+ 1 743	107.5	1 363.0
1984	7 134	10 757	- 3 623	72.5	66.3	1 749	418	+ 1 331	82.1	418.4
1985	7 958	11 343	- 3 385	67.7	70.2	1 719	375	+ 1 344	82.9	458.4
1986	7 457	11 105	- 3 648	73.0	67.1	1 886	457	+ 1 439	88.8	412.7
1987	10 190	14 158	- 3 968	79.4	72.0	1 853	782	+ 1 071	66.1	237.0
1988	11 662	14 335	- 2 673	53.5	81.4	2 341	499	+ 1 842	110.2	469.1
1989	11 627	15 792	- 4 165	83.3	73.6	2 126	1 041	+ 1 085	66.9	204.2
1990	12 959	22 302	- 9 343	186.9	55.6	2 347	1 318	+ 1 029	63.5	178.1
1991	13 594	21 047	- 7 453	149.1	64.6	2 683	808	+ 1 875	115.7	332.1
1992	14 719	22 870	- 8 151	163.1	64.4	2 204	1 178	+ 1 026	63.3	187.1
1993	15 348	29 429	- 14 081	281.7	52.2	2 365	1 664	+ 701	43.2	142.1
1994	18 105	23 270	- 5 165	103.3	77.8	2 457	1 209	+ 1 248	77.0	203.2
1995	21 636	35 708	- 14 072	281.5	60.6	2 133	2 444	- 311	- 19.2	87.3
1996	23 224	43 627	- 20 403	408.1	53.2	2 455	2 885	- 430	- 26.5	85.1
1997	26 261	48 559	- 22 298	446.0	54.1	2 679	3 093	- 414	- 25.5	86.6
1998	26 974	45 921	- 18 947	379.0	58.7	2 700	2 597	+ 103	6.4	104.0
1999	26 588	40 671	- 14 083	281.7	65.4	2 394	1 814	+ 580	35.8	132.0
2000	27 775	54 503	- 26 728	534.7	51.0	1 998	2 129	- 131	- 8.1	93.8
2001	31 334	41 399	- 10 065	201.3	75.7	2 264	1 413	+ 851	52.5	160.2
2002	36 059	51 554	- 15 495	310.0	69.9	2 089	1 707	+ 382	23.6	122.4
2003	47 068	68 808	- 21 740	434.9	68.4	2 545	2 567	- 22	- 1.4	99.1

Tarım ürünleri yönünden ise dışsatım ile dışalım arasındaki fark, 1980 yılında + 1 621 000 000 \$ iken, 1981, 1982, 1983 ve 1991 yıllarında 1980 yılına göre artışlar gözlenmiş, 1984 yılından itibaren tarım ürünleri dışsatımı ile dışalım farkı azalmaya başlamış ve ilk kez 1995 yılında eksi değere düşmüş ve – 311 000 000 \$ olarak gerçekleşmiştir. Bu yıldan sonra; bazı yıllar - , bazı yıllar + değerler göstermiş, 2003 yılında tarım ürünleri dışsatım, dışalım arasındaki fark – 22 000 000 \$ olmuştur.

1980 yılında tarım ürünleri dışsatımının, dışalima oranı % 3278.4 iken, bu oran 2003 yılında % 99.1'e gerilemiştir.

Bu verilerde göstermektedir ki, Türkiye'nin genel dışsatımı ve dış alımı değer olarak artmakta ancak, dış alımdaki artış, dışsatımdaki artışa göre aynı düzeyde olmamakta, dışsatım ile dış alım arasındaki fark her geçen yıl olumsuz yönde açılmaktadır. 1980 yılında dış satım ile dışalım arasındaki fark (4 999 000 000 \$) 100 kabul edildiğinde, 2003 yılında bu fark 4.35 kat artış göstererek – 21 740 000 000 \$'a yükselmiştir.

Tarım ürünleri dışsatımımız azalırken, dışalımımız artmakta, 1980'li yılların ortalarına kadar tarım ürünleri yönünden kendine yeterli 7 ülkeden biri olarak ifade edilen Türkiye, tarımsal ürünler bakımından bu özelliğini yitirmeye başlamış, dışalımci ülke konumuna gelmiştir. Bugün ekonomistlerin bir çoğu, ülkemizde tarım ürünlerinin pahalı olduğunu, dışalım ile gereksinimin karşılanmasının daha uygun olduğunu savunmaktadırlar. Bence bu doğru bir yaklaşım değildir. Tarım ürünleri yönünden dışa bağımlı duruma gelmek, gelecekte bir çok sorunu beraberinde getirecektir. Örneğin dünya genelinde tarımsal üretim yönden bir olumsuzluk olduğunda ve tarım ürünleri üretiminin düştüğü durumda üretici ülkeler, önce kendi vatandaşını düşünecek ve dışsatım yapmayacaklardır. Elinizde yeterli döviz olsa da satan ülke olmayacağından, yapsalar bile zaten dış borcu yüz milyarlarca doları bulan ülkemiz bu gereksinimini nasıl karşılayabilecektir?

Her ülke iklim koşullarının elverdiği ölçüde ülkesinde yetişebilecek ürünleri en az ülke gereksinimi kadar yetiştirmek zorundadır.

9. YEMEKLİK TANE BAKLAGİLLERİN ve TÜRK TARIMININ SORUNLARI ile ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Yemeklik tane baklagillerin sorunlarını, tarla tarımının sorunlarından soyutlamak olası olmadığından bu bölümde tarla tarımının sorunları ve yemeklik tane baklagillerin sorunları birlikte incelenmiş, çözüm önerileri getirilmeye çalışılmıştır.

9.1. Türkiye’de Toprak ve Su Kaynaklarının Durumu

Bitkisel üretimde önemli bir doğal kaynak olan toprak, yer kabuğunun en üstünde bulunan canlı tabaka ve tüm canlılar için hayat kaynağı olup, bitkinin yetiştiği temel ortamdır.

Tarımsal açıdan son derecede büyük bir öneme sahip olan topraklar; erozyon, amaç dışı kullanım, sanayileşme, kentleşme ve bilinçsiz kullanım (tuzluluk ve çoraklaşma) gibi nedenlerden dolayı tahribata uğramakta ve hatta yok olmaktadır. Toprak yenilenmeyen en önemli doğal kaynaktır. Erozyonla kaybedilen toprak, su kaynaklarını da olumsuz etkilemektedir.

Tarım alanı olarak kullanılacak toprakların, başta eğim derecesi olmak üzere derinliği, fiziksel, kimyasal ve biyolojik yapısının uygun olması gerekmektedir. Bitkisel üretimde verimliliği etkileyen faktörlerden biri olan toprak koşullarının iyileştirilmesine çalışırken erozyon, tuzluluk, çoraklaşma, amaç dışı kullanım gibi nedenlerle toprak kaynaklarımızın korunamaması çelişki oluşturmaktadır.

Son yıllarda kişi başına düşen tarım alanı, gelişmiş ülkelerde % 14.3, gelişmekte olan ülkelerde ise % 40 azalmıştır. FAO verilerine göre, 2000 yılında 0.28 ha olan kişi başına tarım alanı, 2020 yılında 0.21 ha’a, 2050 yılında ise 0.15 ha’a kadar düşeceği varsayılmaktadır.. Benzer durumun su kaynaklarında da yaşanacağı, 2000 yılında kişi başına düşen 1 692 m³ olan su miktarının, 2025 yılında 1 375 m³’e düşeceği bildirilmektedir (Anonim, 2001).

Türkiye topraklarının derinlik ve eğim yönünden tarım bölgelerine göre durumu Çizelge 118 ve 119’da gösterilmiştir.

Çizelge 118. Türkiye’de tarım bölgelerine göre toprak derinliği yönünden arazi dağılımı (ha) ve oranları (%)

Bölgeler	Derinlik	Oran	Derinlik	Oran	Derinlik	Oran	Derinlik	Oran	Toplam	Oran %
	0-20cm	%	20-50cm	%	50-90cm	%	90cm üzeri	%		
Ortakuzey	4 187 730	36.63	4 046 350	35.40	1 538 580	13.46	1 658 883	14.51	11 431 513	15.70
Ege	4 077 363	44.39	3 108 651	33.84	532 023	5.69	1 476 699	16.08	9 185 736	12.62
Marmara	64 552	20.43	1 372 400	32.43	91 681	13.98	1 403 420	33.16	4 232 053	5.81
Akdeniz	4 294 728	58.19	1 411 462	19.12	480 266	6.51	1 194 558	16.18	7 381 014	10.14
Kuzeydoğu	200 524	28.81	2 661 382	38.24	15 151 357	22.29	741 716	10.66	6 959 695	9.56
Güneydoğu	4 448 644	43.36	2 922 300	28.48	1 687 393	16.45	1 201 658	11.71	10 259 995	14.09
Karadeniz	2 267 907	34.42	3 060 152	46.44	47 027	12.85	441 307	6.29	6 589 393	9.05
Ortadoğu	3 328 267	43.10	2 588 695	33.53	1 031 810	13.36	772 688	10.01	7 721 440	10.60
Ortagüney	3 443 759	37.94	2 425 041	26.79	1 048 537	11.58	2 144 104	23.69	9 051 441	12.43
TOPLAM	28 908 190	39.70	23 596 433	32.41	9 299 674	12.77	11 007 983	15.12	72 812 280	100.00

Çizelgede görüldüğü gibi, çok yüzlek topraklar (0-20 cm) ülkemiz arazi varlığının % 39.70’ini kaplamaktadır. Bu alanlar işlemeli tarıma uygun olmayan alanlar olup, bu toprakların

tarımsal verimlilik düzeyi, gerek kuru tarımda gerekse sulu tarımda düşük olmaktadır. Derinliği 20-50 cm olan toplam 23 596 433 ha (% 32.41) yüzlek topraklar ise verim yönünden ödün verilerek bazı önlemler almak koşulu ile işlemeli tarım yapılabilecek alanlar olarak tanımlanmaktadır. İşlemeli tarım ve bitki yetiştiriciliği için en uygun topraklar 50-90 cm derinliğe sahip orta derin ve 90 cm üzeri derinliğe sahip derin topraklardır.

Çizelge 119. Türkiye’de tarım bölgelerine göre eğim yönünden arazi dağılımı (ha)

Bölgeler	Eğim	Oran	Eğim	Oran	Eğim	Oran	Eğim	Oran	Toplam
	% 0-2	%	% 2-6	%	% 6-12	%	%12 üze.	%	
Ortakuzey	1 149 786	11.15	1 435 560	13.92	2 465 193	23.92	5 258 773	51.01	10 309 299
Ege	1 121 679	13.62	707 237	8.59	993 312	12.07	5 410 671	65.72	8 232 899
Marmara	590 748	14.25	804 722	19.41	873 558	21.06	1 877 907	45.28	4 146 935
Akdeniz	1 085 156	20.40	580 272	10.91	631 156	11.86	3 023 725	56.83	5 320 309
Kuzeydoğu	481 932	7.75	547 695	8.81	1 008 214	16.21	4 188 109	67.23	6 218 650
Güneydoğu	1 508 010	18.04	1 351 528	16.17	1 608 050	19.24	3 890 535	76.55	8 328 323
Karadeniz	376 344	6.33	124 497	2.09	457 931	7.70	4 990 502	83.88	5 949 274
Ortadoğu	510 230	6.98	538 246	7.36	1 234 463	16.88	5 030 847	68.78	7 314 027
Ortagüney	2 348 137	31.88	1 949 696	26.47	1 324 463	17.98	1 743 859	23.67	7 366 155
TOPLAM	9 172 004	14.51	8 039 453	12.72	10 596 581	16.76	35 407 628	56.01	63 215 666

Çizelge 8’de görüldüğü gibi, düz olarak nitelendirilen % 0-2 eğime sahip alanlarımızın toplamı 9 172 004 ha olup, toplam arazi varlığımızın % 14.51’ini kapsamaktadır. Orta güney tarım bölgemiz, en fazla düz araziye sahipken, Karadeniz bölgemiz en eğimli araziye sahiptir. İşlemeli tarıma uygun hafif eğimli (% 2 - 6 eğim) arazi varlığımız ise 8 039 453 ha olup, toplam arazi varlığımızın % 12.72’sini oluşturmaktadır. Yine Ortagüney tarım bölgemiz en fazla hafif eğimli araziye sahiptir.

Bazı önlemlerle işlemeli tarımın yapılabileceği orta eğime (% 6 - 12 eğim) sahip alanlarımızın miktarı 10 596 581 ha olup, toplam arazi varlığımızın % 16.72’sini kaplamakta, teraslama gibi pahalı önlemlerin alınmasıyla tarım yapılabilecek olan % 12’den fazla eğime sahip dik alanlarımız ise 35 407 628 ha ve toplam arazi varlığımızın % 56.01’ini oluşturmaktadır. Gerekli önlemler alınarak, işlemeli tarım yapabileceğimiz (% 0 - 12 eğim) arazilerin toplamı 27 808 038 ha’dır.

Yaklaşık 25 yıl önce yapılmış olan arazi varlığımız değerlendirmesine göre, işlemeli tarıma en uygun topraklar olan 50 – 90 cm derinliğe sahip orta derin ve 90 cm üzeri derinliğe sahip topraklarımız 20 307 657 ha olup, toplam arazi varlığımızın % 27. 89’ünü oluşturmaktadırlar.

İşlemeli tarıma uygun düz ve hafif eğimli (% 0 - 6 eğim) alanlarımızın toplamı 17 211 457 ha olup, toplam arazi varlığımızın % 27.23’ünü kapsamaktadır. Ancak, ülkemizde bu değerlerden daha fazla alanda (26 672 000 ha) işlemeli tarım yapılmaktadır.

Sekiz sınıfa ayrılan toplam karalar alanımızda I, II ve III. sınıf toprakların işlemeli tarıma uygun, IV. sınıf toprakların ise işlemeli tarıma kısıtlı uygun olduğu belirlenmiştir. Bunun dışında yer alan V ve VI sınıf alanların çayır mera alanları ve orman alanları olarak değerlendirilmesi, VII

sınıf alanların daha zayıf meraların, avlanma alanları ve bazı ağaçlar için, VIII. sınıf alanların bataklık, kayalık alanlar olarak sınıflandırılmasına karşın, ülkemiz toprakları belirlenen bu özelliklere göre değerlendirilmemektedir.

9.2. Dünya ve Türkiye’de Arazi Kullanımı

Dünya ve ülkemizde arazi varlığının kullanıma göre dağılımı Çizelge 120’de özetlenmiştir.

Çizelge 120. Dünya ve Türkiye’de arazi varlığının kullanıma göre dağılımı (000 ha)

Arazi Kullanım Şekli	Dünya	%	Türkiye	%
Toplam Alan	13 414 225		77 482	
Karalar Alanı	13 500 516		76 963	
İşlenen Alanlar	1 501 452	11.5	26 672	34.7
Her Yıl İşlenen Alanlar	1 369 064		24 138	
Sürekli Tarım Alanları	132 405		2 534	
İşlenmeyen Alanlar	11 549 064			
Çayır ve Meralar	3 459 836	26.5	12 378	16.1
Orman Alanları	4 172 435	32.0	20 703	26.9
Diğer Alanlar	3 916 793	30.0	17 200	22.4
Sulanan Tarım Alanları	274 166		4 500	

2001 yılı dünya verilerine göre toplam karalar alanının % 11.5’i işlenen alanlar, % 26.5’ i çayır ve meralar, % 32.0’ı orman alanı, % 30.0’ı diğer alanlardır.

Türkiye verilerine göre ise toplam karalar alanının % 34.7’sini işlenen alanlar, % 16.1’ini çayır ve meralar, % 26.9’unu orman alanları, % 22.4’ünü diğer alanlar kapsamaktadır.

Ülkemizde, bu verilere göre işlenen alan miktarının yakın gelecekte önemli boyutlarda artırılması olası değildir. Halen verimli, orta derecede verimli ve verimsiz alanlarda bile tarım yapılmaktadır. Kalan işlenebilir alanların büyük çoğunluğu; verimsiz, asit, tuzluluk gibi sorunları bulunan alanlardır. Bu alanların verimli tarım alanlarına çevrilmesi, birçok sorunun çözümüne bağlıdır. Bu konuda gerekli teknoloji ve girdilerin kullanımı, drenaj ve sulama gibi benzeri işlemler, ekonomik ve ekolojik koşullar büyük önem taşımaktadır. Bu da ülkemizde işlenen alanların artırılmasının olası olmadığını, aksine tarım dışı amaçlarla tarım alanlarının azalmaya başladığını göstermektedir.

İşlenen alanların artırılmasında bir yol olarak, zaten dünya ortalama değerlerinden düşük olan, ormanların ve çayır meraların bozulmasıdır ki, burada da uzun vadede yarar ve zararların çok iyi belirlenmesi gereklidir.

9.3.Tarım Topraklarının Amaç Dışı Kullanımı

Tarım toprakları her ülkenin koruması gereken doğal kaynakların başında gelmektedir. Ancak, hızla artan nüfus baskısı ile kentleşme, sanayileşme, turizm ve kamu yatırımları yoluyla tarım arazileri amaç dışı kullanılmaktadır.

Ülkemizde 1970’li yıllardan itibaren görülen sanayileşme ve hızlı nüfus artışı köyden kente göçü arttırarak, yeni yerleşim alanlarının oluşmasına ve sonuçta şehirlerde plansız ve kontrolsüz yapılaşmaların ortaya çıkmasına neden olmuş ve yerleşim alanları verimli tarım arazilerine yayılmıştır.

Çizelge 121. Türkiye’de tarım bölgelerine göre arazi yetenek sınıfları yönünden arazi dağılımı (000 ha)

Bölgeler	Yüzölçümü	I. Sınıf	Oran	II. Sınıf	Oran	III. Sınıf	Oran	IV. Sınıf	Oran	Toplam	%
Ortakuzey	11 987	779	6.5	1 201	10.0	1 428	11.9	1 289	10.8	4 697	39.2
Ege	9 796	605	6.2	807	8.2	708	7.2	559	5.7	2 679	27.3
Marmara	4 424	284	6.4	970	21.9	758	17.1	491	11.1	2 503	56.6
Akdeniz	8 081	620	7.7	542	6.7	455	5.6	402	5.0	2 019	25.0
Kuzeydoğu	7 433	282	3.8	527	7.1	668	9.0	1 039	14.0	2 516	33.8
Güneydoğu	11 254	914	8.1	999	8.9	1 010	9.0	917	8.1	3 840	34.1
Karadeniz	6 875	203	3.0	214	3.1	408	5.9	655	9.5	1 480	21.5
Ortadoğu	8 081	388	4.8	500	6.2	801	9.9	705	8.7	2 394	29.6
Ortagüney	9 951	934	9.4	993	10.0	1 333	13.4	1 089	10.9	4 349	43.7
TOPLAM	77 882	5 009	6.4	6 753	8.7	7 569	9.7	7 146	9.2	26 477	34.0

Ülkemizde arazi varlığı, arazi kullanma yetenek sınıflarına göre incelendiğinde, I. sınıf arazilerin toplam arazi varlığımız içindeki payının % 6.4, II. sınıf arazilerin % 8.7, III. sınıf arazilerin % 9.7 ve IV. sınıf arazilerin % 9.2 olduğu görülmektedir. Sürdürülebilir tarım açısından kesinlikle korunması ve amaç dışı kullanılmaması gereken bu dört sınıf arazinin toplam arazi varlığımız içindeki payı % 34, V, VI, VII ve VIII. sınıf arazilerin payı ise % 66’dır.

Tarım topraklarının amaç dışı kullanıldığı diğer önemli bir sektör sanayi alanlarıdır. Birçok sanayi tesisi, ulaşım ve diğer altyapı kolaylıkları nedeniyle düz ve verimli arazilere yerleşmiştir. Gerek kapladığı alan ve gerekse kirletici emisyon deşarjları ile çevresinde bulunan tarım alanı ve bitkileri olumsuz yönde etkilemektedir.

Günümüzde tarım alanlarının amaç dışı kullanımı hemen hemen her bölgemizde görülmesine karşın, özellikle sanayileşmenin ve yazlık inşaatların yoğun olduğu Marmara, Akdeniz ve Ege bölgelerinde çok daha fazladır. Çizelgede görüldüğü gibi, Marmara, Ege ve Akdeniz tarım bölgelerimiz toplam 22 301 000 ha arazi varlığına sahiptir. Bu arazinin, 1 509 000 ha’ı I. sınıf (% 6.8), 2 319 000 ha’ı II. sınıf (% 10. 4) ve 1 921 000 ha’ı III. sınıf (% 8.6), 1 452 000 ha’ı IV. sınıf (% 6.5) arazidir. Bu üç bölgemizin toplam ilk dört sınıf arazi miktarının, ülkemizin sahip olduğu toplam ilk dört sınıf arazi miktarına oranı % 27.2’dir.

Gerek iklim, gerekse toprak koşulları yönünden bitkisel üretim için uygun olan ve bir yılda 2 hatta 3 ürün alma olanağı olan bu bölgelerimizin tarım alanları, sanayi tesisleri, kentleşme, yazlık binalar ve otel alanları için kullanılmış ve kullanılmaya devam edilmektedir. Çizelgedeki veriler 1980 yılında yayınlanmış değerlerdir. Diğer bir ifade ile yaklaşık 25 yıl önceki durumu göstermektedir. Özellikle 1980 yılı sonrası, köyden kente göçlerin, sanayi tesislerinin, yazlık binaların ve otel vd. hızla artması, tarımsal yönden en verimli olan bu topraklarımızın tarım dışı amaçla kullanımını hızlandırmıştır. Kanımca, bu bölgelerimizde çizelgedeki değerlerin en az % 20'si bu amaçlarla kullanılmıştır, Tarım alanlarımızı artırma olanağı mümkün değilken, tarım topraklarımızın tarım dışı amaçlarla kullanılmasının nedenini anlamak gerçekten çok güçtür. Sanayi tesislerinin, meskenlerin yapılması kadar doğal bir şey yoktur. Ancak, bunların arazi yetenek sınıflarına göre ilk dört sınıfa dahil olan arazilerde değil, arazi yetenek sınıflarına göre V. ve üstü sınıflara giren arazilerde yapılması çok daha uygun olacaktır.

Toprak binlerce yılda oluşmakta, insanlar ise bu toprağı çok kısa bir sürede yok etmektedirler. Tarım dışı amaçlarla kullanılan arazileri, gelecekte tarım alanları haline dönüştürmek asla olası değildir. Bu nedenle, tarım topraklarının kıymetini bilmek ve onları korumak hepimizin asli görevi olmalıdır.

Verimli araziler, tuğla ve kiremit sanayinde hammadde olarak kullanılmaktadır. Ayrıca, şehirsiz altyapı, kara ve demiryolları, hava alanları ve benzeri kamu yatırımları verimli arazilerin kaybına neden olan diğer etmenlerdir.

Tarımda sürekliliğın sağlanabilmesi, tarım alanlarının ve çevrenin korunması amacıyla; öncelikle kamuoyunun bilinçlendirilmesi, konuyla ilgili yürürlükteki yasaların titizlikle uygulanması, yetersiz olanların ise gözden geçirilerek yeniden düzenlenmesi ve arazi kullanım planlamalarının hazırlanması zorunlu görülmektedir.

9.4. Erozyon

Geniş anlamda aşınma anlamına gelen erozyon, çeşitli kuvvetlerin (su ve rüzgar) etkisiyle toprağın bir yerden bir yere taşınması olarak tanımlanmaktadır. Tarım alanlarımızda farklı derecelerde ortaya çıkan rüzgar ve su erozyonu doğal kaynaklarımızın bozulmasında en önemli etkidir.

Ortalama yükseltisi 1 250 m olan ve deniz seviyesi ile 5 165 m arasında dağılım gösteren ülkemiz topografyası ve 250-2500 mm arasında değişen yağış rejimi, gerekli toprak muhafazası tedbirlerinin alınmadığı arazilerimizde çok önemli aşınım sorunlarına neden olmaktadır. Bu konuyla ilgili yapılan çalışmalarda her yıl ortalama 500 milyon tona yakın verimli toprak ile yaklaşık 9 milyon ton bitki besin maddesi yitirildiğı saptanmıştır.

Bir kilometre karelik alandan oluşan ortalama yıllık toprak kaybı Avrupa'da 84, Avustralya'da 273, Amerika kıtasında 491, Asya'da 610, Afrika'da 715 ton iken ülkemizde bu değer 800 ton dolayında olduğu bildirilmektedir.

Ülkemiz topraklarının % 73'ünde ileri derecede erozyon görülmektedir. Erozyon görülmeyen arazilerimiz ise ancak % 14 dolayındadır.

Tarım alanlarımızda farklı derecelerde görülen rüzgar ve su erozyonu, arazi yapısı yanında yanlış ve eksik kültürel uygulamalar sonucunda ortaya çıkmaktadır. Orta Anadolu ve Geçit Bölgeleri gibi kurak ve yarı kurak bölgelerimizde ortaya çıkan erozyon, yağış yetersizliği nedeniyle genellikle rüzgar erozyonu şeklinde olmaktadır. Bu bölgelerimizde arazi meyli az olduğundan tarım alanlarında ortaya çıkan toprak kaybı daha çok yanlış toprak işleme ve ekim nöbetinde uygun ürün desenlerinin kullanılmamasından kaynaklanmaktadır.

Ülkemiz insanı, ülkesinin bir karış toprağı için gerekirse savaşmakta ve canını seve seve bu topraklar için vermektedir. Ancak, gizli düşman olan ve en verimli topraklarımızın kaybına neden olan erozyon konusunda duyarsız kalmaktadır.

9.5. Tarım Topraklarında Kirlilik ve Çoraklaşma

Tarım topraklarımızın karşılaştığı sorunlardan biri de aşırı ve bilinçsiz kimyasal gübre ve ilaç kullanımı sonucu ortaya çıkan toprak kirliliği ile yanlış ekim nöbeti uygulamalarının neden olduğu çoraklaşmadır.

Aşırı ve bilinçsiz kullanılan kimyasal gübreler ve ilaçlar toprağın fiziksel ve kimyasal yapısını olumsuz yönde etkilemekte ve toprak verimliliğini azaltmaktadır. Bu amaçla gerek gübre gerekse ilaç kullanımında bitki cinsi, tür ve toprak yapısı dikkate alınarak en uygun gübre ve ilaç dozu ile uygulama zamanının saptanması gerekmektedir.

Tarım topraklarımızda kirliliğe neden olan ve bitki yetiştiriciliğini olumsuz yönde etkileyen çoraklık, düz ve düze yakın arazilerde görülen bir sorundur. Tuzlu, alkali ve tuzlu-alkali topraklarda görülen çoraklık, aynı zamanda drenaj sorununu da ortaya çıkarmaktadır. Bu gibi topraklarda tuz konsantrasyonu yüksek olduğu için, bitkiler suyu ve besin maddelerini doğrudan alamadıklarından zarar görmektedirler. Çoraklaşma sonucu toprakta bitkilere öldürücü etki yapan bor birikimi de ortaya çıkmaktadır.

Ülkemiz topraklarının bugün yaklaşık % 2'inde (1 513 645 ha), işlenebilir tarım arazilerinin ise % 3.2'inde (833.405 ha) çoraklık sorunu bulunmaktadır. Toprak kirliliğine de neden olan bu gibi alanların en aza indirilmesi amacıyla gerekli toprak amenajmanının yapılarak arazi ıslah çalışmalarının hızlandırılması gerekmektedir.

9.6. Türkiye’de Tarımsal İşletme Büyüklükleri ve İşletme Sayıları

DİE 2001 yılı geçici verilerine göre ülkemizde bulunan tarımsal işletme büyüklükleri, işletme sayıları ve oranları Çizelge 122’de verilmiştir.

2001 verilerine göre Türkiye’de 4 068 432 adet tarımsal işletme bulunmaktadır. 101 610 işletme (% 2.5) arazi varlığına sahip olmayıp, 3 372 887 işletme (% 82.9) 100 dekaradan daha az arazi varlığına sahiptir.

Çizelge 122. 2001 yılı geçici verilerine göre Türkiye’de tarımsal işletme büyüklükleri, işletme sayısı ve oranları

İşletme Büyüklüğü (da)	İşletme Sayısı (adet)	%		Arazi (da)	%	
Türkiye	4 068 432	100.0		234 510 993	100.0	
Arazisi Olmayan	101 610	2.5	2.5	-	-	
5’den az	251 686	6.2		667 059	0.3	
5 – 9	381 287	9.4		2 511 091	1.1	
10 – 19	752 156	18.5	82.9	10 042 501	4.3	42.1
20 – 49	1 274 609	31.3		38 668 961	16.5	
50 – 99	713 149	17.5		46 750 693	19.9	
100 – 199	383 323	9.4	13.7	49 216 633	21.0	40.8
200 – 499	173 774	4.3		46 487 432	19.8	
500 – 999	24 201	0.6	0.9	14 982 493	6.4	12.3
1000 – 2499	10 266	0.3		13 856 621	5.9	
2500 – 4999	1 930	-		6 538 082	2.8	4.8
5000 +	441	-		4 789 427	2.0	

557 097 işletme (% 13.7) 100 – 499 da, 34 467 işletme (% 0.9) 500 – 2499 da, 1 930 işletme 2500 – 4999 da, 441 işletme de 5 000 da dan daha fazla araziye sahiptir.

100 da dan daha az arazi varlığı olan işletmelerin sahip olduğu toplam arazi miktarı 98 640 305 da olup, Ülkemiz toplam tarım arazisinin % 42.1’ini kapsamaktadır. 100 – 499 da arasında arazi varlığına sahip olan işletmelerin toplam arazi miktarı 95 704 065 da, oranı ise % 40.8’dir.

Türkiye toplam tarımsal işletme sayısının % 1’ini oluşturan 500 da dan daha fazla araziye sahip işletmelerin sahip olduğu arazi miktarı 40 166 623 da olup, toplam arazi miktarımızın % 17.1’ini kapsamaktadır.

Yukarıdaki verilerde göstermektedir ki ülkemizde tarım işletmelerimizin sahip olduğu arazi miktarı oldukça düşük ve çok parçalıdır. Arazilerin küçük olması tarımda mekanizasyon ve uygun girdi kullanımını etkilemekte, dolayısıyla verimin düşük olmasına ve birim maliyetin yükselmesine neden olmaktadır. Tarım arazilerinin parçalanmasının yıllarca önce önüne geçilmesi gerekirdi. Bu yanlışlık, hala sürdürülmekte miras yoluyla tarım arazilerimiz parçalanmaktadır. Bu parçalanma, kentte yaşayan ve köyde tarım arazisine sahip olan kişilerin arazilerinin küçük olması ve buradan elde edebilecekleri gelirin

masraflarını karşılayamaması nedeniyle ekmedikleri için bugün kanımca önemli bir tarım alanı ekilmemekte boş bırakılmaktadır.

9.7. Türkiye Nüfusu ve Değişimi

Türkiye’de ise Cumhuriyet döneminde nüfus sayımının ilk kez yapıldığı 1927 yılı ve diğer yıllara göre toplam, kent ve kırsal nüfusu ile oranları Çizelge 123’te verilmiştir.

Çizelge 123. Türkiye’de yıllara göre toplam, kentsel ve kırsal nüfus ile oranları

Yıllar	Kentsel	%	Kırsal	%	Toplam	Artış
1927	3 305 879	25.0	10 342 391	75.0	13 648 270	100.0
1930	3 484 066	24.0	11 055 644	76.0	14 539 710	106.5
1940	4 346 248	24.4	13 474 700	75.6	17 820 948	130.6
1950	5 244 336	25.0	15 702 849	75.0	20 947 185	153.5
1960	8 859 730	31.9	18 895 088	68.1	27 754 818	203.4
1970	13 691 100	38.4	21 914 073	61.6	35 605 173	260.9
1980	19 645 006	43.9	25 091 948	56.1	44 736 954	327.8
1985	26 865 757	53.0	23 798 701	47.0	50 664 458	371.2
1989	30 191 150	55.0	24 701 850	45.0	54 893 000	402.2
1990	33 326 351	59.0	23 146 684	41.9	56 473 035	413.8
1991	33 822 340	59.0	23 503 660	41.0	57 326 000	420.0
1992	34 564 560	59.0	24 019 440	41.0	58 584 000	429.2
1993	35 921 400	60.0	23 947 600	40.0	59 869 000	431.3
2000	44 006 274	64.9	23 797 653	35.1	67 803 927	496.8

Türkiye’nin 2000 yılı toplam nüfusu 67 803 927 olup, kentsel nüfusu (il ve ilçe merkezleri) 44 006 274, kırsal (köyler) nüfusu ise 23 797 653 tür. Kentsel nüfusun toplam nüfus içerisinde oranı % 64.9, kırsal nüfusun toplam nüfusa oranı % 35.1’dir. 1927 yılında 13 648 270 olan nüfusumuz, 73 yılda 4.96 yaklaşık 5 kat artış göstermiştir. Nüfusumuz 1927 – 1935 döneminde yılda ortalama 314 000 kişi artarken, 1990 – 2000 döneminde yılda 1 133 000 kişi artış göstermiştir.

Köyden kente göç, 1950 yılından itibaren makinalı tarıma geçiş nedeniyle artmaya başlamış, 1970 yılından sonra daha da hızlanmıştır.

Yıllık nüfus artış hızımız, 1940 – 1945 döneminde % 1.06 ile en düşük seviyede, 1955 – 1960 döneminde % 2.85 ile en yüksek orana ulaşmış, 1960 – 1985 döneminde önemli bir değişim göstermemiş, 1985 yılından sonra azalma sürecine girmiştir.

Yıllık nüfus artış hızımız, 1980 – 1985 döneminde % 2.49, 1985 – 1990 döneminde % 2.17 iken, 1990 – 2000 döneminde % 1.83’e gerilemiştir. 1945 yılından sonra ilk kez 1990 – 2000 döneminde nüfus artış hızımız % 2’ nin altına düşmüştür.

Türkiye’de kentsel nüfus, kırsal nüfusa göre çok büyük bir hızla artmaktadır. 1990 – 2000 döneminde kentsel nüfusun yıllık artış hızı % 2.68 iken, kırsal nüfusun yıllık artış hızı % 0.4 tür (DİE)

Gelişmiş ülkelerde tarımla uğraşan nüfus, % 5 – 10 oranında iken ülkemizde bu oran daha yüksektir. Bugün ülkemizde bir söylem tarımla ilgili tartışmalarda sık sık vurgulanmakta ve tarımla uğraşan nüfusun (% 35.1) gelişmiş ülkelerde olduğu gibi % 5 – 10'lara indirilmesinin gerektiği söylenmektedir. Burada kavram hatası yapılmaktadır, şöyle ki kırsal alanda yaşayan nüfusun tamamının tarımla uğraştığı varsayılmaktadır. Bugün ülkemizde kırsalda yaşayan fakat tarımla hiç uğraşmayan nüfus oldukça yüksektir. Köylü tanımı ile çiftçi tanımını doğru yapmak gerekmektedir. Ayrıca, tarımla uğraşan kişiler genellikle yaşlı kişiler olup, genç nüfus büyük çoğunlukla kente göçmekte ya da tarımla uğraşması gereken zamanda, kentte başka işlerde çalışmaktadır.

1950 yılından sonra kırsal alandan kente göçen nüfusun gereksinimlerini (ev, okul, hastane, iş vd.) ne kadar karşılayabildik ki bundan sonra kente göçenlerin gereksinimlerini nasıl karşılayabileceğiz. Büyük kentlerdeki varoşlarda yaşam koşulları incelendiğinde durumun ne kadar vahim olduğu ortaya çıkacaktır.

Kırsaldaki nüfusun yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve gelirlerinin artırılması, bu nüfusun buldukları yerlerde yaşamlarını sürdürmesi sağlanmalıdır.

9.8. Dünya ve Türkiye’de Beslenme

Dünya ve Türkiye’de kişi başına günde tüketilen kalori verileri Çizelge 124’de, kişi başına günde tüketilen protein verileri Çizelge 125’de özetlenmiştir.

Çizelge124. Türkiye ve dünyada gıda tüketimi (kalori/gün/kişi)

	Toplam		Bitkisel Kaynaklı		Hayvansal Kaynaklı	
	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%
DÜNYA	2 697	100	2 272	84	424	16
TÜRKİYE	3 196	100	2 954	92	242	8
Gelişmiş Ülkeler	3 404	100	2 397	70	1 008	30
Gelişmekte Olan Ülkeler	2 473	100	2 233	90	240	10

Toplam gıda tüketimi, dünya ortalaması olarak 2 697 kalori/gün/kişi, Türkiye’de 3 196 kalori/gün/kişi, gelişmiş ülkelerde 3 404 kalori/gün/kişi, gelişmekte olan ülkelerde 2 473 kalori/gün/kişidir. Türkiye, dünya ve gelişmekte olan ülkeler ortalamasından daha yüksek, gelişmiş ülkeler ortalamasından daha düşük değere sahiptir.

Kişi başına günlük kalori tüketiminin; dünya ortalaması olarak % 84’ü bitkisel, % 16’sı hayvansal kaynaklıdır. Türkiye’de % 92’si bitkisel, % 8’i hayvansal kaynaklı, gelişmiş ülkeler toplamının % 70’i bitkisel, % 30’u hayvansal kaynaklı, gelişmekte olan ülkelerde % 90’ı bitkisel, % 10’u hayvansal kaynaklıdır. Türkiye’de kişi başına günlük kalori tüketiminin büyük oranda bitkisel kaynaklı olduğu ve oranın dünya ortalamasından da yüksek olduğu görülmektedir.

Çizelge 125. Türkiye ve dünyada gıda tüketimi (g. protein/gün/kişi)

	Toplam		Bitkisel Kaynaklı		Hayvansal Kaynaklı	
	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%
DÜNYA	70.9	100	46.1	65	24.8	35
TÜRKİYE	85.0	100	68.0	80	17.0	20
Gelişmiş Ülkeler	103.5	100	44.0	42	59.5	58
Gelişmekte Olan Ülkeler	60.6	100	46.8	77	13.8	23

Kişi başına günde tüketilen protein miktarı; dünya ortalaması olarak 70.9 g protein/kişi/gün, Türkiye’de 85.0 g protein/kişi/gün, gelişmiş ülkelerde 103.5 g protein/kişi/gün, gelişmekte olan ülkelerde 60.6 g protein/kişi/gündür. Türkiye’de günde kişi başına tüketilen protein miktarı, dünya ve gelişmekte olan ülkelere göre yüksek, gelişmiş ülkelere göre düşüktür.

Kişi başına günlük protein tüketiminin; dünya ortalaması olarak % 65’i bitkisel, % 35’i hayvansal kaynaklıdır. Türkiye’de % 80’i bitkisel, % 20’si hayvansal kaynaklı, gelişmiş ülkeler ortalaması % 42’si bitkisel, % 58’i hayvansal kaynaklı, gelişmekte olan ülkelerde % 77’si bitkisel, % 23’ü hayvansal kaynaklıdır. Türkiye’de kişi başına günlük protein tüketimi büyük oranda bitkisel kaynaklı olup, oranı dünya, gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ortalamalarından daha yüksektir.

Çizelgelerde de görüldüğü gibi, gelişmekte olan ülkelerde ve ülkemizde; kişi başına günlük kalori tüketiminin % 90’ı, kişi başına günlük protein tüketiminin % 80’i bitkisel kaynaklıdır.

Kuru tanelerinde % 18 – 36 oranında protein içeren yemeklik tane baklagiller; elde edilmelerinin, uzun süre bozulmadan saklanabilmelerinin ve nakliyelerinin kolay ve hayvansal kaynaklı proteinlere göre daha ucuz olması nedeniyle ülkemiz ve gelişmekte olan ülkeler insanının beslenmesinde oldukça önemlidirler.

Bazı ülkelerde dinsel nedenlerle, hayvansal kaynaklı protein kullanımının yetersiz olması, baklagillerin hayvansal kaynaklı protein gereksinimini karşılayabilmek amacıyla kullanılmalarını zorunlu kılmakta ve dışarıda önemli olmalarına olanak sağlamaktadır.

Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de görülen hızlı nüfus artışı göstermektedir ki, gelecek yıllarda artan nüfusa bağlı olarak gereken besin maddeleri miktarı artacaktır.

9.9. Dünya Nüfusu ve Değişimi

Dünya, kıtalar ve bazı ülkelerde 2005, 2010, 2015, 2020, 2030, 2040 ve 2050 yıllarında beklenen nüfus ve dünya nüfusuna oranları Çizelge 126’de özetlenmiştir.

2004 yılı Temmuz ayı FAO verilerine göre 2005 yılı tahmini dünya nüfusu 6 453 626 000 kişi olup, bu nüfusun % 60.7’si Asya kıtasında (3 917 506 000) yaşayacaktır. Dünyanın en kalabalık ülkesi olan Çin’in 2005 nüfusu 1 329 927 000 kişi olarak tahmin edilmekte, bu tahmine göre dünya nüfusunun % 20.6’sı, diğer bir ifadeyle yaklaşık 1/5’ i bu ülkede yaşayacaktır.

Çizelge 126. Dünya, kıtalar ve bazı ülkelerde 2005, 2010, 2015, 2020, 2030, 2040 ve 2050 yıllarında beklenen nüfus ve dünya nüfusuna oranları (000) (FAO Temmuz 2004)

	2005	%	2010	%	2015	%	2020	%	2030	%	2040	%	2050	%
Afrika	887 965	13.8	984 223	14.4	1 084 540	15.1	1 187 540	15.7	1 398 003	17.2	1 608 327	18.7	1 803 298	20.2
Asya	3 917 506	60.7	4 148 947	60.7	4 370 522	60.7	4 570 129	60.6	4 886 646	60.1	5 103 020	59.4	5 222 059	58.6
Avrupa	724 722	11.2	719 714	10.5	713 404	9.9	705 406	9.4	685 441	8.4	660 647	7.7	631 936	7.1
Kuzey-Orta Amerika	518 394	8.0	547 068	8.0	574 643	8.0	601 076	8.0	646 644	8.0	681 148	7.9	705 507	7.9
Güney Amerika	372 042	5.8	395 507	5.8	417 570	5.8	437 760	5.8	471 942	5.8	496 510	5.8	510 113	5.7
Okyanusya	32 997	0.5	34 822	0.5	36 573	0.5	38 274	0.5	41 467	0.5	43 938	0.5	45 815	0.5
Dünya	6 453 626	100.0	6 830 281	100.0	7 197 252	100.0	7 540 229	100.0	8 130 143	100.0	8 593 590	100.0	8 918 728	100.0
Çin	1 329 927	20.6	1 372 903	20.1	1 410 704	19.6	1 438 192	19.1	1 459 865	18.0	1 448 698	16.9	1 405 191	15.8
Türkiye	73 302	1.1	77 967	1.1	82 150	1.1	85 707	1.1	91 920	1.1	97 278	1.1	97 759	1.1
Gelişmiş Ülkeler	1 336 155	20.7	1 351 471	19.8	1 364 592	19.0	1 374 465	18.2	1 383 167	17.0	1 378 238	16.0	1 362 577	15.3
Gelişmekte Olan Ülkeler	5 117 471	79.3	5 478 810	80.2	5 832 660	81.0	6 165 764	81.8	6 746 976	83.0	7 215 352	84.0	7 556 151	84.7

Çizelge 127. Dünya, kıtalar ve bazı ülkelerde 2005, 2010, 2015, 2020, 2030, 2040 ve 2050 yıllarında beklenen nüfus ve 2005 yılı nüfuslarına göre değişimi (000) (FAO Temmuz 2004)

	2005	%	2010	%	2015	%	2020	%	2030	%	2040	%	2050	%
Afrika	887 965	100.0	984 223	110.8	1 084 540	122.1	1 187 540	133.7	1 398 003	157.4	1 608 327	181.1	1 803 298	203.1
Asya	3 917 506	100.0	4 148 947	105.9	4 370 522	111.6	4 570 129	116.7	4 886 646	124.7	5 103 020	130.3	5 222 059	133.3
Avrupa	724 722	100.0	719 714	99.3	713 404	98.4	705 406	97.3	685 441	94.6	660 647	91.2	631 936	87.2
Kuzey-Orta Amerika	518 394	100.0	547 068	105.5	574 643	110.9	601 076	115.9	646 644	124.7	681 148	131.4	705 507	136.1
Güney Amerika	372 042	100.0	395 507	106.3	417 570	112.2	437 760	117.7	471 942	126.9	496 510	133.5	510 113	137.1
Okyanusya	32 997	100.0	34 822	105.5	36 573	110.8	38 274	116.0	41 467	125.7	43 938	133.2	45 815	138.8
Dünya	6 453 626	100.0	6 830 281	105.8	7 197 252	111.5	7 540 229	116.8	8 130 143	126.0	8 593 590	133.2	8 918 728	138.2
Çin	1 329 927	100.0	1 372 903	103.2	1 410 704	106.1	1 438 192	108.1	1 459 865	110.0	1 448 698	108.9	1 405 191	105.7
Türkiye	73 302	100.0	77 967	106.4	82 150	112.1	85 707	116.9	91 920	125.4	97 278	132.7	97 759	133.4
Gelişmiş Ülkeler	1 336 155	100.0	1 351 471	101.1	1 364 592	102.1	1 374 465	102.9	1 383 167	103.5	1 378 238	103.1	1 362 577	102.0
Gelişmekte Olan Ülkeler	5 117 471	100.0	5 478 810	107.1	5 832 660	114.0	6 165 764	120.5	6 746 976	131.8	7 215 352	141.0	7 556 151	147.7

2005 yılı tahmini nüfus; gelişmiş ülkelerde 1 336 155 000, gelişmekte olan ülkelerde 5 117 471 000 kişi olacak, dünya nüfusunun % 20.7 si gelişmiş ülkelerde, % 79.3'ü gelişmekte olan ülkelerde yaşayacaktır. Türkiye nüfusu ise, dünya nüfusunun % 1.1'ini oluşturacaktır.

FAO tahminlerine göre dünya nüfusunun; 2010 yılında 6 830 281 000, 2015 yılında 7 197 252 000, 2020 yılında 7 540 229 000, 2030 yılında 8 130 143 000, 2040 yılında 8 593 590, 2050 yılında ise 8 918 728 000 kişiye ulaşacağı tahmin edilmektedir.

Dünya nüfusunun 2005 yılında % 60.7'sinin yaşayacağı Asya kıtasında bu oranın; 2010, 2015 ve 2020 yıllarında değişmeyeceği, 2030 yılında % 60.1, 2040 yılında % 59.4 ve 2050 yılında % 58.6 olacağı varsayılmaktadır.

2005 yılında dünya nüfusunun % 13.8'inin yaşayacağı varsayılan Afrika kıtasında bu oranın giderek artacağı, 2005 yılında 887 965 000 olacak nüfusun, 2010 yılında 984 223 000, 2015 yılında 1 084 540 000, 2020 yılında 1 187 540 000, 2030 yılında 1 398 003 000, 2040 yılında 1 608 327 000, 2050 yılında 1 803 298 000 olacağı, bu nüfusun o yıllardaki dünya nüfusuna oranlarının 2005 yılında % 13.8, 2010 yılında % 14.4, 2015 yılında % 15.1, 2020 yılında % 15.7, 2030 yılında % 17.2, 2040 yılında % 18.7 ve 2050 yılında % 20.2'ye ulaşacağı tahmin edilmektedir.

2005 yılında % 11.2 olarak tahmin edilen Avrupa kıtası nüfusunun dünya nüfusuna oranın, 2010 yılında % 10.5'e, 2015 yılında % 9.9'a, 2020 yılında % 9.4'e, 2030 yılında % 8.4'e, 2040 yılında % 7.7'ye 2050 yılında ise % 7.1'e düşeceği varsayılmaktadır.

Avustralya, Kuzey- Orta Amerika, Güney Amerika, Okyanusya ve Türkiye'de 2005 yılı nüfuslarının dünya nüfuslarına oranları 2010, 2015, 2020, 2030, 2040ve 2050 yıllarında da hemen hemen değişmemekte ve aynı değerleri korumaktadır.

2005 yılında dünya nüfusunun % 20.7'sine sahip olacak olan gelişmiş ülkeler nüfusu, değer olarak çok az miktarda artış gösterse de dünya nüfusuna oranları; 2010 yılında % 19.8'e, 2015 yılında % 19.0'a, 2020 yılında % 18.2'ye, 2030 yılında % 17.0'ye, 2040 yılında % 16.0'ya, 2050 yılında ise % 15.3'e gerileyecek, buna karşın gelişmekte olan ülkeler nüfusu önemli derecede artarak, dünya nüfusuna oranları 2010 yılında % 80.2'ye, 2015 yılında % 81.0'e, 2020 yılında % 81.8'e, 2030 yılında % 83.0'e, 2040 yılında % 84.0'e, 2050 yılında ise % 84.7'ye yükselecektir.

Dünyada en fazla nüfusa sahip olan Çin'in dünya nüfusuna oranı 2005 yılında % 20.6 olarak tahmin edilmişken, bu oranın 2010 yılında % 20.1'e, 2015 yılında % 19.6'ya, 2020 yılında % 19.1'e, 2030 yılında % 18.0'e, 2040 yılında % 16.9'a, 2050 yılında ise % 15.8'e gerileyeceği varsayılmaktadır.

Dünya, kıtalar ve bazı ülkelerde 2005, 2010, 2015, 2020, 2030, 2040 ve 2050 yıllarında beklenen nüfus ve 2005 yılı nüfuslarına göre değişimi Çizelge 127'de verilmiştir.

2005 yılındaki dünya nüfusu 100 kabul edildiğinde; bu değerin, 2010 yılında 105.8'e, 2015 yılında 111.5'e, 2020 yılında 116.8'e, 2030 yılında 126.0'a, 2040 yılında 133.2'ye ve 2050 yılında 138.2 olacağı tahmin edilmektedir.

Dünyanın en kalabalık kıtası olan Asya'da 2005 yılı nüfusu 100 kabul edildiğinde; nüfusun, 2010 yılında 105.9'a, 2015 yılında 111.6'ya, 2020 yılında 116.7'ye, 2030 yılında 124.7'ye, 2040 yılında 130.3'e ve 2050 yılında 133.3 olacağı varsayılmaktadır. Bu değerler, dünya değerleriyle 2010, 2015 ve 2020 yılı için benzer olup, 2030, 2040 ve 2050 yılı dünya değerlerinden düşüktür. Bu konuda dikkati çeken Afrika kıtası ve gelişmekte olan ülkeler nüfus değişimidir. Çünkü, 2005 yılı 100 kabul edildiğinde Afrika kıtası nüfusu; 2010 yılında 110.8, 2015 yılında 122.1, 2020 yılında 133.7, 2030 yılında 157.4, 2040 yılında 81.1 ve 2050 yılında 203.1; gelişmekte olan ülkeler nüfusu 2010 yılında 107.1, 2015 yılında 114.0, 2020 yılında 120.5, 2030 yılında 131.8, 2040 yılında 141.0 ve 2050 yılında 147.7 olacaktır. Bu veriler, zaten günümüzde beslenme sorunlarıyla karşı karşıya olan Afrika kıtası ve gelişmekte olan ülkelerin, gelecekte daha büyük beslenme sorunlarıyla karşılaşacaklarının bir göstergesidir.

Avrupa kıtası nüfusunun 2005 yılı değerleri 100 kabul edildiğinde; 2010 yılında 99.3'e, 2015 yılında 98.4'e, 2020 yılında 97.3'e, 2030 yılında 94.6'ya, 2040 yılında 91.2'ye ve 2050 yılında 87.2'ye gerileyeceği varsayılmaktadır. Gelişmiş ülkelerin nüfusunun fazla değişmeyeceği 2010, 2015, 2020, 2030, 2040 ve 2050 yıllarında aynı değeri göstereceği tahmin edilmektedir.

Özetle, FAO tahminlerine göre 2050 yılına kadar en fazla nüfus artışı, kıtalar bazında Afrika kıtasında olacak ve 2005 yılında 887 965 000 olan nüfus 2050 yılında 1 803 298 000 kişiye ulaşacaktır.

Gelişmiş ülkeler nüfusunun, 2005 yılında 1 336 155 000 iken 2050 yılında 1 362 577 000 kişiye ulaşacağı varsayılmaktadır. Görüldüğü gibi, gelişmiş ülkelerde 45 yılda meydana gelecek nüfus fazlalığı sadece 26 422 000 kişidir.

Gelişmekte olan ülkelerde ise 2005 yılında 5 117 471 000 olan nüfusun, 2050 yılında 7 556 151 000 kişiye çıkacağı, 45 yılda nüfusta gelen artışın 2 438 680 000 kişi olacağı tahmin edilmektedir.

Dünya değerleri olarak 45 yılda dünya nüfusunun yaklaşık % 40 artacağı ön görülmektedir. Bu veriler de, zaten beslenmesini bitkisel kaynaklardan sağlayan ve nüfus artış hızı yüksek olan geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelerde bitkisel üretim gereksinimlerinin de en az % 40 artacağını göstermektedir. Gelecekte, insan beslenmesinde önemli bir yer tutan yemeklik tane baklagillerin, ne kadar önemli bir duruma geleceği yadsınamaz bir gerçektir.

Görüldüğü gibi, tüm dünyanın halen ve gelecekte en önemli sorununun, beslenme sorununun olacağı açıktır. Bu nedenle besin maddesi üretiminde kendine yeterli ve aynı zamanda dış satım da yapabilecek üretim fazlasına sahip ülkeler, sanayileşmelerini de

geliştirerek planlı ve programlı bir yol izleyebilirlerse dünya ekonomisinde söz sahibi olabileceklerdir.

Tarımsal üretim, geçmişte ve günümüzde olduğu gibi gelecekte de önemini kaybetmeyecek, aksine gelecekte çok daha önemli bir duruma gelecektir.

9.10. UYGULANAN POLİTİKALAR

9.10.1. Üretim Politikaları

Ülkemizin, hemen hemen tüm bitkilerde olduğu gibi, yemeklik tane baklagillerin üretimi ve tüketimi konusunda da herhangi bir kısa, orta ve uzun vadeli politikası bulunmamaktadır. Diğer bitkilerde de olduğu gibi, baklagillerin ekimi üreticilerimizin isteğine bağlı olup, hangi baklagil o sene iyi gelir getirirse ertesi yıl o baklagili ekmektedir. Bu da o yıldaki üretimin fazlası nedeniyle fiyatların düşmesine neden olmakta, çiftçi de ertesi yıl tekrar o baklagili ekmemektedir. Kısacası kısır bir döngü içerisinde yemeklik baklagiller tarımımız süregitmektedir. **Ülkemizin tarım ürünleri potansiyeli ve ülkemiz ile diğer ülkelerin gereksinimleri dikkate alınarak, uzun vadeli tarım politikaları gerçekleştirilmeli, hangi yıl, ne kadar ve hangi ürün yetiştirilmesi gerektiğine bu politikalar ışığında karar verilmeli ve çiftçilerimiz buna göre yönlendirilmelidir.**

9.10.2. Destekleme Politikaları

13.07.1938'de yayımlanan **24. 06. 1938** tarih ve **3491** sayılı Kanunla **İktisadi Devlet Teşekkülü** niteliğinde olmak üzere **Toprak Mahsulleri Ofisi**' kurulmuştur. Kurulduğu yıllarda; amacı yalnızca buğday üreticisine destek olmak ve buğday piyasasını düzenlemek olan Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO), değişen ve gelişen koşullar içinde zamanla arpa, çavdar, yulaf, mısır, patates, pirinç ve çeltik ile fasulye, nohut, mercimek gibi bakliyat, yağlı tohumlar ve uyuşturucu maddeleri de faaliyet alanı içine almıştır. Kurulduğu günlerin II.Dünya Savaşı yılları içinde olunması nedeniyle geçici olarak benzin, otomobil lastiği, et kavurması, margarin ve hatta kahve gibi maddelerin tedarik ve dağıtımını da ek görev olarak yürütmüştür. 1938 yılından günümüze TMO'nin baklagil alımları Çizelge 128'de özetlenmiştir.

Çizelgede görüldüğü gibi, TMO 1938 ve 1939 ve 1940 yıllarında baklagil alımı yapmamış, 1941 – 1950 yılları arasında 722 100 ton olan ülkemiz nohut üretiminin 37 752 tonunu, 767 900 ton olan kuru fasulye üretimimizin 74 430 tonunu, 319 100 ton olan mercimek üretimimizin 7 142.5 tonunu TMO almıştır. 1941 – 1950 yılları arasında nohut üretimimizin % 4.67'si, kuru fasulye üretimimizin % 9.69'u, mercimek üretimimizin % 2.24'ü TMO tarafından alınmıştır.

Çizelge 128. Toprak Mahsulleri Ofisi'nin yıllara göre yemeklik baklagiller alım miktarları (ton)

YILLAR	NOHUT			KURU FASULYE			MERCİMEK					
	Üretim	Alım	%	Üretim	Alım	%	Üretim	Alım	%			
1938	54 900			62 700				24 900				
1939	69 900			61 100				26 100				
1940	77 000			72 200				33 400				
1941	64 600	1	0	70 000	5 513	7.88		28 800	0.5	0		
1942	90 700	2 259	2.49	106 400	5 594	5.26		35 200	31	0.1		
1943	89 600	8 400	9.38	105 400	7 087	6.72		32 300	1 083	3.35		
1944	64 300	16 575	25.78	59 500	16 385	27.54		27 700	2 328	8.40		
1945	43 800	3 192	7.29	40 600	4 885	12.03		21 300	1 027	4.82		
1945	67 700	1 647	2.43	63 900	2 011	3.15		28 200	1 985	7.04		
1947	68 200	319	0.47	70 000	20 903	29.86		27 800	163	0.59		
1947	86 300	878	1.02	86 100	6 230	7.24		40 200	522	1.30		
1949	61 400	477	0.78	79 000	5 393	6.83		34 800	3	0		
1950	85 500	4	0	87 000	429	0.49		42 800	0	0		
1941-1950	722 100	33 752	4.67	767 900	74 430	9.69		319 100	7 142.5	2.24		
1951	78 000			90 000				55 000				
1952	95 000			98 000				77 000				
1953	83 300			107 700				75 700				
1954	75 000	0	0	101 000	165	0.16		64 000	0	0		
1955	76 000	185	0.24	111 000	250	0.23		77 000	0	0		
1956	89 000	30	0.03	122 000	100	0.08		52 500	249	0.47		
1957	90 000	2 517	2.80	122 000	1 491	1.22		73 000	149	0.20		
1958	86 500	189	0.22	160 000	888	0.56		70 000	77	0.11		
1959	95 000	11	0.01	166 000	1 755	1.06		74 000	0	0		
1960	97 000	0	0	150 000	162	0.11		98 000	0	0		
1954-1960	608 500	2 932	0.48	932 000	4 811	0.52		508 500	475	0.09		
1961	90 000			134 000				84 000				
1962	87 400			122 800				101 000				
1963	87 000			133 000				103 000				
1964	90 000			140 000				90 000				
1965	89 000			140 000				90 000				
1966	89 000			135 000				100 000				
1967	97 000			139 000				106 000				
1968	102 000			135 000				96 000				
1969	111 000			138 000				107 000				
1970	109 000			138 000				92 000				
1971	133 000			153 000				101 000				
1972	183 000			159 000				105 000				
1973	185 000			148 000				67 000				
1974	195 000			145 000				120 000				
1975	172 000			155 000				135 000				
1976	170 000			159 000				210 000				
1961-1976	1 989 400			2 133 800				1 707 000				
	Nohut			Fasulye			MERCİMEK					
	Üretim	Alım	%	Üretim	Alım	%	Üretim	Alım		%		
1977	180 000	0	0	160 000	0	0	260 000	(Kabuklu kırmızı)	103 396	39.77		
1978	205 000	0	0	156 000	0	0	180 000	(Kabuklu kırmızı)	22	0.01		
1979	225 000	41 007	18.23	165 000	0	0	183 000	(Kabuklu kırmızı 10) (Yeşil 7)	17	0.01		
1980	275 000	31 574	11.48	165 000	0	0	195 000	(Kabuklu kırmızı 8) (Yeşil 1)	9	0		
1981	235 000	4 389	1.87	160 000	0	0	280 000	(Yeşil)	17 148	6.12		
1982	280 000	310	0.11	165 000	3	0	550 000	(Kabuklu kırmızı 166 496) (Yeşil 36 714)	203 210	36.95		
1983	290 000	0	0	175 000	0	0	650 000		19 365	2.98		
1984	335 000	0	0	164 000	0	0	570 000		3	0		
1985	400 000	22	0.01	170 000	0	0	618 000		15	0		
1977-1985	2 425 000	77 302	3.19	1 480 000	3	0	3 486 000		343 185	9.84		
	Nohut			Fasulye			Kabuklu Kırmızı Mercimek			Yeşil mercimek		
	Üretim	Alım	%	Üretim	Alım	%	Üretim	Alım	%	Üretim	Alım	%
1986	630 000	79 286	12.59	170 000	0	0	650 000	25 278	3.89	200 000	4 279	2.14
1987	725 000	131 452	18.13	210 000	0	0	550 000	117 767	21.41	375 000	257 789	68.74
1988	777 500	9 207	1.19	211 000	1149	0.54	829 000	28 544	3.44	211 000	34 082	16.15
1989	683 000	991	0.15	193 000	0	0	320 000	0	0	200 000	64 752	32.38
1990	860 000	14 162	1.65	210 000	0	0	630 000	3 891	0.62	216 000	23 286	10.78
1991	855 000	52 979	6.20	214 000	0	0	440 000	0	0	200 000	2 412	1.21
1992	770 000	18 154	2.36	200 000	893	0.45	430 000	4 706	1.09	170 000	9 551	5.62
1993	740 000	64	0.01	200 000	0	0	570 000	171 636	30.11	165 000	1 325	0.80
1986-1993	6 040 500	306 295	5.07	1 608 000	2 042	0.13	4 419 000	351 822	7.96	1 737 000	397 476	22.88

Kaynak: TMO Kayıtları

TMO 1951, 1952 ve 1953 yıllarında baklagil alımı yapmamış, 1954 – 1960 yılları arasında 608 500 ton olan ülkemiz nohut üretiminin 2 912 tonu, 932 000 ton olan kuru fasulye üretimimizin 4 811 tonu, 508 500 ton olan mercimek üretimimizin 475 tonu TMO tarafından alınmıştır. 1954 – 196 yılları arasında nohut üretimimizin % 0.48'ini, kuru fasulye üretimimizin % 0.52'sini, mercimek üretimimizin % 0.09'unu TMO almıştır.

TMO, 1961 – 1976 yılları arasında ülkemizde 1 989 400 ton nohut, 2 133 800 ton kuru fasulye, 1 707 000 ton mercimek üretilmesine karşın alım yapmamıştır.

1977 yılında yeniden baklagil alımına başlayan TMO, 1977 – 1985 yılları arasında 2 425 000 ton olan ülkemiz nohut üretiminin 77 302 tonunu, 1 480 000 ton olan kuru fasulye üretimimizin 3 tonunu, 3 486 000 ton olan mercimek üretimimizin 343 185 tonunu TMO almıştır. 1977 – 1985 yılları arasında nohut üretimimizin % 3.19'ü, kuru fasulye üretimimizin % 0'ı, mercimek üretimimizin % 9.84'ü TMO tarafından alınmıştır.

1986 – 1993 yılları arasında 6 040 500 ton olan ülkemiz nohut üretiminin 306 295 tonunu, 1 608 000 ton olan kuru fasulye üretimimizin 2 042 tonunu, 4 419 000 ton olan kırmızı mercimek üretimimizin 351 822 tonunu, 1 737 000 ton olan yeşil mercimek üretimimizin 397 476 tonunu TMO almıştır. 1986 – 1993 yılları arasında nohut üretimimizin % 5.07'si, kuru fasulye üretimimizin % 0.13'ü, kırmızı mercimek üretimimizin % 7.96'sı, yeşil mercimek üretimimizin % 22.88'i TMO tarafından alınmıştır. 1993 yılı son baklagil alımını yapan TMO, bu yıldan sonra baklagil alımına son vermiştir.

Ne yazık ki, ülkemizde meydana gelen her ekonomik krizden sonra, krize neden olan etmen olarak destekleme alımları gösterilmiştir. Yukarıda açıklandığı gibi, baklagil üretimimizin en yüksek olduğu 1986 – 1993 yılları arasında TMO'nin aldığı baklagil miktarı yaklaşık, ülkemiz üretiminin nohutta % 5'i, fasulyede % 0.13'ü, kırmızı mercimekte % 8'i, yeşil mercimekte ise % 23'üdür. Türkiye'de üretilen baklagillerin tamamını TMO almamakta, çok az bir kısmını almakta idi. TMO'nin alım yapması, çiftçilerimiz için bir güvence ve ülkede baklagil fiyatlarının oluşmasında bir etken olmaktaydı.

TMO'nin alıma son vermesi sonucu, ülkemizde özellikle nohut, kırmızı mercimek ve yeşil mercimek ekim alanlarında önemli derecede azalmalar meydana gelmiş ve ekim alanlarındaki azalmaya bağlı olarak üretimimiz azalmıştır. Üretimimizin azalması, nohut ve mercimekte çok önemli dışsattımcısı olan ülkemizin bu konumunu etkilemiştir.

1980'li yılların başında NAD (Nadas Alanlarının Azaltılması) Projesi ile özellikle, nadas alanlarına ekilmeye başlanan ve hızla ekim alanı genişleyen ve üretimi artan nohut, kırmızı mercimek ve yeşil mercimekte ekim alanlarımız ve buna bağlı olarak üretimimiz, 1990'lı yılların başından itibaren hızla azalmaya başlamıştır. Bu azalma yeşil mercimekte (ekim alanında % 81.6, üretimde % 85.3), kırmızı mercimekte (ekim alanında % 48.0, üretimde % 41.5), nohutta (ekim alanında % 29.2, üretimde % 30.2) dir. Nohut ve mercimekte önemli bir dışsattımcı ülke durumunda olan Türkiye son yıllarda bu özelliğini ne yazık ki yitirmektedir. Ülkemizde kuru

tarım alanlarında 4 912 000 ha alan nadasa bırakılmaktadır. Eğer, gerekli önlemler alınabilirse tekrar eski konumumuza gelmek olasıdır.

Bugün dünya baklagil dışsattımında 2002 yılı verilerine göre; Kanada (fasulyede 4. sıra, nohutta 3. sıra, mercimekte 1. sıra); Avustralya (fasulyede 8. sıra, nohutta 5. sıra, mercimekte 2. sıra); ABD (fasulyede 3. sıra, nohutta 7. sıra, mercimekte 4. sıra) son yıllarda ülkemize özellikle mercimek ve nohut dışsattımında rakip olan ülkelerdir.

Kanada'da 1986 yılında mercimek ekim alanı 130 800 ha, üretimi 170 500 ton iken, ekim alanı ve üretimi 1991 yılından sonra artmaya başlamış, 2000 yılında ekim alanı 687 900 ha'a, üretimi 914 100 ton'a ulaşmıştır. 2003 yılında mercimek ekim alanı 535 700 ha, üretimi 519 000 tondur.

Avustralya'da 1986 ve 1987 yıllarında mercimek ekim alanı ve üretimi yokken, 1989 yılında 2 000 ha'lık ekim alanı ve 1 000 ton'luk üretimi ile mercimek tarımına başlanmış, 1996 yılından itibaren ekim alanı ve üretimi ciddi bir şekilde artmaya başlamış, 2002 yılında ekim alanı 165 000 ha'a, ulaşmıştır. 2003 yılında mercimek ekim alanı 128 000 ha, üretimi 207 000 tondur.

ABD'de 1986 yılında mercimek ekim alanı 65 240 ha, üretimi 81 000 ton iken, ekim alanı ve üretimi 1986 dan günümüze çok az dalgalanmalar göstermiş, 2003 yılında mercimek ekim alanı 95 910 ha ile en yüksek değere ulaşmış, 2003 yılı üretimi 110 700 tondur.

Kanada'da 1991 yılına kadar nohut ekim alanı ve üretimi yokken, 1992 yılında 2 100 ha'lık ekim alanı ve 3 000 ton'luk üretimi ile nohut tarımına başlanmış, 1996 yılından itibaren ekim alanı ve üretimi ciddi bir şekilde artmaya başlamış, 2001 yılında ekim alanı 467 400 ha'a, üretimi 455 000 ton'a ulaşmıştır. 2003 yılında nohut ekim alanı 62 700 ha, üretimi 67 600 tondur.

Avustralya'da 1986 yılında nohut ekim alanı 67 702 ha, üretimi 62 600 ton iken, 1998 yılında 308 500 ha'lık ekim alanı yönünden en yüksek değere ulaşmıştır. 2003 yılında nohut ekim alanı 217 000 ha, üretimi 199 000 tondur.

Ülkemizin mercimek ve nohut dışsattımında önemli olduğu yıllarda, mercimek ve nohut tarımı hiç yapılmayan ya da çok az miktarda yapılan Kanada, Avustralya ve ABD'nin günümüzde mercimek ve nohut dışsattımında önemli ülkeler durumuna gelmesi oldukça düşündürücüdür. Bu ülkelerin ekim alanlarını ve üretimlerini önemli miktarda artırdığı yıllar, TMO'nin baklagil destekleme alımından vazgeçtiği ve buna bağlı olarak mercimek ve nohut ekim alanlarımızın ve üretimimizin azaldığı yıllardır. Bu ülkeler, Türkiye'den kaynaklanan mercimek ve nohut dış ticaretindeki boşluğu hemen doldurmuşlardır.

Özellikle 1980'li yılların başından beri tarım, üvey evlat muamelesi görmeye, ihmal edilmeye başlamış, sanayileşme ön plana çıkmıştır. Sanayileşmenin önemi yadsınamaz bir gerçek olup, her ülke sanayide gelişme zorundadır. Bugün baklagil üretiminde ve dışsattımında önemli ülkeler olan Kanada, Avustralya, ABD, Fransa vd. gelişmiş ülkeler ,

sanayini geliştirmiş ölkeler değil midir? Sanayide gelişmiş olan bu ölkeler hiçbir zaman tarımı ihmal etmemiş, aksine daha da geliştirmişlerdir.

Gelecekte tarımsal üretimde zor duruma düşmemek için bugünden gerekli tedbirler alınmalı ve tarım desteklenmelidir. Dünyada gelişmiş ölkelerde dahil her öлке tarıma destek vermekte iken, ölkemizde her ekonomik kriz sonrası, sanki krizin ana nedenini tarım desteklemeleri imiş gibi göstermekten ve tarımda desteklemeyi kösteklemeye çalışmadan vazgeçilmelidir.

Son günlerde Gayri Safi Milli Hasılının % 1'inin tarıma ayrılması söz konusu edilmektedir. Ölkemiz GSMH'sının 250 – 300 milyar \$ olduğu varsayımıyla tarıma ayrılması düşünülen miktar, 2.5 – 3 milyar \$'dır

Ölkemizde yaşanan son ekonomik kriz sonrası el konulan 20 civarında bankada devletin kaybı; kimi ekonomistlere göre 45 milyar \$, kimi ekonomistlere göre 90 milyar \$'dır.

Tarım desteklemelerine 3 milyar \$ ayrılacağı düşünüldüğünde, 20 bankada Türkiye'nin kaybettiği miktar 45 milyar \$ kabul edildiğinde 15 yıllık, 90 milyar \$ kabul edildiğinde 30 yıllık miktar, milyonlarca tarımla uğraşan kişilere bu kadar uzun sürelerde kullandırılabilirken, 20 aile şirketine toptan kullandırılmıştır.

Son üç yıldır çiftçilerimize, nakdi olarak ve arazi varlığına göre “Doğrudan Gelir Desteği” adı altında destek sağlanmaktadır. Bu şekilde çiftçilerimize sağlanan ve tarımda kullanılması istenen desteğin, bitkisel üretimin geliştirilmesi, üründe verimliliğin dolayısıyla üretimin artırılmasında kullanıldığını varsaymak ne yazık ki mümkün değildir.

Çiftçilerimizin büyük bir çoğunluğu, kendilerine bitkisel üretimin geliştirilmesi amacıyla verilen bu desteği, tarım dışı gereksinimleri için kullanmaktadırlar.

Doğrudan Gelir Desteği, tapu ibrazına göre verildiğinden, genellikle bu destekten geręekten tarlayı eken kişi değil, tarlanın tapusuna sahip olan kişi yararlanmaktadır.

Ayrıca, Doğrudan Gelir Desteği 'nde en fazla 500 da arazi sahibi olan kişilerin yararlanması öngörölmüşken, daha geniş araziye sahip kişiler arazilerini sanki eşine, çocuklarına veya güvendiği kişilere kiralamış gibi göstererek bu destekten yararlanmaktadır.

Göröldüğü gibi, Doğrudan Gelir Desteği uygulaması, bitkisel üretimin artırılmasına gerekli katkıyı maalesef sağlayamamış aksine çiftçilerimizi, bitkisel üretimi uygun koşullarda yapmadan da belli bir miktar geliri elde edebilme düşüncesine sokmuştur.

Tohumluğa, gübreye, kimyasal ilaca ve gerekli alet ekipman kullanmak için mazota kullanılması gereken para, tarım dışı harcamalara gitmekte, verime göre değil de arazi miktarına göre destek verildiğinden verimlilik ve kalite ikinci plana itilmektedir. Bu sorunların acilen çözümlenip, tarımsal üretim için verilen desteğin, verimliliği ve kaliteyi artırıcı unsurlar için kullandırılması gerekmektedir.

9.11. Yetiştirme Teknikleri

Tüm diğer ürünlerde de olması gerektiği gibi, baklagillerde de; hastalık ve zararlılara dayanıklı, makinalı hasada elverişli, kaliteli, yüksek verimli ve gerek yurtiçi gerekse yurtdışı tüketicilerinin isteğine uygun çeşitlerin geliştirilmesi ve bu çeşitlerin tohumluğunun yeteri kadar üretilmesi, çiftçilerimize tanıtılması ve uygun yetiştirme teknikleri uygulanarak üretiminin sağlanması ile birim alan verimi artacak, verim artışına bağlı olarak birim maliyeti düşecektir. Düşük maliyetli ürün elde etmemiz de dünya baklagil ticaretinde, diğer ülkelerle rekabet şansımızı artıracaktır.

Baklagiller tarımında en önemli girdiler; tohumluk, gübre, kimyasal ilaç kullanımı ve işgücüdür.

Kaliteli ve yüksek verimli sertifikalı tohumluk kullanılması, hem yüksek verim hem de kaliteli ürün elde etmek için oldukça önemlidir. Ülkemizde genellikle serpme ekim yöntemi uygulandığından, birim alana gereğinden daha fazla tohumluk kullanılmaktadır. Bu da maliyeti yükseltmektedir.

Baklagiller, Rhizobium bakterileri ile ortak yaşama girerek havanın serbest azotunu toprağa bağlamaktadır. Bu fikse edilen azotun bir kısmını bitki kendi gereksinimi için kullanmakta, diğer kısmı hasattan sonra toprakta kalarak baklagillerden sonra ekilecek bitkinin kullanımına sunulmaktadır. Ortak yaşamın olabilmesi, toprakta, ekilen baklagile özgü Rhizobium bakterisinin bulunmasına bağlıdır. Eğer, etkili ve o baklagile özgü Rhizobium bakterisi toprakta yok ise aşılama yapılması gerekmektedir. Aşılama, kullanılması gereken azotlu gübre miktarı önemli derecede azalacak ve maliyet düşecektir.

Baklagillerde hastalık ve zararlılara dayanıklı yüksek verimli çeşitlerin geliştirilmesi, kimyasal ilaç kullanımının en az düzeye indirecek ve maliyeti azaltacaktır.

Yemeklik baklagil yetiştiricileri, kışlık ekilebilecekleri kışlık ekmekten, yazlık ekimleri ise hastalıklardan korumak için erken ekmekten kaçınmaktadır. Oysa, kışlık ekilebilecekleri kışlık ekmek, yazlıkları ise geç ekmek verimlerde düşümlere ve buna bağlı olarak üretimin azalmasına neden olmaktadır.

Birim alan maliyetini etkileyen diğer önemli bir girdi de işçiliktir. Yabancı ot mücadelesi ve hasat harman işlemleri genellikle elle yapılmaktadır. Serpme ekim yapılan alanlarda, makine ile yabancı ot kontrolü düzenli bir şekilde yapılamayacağından elle mücadele zorunlu olmaktadır. Bu da maliyeti artıran bir unsurdur.

Hasat ve harman işlemleri de büyük bir çoğunlukla makine ile yapılmadığından elle yolma şeklinde hasat yapılmaktadır. Makinalı hasada elverişli çeşitlerin ve uygun aletlerin geliştirilmesiyle hasat ve harmanın makine ile yapılması da maliyeti düşürecektir.

Yemeklik baklagil tarımında; hasat öncesi, hasat sırası ve hasat sonrasında görülen ürün kayıplarının en düşük seviyeye düşürülmesi sağlanmalıdır.

Yurtiçi ve yurtdışı tüketime sunulacak ürünlerde; standardizasyona (sınıflandırma ve derecelendirme, ambalajlama ve paketleme) önem verilmelidir.

9.12. Yurtiçi Tüketim Projeksiyonları ve Üretim Hedefleri

Elde edilen değerlere göre ülkemizin 2005 yılında 234 566 ton, 2010 yılında 249 494 ton ve 2015 yılında 262 800 ton sadece tüketim için fasulye üretimi yapması gerekmektedir. Ekim alanlarımızın sabit kalacağı varsayımıyla, bu yıllarda yaklaşık 18 000 ton da tohumluk için üretim yapılması gerekeceğinden toplam fasulye üretimimizin 2005 yılında 252 566 ton, 2010 yılında 267 494, 2015 yılında 280 800 ton'a çıkması zorunludur.

1928 yılından 2003 yılına değin en yüksek fasulye üretimimizin 250 000 ton olduğu göz önüne alınırsa; fasulye ekim alanlarımızı ya da verimimizi artıramazsak, (2002 yılı dışalımımız 41 488 ton, dışsatımımız 19 839 ton) zaten iç tüketimi karşılamak için dışalım yapmak zorunda olduğumuz fasulyede; 2005 yılından itibaren zaten çok az olan fasulye dışsatımı yapamayacağımız gibi daha fazla dış alım yapmak zorunda kalacağımız yadsınamaz bir gerçektir.

Nohut bakımından ülkemizin 2005 yılında 431 015 ton, 2010 yılında 458 445 ton ve 2015 yılında 483 042 ton yalnız tüketim için nohut üretimi yapması zorunludur. Ekim alanlarımızın sabit kalacağı varsayımıyla bu yıllarda yaklaşık 65 000 ton da tohumluk için nohut üretimi yapılması gerekeceğinden toplam nohut üretimimizin 2005 yılında 496 015 ton, 2010 yılında 523 445 ton, 2015 yılında 548 242 ton'a çıkması gerekmektedir.

2003 yılı nohut üretimimizin 600 000 ton olduğu, nohut ekim alanı ve veriminin değişmeyeceği varsayımıyla, 2015 yılına kadar yurtiçi tüketimimiz açısından bir tehlikenin söz konusu olmayacağı ancak, nohut dışsatımımızda önemli azalmaların olacağı söylenebilir.

Mercimek yönünden ülkemizin 2005 yılında 483 793 ton, 2010 yılında 514 582 ton ve 2015 yılında 542 190 ton yalnız tüketim için mercimek üretimi yapması gerekmektedir. Ekim alanlarımızın sabit kalacağı varsayımıyla bu yıllarda yaklaşık 48 000 ton da tohumluk için mercimek üretimi yapılması gerekeceğinden toplam mercimek üretimimizin 2005 yılında 531 791 ton, 2010 yılında 562 582 ton, 2015 yılında 596 242 ton'a çıkması zorunludur

2003 yılı mercimek üretimimizin 540 000 ton olduğu, mercimek ekim alanı ve veriminin değişmeyeceği varsayımıyla 2005 yılından itibaren mercimek dışsatımı yapamayacağımız, dış alım yapmak zorunda kalacağımız söylenebilir.

9.13. Türkiye’de Yemelik Baklagillerin Ekim Alanlarının Dağılımı

2002 yılı verilerine göre 180 000 ha ekim alanına, 250 000 ton üretime sahip olan ve 75 ilimizde yetiştiriciliği yapılan fasulyede; en yüksek ekim alanına sahip olan 10 ilimiz sırasıyla; Konya, Samsun, Kahramanmaraş, Erzincan, Karaman, Niğde, Kayseri, Kırşehir, Aksaray ve Malatya’dır (Şekil 1). Bu illerimizin toplam ekim alanı 110 224 ha, üretimi 165 004 ton olup, Türkiye fasulye toplam ekim alanının % 61.2’sine, kuru fasulye toplam üretiminin % 66.2’sine sahiptirler.

Bu illerimiz; Samsun hariç, birbirine komşu olan illerdir. Bu illerimizde meydana gelecek iklim koşullarındaki olumsuzluk, Türkiye fasulye üretimini önemli derecede etkileyecektir.

Türkiye’de 65 ilde yetiştiriciliği yapılan nohudun 2002 yılı verilerine göre 660 000 ha ekim alanı, 650 000 ton üretimi bulunmaktadır. Bu iller içerisinde en yüksek ekim alanına sahip olan 10 ilimiz sırasıyla; Konya, Uşak, Yozgat, Diyarbakır, İçel, Çorum, Kütahya, Isparta, Antalya ve Kahramanmaraş’tır (Şekil 2). Bu illerimizin toplam nohut ekim alanı 358 330 ha, üretimi 343 659 ton olup, Türkiye nohut toplam ekim alanının % 54.7’sini, nohut toplam üretiminin % 53.0’ünü kapsamaktadır.

Türkiye’de 65 ilde nohut yetiştiriciliği yapılmasına karşın, toplam nohut ekim alanlarımızın % 54.7’si, 10 ilde bulunmaktadır. Bu illerimizin dışındaki illerde de nohut ekim alanlarımızın artırılması gerekmektedir.

Türkiye’de 2002 yılı verilerine göre, 420 000 ha ekim alanına, 500 000 ton üretime sahip olan kırmızı mercimeğin 29 ilimizde yetiştiriciliği yapılmaktadır (Şekil 3). En yüksek kırmızı mercimek ekim alanına sahip olan 10 ilimiz; Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Gaziantep, Adıyaman, Batman, Şırnak, Kilis, Siirt ve Kahramanmaraş’tır. Bu 10 ilimizin toplam kırmızı mercimek ekim alanı 415 835 ha, toplam kırmızı mercimek üretimi 495 346 ton olup, Türkiye kırmızı mercimek toplam ekim alanının % 99.0’unu, kırmızı mercimek toplam üretiminin % 99.1’ini karşılamaktadır.

Kırmızı mercimek yetiştiriciliğinde en yüksek ekim alanlarına sahip olan illerimizin tamamı Güney Doğu Anadolu Bölgesindedir. Ayrıca, toplam mercimek ekim alanlarımızın % 86.0’ı, toplam mercimek üretimimizin % 89.8’i kırmızı mercimektir. Bu bölgemizde iklim koşullarının uygun olmadığı yıllarda kırmızı mercimek, dolayısıyla mercimek üretimimiz önemli düzeyde düşük olmaktadır. Bu da, hem iç tüketimimizde hem de dış ticaretimizde sorun yaratmaktadır. Kırmızı mercimek ekim alanlarımızın diğer bölgelere de kaydırılması bu sorunun çözümünde kolaylık sağlayacaktır.

Toplam mercimek ekim alanlarımızın % 14.0’ünü, toplam mercimek üretimimizin % 10.2’sini kapsayan ve 52 ilimizde yetiştiriciliği yapılan yeşil mercimeğin; 2002 yılı verilerine göre ekim alanı 72 000 ha, üretim 65 000 tondur. En yüksek yeşil mercimek ekim alanına sahip olan 10

ilimiz; Yozgat, Çorum, Konya, Ankara, Aksaray, Afyon, Tokat, Eskişehir, Manisa ve Kırıkkale'dir (Şekil 4). Bu 10 ilimizin toplam yeşil mercimek ekim alanı 59 106 ha, toplam yeşil mercimek üretimi 51 453 ton olup, Türkiye yeşil mercimek toplam ekim alanının % 82.0'sini, yeşil mercimek toplam üretiminin % 79.2'sini oluşturmaktadır.

Yeşil mercimek ekim alanları yüksek olan bu 10 ilimiz, İç Anadolu ve Geçit Bölgelerimizde lokalize olmuştur. Kırmızı mercimekte de olduğu gibi, yeşil mercimek ekim alanlarımız belli bir alanda toplanmıştır. Bu bölgemizde iklim koşullarının olumsuz seyretmesi durumunda, yeşil mercimek üretimimiz önemli derecede düşmektedir. Yeşil mercimek ekim alanlarımızın, mümkün olduğu kadar diğer illerimizde de yoğunlaştırılması gerekmektedir.

Türkiye'de toplam 28 ilde yetiştiriciliği yapılan ve 2002 yılı verilerine göre 18 000 ha ekim alanı, 32 000 ton üretimi olan baklada; en yüksek ekim alanına sahip olan 10 ilimiz Balıkesir, Muğla, Çanakkale, Manisa, İzmir, Bursa, Kütahya, Antalya, Zonguldak ve Aydın'dır (Şekil 5). Bu illerimizin toplam bakla ekim alanı 17 421 ha, bakla üretimi 31 055 ton ve Türkiye toplam bakla ekim alanının % 96.8'ini, toplam bakla üretiminin % 97.0'sini karşılamaktadır.

En yüksek bakla ekim alanına sahip olan 10 ilimiz, Zonguldak hariç çoğunlukla Ege ve Akdeniz bölgelerimizde bulunmaktadır.

Türkiye'de 22 ilde yetiştiriciliği yapılan bezelyenin 2002 yılı verilerine göre 1 450 ha ekim alanı, 4 000 ton üretimi bulunmaktadır. Bu iller içerisinde en yüksek ekim alanına sahip olan 10 ilimiz sırasıyla; Konya, Bursa, Çanakkale, Hatay, Tunceli, Sinop, Aydın, Ordu, Bartın ve Van'dır (Şekil 6). Bu illerimizin toplam bezelye ekim alanı 1 338 ha, üretimi 3 781 ton olup, Türkiye bezelye toplam ekim alanının % 92.1'ini, bezelye toplam üretiminin % 94.7'sini kapsamaktadır.

2002 yılı verilerine göre 2 950 ha ekim alanına, 2 150 ton üretime sahip olan ve 15 ilimizde yetiştiriciliği yapılan börülcede; en yüksek ekim alanına sahip olan 10 ilimiz sırasıyla; Uşak, Manisa, Muğla, Isparta, Denizli, Çanakkale, İzmir, Hatay, Balıkesir ve Aydın'dır (Şekil 7). Bu illerimizin toplam ekim alanı 2 905 ha, üretimi 2 150 ton olup, Türkiye börülce toplam ekim alanının % 98.5'ine, toplam börülce üretiminin % 97.8'ine sahiptirler.

Uşak ili, tek başına toplam börülce ekim alanımızın yarısından fazlasına % 54.5'ine, Manisa ve Muğla illeri ile birlikte % 81.3'üne sahiptirler. Bu üç ilimizde değişik nedenlerle meydana gelebilecek verim düşüklüğü, toplam börülce üretimimizi önemli derecede azaltacaktır.

9.14. Ziraat Fakültelerinde Eğitim

Ziraat fakültelerinde, eğitim sistemi son 5 - 6 yıl içerisinde çok sık değiştirilmiş, bu yıllarda eğitim gören ziraat mühendisleri, çok farklı dersler okuyarak mezun olmuşlardır.

Eğitim sisteminde bu kadar kısa sürede, bu kadar değişiklik yapılmasının, kararların geniş tabanlı olarak tartışılmamasından kaynaklandığını göstermektedir.

Fakültelerimizde bölümler bulunmakta ise de Ziraat Fakültelerinde diğer fakültelerdeki gibi bir branşlaşma yoktur. Örneğin Tıpta çeşitli branşlar bulunmakta ve hastalar bu branşlardaki doktorlara muayene olmakta, göz rahatsızlığı için dahiliye uzmanına gitmemektedir. Bu örnekler diğer fakülteler için de geçerlidir.

Ancak çiftçimiz, bir ziraat mühendisinin buğday, arpa, pamuk, şeker pancarı, meyve ağaçları, sebze, süs bitkileri ve hayvancılık gibi konularda sorduğu sorulara cevap vermesini ve sorunlarının çözümünü beklemektedir. Bu nedenle Ziraat Fakültelerinde öğrencilerin gelecekte muhatap olacakları konularda eğitilmesini sağlamak amacıyla derslerin ve ders içeriklerinin buna göre düzenlenmesi gereklidir.

Ülkemizin örneğin buğdayı, arpayı, şeker pancarını, elma ağacını, armut ağacını, küçükbaş ve büyükbaş hayvanlarını (bu örnekler çoğaltılabilir) tanımayan, bunların yetiştirilmesini bilmeyen, hastalık ve zararlılarını ve nasıl mücadele edecekleri konusunda yeterli eğitimi almamış ziraat mühendislerine ihtiyacı olmadığı herkesin kabul etmesi gereken bir gerçektir.

Ülkemizde 3 Ziraat fakültesinin bulunduğu ve 1960 yönetmeliğinin uygulandığı yıllarda; Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesinin öğrenci kontenjanı 200, 1967 yönetmeliğinin uygulandığı ve 4 fakültenin bulunduğu yıllarda Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesinin öğrenci kontenjanı 200, 1979 – 1980 öğretim yılında Ankara üniversitesine kayıt yaptıran öğrenci sayısı 320 iken, 1986 – 1987 öğretim yılında 664' e yükselmiştir. Özellikle YÖK Yasası'ndan sonra hem Ziraat Fakültesi sayısı (23, eğitim yapan 20) hem de öğrenci kontenjanları hızla artmış, 2003 – 2004 öğretim yılında 3 050, 2004 – 2005 öğretim yılında 3 065'e yükselmiştir.

Son yıllarda maalesef Ziraat Fakültelerinde merkezileşme, ziraat mühendisliği eğitiminde tekdüzeleşme söz konusudur.

Ziraat mühendisliği eğitiminde, günün koşullarına göre bazı değişikliklerin olması kaçınılmazdır. Ancak gerek yönetmelik değişikliklerinde (bu yönetmelik değişiklikleri son yıllarda olduğu gibi çok kısa sürelerde yapılmamalı), gerekse dersler ve ders içerikleri konusunda öğretim üyelerinin ve karar verme merciinde olan hocalarımızın olaya kendi açılarından değil, ülkenin kaç Ziraat Fakültesine ve hangi bölümlere gereksinimi olduğuna, nasıl bir eğitim almış ve ne kadar ziraat mühendisine ihtiyaç duyulduğuna ve en önemlisi tarımın tarifine göre ziraat mühendisliği eğitiminden ne beklenildiğine göre karar vermesi

ve uygulaması, ziraat mühendisliği eğitiminde karşılaşılan bir çok sorunun çözümünü kolaylaştıracaktır.

Sanayide olduğu gibi tarımda da üretimin artırılması gereklidir.

Ziraat Fakültesi öğrencilerinin, özel sektörde çalışabilecek ve özel sektörün ihtiyaç duyduğu konularda da gerekli bilgilerle donatılması gereklidir. Ancak Ziraat Fakültelerinde Konseyin, tüm Ziraat Fakültelerinde okutulmasını zorunlu tuttuğu temel mühendislik ve temel meslek dersleri ile fakültelerin ders programlarını belirlerken konulan derslerin, böyle bir amaca ulaşmayı sağlaması mümkün değildir.

Özellikle tarımda; ülkemiz tarım alanları; tarım dışı amaçlarla kullanılması nedeniyle azaldığından, ülkemiz işlenen alanlar yönünden son sınıra ulaştığından ve nüfusumuz hızla arttığından gelecekte açlık sorunu ile karşılaşmamak amacıyla üretimin artırılması mutlak bir zorunluluktur. Tarımda üretimin artırılabilmesi bitkisel ve hayvansal ürünlerin üretiminin artırılması ile mümkün olacaktır. Bu nedenle öğrencilerin ağırlıklı olarak bitkisel ve hayvansal üretim konularında eğitilmesi gerektiğinden, müfredatlarda bu amaca yönelik derslere yer verilmesi gereklidir.

Ülkemizde bulunan Ziraat Fakülteleri, ihtiyaç duyulandan çok fazladır. Ziraat Fakülteleri açılırken ülke gerçekleri ve gereksinimleri göz ardı edilmiş, siyasi tercihlerle yanyana bulunan birçok ilde Ziraat Fakültesi açılmıştır. Aynı bölgede bulunan, benzer ekolojiye sahip olan ve birbirlerine çok yakın illerde Ziraat Fakülteleri açılmasının ülke tarımına ne kazandırdığı ve ne kazandıracağı üzerinde düşünülmesi gerekli bir konudur. Bundan böyle kesinlikle yeni Ziraat Fakültesi açılmamalıdır.

Ziraat Fakülteleri, ülke gerçeklerini ve kontenjan açıklarını dikkate alarak, öğrenci kontenjanlarını mutlaka azaltmalıdırlar. Ziraat Fakültelerinde derslerin bir çoğu uygulamalı olup, laboratuvara ve uygulama çiftliğine ihtiyaç duyulmaktadır. Uygulaması gerek laboratuvarında gerekse tarlada gerektiği gibi yaptırılmayan dersleri okuyan öğrencilerin gelecekte karşılaştığı sorunların çözümünde ne kadar başarılı olacağı şüphelidir. Sosyal bilim fakültelerinin kontenjanları önemli derecede azaltılabilirken, Ziraat Fakültelerinin kontenjanlarını azaltamaması ve hatta artırılmasının nedenini anlamak zordur.

Her bölümün her Ziraat Fakültesinde bulunmasının mutlak gerekli değildir. Fakültenin bulunduğu bölgenin gereksinim duyduğu bölümlerde eğitimin sürdürülmesi, halen eğitim veren fakültelerde bulunan bazı bölümlerin kapatılması, Ziraat Fakültesi yerine o bölgenin ihtiyaçlarına göre (seracılık, tohumculuk vd.) meslek yüksek okuluna dönüştürülmesi ve buna göre öğrenci talebinde bulunulması daha gerçekçi bir yol olarak gözükmektedir.

Ülkemizin tüm coğrafik bölgelerinde birkaç Ziraat Fakültesi bulunmaktadır. Bölgelerde bulunan, öğretim üyesi yeterli olan ve uygulama çiftliği bulunan en az bir

fakültede, lisans eğitim ve öğretiminin yapılmaması, o fakültenin sadece lisans üstü eğitim vermesi ve diğer fakültelerden de gereksinim duyulduğunda öğretim üyesi, alet ekipman desteği sağlanmalıdır.

9.15. Çiftçilerin Eğitimi

Ziraat fakültelerinde aldıkları eğitim sırasında, ülke tarımının sorunlarını ve çözüm önerilerini öğrenmiş ziraat mühendislerinin, bu bilgilerini görev yaptıkları yerlerdeki çiftçilerimize aktarmaları gerekir.

Bugün hem ziraat fakültelerinde hem de araştırma kuruluşlarında, tarımla ilgili bir çok araştırma yapılmakta ve bu araştırma sonuçları farklı dergilerde yayınlanmaktadır. Bu araştırma sonuçlarının, ziraat mühendisleri tarafından çiftçilerimize ulaştırılması gerekmektedir. Bilgisayar çağında, gerek yurtiçi, gerekse yurtdışı bilgilere ulaşmak oldukça kolaylaşmıştır.

Ayrıca, hemen hemen tüm ürünlerde, farklı bölgeler için tescil edilmiş bir çok çeşit bulunmaktadır. Çiftçilerimizin bir çoğu bu çeşitler hakkında bilgi sahibi değildir. Ziraat mühendisleri bu çeşitleri görev yaptıkları bölgede deneyerek sonuçlardan çiftçilerimizi haberdar etmelidirler. Ziraat mühendisleri odalarında oturmamalı, sürekli çiftçi ile birlikte olmalı ve tarım konusunda bilgilerini çiftçilerimize aktarmalıdır.

Ziraat mühendislerine, çiftçiye ulaşabilmesi için gerekli koşullar kesinlikle sağlanmalı, tasarruf politikaları nedeniyle çiftçiye ulaşabilme olanakları kısıtlanmamalıdır.

9.16. Ziraat Mühendislerinin İstihdamı

Bilindiği gibi üç yıldır çiftçilerimize Doğrudan Gelir Desteği (DGD) verilmektedir. DGD'nden yararlanmak için çiftçilerimiz tapularını ibraz etmek zorundalar, bu kayıtlar ile ülkemizin hemen hemen her bölgesinde çiftçilerimizin arazi miktarları belirlenmiş olmalıdır.

2001 verilerine göre 26 672 000 ha işlenen alanımız mevcuttur. Bunun 4 500 000 ha'ı sulanan alandır. (Anonim 2001). Tarım Bakanlığının belirleyeceği belli bir alan için (kişisel görüşüm olarak kuru tarımda 10 000 da, çayır – mera alanlarında 20 000 da, sulu tarımda 3 000 da için) bir ziraat mühendisi görevlendirilse;

Sulanmayan alanlar için; $221\,172\,000 \text{ da} / 10\,000 \text{ da} = 22\,172$ adet,

Sulanan alanlar için ; $45\,000\,000 \text{ da} / 3\,000 \text{ da} = 15\,000$ adet

Çayır – mera alanları için; $123\,780\,000 \text{ da} / 20\,000 \text{ da} = 6\,189$ adet olmak üzere yaklaşık 44 000 ziraat mühendisi görevlendirilebilir.

Ayrıca belli bölgelerimizde yoğun bir şekilde örtü altı yetiştiriciliği yapılmakta buralarda da belli alanda sera için örneğin 100 da'a bir ziraat mühendisi görevlendirilebilir. Bu da tahminen 2 000 – 4 000 adet ziraat mühendisi olabilir.

Belli sayıda hayvan varlığı (küçükbaş, büyükbaş, kanatlı gibi gruplandırılarak hepsi için ayrı) sayı için de bir ziraat mühendisi görevlendirilebilir. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Bitkisel üretim ve hayvansal üretim için toplam, 60 000 – 70 000 ziraat mühendisi istihdam edilebilir.

Bu şekilde görevlendirilen ziraat mühendisleri;

Kesinlikle sözleşmeli olmalı, ziraat mühendisinin sosyal güvenlik giderleri, devlet tarafından (oluşturulan fonlardan karşılanmak üzere), SSK veya özel emeklilik ve özel sağlık sigortası (kendisi, eşi ve 1 ya da 2 çocuk),

Ücretleri ise arazi varlığına göre çiftçiler tarafından karşılanmalıdır. Bu çok aykırı bir düşünce gibi gelebilir ancak çiftçilerimize çok büyük bir külfet getirmeyecektir. Ziraat mühendisinin sözleşme ücreti net 1 000 000 000 olsa, 12 ay için toplam 12 000 000 000 TL olacaktır. Bu ziraat mühendisi 10 000 dekarardan sorumlu olacağından, kuru tarım yapan çiftçilerimize, yıllık dekar başına 1 200 000 TL'lik, bir yük getirecektir.

Sulu tarımda ise, dekara 4 000 000 TL'lik bir ödemenin çiftçilerimiz tarafından yapılması gerekecektir.

Bu uygulamada çiftçilerimiz az da olsa bir ödeme yapacağından ziraat mühendislerinden daha çok yararlanmaya çalışacaklardır. Doğrudan gelir desteği ve mazot desteği olarak çiftçilerimize 2003 yılında dekar başına toplam 17 000 000 TL destek sağlanmıştır. Bunun sadece kuru tarımda % 7'si, sulu tarımda % 23.5'u kullanıldığında (yani kaynaktan kesildiğinde) ziraat mühendislerinin maaşı karşılanabilecektir.

Aynen bazı kamu kuruluşlarında uygulandığı gibi, ülkemiz bölgelere ayrılmalı ve ziraat mühendisleri, bu bölgelerde belli bir süre örneğin en az 5 yıl çalışmalı ve daha sonra diğer bölgelere aktarılmalı, atamalar ve tayinler objektif bir şekilde gerçekleştirilmeli, siyasi tercihe ve adam kayırmacılığa göre yapılmamalı, başarı ve liyakat ön planda tutulmalıdır. Başarısız olan, görevli olduğu bölgede tarımı geliştiremeyen, çiftçinin gelirini artıramayan, görevini gereği gibi yerine getiremeyen ziraat mühendislerinin iş akitleri feshedilmeli, bir daha da Tarım Bakanlığı bünyesinde her hangi bir görev verilmemelidir. Görüldüğü gibi bu uygulamada gerek devlete gerekse çiftçilerimize çok büyük bir yük gelmeyecek, ancak tarım yönünden bence büyük gelişmeler olacaktır. Şöyle ki;

a) Mühendisler belli bir alandan sorumlu olacaklarından, çiftçilerimizin en uygun tarım tekniklerini uygulamalarını, dolayısıyla birim alan veriminin artmasını sağlayacaklardır.

b) Tarım istatistikleri çok daha sağlıklı bir şekilde tutulabilecektir.

c) Çiftçilerimizin ziraat mühendisleri öncülüğünde örgütlenip, kooperatifleşmeleri sağlanarak ürünlerini daha iyi bir fiyata satmaları sağlanabilecektir.

d) Çiftçilerimizin ne kadar tohum, gübre ve ilaç kullandıkları bilinebilecektir.

e) Bugün her üründe tescil edilmiş yüksek verimli birçok çeşit mevcuttur. Çiftçimizin pek çoğunun bu çeşitler hakkında hiçbir bilgisi yoktur. Ziraat mühendisleri bu çeşitleri getirterek

bölgelerinde deneyecekler ve en uygun olan çeşidin bölgede tarımının yapılmasını sağlayacaklardır.

f) Mühendisler, bölgelerinde uygulanan tarım sistemine göre uygun ekim nöbeti sistemini belirleyerek, çiftçilerimizin daha yüksek gelir elde etmesini sağlayabileceklerdir.

g) İlaç, hormon vd. uygulamalar mühendisler tarafından kayda alınacağından ve onların gözetiminde yapılacağından, daha sonra ürünlerde bu uygulamalara ilişkin çıkabilecek olumsuzluklar önlenebilecektir.

h) Türkiye genelinde her bitkinin ne kadar alanda ekildiği, yaklaşık veriminin ne olacağı önceden ve gerçek rakamlar olarak bilinebileceğinden, dış pazarlarda ona göre anlaşmalar yapılabilecektir.

i) Özellikle bitkisel üretimde işlerin daha az yoğun olduğu kış aylarında ziraat mühendisleri, tarımdaki yeni gelişmeleri çiftçilerimize toplantılar yaparak aktarabileceklerdir.

Bugün ülkemiz insanının yaşamı düşünülerek, herhangi bir inşaatın gereği gibi yapılabilmesi ve kullanılması için, mimarın, inşaat mühendisinin, elektrik mühendisinin, yapı denetim elemanlarının v.d. kontrolü, gözetimi ve onayı gerekmektedir. Bunlar, ülkemiz insanının daha sağlıklı ve güvenli koşullarda yaşaması için gereken koşullar olup, çok doğru olan uygulamalardır.

Ayrıca, herhangi bir yapı kooperatifinde üye sayısı 100 den fazla ise, o kooperatifin hukuki sorunları olsun olmasın, inşaatlar bitinceye kadar bir avukatı görevlendirmesi gerekmektedir.

Ancak, yine ülkemiz insanının yaşamını sürdürebilmesi için her gün mutlaka kullanması gereken bitkisel ve hayvansal ürünlerin; tarlaya ekiminden, ya da hayvanın doğumundan sofraya gelinceye kadar hiçbir kontrolü yapılmamaktadır. Gün geçmiyor ki TV programlarında, sağlıksız koşullarda üretilen gıdaların programı yapılmasın. Ülkemiz insanı, yediği ürünlerin ne kadar sağlıklı olduğundan emin değildir.

Mutlaka, gerek bitkisel üretim, gerekse hayvansal üretimde ekimden, doğumdan sofraya gelinceye kadar kontrolü en ince detaylarına kadar yapılmalı, insanlarımızın sağlıklı ürünleri tüketebilmeleri sağlanmalıdır.

Bu uygulamanın da ancak, yukarıda açıklamaya çalıştığım gibi, ziraat mühendislerinin yetki ve sorumluluklarla donatılarak görevlendirilmeleri ile çözülebileceğini düşünmekteyim.

Özetle, Ülkemiz, mercimek ve nohudun gen merkezi durumunda olup, yılda yaklaşık 5 000 000 ha tarım alanı da nadasa bırakılmaktadır. Özellikle mercimek ve nohut, kuru tarım alanlarında nadas yıllarında ekim nöbetine alınabilecek çok önemli bitkilerdir. Görüldüğü gibi

ülkemin bu konudaki potansiyeli oldukça fazladır. 1980 li yılların başında uygulamaya konulan ve büyük başarı elde edilen Nadas Alanlarının Daraltılması Projesinde olduğu gibi durumumuz yeniden gözden geçirilmeli ve gerekli tedbirler alınmalıdır.

Kuruluş amacı tarımın gelişmesine yardımcı olmak olan ve TMO web açılış sayfasında **“Ofis, Çiftçinin Karagün Dostu”** deyimini bulunan TMO’sinin son yıllarda birçok üründe destekleme alımından vazgeçmesinin nedenini anlamak oldukça zordur.

TMO sinin destekleme alımı yapması çiftçilerimizin bir güvencesi olmakta ve ürününün satış fiyatını dengede tutmaktaydı. Bu güvence ile mercimek ve nohut tarımımızda oldukça önemli atılımlar gerçekleştirilmiştir.

TMO sinin baklagillerde destekleme alımına başlaması durumunda, mercimek ve nohut tarımımızın eski günlerine döneceği hatta daha da ileriye gideceği yadsınamaz bir gerçektir. Ancak, bunun gerçekleşmesinin oldukça zor olduğu görülmektedir.

Yemeklik baklagil üreticilerinin örgütlenmesi sağlanabilirse, bu olumsuzluk bir dereceye kadar giderilebilecektir.

Kırmızı mercimek ekim alanımızın ve üretimimizin % 99’unu karşılayan Güney Doğu Anadolu Bölgemiz’de; GAP kapsamında sulu tarıma geçilmesi nedeniyle, kırmızı mercimek ekim alanlarında bir azalmanın olması kaçınılmaz bir sonuçtur. Bu nedenle kırmızı mercimek tarımımızın diğer bölgelerimize de kaydırılması gerekmektedir.

Fasulye, su isteğinin fazla olması nedeniyle ancak sulu tarım alanlarımızda yetiştirilmektedir. Fasulye tarımımızın geliştirilebilmesi için sulu tarım alanlarımızın artırılması ve bu alanlarda fasulyenin ekim nöbetine alınması, fasulye üretimimizin artmasını sağlayacaktır.

Tüm diğer ürünlerde de olması gerektiği gibi, baklagillerde de; hastalık ve zararlılara dayanıklı, makinalı hasada elverişli, kaliteli, yüksek verimli ve gerek yurtiçi gerekse yurtdışı tüketicilerinin isteğine uygun çeşitlerin geliştirilmesi ve bu çeşitlerin tohumluğunun yeteri kadar üretilmesi, çiftçilerimize tanıtılması ve uygun yetiştirme teknikleri uygulanarak üretiminin sağlanması ile birim alan verimi artacak, verim artışına bağlı olarak birim maliyeti düşecektir. Düşük maliyetli ürün elde etmemiz de dünya baklagil ticaretinde, diğer ülkelerle rekabet şansımızı artıracaktır.

Yemeklik baklagil tarımında; hasat öncesi, hasat sırası ve hasat sonrasında görülen ürün kayıplarının en düşük seviyeye düşürülmesi sağlanmalıdır.

Genel tarım politikası oluşturulmalı, ülkemizin tarım ürünleri potansiyeli ve ülkemiz ile diğer ülkelerin gereksinimleri dikkate alınarak, kısa, orta ve uzun vadeli tarım politikaları gerçekleştirilmeli, hangi yıl, ne kadar ve hangi ürün yetiştirilmesi gerektiğine bu politikalar ışığında karar verilmeli ve çiftçilerimiz buna göre yönlendirilmelidir.

Ziraat mühendislerine yetki ve sorumluluk verilerek; gerek bitkisel üretim, gerekse hayvansal üretimde ürünün; ekimden sofraya gelinceye kadar kontrolü, en ince detaylarına kadar yapılmalı, insanlarımızın sağlıklı ürünleri tüketebilmeleri, yurtiçi ve yurtdışı tüketime sunulacak

ürünlerde; standardizasyon (sınıflandırma ve derecelendirme, ambalajlama ve paketleme) sağlanmalıdır.

KAYNAKLAR

- ANONİM, 1936. Tarım İstatistikleri. T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No: 78, Ulus Basımevi, Ankara.
- ANONİM, 1980. Türkiye Arazi Varlığı. Topraksu Genel Müdürlüğü Yayın 55 s. Ankara.
- ANONİM, 1998. 75. Yılında Sayılarla Türkiye Cumhuriyeti. T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, MTB: 98 – 1863, DİE Matbaası, Ankara.
- ANONİM, 2001. Tarım İstatistikleri Özeti (1980-1999). T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No: 2430, DİE Matbaası, Ankara.
- ANONİM, 2003. Tarım İstatistikleri Özeti (1980-1999). T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No: , DİE Matbaası, Ankara.
- ANONİM, 2004. <http://www.die.gov.tr>. 2004 Temmuz.
- ANONİM, 2004. <http://fao.org>. 2004 Temmuz.
- ÇİFTÇİ, C.Y. 2003. Tahıllar ve Baklagiller Ders Notu. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi, 70 s, (Basılmamış).
- ÇİFTÇİ, C.Y. 2004. Yemelik Tane Baklagiller Ders Notu. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi, 57 s, (Basılmamış).
- ERDMAN, L. W. 1959. Legume Inoculation: What It Is – What It Does. USDA. Farmer's Bultein No: 2003.
- ESER, D. 1997. Tarımsal Ekoloji (II.Baskı). A.Ü. Ziraat Fakültesi Yayınları. Yayın No: 1473. Ders Kitabı: 438. Ankara.
- KİNG, K.W. 1964. Development of All-Plant Food Mixture Using Crops Indigenous to Haiti. Amino Acid Composition and Protein Quality. Econ. Bot. Vol. 18: No 4: 311 – 322.
- MAC GİLLIVRAY , I.H. and J.B. BOSLEY, 1962. Amino Acid Production Per Acre by Plants and Animals. Econ. Bot. 16: 25 – 30.
- RENNIE, R.J and KEMP, G.A. 1983. N₂ –Fixation İn Field Beans Quantified By ¹⁵N İsootope Dilution. II. Effect of Cultivar of Beans. Agronomy Journal 75, (4):645-649.
- ŞEHİRALİ, S. 1988. Yemelik Tane Baklagiller. A.Ü. Ziraat Fak. Yay.1089, Ders Kitabı 314. Ankara.
- WERY and GRİCNAC, 1983. The Leguminosae Family. II. Syst 1, p1-8. That Fix Nitrogen. Technical Handbook on Symbiotic Nitrogen Fixation. Legume/Rhizobium.FAO, Rome.

YENİ ÇIKAN KİTAPLARIMIZ

SU ÜRÜNLERİ SEMPOZYUMU

- "Avrupa Birliği'nde Ortak Balıkçılık Politikası " (S.14-25)
- "Katılım Ortaklığı Belgesi, Ulusal Programları ve İlerleme Raporunda Su Ürünleri Sektörü" (S.26-28)
- "Su Ürünleri Mevzuatının AB'ne Uyumundan Sorumlu Türk Otoritelere Destek Projesi"(S.29-32)
- "AB'de Su Ürünleri Sektöründe Üretici Örgütüllüğü" (S.33-37)
- "AB' de Balıkçılık Yönetimi ve Koruma Politikası" (S.38-42)
- "Türkiye'de Su Ürünleri Politikaları, Üretim ve Dış Ticaret Yapıları" (S.46-53)
- "Türkiye'de Su Ürünleri Sektöründe Kamu Örgütlenmesi" (S. 54-59)
- "Türkiye'de Su Ürünleri Yetiştiriciliği ve Sorunları" (S. 60-62)
- Türkiye'de Su Ürünleri Avcılığı ve Sorunları" (S.63)
- "Türkiye'de Su Ürünlerine Dayalı Sanayiler Üretim, Pazarlama ve Tüketim Sorunları" (S. 64-65)
- "Eğitiminin 20. Yılında Su Ürünleri Sektöründe Araştırma, Eğitim ve İstihdam" (S. 66-74)
- Necati UZDİL
Cumhuriyet Halk Partisi Temsilcisi (S. 78-80)
- Dr. M. Mehdi EKER
Adalet ve Kalkınma Partisi Temsilcisi (S. 81-83)
- Vahdettin KÜRÜM
Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Temsilcisi
KKG M Daire Başkanı (S. 84-87)
- Güngör ŞENEL
DPT, İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Dairesi (S. 88-90)
- Şerafettin HAMİDİ
GAP İdaresi Başkan Yardımcısı (S. 91-95)
- Nuri ŞAFAK
DSİ Genel Müdürlüğü Temsilcisi (S. 96-98)
- Dr. Raşit GURBET
Türkiye Su Ürünleri Derneği Temsilcisi (S. 99-100)
- TARTIŞMA VE KATKILAR (S.101-106)
- Sempozyum Sonuç Bildirgesi (S. 107-108)

ULUSLARARASI SEMPOZYUM “TARIM VE MÜHENDİSLİK”

BASINDA TARIM

DÜNYADA ZİRAAT MÜHENDİSLİĞİ EĞİTİMİ”

- “AVRUPA BİRLİĞİ’NDE ZİRAAT MÜHENDİSLİĞİ EĞİTİMİ”
- “BALKAN/KAFKAS/ORTA ASYA ÜLKELERİNDE ZİRAAT MÜHENDİSLİĞİ EĞİTİMİ”

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE’DE ZİRAAT MÜHENDİSLİĞİ EĞİTİMİ VE SORUNLARI

- Tarım ve Mühendislikte Vizyon Tartışmaları
- Türkiye Tarımına Öngörülen Vizyon: Tarım ve Gıda Alanında “2023 Yılında Nasıl Bir Türkiye” (TUBITAK Vizyon 2023 - Bilim ve Teknoloji Öngörüsü Projesi Sonuçlarının Sunumu)
- Bir Saptama : Geçmişten Günümüze Türkiye’de Ziraat Mühendisliği Eğitiminin Değişimi”

KARŞILAŞTIRMALI TARIMSAL YÜKSEK ÖĞRETİM

- AB Ülkelerinde Tarımsal Yüksek Öğretim
- Değişik Ülkelerdeki Tarımsal Yüksek Öğretim Örnekleri
- Türk Ziraat Mühendisliği Eğitimi Üzerine Düşünceler

AÇIK PLATFORM / TÜRKİYE’DE NASIL BİR TARIMSAL YÜKSEKÖĞRETİM ? TARIMSAL EĞİTİM – İSTİHDAM BAĞLANTISI / TARTIŞMALARI

- Öğrenci ve genç tarım mühendislerinin tarımsal yükseköğretime ilişkin düşünceleri
- “Köy Merkezli Tarımsal Üretime Destek Projesi”
- Özel sektörün tarımsal yükseköğretimden beklentileri
- Gıda İşletmelerinde Sorumlu Yöneticilik Uygulamaları
- Ziraat Mühendisliği İstihdamı Sorunu, Çözüm Arayışları

TARIMSAL YÜKSEKÖĞRETİMDEN BEKLENTİLER, DEĞERLENDİRMELER

- Tarımda Katılımcı, Özgürleştirici Bir Eğitime Doğru
- Dünya Tarımsal Yükseköğretim Sisteminde Değişim Bağlamında Türkiye
- Tarım Eğitiminin Değerlendirilmesi
- Ziraat Mühendisliği Eğitiminde Avrupa ile Entegrasyon.
- Ziraat Mühendisliği Eğitiminin Geleceği
- Ziraat Mühendisliğinde Tarım Üniversitesine Doğru

TARIM SEKTÖRÜNÜ VE TARIM MÜHENDİSLİĞİNİ ETKİLEYECEK GELİŞMELER

- GATTs çerçevesinde, mühendislik hizmetlerinde değişim
- “Kamu Yönetimi Reformu” Çalışmalarının Türkiye’nin Yönetim Yapısı ve Kamu Hizmetlerine Etkileri
- Fikri Mülkiyet Hakları ve Patent Anlaşması TRIPS’in Tarımda Tekelleşme Süreci ile İlişkisi
- “Kamu Yönetimi Reformu” nun Tarıma ve Mühendisliğe Etkileri

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TMMOB ZİRAAT MÜHENDİSLERİ ODASI

ODA BAŞKANLARI KONUŞUYOR

TARIM BAKANLARI KONUŞUYOR : NELERİ YAPTIK, NELERİ YAP(A)MADIK..

VI. ZİRAAT MÜHENDİSLİĞİ TEKNİK KONGRESİ – 2 CİLT

ÖNSÖZ

TARIMI ETKİLEYEN ULUSLARARASI KURUM VE SÖZLEŞMELER

- Küreselleşme Süreci ve Türkiye Tarımı
- AB Ortak Tarım Politikası, Reform Süreci, Türkiye'ye Etkileri
- Uluslararası Sözleşmelerin Türkiye Tarımına Etkileri (Biyçeşitlilik, Biyogüvenlik, İklim Değişiklikleri, BM Çölleşme Müc.Söz.)

TÜRKİYE TARIM POLİTİKALARINDA ve TARIMSAL YAPILARDA DEĞİŞİM

- Türkiye Tarım Politikalarında Değişim
- Bölgeselleşme Ve Avrupa Birliği'nin Bir Aracı Olarak Bölge Kalkınma Ajansları
- Tarım-Sanayi Etkileşimleri

TARIMDA DOĞAL KAYNAKLAR VE ÇEVRE POLİTİKASI

- Toprak Kaynakları Kullanımı
- Türkiye Topraklarında Erozyon, Bozulma ve Önleme Yöntemleri
- Ülkemizde Yanlış ve Amaç Dışı Arazi Kullanımı
- Meraların Korunma ve Kullanımı
- Su Kaynaklarının Geliştirme ve Kullanımı

- Sulama, Drenaj ve Tuzluluk
- Bitkisel Genetik Kaynaklarının Korunma ve Kullanımı
- Hayvansal Gen Kaynaklarının Korunma ve Kullanımı

TARIM TEKNOLOJİLERİNDE YENİ YAKLAŞIMLAR VE UYGULAMALAR

- Organik (=Ekolojik , Biyolojik) Tarım Uygulamaları
- Bitki Biyoteknolojisi
- Hassas Tarım Teknolojileri

TARLA BİTKİLERİ ÜRETİMİ

- Tahıl ve Yemelik Dane Baklagiller Üretimi
- Yağlı Tohumlu Bitkiler Üretimi
- Nişasta-Şeker Bitkileri Üretimi
- Türkiye'de Pamuk Üretimi ve Sorunları
- Tütün, Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Üretimi ve Ticareti
- Yem Bitkileri Üretimi ve Sorunları

BAHÇE BİTKİLERİ ÜRETİMİ

- Türkiye Meyveciliğinde Üretim Hedefleri
- Sebze Üretiminde Gelişme ve Hedefler
- Bağcılıkta Gelişme ve Üretim Hedefleri
- Süs Bitkileri Üretiminde Gelişmeler
- Örtüaltı Yetiştiriciliğinde Gelişmeler

BİTKİ KORUMA

- Türkiye'de Pestisid Kullanımı, Kalıntı ve Organizmalarda Duyarlılık Azalışı Sorunları
- Tarımsal Savaşmada Kullanılan Pestisidlerin Yolaçtığı Çevre Sorunları
- Tarımsal Savaşım ve Mekanizasyonunda Yeni Yaklaşımlar

HAYVANSAL ÜRETİM

- Türkiye'de Sığır Yetiştiriciliği
- Türkiye Küçükbaş Hayvan Yetiştiriciliği Üzerine Teknik ve Ekonomik Yaklaşımlar
- Kanatlı Hayvan Yetiştiriciliği
- Türkiye Arıcılığı İlişkin Değerlendirmeler ve Öneriler
- Hayvan Besleme
- Su Ürünleri Üretimi: Avcılık ve Politikalar
- Su Ürünleri Yetiştiriciliği ve Politikalar

TARIMSAL GİRDİLER

- Türkiye'de Tohumluk, Fide ve Fidan Üretimi ve Kullanımı
- Türkiye'de Damızlık Üretimi ve Kullanımı
- Türkiye'de Gübre Üretimi ve Kullanımı
- Türkiye Tarımı Makinalaşma Durumu
- Türkiye'de Tarım İlaçları Kullanımı ve Üretimi
- Sulama Araç, Yöntem ve Organizasyonları
- Türkiye Karma Yem Endüstrisi ve Sorunları
- Türkiye'de Tarımsal Kredi:Sözleşmeli Tarım ve Üretici Örgütleri Üzerinden Kredi Uygulamaları

GIDA ENDÜSTRİSİ, GIDA GÜVENLİĞİ ve TÜKETİCİ HAKLARI

- Gıda Endüstrisinde Hammaddede Üretimde İleriye Yönelik Yaklaşımlar
- Gıda Sanayi Yapısal Değişimler
- Ulusal ve Uluslararası Gıda Mevzuatı
- Biyogüvenlik ve Gıda Güvenliğinde Temel Yaklaşımlar
- Türkiye Gıda Denetim Sistemi ve Tüketici Hakları

TARIMSAL EĞİTİM, ARAŞTIRMA ve YAYIM HİZMETLERİ

- Tarımsal Yükseköğretim
- Tarımsal Araştırmalarda Öncelik ve Stratejiler
- Tarımsal Nüfusun Eğitimi ve Tarımsal Nüfus İçinde Kadın
- Tarımsal Yayım Hizmetleri ve Organizasyonu

TARIMDA ÜRETİCİ ÖRGÜTLENMESİ ve PAZARLAMA YAPILARI

- Tarımda Örgütlenme
- Türkiye'de Tarımsal Ürünlerin Pazarlama
- Kanalları ve Araçlarının Değerlendirilmesi

TARIMSAL EMEK PİYASALARI VE YASAL ÇERÇEVE

- Tarımda İstihdam Sosyal Güvenlik Uygulamaları ve Kırsal Yoksulluk
- Tarımsal Mülkiyet Rejimi ve Vergilendirme
- Tarımda Risk Yönetimi ve Tarım Sigortaları

Yirmibirinci Yüzyıl Başlarında Türkiye Tarımının Vizyon Ve Misyonu Türkiye Tarımında Enerji Kullanımı